

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı**

**YENİ TÜRKİYE'DEN NAZİ ALMANYASI'NA
KARŞILAŞTIRMALI BAKIŞLAR VE ALGILAR
1929-1939**

Ahmet ASKER

DOKTORA TEZİ

Mersin, 2012

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

YENİ TÜRKİYE'DEN NAZİ ALMANYASI'NA
KARŞILAŞTIRMALI BAKIŞLAR VE ALGILAR
1929-1939

Ahmet ASKER

Danışman
Prof. Dr. Fevzi DEMİR

DOKTORA TEZİ

Mersin, 2012

Tez Onay Sayfası

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,
Ahmet Asker tarafından hazırlanan *Yeni Türkiye'den Nazi Almanyası'na Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar (1929-1939)* başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Başkan

Prof. Dr. Fevzi DEMİR

Üye

Prof. Dr. Şerife YORULMAZ

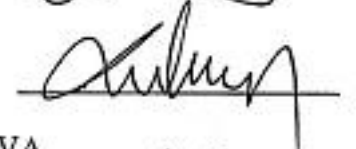
Üye

Prof. Dr. Yaşar ERJEM

Üye

Prof. Dr. Bülent ÇUKUROVA

Üye

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOZKURT

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylım.

ÖNSÖZ

Bu tezin öncelikli hedefi, geleneksel tarım-din imparatorluklarının tasfiyesi sürecinde oluşan ulus-devlet yapıları ve ideolojileri içinde Türkiye’de ve Almanya’da egemen olan Kemalizm ve Nasyonal Sosyalizm’in karşılıklı olarak nasıl algıladıklarını ve değerlendirdiklerini anlamaya çalışmaktır.

İdeolojileri konu alan çalışmaların karşılaşılabilecekleri kavramsal zorluklar bu çalışma için de söz konusudur. Sosyal bilimlerin sorunlu kavramlarından ideoloji, millet ve milliyetçiliğin ortak bir tanımı üzerinde uzlaşma sağlanamamış olması ideolojileri konu alan çalışmalar açısından sıkıntılı bir durum yaratmaktadır. Çalışmamız Kemalizm ve Nasyonal Sosyalizm gibi milliyetçi ideolojileri konu edindiğinden, I. Bölüm; ideoloji, millet ve milliyetçilik kavramlarına ayrılmıştır. Bu bölüm, söz konusu kavramların tarihsel arka planı ile milliyetçi tipolojiler-ideolojiler ve akademik çevrelerde bu kavramlarla ilgili yürütülen tartışmalara ayrılmıştır.

İkinci Bölüm’ de, savaş arası dönemde kendi toplumlarının egemen ideolojileri haline gelen Nasyonal Sosyalizm’in Alman milliyetçiliği; Kemalizm’in Türk milliyetçiliği ile tarihsel bağları ortaya konmaya çalışılmıştır. Zira diğer ideolojiler gibi Nasyonal Sosyalizm de boşluğa doğmuş değildir ve bir yüzyıl önce dünya sahnesine çıkışından beri saldırgan ve ırkçı olan Alman milliyetçiliği ile derin bağları vardır. Bu bağları ve tarihsel sürekliliği anlama çabası, Alman milliyetçiliğinin düşünsel temellerinin atıldığı romantik dönemi, Alman siyasal birliğinin sağlandığı ve emperyalist politikalara adım atıldığı Bismarck ve II. Wilhelm dönemlerini okumayı zorunlu hale getirmiştir. Türk milliyetçiliği ile Kemalizm arasındaki bağlantıyı incelemek söz konusu olduğunda da aynı gereklilik kendini göstermektedir. Bu nedenle öncelikle Osmanlı İmparatorluğu’nun geleneksel kurumlarının çözülmesinin hızlandığı XIX. yüzyıldan Kemalizm’in 6 oku arasında yerini

alana kadar geçen sürede Türk milliyetçiliğinin hikâyesi özetlenmeye çalışılmıştır.

III. Bölüm Türkiye’de Nasyonal Sosyalizm etrafındaki çok yönlü değerlendirmelere ve tartışmalara ayrılmıştır. Türk basını, Türkiye’de özellikle 1929 dünya buhranı sonrasında gündeme gelmeye başlayan Nasyonal Sosyalizm’in, iktidar eliti tarafından nasıl algılandığı konusunda zengin tarihsel veri sunmaktadır. Bu çerçevede başta *Cumhuriyet* olmak üzere dönemin önde gelen gazeteleri 1929-1939 arası titizlikle taranmıştır. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde konu kapsamına giren belgeler de çalışmaya dâhil edilmiştir.

IV. Bölüm Nasyonal Sosyalizm penceresinden Kemalizm’in izlenmesine ayrılmıştır. Fakat belgeler, bilgiler ve görüşler Almanya ve Türkiye perspektifinden eşit ve aynı yoğunlukta değildir. Türkiye’nin çağdaşlaşma ve dolayısıyla batılılaşma serüveni içinde Batı ve bu çerçevede Almanya yoğun bir ilgi içinde izlenirken aynı ilgiyi Batı ve Alman kamuoyu için Türkiye’ye yönelik olarak görmek mümkün olamamaktadır. Avrupa’nın “*hasta adam*”ı ve *Yeni Türkiye* Avrupa kamuoyunun birincil gündeminde nadiren kendine yer bulabilmiştir. Bu çerçevede, Türk basınının Nazi Almanyası’na yönelik ilgisinin aksine Türkiye’nin Alman basınının gündeminde arka sıralarda yer alışı, söz konusu algıyı ortaya koymayı sağlayacak verilerin oldukça kısıtlı olmasına sebep olmuştur. Almanya’da Türkiye’ye ilişkin bilgiler daha azdır. Çalışmamızda özellikle Almanya yönündeki veri açığını kapatabilmek için, Türkiye’deki gazetelerden daha çok sayıda Alman gazetesi ve dergisi taranmış, o dönemde kaleme alınan Almanca kitaplar incelenmiştir. Ayrıca Alman devlet arşivi (Bundesarchiv) ile Alman dışişleri bakanlığı arşivinden (Auswärtiges Amt Politisches Archiv) elde edilen belgelerin çalışmaya dâhil edilmesi Almanya’nın Türkiye’ye yönelik bakışının ayrıntılı bir incelenmesini sağlamıştır.

I. Dünya savaşından yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti’nin Sévres’i

imzalamasına rağmen, hem padişaha hem işgalci güçlere karşı direnişe geçen Anadolu'daki *kemalist hareketin* başarıları özellikle Versailles düzenine en çok karşı olan Alman milliyetçilerinin ve bu çerçevede nasyonal sosyalistlerin dikkatinden kaçmamıştı. Nasyonal sosyalistlerin iktidara geldiklerinde Türkiye ile ilişkilerinde bu örnek süreci gündemde tutmaya, kendi ideolojileriyle Kemalizm arasında karşılaştırmalar yapmaya ve hatta bazı paralellikler kurmaya özen gösterdikleri izlenebilmektedir. Nazi rejiminin basın üzerindeki güçlü denetimi, nasyonal sosyalistlerin *yeni Türkiye, Kemalizm ve Atatürk* algısını anlamlandırmayı kolaylaştırmıştır.

V. Bölüm'de, belirli faşizm teorileri çerçevesinde, aynı konjonktürü paylaşan iki ideolojinin uygulayıcıları ve uygulamaları arasındaki farklılıklar ortaya konulmaya, izlenebilen bazı paralelliklerin etkileşim yönleri anlaşılmasına ve yorumlanmaya çalışılmış, bu çerçevede yüzeysel bir karşılaştırma yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmaya dair genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

Bu tezin hazırlanması sırasında birçok insanın teşvik ve yardımını gördüm. Almanya'daki araştırmalarım süresince benimle değerli görüş ve tavsiyelerini paylaşarak çalışmamda derinleşmemi sağlayan Prof. Dr. Christoph Herzog, Prof. Dr. Claus Füllberg-Stolberg, Prof. Dr. Claus Schönig, Prof. Dr. Cornelia Rauh, Dr. Corry Guttstadt, Prof. Dr. Hans-Lukas Kieser, Prof. Dr. Helmut Bley, Prof. Dr. Klaus Kreiser, Prof. Marc David Baer ve Prof. Dr. Werner Ende'ye teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca Nazi basınının önemli bir kısmının orijinal nüshalarını cömertçe kullanımına sunan Hannover'den *Technische Informationsbibliothek und Universitätsbibliothek* ve *Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek* çalışanları ile Berlin'den *Staatsbibliothek zu Berlin - Preussischer Kulturbesitz* (özellikle *Zeitungsabteilung*) çalışanlarına teşekkür ediyorum. Aynı yardımsever yaklaşımı *Politisches Archiv des Auswärtiges Amt* çalışanlarından da gördüm. Ayrıca Berlin'deki

arşiv çalışmalarım sırasında birikimini benimle paylaşarak işimi kolaylaştıran Mehmet Uluişik'a teşekkür borçluyum.

Türkiye'deki araştırmalarım sırasında az zamanda birçok gazeteye ulaşmamı sağladıkları için İzmir Milli Kütüphanesi Gazete Arşivi'nin anlayışlı çalışanlarına, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivin'deki belgelere ulaşmamda gösterdiği yardımlardan dolayı Melike Kara'ya müteşekkirim. Konuma ilgi göstererek benimle birikimini ve kaynaklarını paylaşan Tanıl Bora'ya samimi teşekkürlerimi sunuyorum. Yazım sürecinde tezimi okuyarak eleştirilerini benimle paylaşan ve gerekli müdahalelerde bulunan tez izleme komitesindeki hocalarım Prof. Dr. Şerife Yorulmaz ile Prof. Dr. Yaşar Erjem'e ve Yrd. Doç. Dr. İbrahim Bozkurt'a katkılarından dolayı teşekkür ediyorum. Prof. Dr. Bülent Çukurova, akademik hayatım boyunca olduğu gibi doktora tezimde de destekleriyle yanımda oldu. Hocama en içten şükranlarımı sunuyorum.

Değerli hocam Prof. Dr. Fevzi Demir tez süresince danışmanlığın da ötesinde gerçek anlamda bir "Doktorvater" oldu. Ufuk açıcı dersleri ve karşılaştığım zorlukları aşmamdaki destekleri olmasaydı çalışmamın bu haliyle tamamlanması mümkün olmayacaktı. Ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu çalışmayı, tezim süresince sıkıntılarımızı paylaşmak zorunda kalan kızlarım Samiye ile Nurhayat'a ve büyük fedakârlıklarda bulunarak her türlü desteğini benden esirgemeyen sevgili eşim Cemile'ye adıyorum.

ÖZET

Yeni Türkiye'den Nazi Almanyası'na Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar (1929-1939)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi Kemalizm, kuşkusuz Türk siyasal düşünce tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Fakat bu konudaki yaygın çalışmalar karşılaştırmalı perspektife çok fazla yer vermemektedir. Bu eksiklik, dönemin baskın ideolojilerinin birbirlerini nasıl algıladıklarını anlamada gerekli bir parçadır.

Bu çalışmada Nazi perspektifinden Kemalizm'in nasıl görüldüğü ve söz konusu olan süreçte Kemalizm'e doktriner bir kimlik kazandırma çabasındaki iktidar elitleri tarafından Nasyonal Sosyalizm'in nasıl algılandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma alandaki eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmak amacıyla, genel olarak Nazilerin Kemalizm algısını ve Türkiye'deki iktidar elitinin Nasyonal Sosyalizm algısını karşılaştırmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ve Almanya'daki devlet arşivlerinde araştırmalar yapılmış, söz konusu süreçteki kemalist ve nasyonal sosyalist basın taranmıştır.

Nasyonal Sosyalist basında; Türkiye'de milli birliğin sağlanmasında gösterilen başarılar, parti-devlet bütünlüğü, liderlik prensibi ve Türkiye'nin Avrupalılaşması yönünde uygulanan reformlar takdir edilmekte, Kemalizm'in Nasyonal Sosyalizm ile taşıdığı paralelliklerin öne çıkarıldığı göze çarpmaktadır.

Türk basınında ise, yukarıdaki başlıkların yanı sıra gençlik ve spor, disiplin, işçi örgütleri ile *führerlik* gibi nasyonal sosyalist ideolojinin temel unsurlarına yönelik yoğun bir ilgi göze çarpmakla beraber Nasyonal Sosyalizm'in ırkçı ve emperyalist politikalarına yönelik daha mesafeli bir tavır kendini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, Nasyonal Sosyalizm, İdeoloji, Almanya, Türkiye, Basın, Hitler, Atatürk, Milliyetçilik.

ABSTRACT

Comparative views and perceptions of New Turkey to Nazi Germany (1929-1939)

The founding ideology of the Turkish Republic, otherwise known as “Kemalism,” plays an important role in Turkish political history. The extensive studies on the topic, however, do not possess much comparative perspective. This absence is a necessary component in understanding how the period’s dominant ideologies perceived one another.

In this study, an analysis on how Kemalism was seen from the Nazis’ perspective and similarly how National Socialism was perceived by the Turkish ruling elite which was trying to gain a doctrinary identity to the Kemalism has been done in the period in question.

To compensate for this gap in the scholarship, therefore, the following study compares common Nazi perceptions of Kemalism, and, in turn, the Turkish ruling elite’s perceptions of National Socialism. In this respect, research have been done in the State archives in Turkey and Germany, and the Kemalist and National Socialist press have been investigated for the period in question.

In the National Socialist press, the success in the national unity, Party and State solidarity, the principle of leadership and the reforms that has been done for the Europeanization of Turkey have been appreciated and the parallelisms that Kemalism had with the National Socialism have been stressed.

In addition to the topics mentioned above, In the Turkish press, an intensive interest in the sport, discipline and the organizations of youth and labourers and the ‘Fuhrership’ have been observed. However, a limited interest to the emperialist and racist policies of the National Socialism has been the case.

Keywords: Kemalism, National Socialism, Ideology, Germany, Turkey, Press, Hitler, Atatürk, Nationalism.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
I. İDEOLOJİ VE MİLLİYETÇİLİK.....	14
I.1. İdeolojinin Doğuşu ve Sonu	14
I.2. Millet ve Milliyetçilik Üzerine Tartışmalar	18
II. TARİHSEL ARKA PLAN	25
II.1. Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu	26
II.2. Türk İnkılâbı ve Kemalizm.....	31
II.3. Alman Milliyetçiliğinin Doğuşu	36
II.3.1. Ortaçağ'dan Modern Zamanlara.....	37
II.3.2. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları	40
II.3.3. II. Reich: Kan ve Demir	46
II.3.4. Bismarck Sonrası: <i>Weltpolitik</i>	50
II.4. Nasyonal Sosyalizm'in Doğuşu	53
III. TÜRKİYE'DEN NASYONAL SOSYALİZM'E BAKIŞLAR.....	61
III.1. Bir Kaynak Olarak Türk Basını	61

III.2. Hitler İktidar Yolunda (1929-1933).....	67
III.2.1. Büyük Sıçrama: 14 Eylül 1930 Seçimleri	69
III.2.2. Demokrasinin Son Çırpınışları: 1932 Seçimleri	75
III.2.2.1. Devlet Başkanlığı Seçimi (13 Mart 1932)	76
III.2.2.2. Prusya Eyalet Meclisi Seçimleri (24 Nisan 1932).....	79
III.2.2.3. Von Papen Hükümeti	80
III.2.2.4. Alman Parlamentosu Seçimleri (31 Temmuz 1932)	81
III.2.2.5. Sonuçsuz Çabalar: 6 Kasım Seçimleri	83
III.2.2.6. Kısırdöngü	85
III.3. III. Reich'in Ayak Sesleri	87
III.3.1. Başbakan Hitler (30.01.1933)	87
III.3.1.1. Türkiye'nin Hitler Kabinesine Resmi Yaklaşımı	88
III.3.1.2. Türk Basınından Hitler Kabinesine İlişkin Yorumlar	92
III.3.2. İktidarda Nazizm: Muhalefetin Tasfiyesi	93
III.3.2.1. Komünizme Karşı Mücadele.....	94
III.3.2.2. Reichstag Yangını (28.02.1933).....	97
III.3.3. Ya Hep Ya Hep: 5 Mart Seçimleri	101
III.3.4. III. Reich'in Kurulması: Hitler Almanyası	103
III.3.4.1. Parlamentonun Sonu: <i>Ermächtigungsgesetz</i>	105
III.4. III. Reich'te Yaşam.....	111
III.4.1. Basın-Yayın Hayatı	114

III.4.1.1 Türk Basın Heyeti Nazi Almanyası'nda.....	120
III.4.2. Nasyonal Sosyalizm'de Irk Meselesi ve Türkler	125
III.4.2.2. Türkiye'den Tepkiler.....	128
III.4.3. Yahudi Meselesi	132
III.4.4. Gençlik ve Spor	140
III.4.5. Kadınlar	152
III.5. Nasyonal Sosyalizmin Sosyo-Ekonomik Görüşleri Üzerine Değerlendirmeler.	156
IV. NAZİ ALMANYASI'NDAN ATATÜRK TÜRKİYESİ'NE BAKIŞLAR	192
IV.1. Almanya'nın Geleneksel Kültür Politikası	197
IV.2. Nazi Almanyası'nın Basın Politikası ve Türkiye	201
IV.3. Yeni Türkiye ve Kemalizm Üzerine Düşünceler.....	207
IV.4. Nasyonal Sosyalistlerin <i>Gazi</i> Hayranlığı	215
V. İKİ İDEOLOJİNİN AYRIŞMA VE KESİŞME NOKTALARI.....	225
SONUÇ	266
KAYNAKÇA	272

KISALTMALAR LİSTESİ

AAPA	Auswärtiges Amt Politisches Archiv
AO	Auslandorganisation
Barch	Bundesarchiv
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BDM	Bund Deutscher Mädel
Bkz	Bakınız
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
HJ	Hitlerjugend
DNB	Deutsche Nachrichten Büro
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arpeiterpartei
SA	Sturmabteilung
SOS	Seminar für Orientalische Sprachen
SS	Schutzstaffel

GİRİŞ

İki savaş arasında dünya, liberalizmin düşüşüne ve buna karşılık birçok Avrupa ülkesinde milliyetçi ve sosyalist renklerin farklı yoğunluklarda gözlemlenebildiği otoriter rejimlerin yükselişine sahne olmuştur. Bu dönemin arka planında ulus-devletlerin yükseliş eşliğinde Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Çarlık Rusyası gibi geleneksel tarım din imparatorluklarının dağılışıyla sonuçlanan *Ancien* rejimlerin bir yüzyıldan fazla süren krizi bulunmaktadır. Bu süreçte imparatorlukların barındırdığı çeşitli etno-linguistik gruplar merkeze karşı bağımsızlık mücadelesine girmişler, başarılı olanlar devletlerini ulus-devlet formunda örgütlemişlerdir. 20. yüzyılın başlarında artık neredeyse her etnik grup, ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla kendi milliyetçi ideolojilerine ve önderlerine sarılır hale gelmişti. 19. yüzyılın ırkçı entelektüel birikimi milliyetçi ideolojilere farklı uluslar arasında var olduğu öngörülen rekabeti, *yaşam kavgası* fenomeni ile açıklama imkânı sunuyordu. Fransız devriminin ilkeleri arasında yer alan eşitlik ve özgürlük ilkeleri ise rekabetçi milliyetçiliğin gölgesinde kalmıştı.

Modern endüstri devletleri arasındaki emperyalist rekabete 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İtalya ve Almanya'nın da dâhil olması, I. Dünya Savaşı ile sonuçlanacak bir krize kapı aralamıştı. Fakat savaş hiçbir şeyi çözmemiş aksine, sonuçları bir yüzyıl boyunca daha hissedilecek yeni sorunlar doğurmuştu. Bu süreçte zayıf düşen devletlerde, memnuniyetsizlikleri gittikçe artan sosyalist hareketlere bir alan açılmış, Rusya'da komünistler bu fırsatı değerlendirerek Çarlık rejimini devirmeyi başarmışlardı. Artık dünyanın önünde sınıf temelinde örgütlenmiş yeni bir siyasal model duruyordu. Fakat bu yeni sistem dahi örgütlenmesini rekabetçi ulus-devletlerin koşullarına uyarak varolmaya çalışacaktı.

I. Dünya Savaşı sonrasında mağlup devletlere dayatılan yeni dünya düzeninin

kalıcı olamayacağı kısa zamanda anlaşıldı. Özellikle savaşta yenilen devletlerde ve daha birçok yerde mevcut durumdan genel bir memnuniyetsizlik hâkimdi. Bu ortam, milliyetçiliğe eşlik eden popülist, toplumcu düşüncenin yükselişine zemin oluştuyordu. Bireyciliği öne çıkararak liberalizmin gerileyişi artık kesindi.

İtalya’da Mussolini’nin 1922’de iktidarı ele geçirmesi Avrupa’daki otoriter-faşist rejimlerin habercisi gibidir. 1923’te İspanya’da Miguel Primo de Rivera’nın bir darbeyle iktidara gelmesini, 1926’da Portekiz’de Salazar’ın askeri diktatörlüğü izlemiştir. Avrupa kıtasında otoriter rejimle idare edilen ülkelere daha sonra Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Polonya eklenecektir. Almanya’da Nasyonal Sosyalizm’in 1933’te iktidara gelmesi ise Faşizm’in, Liberalizm ve Komünizm’e alternatif bir model olarak çok daha ciddiye alınmasını sağlamış, ona bir nevi evrensellik kazandırmıştı.

Militarist-faşist ideolojilerin dünyanın birçok ülkesindeki yükselişi, literatürde iki savaş arası dönemin *Faşizm Çağı* olarak adlandırılmasına vesile olmuştur. Otoriter rejimlerin yükselişe geçtiği bu dönemde tek partili siyasal yapıları ve faşist ideolojileri karşılaştırmalı analiz eden zengin uluslararası bir literatür mevcuttur.¹ Benzer durum, söz konusu dönemde Türkiye’de iktidar elitinin ideolojik yönelimine değinen² veya Türk-Alman ilişkilerini; siyasal, ekonomik, askeri ve kültürel açılarından ele alan, bazıları Nazi

¹ Ernst Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche: die Action française, der italienische Faschismus, der Nationalsozialismus*, Piper, München, 1979; Michael Mann, *Fascists*, Cambridge University Press, Cambridge&NewYork, 2004; Stefan Breuer, *Milliyetçilikler ve faşizmler. Fransa, İtalya ve Almanya örnekleri*, (Çev. Çiğdem Canan Dikmen), İletişim, İstanbul, 2010; Stein Ugelvik Larsen (Ed.), *Fascism outside Europe. The European impulse against domestic conditions in the diffusion of global fascism*, Social Science Monographs, Boulder, 2001; Samuel P. Huntington; Moore, H. Clement (Ed.) *Authoritarian politics in modern society. The Dynamics of Established One-Party Systems*, Basic Books, New York, 1970.

² Faroz Ahmad, *İttihatçılıktan kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986; Fikret Adanır, “Kemalist Authoritarianism and fascist Trends in Turkey during the Interwar Period”, *Fascism outside Europe. The European impulse against domestic conditions in the diffusion of global fascism*, Social Science Monographs, Boulder, 2001, s. 313–361.

dönemini de kapsayan çalışmalar için de geçerlidir.³ Ancak iki savaş arası dönemde Türkiye'deki rejiminin ve egemen ideolojinin Almanya, İtalya veya Sovyet Rusya'daki otoriter rejimlerle düşünsel etkileşimini temel sorun edinen çalışmalar açısından aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir.⁴

İki savaş arası dönem, Türkiye'de iktidarı ele geçiren pozitivist-batılılaşmacı perspektife sahip askeri-bürokratik elitin Osmanlı'nın mirası üzerine yeni bir ulus devlet kurduğu ve bu devlete uygun bir ulus yaratmaya koyulduğu sürece de denk düştüğünden, Türkiye Cumhuriyeti tarihi için özel bir anlam ifade etmektedir. Osmanlı elitlerinin 19. Yüzyıl boyunca tartıştıkları, özetle *devlet nasıl kurtulur* sorusuna cumhuriyetin kurucu elitlerinin cevabı netti. 19. Yüzyılın ulus-devletler çağına İtalya ve Almanya'dan da daha *verspätet* (gecikmeli) giren *yeni Türkiye'nin*, çağdaş uygarlık seviyesine erişmek için

³ Cemil Koçak, *Türk-Alman ilişkileri, 1923-1939. İki dünya savaşı arasındaki dönemde siyasal, kültürel, askeri ve ekonomik ilişkiler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991; Celalettin Yavuz, *Atatürk ve Almanya*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010; İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman nüfuzu*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006; Kemal Turan, *Türk-Alman eğitim ilişkilerinin tarihi gelişimi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000; Mustafa Gencer, *Jöntürk modernizmi ve Alman ruhu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003; Rifat Önsöy, *Türkiye'deki Almanya, 1914-1918. Almanya'nın Türkiye'deki kültürel etkinliği ve Robert Bosch*, Atlas Yayınları, Ankara, 2004; Sezen Kılıç, *Türk-Alman ilişkileri ve Türkiye'deki Alman okulları (1852'den 1945'e kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005; Yavuz Özgüldür, *Türk Alman ilişkileri (1923-1945)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993. Ayla Demiral, *İkinci dünya savaşında Türk-Alman ilişkileri*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995. Türk-Alman ilişkilerini çeşitli açılardan ele alan henüz yayınlanmamış, birçoğu derleme tezler de mevcuttur: Hayati Aktaş, *Türk-Alman askeri ilişkileri (1913-1918)*, Selçuk Üniversitesi, Sosya Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1994; Hüseyin Emiroğlu, *İkinci dünya savaşı (1939-1945) döneminde Türk-Alman ilişkileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Mustafa Alpay Ercan, *XX. Yüzyılın ikinci çeyreğinde Türkiye-Almanya ilişkileri (1923-1945)*, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006; Saime Yüceer, *1876-1908 Osmanlı-Alman siyasi ilişkileri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1987; Serdar Okay, *Nazizm'in Türk basınına yansımaları (1939-1945)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004. Ayrıca Nazi dönemine ilişkin önemli tarihsel veriler sunan çalışmalar için bkz. Selman Eriş Ülger, *Atatürk und die Türkei in der deutschen Presse [1910-1944]*, Schulbuchverlag Anadolu, Hückelhoven, 1993; Selman Eriş Ülger, *Avrupa basınında Atatürk ve zafere giden yol*, Truva Yayınları, İstanbul, 2009; Sezen Kılıç, *Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı (1933-1945)*, Atatürk Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2010; Sezen Kılıç, *Hitler'in gizli dosyalarında Türkiye*, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2012.

⁴ Ancak dönemi ideoloji perspektifinden değerlendiren çalışmalar da yok değildir. Özellikle bkz. Cennet Ünver, *Images and Perceptions of Fascism Among the Mainstream Kemalist Elite in Turkey, 1931-1943*, Boğaziçi University, Atatürk Institute for Modern Turkish History, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.

kaybedecek zamanının olmadığı düşünölmekteydi. Medeni dünya karşısında beslenen bu geç kalınmışlık duygusu parlamenter bir rejimi de kurucu elitin gözünden düşürmekteydi. Çünkü parlamenter muhalefet, hayata geçirilmesi arzulanan radikal reformları yavaşlatacak, Mustafa Kemal liderliğindeki devrimcilere ayak bağı olabilecekti. Böylece özellikle Takrir-i Sükun sonrası 1920’li yıllar, Halk Fırkası’nın iktidarını sağlamlaştırdığı ve Türkiye’yi yeniden yaratma idealine sarıldığı bir inkılâp sürecine sahne oldu. 1929’daki ekonomik çöküş sonrasında ise Türkiye’de yeni siyasal-ideolojik arayışlar başgöstermişti. Böylece iktidar eliti 30’ların başından itibaren Türkiye’de mevcut belirsizlikten çıkışı sağlayacak bir yol haritası, bir ideoloji arayışına girecek, bu arayış 6 okla sembolize edilen *Kâmalizm* ideolojisinde resmi bir ifade bulacaktı.

1929 ekonomik buhranı, kapitalist sistem içinde yer alan bütün ükleleri derinden etkilemişti. Kemalist ideolojinin inşası sürecinde, liberal demokrasilerin temsil ettiği kapitalist dünyadanın geleceği belirsizlik ve umutsuzluklarla doluydu. Bu süreçte, devletçi politikaların uygulandığı komünist sistemin krize görece bağışık olduğu farkedilmişti. Bu durum Komünizm’in, yönünü kaybetmiş kapitalist dünyaya ciddi bir alternatif olarak öne çıkmasına sebep olmuştu. Fakat tek alternatif Komünizm değildi. İtalya’da 1920’lerden beri korporatist ekonomik modelinin başarıyla uygulandığı Faşizm ideolojisi hâkimdi. Krizden en çok etkilenen ülkelerden Almanya’da ise nasyonal sosyalistlerin; 20’lerin başından beri haykırdıkları acil çözüm reçeteleri vardı. Programlarını uygulamak için “*parlamentonun zaman kaybettiren gereksiz işlerine*” 1933’e kadar biraz daha katlanmaları gerekecekti. Faşist ideolojilerin radikal bir versiyonu olan Nasyonal Sosyalizm iktidara geldikten kısa bir süre sonra, özellikle ekonomik alandaki başarılarıyla dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştı.

Tam da ideoloji tartışmalarının yürütöldüğü, kemalist ideolojinin inşası

sürecine yakın bir dönemde Türkiye’de Nasyonal Sosyalizm’in nasıl algılandığı merak uyandıran bir sorudur. Bu çerçevede Türkiye’de dönemin basını, siyasal modeller üzerine yürütülen tartışmalar ve değerlendirmeler konusunda zengin bir veri sunmaktadır. Bu tartışmalardan iktidar elitinin Liberalizm, Komünizm, Faşizm ve onun Alman versiyonu Nasyonal Sosyalizm algısını anlamak mümkündür.

II. Dünya Savaşı’nda yaşanan felaketlerden sorumlu tutulan Nasyonal Sosyalizm’in Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal yaşamında çok önemli bir rolü olan Kemalizm ile aynı başlıkta kullanılmasının, konuya duyarlılıkların sürdüğü bir ortamda rahatsızlık verici bir durum yaratacağı düşünülebilir. Bu rahatsızlık, tarihsel bir çalışmaya konu olacak kadar derinliği olan Kemalizm’in, 2000’li yılların Türkiye’inde askeri-sivil-bürokratik elit ile siyasi ve akademik çevrelerde bir referans çerçevesi olarak değerini korumayı sürdürüyor olmasından ileri gelmektedir. Siyasetin neredeyse *devrim-karşı devrim* kalıpları içerisinde algılandığı Türkiye’de, 1930’lu yılların Kemalizm’ini akademik bir tartışma konusu haline getirmek kimi çevrelerde ise sevinçle karşılanabilecektir. Bu gibi zıtlıkların bir arada yaşanması, Atatürk ile aynı adı taşıyan bir ideolojiyi anlamayı ve yorumlamayı güçleştirmektedir. Örneğin son dönemlerde modern Türkiye’de siyasi düşünce tarihi üzerine yayınlanmış önemli bir serinin *Kemalizm* cildinin girişinde, bir meşruiyet kaynağı olarak Atatürkçü düşünce sisteminin güncel, etkin ve sınırlayıcı yönlerine dikkat çekilmektedir: “*Resmi ideoloji konumundaki son dönem Atatürkçülüğünün, Türk siyasal düşünce ve yaşamında, tüm enerjileri kendine doğru çeken ama karşılığında enerji üretmeyen, astronomideki kara delik türünden bir merkez işlevi gördüğünü söylemek mümkündür.*”⁵

⁵ Ahmet İnsel, “Giriş”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce. Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 27.

Türkiye siyasal tarihinde merkezi bir rol oynamış bir ideolojinin çeşitli boyutlarıyla tarihsel analizini yapabilmek, Kemalist ideolojinin oluşumu sürecinde referans alınan kaynakları ve yürütülen tartışmaları da takip etmeyi akademik bir zorunluluk haline getirmektedir. Bu aynı zamanda tarihsel bir olgunun, *ne olduğu kadar, nasıl olduğu* sorusuna da bir cevap arama girişiminin zorunlu bir sonucudur.

Büyük ekonomik buhranı takip eden 1930’lu yıllar, araştırmaya konu olan Kemalizm ve Nasyonal Sosyalizm açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Hobsbawm, büyük çöküşün ürettiği, bütün dünyayı etkisine alan siyasal karışıklıkların ve bunun liberal düşünce sistemleri üzerindeki olumsuz etkilerinin altını çizmektedir: “1929–33 dönemi 1913’e dönüşü sadece imkânsız değil, düşünülemez hale getiren bir kanyondur. Eski tarz liberalizm öldü ya da ölüme mahkûm olduğu anlaşıldı. Artık entelektüel-politik hegemonya için birbiriyle yarışan üç seçenek vardı.”⁶ Bunlar henüz oluşum evresindeki Keynesçi teori, Marksist Komünizm ve Faşizm (ile onun Alman versiyonu Nasyonal Sosyalizm) idi.⁷

Çevre ülke konumundaki Türkiye merkezde başlayan bu iktisadi depremden etkilenmiş, böylece buhrana karşı alınacak iktisadi tedbirler etrafında başlayan tartışmalar, dünyadaki trende uygun olarak ideolojik bir boyut kazanmıştır.⁸ Bu dönemde Türkiye’ye istikrarlı bir yön vermek için ne yapılması lazım geldiği üzerine yürütülen tartışmaları Türk basınından izlemek mümkündür. Türkiye’deki genel kanı bütün dünyada liberal demokrasiler gerilerken, Türkiye için de bu siyasi modelin işlevsel olmadığıdır. Ancak diğer iki seçeneğin de olumsuz yönlerine dikkat çekildiği görünmektedir. Örneğin Zeki

⁶ Eric Hobsbawm, *Kısa 20. yüzyıl– aşırılıklar çağı 1914–1991*, (Çev. Yavuz Alogan), Everest Yayınları, 2006, İstanbul, s. 142.

⁷ Hobsbawm, 142–143.

⁸ Buhranın merkez– yarı çevre– çevre ülkelerdeki etkileri ve Türkiye’ye yansımaları üzerine genel bir değerlendirme için bakınız. İlhan Tekeli, Selim İlkin, *1929 dünya buhranında Türkiye’nin iktisadi politika arayışları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2009, s.1– 34.

Mesut, henüz 1929'da kaleme aldığı makalesinde *enternasyonalizm* ile popülaritesi gittikçe artan *nasyonalizmin* sınırlayıcı ve bağnaz özelliklerinden bahsediyordu:

İrk faikiyetlerine, emperyalizm düşüncelerine, din ve rejim taassuplarına istinat eden nasyonalizm beynelmilel tesanüdü kolayca ihmal eden inhisarcı ve mahdut düşünceli bir şovinizmdir. Buna mukabil yalnız muayen bir meslek, veya sınıfın karşılıklı menfaatlerini nazarı itibara alan ve vatan, devlet gibi bugünkü içtimaî hayatın en büyük hakikatlerini inkâr etmeğe yeltenen bir enternasyonalizm de yıkıcı ve hayalci bir düşüncedir.⁹

Mesut'un bu tespitinde az sonra oluşturulacak kemalist ideolojinin bir *kopya* olmayacağına, aksine seçici ve özgün olacağına dair bir ipucu verir gibidir.

Sadri Etem'in *Vakit*'te kaleme aldığı yazısı ise 1930'ların başındaki “*nasıl bir ideoloji*” tartışmalarının niteliği hakkında fikir vermektedir. Etem, “*her gün emperyalist sermayenin tehdidi altında*”ki Türkiye’de neden liberal olunamayacağını anlatıyordu: “*Türkiye 1) Dünya cereyanları karşısındaki vaziyeti itibarile Liberal olamaz. 2) Kendi iktisadî ve içtimaî bünyesinin teşekkülü itibarile liberal olamaz. Devletçi olma mecburdur. Dünya cereyanları devletleri mütemadiyen dev[let]leştirilmeye doğru çekip götürmektedir.*”¹⁰ Böylesi bir dönemde erken cumhuriyet kuşağını bekleyen önemli görevler vardı: “*İmparatorluğun asırlardır biriktirdiği işleri bir pılan dairesinde [vurgu bana ait] temizlemek bizim neslimizin vazifesidir.*”¹¹

Nitekim Komünizm Türkiye’de, enternasyonalist karakteri ve proleterya tanımının sorunları nedeniyle cazibesini yitirmekte, sınıf çatışmasına karşı çıkan yönü ve milliyetçi karakteriyle öne çıkan Faşizm ise kurucu elite daha sempatik görünmekteydi.¹² Ana hatlarıyla *Milliyetçilik*, *Laiklik*, *Cumhuriyetçilik* ilkelerini içeren 1920'lerin pozitivist batılılaşma iradesine doktriner bir kimlik kazandırma çabasının yoğunlaştığı bir dönemde

⁹ Zeki Mesut, “Nasyonalizm–enternasyonalizm”, *Milliyet*, 13.09.1929.

¹⁰ Sadri Etem, “Niçin liberal değiliz?”, *Vakit*, 15.09.1930.

¹¹ Sadri Etem, “Niçin devletçiyiz?”, *Vakit*, 21.09.1930.

¹² Faroz Ahmad, *İttihatçılıktan kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986, s. 227.

yayınlanmaya başlayan aylık düşünce dergisi *Kadro*'nun ilk sayısı, Türkiye'nin bir devrim süreci içerisinde olmasına rağmen hala bir devrim ideolojisine, bir düşünce sistemine sahip olmadığından yakınan bir girişle başlamaktadır:

Türkiye bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün nazarî ve fikri unsurlara maliktir. Ancak bu nazarî ve fikri unsurlar inkılâba İDEOLOJİ [vurgu orijinal metne ait] olabilecek bir fikriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir. Gerek milli mahiyeti gerek beynelmilel şumul ve tesirleri itibarile, tarihin en manalı hareketlerinden biri olan inkılâbımızın, zatinde mündemiç bu ileri fikir ve prensip unsurlarını, şimdi inkılâbın seyri içinde ve onun icaplarına uygun bir şekilde izah işi, bugünkü Türk inkılâp münevverliğine düşen vazifelerin en acil ve en şerefliisidir.¹³

1930'lu yıllarda Kemalist ideolojiyi yaymak için seferber edilen eğitim ve basın kurumları, Zürcher'in vurguladığı gibi geleneksel tarih yazıcılığında çok defa görmezlikten gelinmiş ve ihmal edilmiştir.¹⁴ Bu çalışma öncelikle Nasyonal Sosyalizm'in, Türk basınında kendine nasıl yer bulduğu üzerine yoğunlaşmıştır. 1930'lu yıllarda iktidarın basın üzerinde artan denetiminin bu araştırmayı kolaylaştırdığı söylenebilir.

Basın-iktidar ilişkisi açısından benzer durum Nazi Almanyası için de söz konusudur. 1929 buhranı sonrasında kitle desteğini arttırarak 1933'te iktidara gelen Nasyonal Sosyalizm, muhalif basının Almanya'da barınmasını imkânsız hale getirmiş ve bunun sonucuda *Exilpresse* (sürgün basını) fenomeni doğmuştur. Dolayısıyla her iki ülke basınının, resmi ideolojiye hizmet eden bir yayın faaliyeti içerisinde olduğu söylenebilir. Fakat Türkiye'deki iktidar elitlerinden farklı olarak nasyonal sosyalistler ne muhalefet yıllarında ne de iktidarlardı sırasında bir ideoloji arayışında değillerdi. Onlar, ellerinde net bir programla iktidara gelmenin mücadelesini vermişler, ktidarlardında ise ideolojinin gereklerini yaşama geçirmişlerdi.

¹³ *Kadro*, sayı:1, II. Kanun 1932, s.3.

¹⁴ Zürcher, 263.

Nasyonal Sosyalizm, I. Dünya Savaşı'ndaki kitlesel seferberlik coşkusu, şiddet ve sonrasındaki yenilgi ile mayalanmış bir ideolojidir. Bu üç unsur kuşkusuz bu dönemlerin tanığı ve parçası olan Hitler'e de yansımıştır. I. Dünya Savaşı'nın başındaki seferberlik ruhu Hitler'in *mein Kampf*'ında tutkuyla anılmaktadır: “*O saatler bana öfkeyle dolu gençliğin kurtuluşu gibi göründü. Coşkulu bir heyecanla diz çöküp, bütün yüreğimle gökyüzüne, bana bu zamanlarda yaşama mutluluğunu hediye ettiği için teşekkür ettiğimi söylemekten şimdi de utanmıyorum.*”¹⁵ Savaşın cephe gerisini içerecek şekilde kitleselleşmesi ve topyekün bir varlık-yokluk mücadelesine dönüşmesi yenilginin de yine kitlesel seferberlik yoluyla aşılabileceği düşüncesini doğurmuştur.

Ağır şartlarıyla Versailles Antlaşması, Alman toplumunda büyük bir hayal kırıklığına ve öfkeye yol açmıştır. Weimer Cumhuriyeti ise doğal olarak bu öfkeden payına düşeni almıştır. Hitler'in de hedefinde Versailles ve Weimer vardır. 1921 yılında Nazi partisinin başına geçen Hitler daha yolun başında siyasi amaçlarını ve programını Nasyonal Sosyalizm'in el kitabı niteliğindeki *mein Kampf* (Kavgam) adlı eserinde net bir şekilde beyan etmiştir. *Mein Kampf*, 1920'de kabul edilen 25 maddelik parti programı ile beraber Nasyonal Sosyalizm'in temel çerçevesini sunmaktadır. Ulusal bilincin gelişmiş olduğu Almanya'da, muhalefette oluşan bir ideoloji olarak Nasyonal Sosyalizm, bu yönüyle 1930'lu yıllar Türkiyesi'nde iktidar eliyle oluşturulmuş Kemalizm'den ayrılmaktadır. Bir başka deyişle Mustafa Kemal önce bir “*Türk ulusu*” yaratmak durumundadır. Bir yönüyle Kemalizm, bu amaca uygun bir ideoloji olmak durumunda kalmıştır.

Her iki ülke savaş sonrasının benzer koşullarını paylaşmasına karşın bu koşulları aşmaya yönelik çabalar ve sonuçları da farklı olmuştur. 1871 yılında federal bir

¹⁵ Adolf Hitler, *mein Kampf*, Zentrelverlag der N.S.D.A.P., München, 1936, s.177.

devlet yapısıyla kurulan Alman İmparatorluğu (II. Reich) yerini, savaş yenilgisinin sonuçlarını Alman halkı için bir dereceye kadar katlanır kılabilmek amacıyla neredeyse bir zorunluluktan doğan ilk Alman demokrasisine bırakmıştı. Weimar dönemi hükümetleri çok zor siyasal ve ekonomik sorunlarla boğuşmak zorunda kalmışlardı. Bu ilk Alman cumhuriyeti sorunların altında boğulup kalırken Sévres dayatmasına karşı Mustafa Kemal önderliğindeki milli mücadele hareketi başarılı olmuştu.

Anadolu’da Sévres’e karşı yürütülen silahlı mücadelenin 1923’de başarıya ulaşmasına karşın Almanların Versailles zincirlerinden tam anlamıyla kurtulabilmesi ancak Nazilerin 1933 yılında iktidara gelmelerinden sonra gerçekleşebilmiştir. Türkiye’nin Almanya’ya göre bu erken başarısı, başından beri Versailles’e karşı çıkan Hitler’e ve diğer Alman milliyetçilerine cesaret vermiştir.¹⁶ Mustafa Kemal’in bu başarısının nasyonal sosyalistler için *Vorbild* (model) olduğu zaman zaman değişik ortamlarda dile getirilmiştir.¹⁷

İki ülke arasındaki, kökü 19. yüzyılın başlarına uzanan ve mütarekeyle kesilen siyasi ilişkiler 1920’li yılların ortalarında yeniden başlamıştır.¹⁸ II. Abdülhamit döneminde sıklaşan -öncelikle askeri- ilişkiler kanalıyla Türk siyasetine sızan “*Alman Zihiyeti*”¹⁹ ve I.

¹⁶ Ernst Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche: die Action française, der italienische Faschismus, der Nationalsozialismus*, Piper, München, 1979, s.37.

¹⁷ Örneğin, *Berliner Lokal-Anzeiger* gazetesi, Atatürk’ün ölümüne binaen yayınladığı haberinde, Adolf Hitler’in dışişleri heyeti başkanı Mahmut Bey’e verdiği bir röportajı aktarır: “*Adolf Hitler söyleşide Kemal’in başarılı özgürlük mücadelesinin o zamanlar onun da nasyonal sosyalist hareketin başarısına dair geleceğe güvenle bakmasını sağladığını ifade etti. Bu bakımdan Türkiye’deki hareket ona parıldayan bir yıldız gibi görünmüştür.*”, “Der Führer zum Tod Atatürks. Adolf Hitler über die Türkei”, *Berliner Lokal-Anzeiger*, Jg. 56, 11.11.1938.

¹⁸ Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri 1923–1939*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.9.

¹⁹ “*Alman Zihiyeti*”nden kastedilen; bütün toplumsal unsurların “Güçlü Devlet”in bekası için tek bir vücut şeklinde örgütlendiği organizmacı, anti-kozmopolit ve militarist bir devlet anlayışıdır. Bu anlayışın izlerini İttihat ve Terakki döneminde, erken cumhuriyet döneminde ve hatta günümüzde de görmek mümkündür. Fransız devrimciliğinden farklı olarak Prusya’da ve Türkiye gibi geç uluslaşan devletlerde devrimcilik, merkezi bürokratik ulus-devletin oluşumunun önündeki engellerin kaldırdığı bir girişim olarak algılanmalıdır. Bu çerçevede Suavi Aydın, sanılanın aksine Prusya düşüncesinin Türk siyasi kültürüne Fransız düşüncesinden çok daha derin ve kalıcı izler bıraktığını ve Cumhuriyet kadrolarının bu etki altında ulus-devletlerini kurduklarını belirtir: Suavi Aydın, “Türk düşüncesinde Alman etkisi”, *Modern Türkiye’de*

Dünya Savaşı'ndaki *Waffenbrüdeschaft*²⁰ (silah kardeşliği), Türkiye-Almanya ilişkilerine özel bir anlam kazandırmıştır. Erken dönem Türk milliyetçilerinden Yusuf Akçura henüz 1904'te Türk milliyetçiliğinin doğuşunda Alman milliyetçiliğinin etkisini vurgulamıştır:

Şu muhakkak ki son zamanlarda İstanbul'da Türk milliyeti arzu eden bir mahfil, siyasi olmaktan ziyade ilmi bir mahfil teşekkül etti. Bu mahfilin teşekkülünde, Osmanlılarla Almanların münasebetinin artmasının, Alman lisanını bhusus Almanların tarih ve lisan ilimleri hakkındaki tetkikatını Türk gençlerinin bilir olmasının hayli tesiri olmuştur. Çünkü bu genç mahfilde Fransız izleyicilerinde olduğu gibi bazı hafif ve 'déclamatoire' edebiyattan ve siyasattan ziyade, sessiz, sabırlı ve inceleyici şekilde elde edilmiş sağlam bir ilim mevcuttur.²¹

Almanya ve Türkiye'nin merkez ve çevredeki farklı konumlanışı, her iki ülke ve egemen ideolojileri konusunda karşılıklı ve dengeli bir bilgiyi ve değerlendirmeyi içermemektedir. Konumuzla ilgili var olan malzeme açısından Alman basınının Türk basımına kıyasla hiç de cömert olmadığı vurgulanmalıdır. Titizlikle taranan Nazi basınında ilk göze çarpan, Türkiye ve Kemalizm ile ilgili haberlerin azlığıdır. Haberler ve yorumlar genellikle iç siyasete ve komşu ülke ilişkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Almanya açısından Türkiye bir ilgi merkezi değil iken, Türkiye açısından ulaşılması gereken Batı'nın bir parçası olarak görülen Almanya'ya yönelik ilgi hiç şüphesiz daha fazladır. Bu

siyasi düşünce. Dönemler ve zihniyetler. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 955–968. 1939–1942 yılları arasında Berlin'de Türk büyükelçiliği görevini yürüten Hüsrev Gerede, Prusya ruhunun Almanya ile Türkiye arasında birleştirici bir bağ görevi gördüğünü, Prusya'nın askeri eğitim ruhunun Türk insanının özüne uygun düştüğünü ileri sürmüştür: R. H. Gerede, "Die deutsch-türkischen Beziehungen", *Zeitschrift für Politik*, cilt: 32, Carl Heymanns Verlag, Berlin, 1942, s. 1. Türk modernleşmesinde Alman etkisini ortaya koyan diğer bir önemli çalışma için bkz: Mustafa Gencer, *Jöntürk modernizmi ve Alman ruhu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

²⁰ Nazi iktidarı süresince, I. Dünya Savaşı'ndaki "Silah Kardeşliği"ne Almanya'nın en yetkili ağızlarından sıkça atıfta bulunulmuştur. Hindenburg cumhuriyetin ilanının 10. yılını kutlarken, "Sadık silâh arkadaşlığını Almanyanın aslâ unutmayacağı yiğit millete..." ifadesini kullanmıştı. "Almanyanın büyük bayramımıza iştiraki", *Vakit*, 24.10.1933. Hitler de, Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'ya Türkiye hakkındaki düşüncelerini açıklarken, silah kardeşliğine vurgu yapmıştı: "Türkiye ile olan münasebatımız, eski silah arkadaşlığımın ve yeni türk inkılabının verdiği kuvvetle gayet iyidir", *BCA*, 030-0-010-000-000-231-556-2, 08.07.1933. Savaş öncesinin kritik günlerinde Ankara'ya büyükelçi atanan von Papen de bu ifadeyi her fırsatta kullanmıştır. "Papen an seine Waffenbrüder", *Kölnische Zeitung*, 1 November 1933; Gotthard Jäschke, *Die Türkei in den Jahren 1935–1941. Geschichtskalender mit Personen und Sachregister*, Sammlung Orientalischer Arbeiten, Otto Harrossowitz, Leipzig, 1943, s. 129–130.

²¹ Yusuf Akçura, *Üç tarz-ı siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005, s. 42–43.

dengesizlik ticaret rakamlarıyla da doğrulanabilmektedir.²² Buna rağmen dönemin Alman basınında az da olsa *Kemalizm, Türkiye ve Atatürk* ile ilgili önemli tespitlere ulaşılmıştır. Doğal olarak çalışmanın Türkiye’den bir tarihçi tarafından yürütülmesi ve Almanya’ya yönelik yoğun ilgi, kemalist basında Nasyonal Sosyalizm konusuna daha fazla ağırlık verilmesine yol açmıştır. Öncelikle Nasyonal Sosyalizm’in kemalist entelektüellerin zihin dünyasına, Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarına ve aynı zamanda modern Türk siyasi düşüncesine etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışma, güncel siyasi tartışmalara da sık sık konu olan iki ideoloji arasındaki benzerlik ve farkların niteliği hakkında bilimsel verilere dayanan bir açıklama getirmektedir.

İdeolojileri konu alan çalışmaların karşılaşılabilecekleri kavramsal ve kuramsal zorluklar bu çalışma için de söz konusudur. Sosyal bilimlerin en sorunlu kavramlarından *ideoloji, ulus, milliyetçilik* gibi kavramlar hakkında yürütülen tartışmalar hala güncelliğini korumakta ve bu belirsizlik ideolojiler üzerine yapılan akademik çalışmaların objektifliğini tartışmaya açmaktadır. Kavram karmaşasını giderebilmek ve tercihlerimizi ortaya koyabilmek için, I. Bölüm; ideoloji, millet ve milliyetçilik kavramlarının tarihsel arka planı, milliyetçi tipolojiler-ideolojiler ve akademik çevrelerde bu kavramlar etrafında yürütülen tartışmalara ayrılmıştır.

İki ülke ilişkilerindeki sürekliliğin varlığı her iki ideolojinin tarihsel arka planının açıklanmasını gerekli kılmaktadır. II. Bölüm’de 19. Yüzyılda giderek artan modernleşme çabaları ile Türk milliyetiliğini doğuran faktörler erken cumhuriyet dönemine kadar uzanan süreçte irdelenmeye çalışılmıştır. Alman düşünce geleneğinin daha iyi anlaşılması için tarihsel arka planın ortaya konulmasına yönelik benzer ihtiyaç

²² 1932 yılına ait verilerde Türkiye’nin toplam ithalatında Almanya’nın payı % 23,3 iken Almanya’nın toplam ithalatında Türkiye’nin payı % 0,8’dir. Nazi döneminde ise bu orantısız durum giderek artacaktır (%47–2,2; 1938). Osman Zeki Torgay, *Der deutsch-türkische Handel, Organisation und Technik*, Niemann–Moschinski, Hamburg&Berlin, 1939, s. 39,41.

Almanya için de geçerlidir. II. Bölüm'de ayrıca Nasyonal Sosyalizm'in daha iyi anlaşılması adına, Alman milliyetçiliğinin düşünsel temellerinin atıldığı romantik dönem, Alman siyasal birliğinin sağlandığı Bismark dönemi ile *Welt Politik*'in (dünya siyaseti) başladığı II. Wilhelm dönemini konu edilmiştir. III. Bölüm Türkiye'de *Nasyonal Sosyalizm* üzerine yapılan çok yönlü değerlendirmelere, IV. Bölüm Nazi Almanyası'nda Türk İnkılâbı, Kemalizm ve Atatürk üzerine yapılan değerlendirmelere ayrılmıştır. V. Bölüm'de ise faşizm modelleri çerçevesinde, nasyonal sosyalist ve kemalist düşünce sistemlerinin etkileşiminin sınırları ve boyutları üzerine yüzeysel bir değerlendirme ve karşılaştırmaya yer verilmiştir.

I. İDEOLOJİ VE MİLLİYETÇİLİK

I.1. İdeolojinin Doğuşu ve Sonu

İdeoloji terimi sosyal-siyasal-ekonomik dönüşümlerin yaşandığı Batı Avrupa’da, Aydınlanma felsefesinin ve onu takip eden Fransız Devrimi’nin ürünü olarak ortaya çıkmış kavramlardan biridir. İlk olarak, insanların yanlış düşüncelere kapılmalarının önüne geçmek için, genel geçer bir bilgi üretme etkinliği anlamında kullanılmıştır. Fransız devriminin aydınlanmacı fikirlerini yaymak amacıyla kurulan *Institut de France*’de çalışan Antonine Destutt de Tracy, 1801–1815 yılları arasında kaleme aldığı *Eléments d’Idéologie* adlı kitabında ideolojiden, diğer bilimlere zemin teşkil edecek, dinsel veya metafizik önyargılardan bağımsız bir “*düşünceler bilimi*” olarak bahsetmiştir. Buna göre ideologlar eskinin kokuşmuş *Ancien Régime*’lerinin yerine geçeceği düşünülen; insanların inançlarından ve önyargılarından arındığı özgür ve mutlu bir toplumu tasarlamak işiyle uğraşmışlardır. Buna bağlı olarak devrim değerlerinin yaygınlaştırılması için çaba sarf eden ideologlar önceleri Napolyon’un desteğini sağlamışlardı. Fakat Fransa’nın demokratik bir cumhuriyetten despotik bir otokrasiye dönüşmeye başlaması ve Napolyon’un politik çıkarları ön planda tutarak kiliseyle yakınlaşması, Tracy’in tanımındaki ideolojinin aleyhine olmuş ve ideologlar iktidar tarafından gerçeği saptıran, toplumu karmaşaya sürükleyen insanlar olarak kabul edilmeye başlanmıştır.²³

Anlamda yaşanan bu kırılma, ideoloji kavramının günümüze kadar kullanımında iki farklı yaklaşımı doğurmuştur. Birinci yaklaşım, de Tracy ve çevresindekilerin iyimser rasyonalizmidir. Bu çevrelerin düşüncesine *gerçek* derin bir

²³ Hans Barth, *Wahrheit und Ideologie*, Arno Press, New York, 1975, s. 15–16.

düşünme süreciyle ulaşılabilecek bir şeydir. Bunun için ampirik yöntemlere başvurulmalıdır. Dolayısıyla, fen bilimlerinin doğal hayatı incelediği yöntemlerle sosyal bilimler toplumu incelerse hakikatin bilgisine ulaşılabilir ve toplum buna göre düzenlenebilir. İkinci yaklaşım ise gerçeği bulmanın nesnel bir yolu olduğu görüşüne şüphelerle bakar. Buna göre toplumsal sorunların doğa bilimlerinin yöntemleriyle çözülmesi mümkün değildir. Çünkü gözlenen toplum doğal değil, çelişkili ve değişkendir. Dolayısıyla odaklanması gereken sorun, gözlem değil, gözlemlenen olgunun nasıl üretildiğidir.²⁴ Bu bağlamda ideoloji tartışmaları, epistemolojik ve sosyolojik olarak tanımlanabilecek iki ana ekseninde gelişmiştir. Epistemolojik gelenek, kavramın varlığını sorgulayarak; “doğru-yanlış bilme, yanılısama, çarpıtma” hallerini tartışmıştır. İdeolojiyi faydalı düşünceler bilimi olarak kabul eden sosyolojik gelenek ise kavramın gerçekliğini sorgulamaktan çok toplum yaşamındaki işlevi ile ilgilenmiştir.²⁵

İdeoloji kavramı etrafında yaşanan tartışmaya en önemli katkı Marksist gelenekten gelenler tarafından yapılmıştır. Karl Marx’ın -her ne kadar ideolojinin bir “yanlış bilinç” durumu olduğunu iddia ettiği tartışmalı olsa da²⁶- yapıtlarındaki bazı pasajlardan bu kavramın kitlelere yüzeysel ve yanıltıcı bir *Weltanschauung* (dünya görüşü) yansıttığı anlamı çıkarılabileceği²⁷ ve hatta çıkarıldığı²⁸ görülmektedir. Marx, yapıtlarındaki kimi pasajlarda diyalektik materyalizm dışındaki söylemlerin “buğulu gözlükler arkasından”²⁹ bakmak veya bir “camera obscura’daymış [karanlık oda] gibi baş

²⁴ David McLellan, *İdeoloji*, (Çev. Barış Yıldırım), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.9–10.

²⁵ Terry Eagleton, *İdeoloji*, (Çev. Muttalip Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 19.

²⁶ Michéle Barrett, *Marx’tan Foucault’ya ideoloji*, (Çev. Ahmet Fethi), Doruk Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 14–16.

²⁷ Martin Selinger, *The Marxist conception of ideology: a critical essay*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979. s.30–33.

²⁸ John Petrov Plamenatz, *Ideology*, Macmillan, London, 1979, 23–25.

²⁹ Şerif Mardin, *İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.34.

aşağı çevrilmiş bir biçimde görülmek”³⁰ olduğundan bahsetmiştir. 19. yüzyıldan 20. yüzyıla devreden tartışma, Marx’ın bu kavram hakkındaki düşüncesini kritik eden ve ona farklı anlamlar ve/veya işlevsellikler yükleyen Bernstein, Lenin, Lukacs, Gramsci, Althusser gibi marksistler arasında devam etmiştir.³¹ Weber, Durkheim, Manheim, Freud ve Reich gibi kimi sosyal bilimciler ise ideolojiye ampirik, yapısalcı veya psikanalitik yaklaşımlar getirmişlerdir.

1902’de yayınlanan *Ne Yapmalı?* adlı kitabında Lenin, burjuva ve sosyalizm ideolojileri dışında üçüncü bir yolun olmadığını ve bilinçli bir müdahaleyle diyalektik sürecin hızlandırabileceğini ifade etmiştir.³² Bu ise ancak planlı-programlı bir ideoloji ve onu hayata geçirecek parti sayesinde olabilecektir. Böylece ideoloji 20. yüzyılın başından itibaren, Mardin’in deyişiyle “yeni bir toplum anlamları ‘haritası’ türetme çabası”³³ haline dönüşmüştür.

Ancak kavram, savaş sonrası dönemde, en belirgin ifadesini “*ideolojinin sonu*” tezinde görebileceğimiz ve özellikle Anglo-Sakson dünyadan gelen yoğun eleştirilere maruz kalmıştır.³⁴ İdeolojinin sonu tezi, temelde ideoloji ve totalitarizm arasında kurulan güçlü bağa ve ideolojinin bilimin zıttı olduğu ön kabulüne dayanmaktadır.³⁵ Faşizm ve Nazizm gibi otoriter ideolojilerin sebep olduğu felaketler ile Sovyet Komünizmi’nin hayal kırıklığına yol açması ideolojinin aşırılıklarla eş anlamlı olduğu gibi bir sonuca varılmasına yol açmıştır. Raymond Aron, Seymour Martin Lipset, Daniel Bell, Michael Oakshott,

³⁰ Karl Marx, Friedrich Engels, (2003): *Alman ideolojisi [Feuerbach], materyalist ve idealist anlayışların karşıtlığı*, Eriş, s.24.

³¹ Mcllellan, 23–33.

³² V. İ. Lenin, *Ne Yapmalı?*, Eriş Yayınları, 2003, s.43–44.

³³ Mardin, 20.

³⁴ Savaş sonrası dönemde ideolojinin sonu tezini savunan erken dönem çalışmalar şöyledir: Raymond Aron, *L’opium des intellectuels*, Calmann-Lévy, Paris, 1955; Seymour Martin Lipset, *Political man : the social bases of politics*, , Doubleday, Garden City NY, 1960; Daniel Bell, *The End of Ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties*, Free Press, Glencoe, 1960.

³⁵ Mcllellan, 56.

Bernard Crick, Eduard Shills gibi sosyal bilimciler farklı tonlarda olmakla beraber, değer yargılarından bağımsız bir sosyal bilimin pragmatik bir yaklaşım ile topluma hizmet edebileceği görüşünü desteklemişlerdir.

Fukuyama'nın, Rusya Federasyonu'nun dağılmasından biraz önce kaleme aldığı *Tarihin sonu mu?*³⁶ adlı makalesi ideolojinin sonu tezini, hararetli bir tartışmayı başlatacak şekilde yeniden gündeme taşımıştır. Reel sosyalist sistemin çöküşünün verdiği güvenle tezini daha kapsamlı bir şekilde ele aldığı "*Tarihin sonu ve son insan*"³⁷ adlı kitabı üç yıl sonra, bu sefer soru işareti olmadan yayınlanmıştır. Liberal demokrasilere alternatif olabilecek başka bir düşünce sisteminin reel politik düzeydeki eksikliği, tezde ideoloji çağının kapandığının kanıtı olarak sunulur. Fakat bu tez Pentagon'un ideolojisi olduğu eleştirisiyle karşılaşmıştır. Bu eleştiriye göre Fukuyama ideolojiyi "*komünizmin sonu=sosyalizmin sonu= tarihin sonu*" formülüne indirgenmiştir.³⁸ İki savaş arası ve soğuk savaş dönemlerinin ortodoks ideolojilerinin günümüzdeki etkinliklerini yitirmiş olmasının ustalıklı kullanıldığı tarihin sonu tezi ise sırtında bir "*ideolojisizlik ideolojisi*" kamburunu taşımaktan kurtulamamıştır.

Etno-kültürel aidiyetlere dayanan kimlik siyasetinin dinamizm kazandığı bir dönemde, ideoloji kavramı, postmodernizm tartışmalarında da kendine yer bulmuştur. Bilim ve aklın hayata geçirilmesi sayesinde ilerleme kaydedileceği yönündeki pozitivist batı felsefesi, postmodern söylemde yerini "*üst-anlatılar*"a karşı bir kuşkuculuğa bırakmıştır. Lyotard, Derrida, Foucault, Baudrillard, gibi postmodern düşünürler, homojen bir toplum yaratmak amacındaki ideolojilerin, sahte veya sanal bir *birlik* dayatmak için

³⁶ Francis Fukuyama, *The "end of history?" debate: a response to my critic*, National Affairs, New York, 1989.

³⁷ Francis Fukuyama, *The end of history and the last man*, Free Press, New York, 1992.

³⁸ Gregory Elliott, *Tarihin sonları. Marx, Fukuyama, Hobsbawm, Anderson*, (Çev. Deniz Keskin), Versus, İstanbul, 2010, s. 36.

kullanıldığını savunmuşlar ve her türlü ideolojiden uzak “ultra-çoğulcu bir toplum”dan bahsetmişlerdir.

İdeoloji üzerine yürütülen bu asırlık tartışmalara rağmen üzerinde uzlaşmış bir ideoloji tanımını bulunmamaktadır. Buradaki zorluk ise, yapılan her tanımın, ideolojik olma potansiyeli taşımasıdır. İdeolojinin ancak “*farklı kavramsal liflerle bir doku halinde örülmüş bir metin(...)*”³⁹ olduğu gibi suya sabuna dokunmayan genel bir tanım üzerinde uzlaşılması daha muhtemeldir. 20. yüzyılın sonlarında kadar ideoloji, Sosyalizm, Kapitalizm ve Milliyetçilik gibi üst anlatılara (meta narrative) siyasal işlevler kazandırmış, toplumsal meşruiyet zemini sağlamıştır.

İki savaş arası dönemde Kemalizm ve Nasyonal Sosyalizm, *Zeitgeist*'a (zamanın ruhu) uygun bir toplum mühendisliği projesi işlevi görmüştür. Çalışmamıza konu olan her iki ideolojinin milliyetçi karakteri, onları milliyetçi ideolojiler sınıfında buluşturmaktadır. Kemalizm ve Nasyonal Sosyalizm'in tarihsel arka planına geçmeden önce, iki ideolojinin ortak paydada buluşturan milliyetçilik kavramına ve onun etrefinde devam eden tartışmalara kısaca değinmekte fayda var.

I.2. Millet ve Milliyetçilik Üzerine Tartışmalar

Bir ideoloji olarak milliyetçiliği diğer ideolojilerden farklı kılan en önemli özellik dil, din ve/veya etnisite gibi öğelerin milliyetçiliğin beslendiği kaynak olan millette zaten *kendiliğinden* var olmasıdır. Bu *kendiliğindenlik* milliyetçilik ile millet arasında güçlü bir duygusal bağ kurmuştur. Bu kültürel bağlar milliyetçi ideolojinin elinde siyasal nitelik kazanarak geleneksellikten modernliğe geçiş sürecinde yıpranan muhafazakâr değerlerin boşluğunu doldurmuştur. Bu yönüyle geleneksel toplumlarda dinin oynadığı rol, modern zamanların *Nation-Building* (ulus inşası) sürecinde milliyetçilik tarafından ikame

³⁹ Eagleton, 17.

edilmeye çalışılmıştır. Böylece milliyetçilik, dünya tarihinin en çalkantılı son iki yüz yılında yaşanan ulus ve ulus-devlet inşasında “*seküler dünyanın siyasi ilahiyati*” veya “*modernliğin tanrısı*”⁴⁰ olabilmıştır.

Milliyetçiliğin bir diğer önemli özelliği, sahip olduğu kültürel öğelerle başka ideolojilere sızarak onları kitlelerle kaynaştırmasıdır. Bu eklemlenme yeteneği ile milliyetçilik, birbirinin zıttı ideolojilerde farklı dozlarda da olsa aynı anda bulunabilmıştır. Bir yandan dine karşı olabilmekteyken, diğer yandan dinle beraber hareket edebilmekte, bir yandan özgürlükçü veya otoriter karaktere bürünebilmektedir. Dolayısıyla tek bir milliyetçilikten değil, geniş bir milliyetçilikler yelpazesinden bahsedilebilir. Bu ise araştırmacıları “*hangi milliyetçilik?*” sorusu ile baş başa bırakmıştır. Milliyetçiliğin karmaşık yapısının doğal sonucu olarak; milliyetçiliğin ne olduğu, ne zaman doğduğu, nerede-ne kadar etkili olduğu sorularına farklı cevaplar verilmiştir.

Milliyetçilikle ilgili sistematik çalışmalar ilk defa I. Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda başlamıştır. Ancak bu erken dönem tipoloji çalışmalarında kavram, doğallığı ve kökeni sorgulanmadan “*verili*” (given) kabul edilmiştir.⁴¹ Bu tipoloji çalışmalarından ilki sayılabilecek *The Historical Evolution of Modern Nationalism* (1931) adlı çalışmasında Carlton Hayes *Humanitarian* (insancıl), *Jacobin* (jakoben), *Traditional* (geleneksel), *Liberal* ve *Integral* (kaynaştırıcı) milliyetçiliklerden ve milliyetçiliklerdeki ekonomik faktörlerden bahsetmiştir.⁴² Hans Kohn tipolojisinde ise *batılı-isteğe bağlı* ve *doğulu-organik* milliyetçilik türlerinden söz etmektedir. Kohn’a göre doğulu milliyetçilikler daha duygusal ve otoriter niteliğe sahipken batılı milliyetçilikler bireyci ve kolektivist olarak

⁴⁰ Llobera’nın ünlü kitabının başlığı “Modernliğin tanrısı” deyiimi ile başlamaktadır: Josep R Llobera, *The god of modernity. the development of nationalism in Western Europe*. Berg, Oxford, 1996.

⁴¹ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik kuramları– eleştirel bir bakış*, Doğubati, Ankara, 2008, s.59.

⁴² Carlton J. H. Hayes, *The historical evolution of modern nationalism*, Richard R. Smith, New York, 1931, s.13–287.

ikiye ayrılmaktadır. Birinci türe Anglo Sakson ülkeleri, ikinciye ise Fransa örnek gösterilmektedir.⁴³ Erken dönem milliyetçilik çalışmalarında biri de Edward Carr'ın “*Nationalism and After*” adlı çalışmasıdır. Carr, milliyetçiliğin gelişimini üç dönemde inceliyordu. Birinci dönemde ortaçağ imparatorluk ve kilise birliği tedricen dağılmış, ulus-devlet ve ulus-kiliselere kurulmaya başlanmıştır. Fransız devriminin ve de modern milliyetçiliğin kurucusu Rousseau'nun fikirlerinin Napolyon savaşlarıyla Avrupa'ya yayılmaya başladığı 2. dönem ise 1914'e kadar devam etmiştir. Totaliter milliyetçiliklerin yükselişe geçtiği 1914 sonrası Carr'a göre üçüncü dönemi kapsamaktadır.⁴⁴ Kronolojik bir sınıflandırma yapan Louis Snyder milliyetçiliği dört aşamaya ayırmıştır: Birleştirici milliyetçilik (1815–1871), bölücü milliyetçilik (1871–1890), saldırgan milliyetçilik (1900–1945) ve çağdaş milliyetçilik (1945-...).⁴⁵

Savaşla beraber, kolonyal dönemin de sona ermesi ve birçok yeni ulus-devletin kurulması, farklı bakış açıları sunan zengin bir milliyetçilik literatürün doğmasına vesile olmuştur.⁴⁶ Özellikle 1960 sonrasında Kedourie, Gellner, Smith gibi birçok önemli düşünür, çalışmalarında millet ve milliyetçiliğin köken ve gelişimine daha kapsamlı açıklamalar getirmeye çalışmıştır. Bir önceki dönemden farklı olarak bu dönemde millet-milliyetçilik nedir-ne zaman doğmuştur? Milletler ne ölçüde modern oluşumlardır? Farklı milliyetçilik türleri var mıdır? Varsa bunlar nelerdir? gibi soruların cevapları aranmıştır.

Umut Özkırmımlı, bu zengin milliyetçilik literatürünün değerlendirilmesinde kullanılabilecek *özcü* (essentialist) ve *yapılanmacı* (constructivist) olmak üzere ikili bir

⁴³ Louis Leo Snyder, *The new nationalism*, Transactio publishers, New Brunswick, 2003, s, 53–57.

⁴⁴ Edward Hallett Carr, *Nationalism and after*, Macmillan, London, 1945, s. 2–26.

⁴⁵ Snyder, 48. (kronolojik sınıflandırma için bkz. s. 64–68)

⁴⁶ Özkırmımlı, milliyetçilik çalışmalarını üç evreye ayırmaktadır: 1918–1945, 1945–1990 ve 1990'dan günümüze kadar. Özkırmımlı, 59–69.

sınıflandırma önermektedir.⁴⁷ Antoine Roger ise milliyetçilik kuramları üzerine çalışan Özkırmılı, Smith, Mac Crone, Erikson gibi düşünürlerin başvurduğu *ilkçi ve modernist* sınıflandırmaların işlevsel olmadığını ileri sürmekte, ikili sınıflandırma yerine çapraz yerleşmiş, iki eksenli bir sınıflandırma önermektedir.⁴⁸ Günümüze kadar devam eden milliyetçilik literatüründe ise yaygın olarak üçlü bir sınıflandırma kullanılmaktadır.⁴⁹ Bunlar; milletleri doğal ya da eskiçağlardan beri var olan yapılar olarak değerlendiren *Primordialist* (ilkçi-essentialist) yaklaşımlar, milliyetçiliği modernleşme süreçlerinin bir armağanı olarak gören *Modernist* (instrumetalist-constructivist) yaklaşımlar ve her iki yaklaşım arasında bir ara yol sayılabilecek *Etno-Symbolist* yaklaşımlardır.⁵⁰

Primordialistler milletin eski çağlardan beri devamlılık gösteren doğal bir yapı olduğunu, modernistlerin *icat* vurgusunun ise geçersiz olduğunu öne sürerler: “*Modernist anlayışın problemlerinden biri milleti “ex nihilo” [yokluktan] yaratılmış bir gerçeklik gibi göstermesidir.*”⁵¹ Pierre van den Berghe, Josep R. Llobera, Adrian Hastings, Walker Connor primordialist yaklaşımın önde gelen isimleri arasında sayılmaktadır. Primordialist yaklaşımın etnik kimliğin değişmezliğine, kökenlerine, diğer kimliklere olan ilişkisine, duygusal boyutuna ve milletlerin yaşına getirdiği açıklamalar eleştiriye açıktır.⁵²

Modernist yaklaşımı savunanları birleştiren ortak payda milliyetçiliğin ve buna bağlı olarak milletlerin, modernliğin ürünü olduğu iddiasıdır. Diğer bir değişle millet milliyetçiliği değil, endüstrileşme dinamiklerinin bir sonucu olan milliyetçi ideoloji milleti

⁴⁷ Özkırmılı, 264.

⁴⁸ Antoine Roger, *Milliyetçilik kuramları*, (Çev. Aziz Ufuk Kılıç), Versus, İstanbul, 2008, s. 3–7.

⁴⁹ Fakat bu sınıflandırmanın oldukça genel olduğunun ve aynı sınıf altında toplanan düşünürlerin dahi birçok konuda birbirlerinden ayrılabildiklerinin altı çizilmelidir: Özkırmılı, 81–82 ve 261–264.

⁵⁰ Özkırmılı, 78.

⁵¹ Llobera, 3.

⁵² Özkırmılı, 94–104.

yaratmıştır.⁵³ John Breuilly'e göre iktidarı ele geçirmek için tasarlanmış siyasal bir araç olan milliyetçilik siyasetle, siyaset ise iktidarla ilişkilidir.⁵⁴ Breuilly, milliyetçiliklerin ayrılıkçı-reformcu-birleşmeci olarak üç gruba ayrıldığı bir tipoloji geliştirmiştir. Buna göre Türk ve Japon milliyetçiliği reformcu gruba, Alman ve İtalyan milliyetçilikleri ise birleşmeci gruba dâhil edilmiştir.⁵⁵ Ernest Gellner'e göre milliyetçilik, “*öncelikle siyasal birim ile ulusal çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir*”.⁵⁶ Millet ise milliyetçiliğin ihtiyaçlarını karşılamak üzere icat edilmiştir (*invented*). Milliyetçilik milleti inşa ederken tarihsel ve kültürel mirastan faydalanır. Hatta gerektiğinde ölmüş dilleri canlandırır, gelenekler icat eder.⁵⁷ Eric Hobsbawm da milliyetçiliği bir toplumsal mühendislik ürünü olarak tanımlayarak Gellner ve Breuilly'in çizgisini devam ettirir: “*Milletler devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir*.”⁵⁸ Hobsbawm milletin daha iyi anlaşılabilmesi için, milliyetçiliğin sözcülerinin veya eylemcilerinin anlatisi yerine, sıradan insanların millet algısına yeterli önemin verilmesi gerektiğini, Gellner'in kuramında kullandığı tepeden modernleşme perspektifinin ise bunu güçleştirdiğini savunur.⁵⁹ *Imagined Communities* kitabında “*Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur*”⁶⁰ diyen Benedict Anderson ise Gellner'in bu süreçte *invention*'ı (icat), *hayal* ve *üretim* ile değil, aksine *uydurma* ve *sahtekârlık* ile beraber düşünmesinin sakıncalı olduğunu vurgular.⁶¹

Ento-Sembolist görüş ise modernist ve primordialist yaklaşımın bir sentezi

⁵³ “Millet modern zamanların bir ürünüdür” ortak paydasında buluşan modernistler arasında şu önemli isimler sayılabilir: Benedict Anderson, Craig Calhoun, Elie Kedourie, Eric Hobsbawm, Ernest Gellner, John Breuilly, Michael Hechter, Miroslav Hroch, Paul R. Brass, Tom Nairn.

⁵⁴ John Breuilly, *Nationalism and the state*, Manchester University Press, Manchester, 1993, s.2.

⁵⁵ Breuilly, 9. Faşizm ve Nazizm gibi devletli ideolojiler ise reformcu gruba dâhil edilmiştir.

⁵⁶ Ernest Gellner, *Uluslar ve ulusçuluk*, (Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksoy Özdoğan), Hil Yayınları, İstanbul, 2008, s. 71.

⁵⁷ Gellner, 138.

⁵⁸ Eric John Hobsbawm, *1780'den günümüze milletler ve milliyetçilik. Program, mit gerçeklik*, (Çev. Osman Akıncay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 24.

⁵⁹ Hobsbawm, 25.

⁶⁰ Benedict Anderson, *Hayali cemaatler. Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*, (Çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 20.

⁶¹ Anderson, 20-21.

gibidir. Anthony D. Smith, John Hutchinson, John Armstrong bu yaklaşımın önde gelen isimleri arasında sayılmaktadır. Primordialistlerin aksine modern zamanların etkisi küçümsenmemekte, fakat modern öncesi dönemin etnik grupları ile millet arasında bir devamlılık bulunduğu iddia edilmektedir. Bir diğer deyişle modern milletler etnik kültürlerden beslenen yapılardır. Smith, milletin oluşumunda etnik bağlılıkların kalıcılığını görmezden geldikleri için modernistleri eleştirir:

Etnisite öğeleri ‘inşa’, ‘yeniden inşa’ ve bazen de tam anlamıyla ‘icat’ edilseler bile bu faaliyetlerin yüzlerce, hatta binlerce yıldır yürütülmesi ve kültürel karakterlerini değiştirseler de bazı *ethnie*’lerin uzun dönemler boyunca kimliklendirilebilir cemaatler olarak kalmaları, modern ulusların oluşumuna bu cemaatlerin yaptığı etkiyi ve bu oluşumdaki varlıklarını yanlış bir biçimde göz ardı ettiğimizi gösteriyor.⁶²

Smith, siyasi bir ideoloji ve toplumsal hareket türü olarak milliyetçiliğin, “*spirit of the age*” e (dönemin ruhu) ait olduğunu kabul ederken aynı oranda erken dönem motif, görüş ve ideallere de ait olduğunu iddia etmektedir.⁶³ Milliyetçiliği doğru anlamak için, onun modern öncesi bağlarının araştırılmasına ve de bir *kültür ve kimlik* türü olarak incelenmesine ihtiyaç vardır: “*Ve milliyetçiliğin teşrihiyle yeni bir çağ açılırken onun milli kimliğin üzerindeki etkisini, modern öncesi ethnielerin varlığına ve Batı’daki ulus-devletlerin aşamalı doğumuna çok şey borçlu olan sosyal ve kültürel matrisini araştırmadan kavramak olanaksızdır.*”⁶⁴

Smith ulusların kökenini belirlemek için *lateral* (yatay) ve *vertical* (dikey) olmak üzere iki tip topluluk belirler. *Lateral* topluluk üst sınıflar arası hareketlikle belirlenirken *vertical* topluluk farklı sınıflardan insanların ortak bir kültür etrafından

⁶² Anthony D. Smith, “Milliyetçilik ve tarihçiler”, *Tartışılan sınırlar değişen milliyetçilik*, (Çev. İsmail Türkmen), Şehir Yayınları, İstanbul, 2001, s. 61.

⁶³ Anthony D. Smith, Milli kimlik, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim, İstanbul Yayınları, 2007, s. 118.

⁶⁴ Smith, a.g.m., s.72.

birleşmelerini ifade etmektedir.⁶⁵ Smith'e göre, milliyetçiliğin oluşumu üzerine çalışan tarihçiler arasındaki genel kabul, milliyetçi ideolojinin modern zamanlara ait olduğu yönündedir.

Üyelerinin fiili ya da potansiyel bir 'ulus' olarak gördüğü sosyal bir gruba özerklik, birlik ve kimlik kazandırmayı ve bunu sürdürmeyi hedefleyen bir ideoloji ve hareket olarak milliyetçilik on sekizinci yüzyıl sonlarında ortaya çıkmıştır. Dünyanın, her biri kendine özgü farklı uluslara bölündüğünü, tüm siyasal gücün kaynağının ulus olduğunu, insanların ancak özerk bir ulusa ait olduklarında özgür olduklarını ve uluslararası barış ve güvenliğin tercihen kendi devletleri içinde olmak üzere tüm ulusların özerk olmasına bağlı olduğunu iddia eden özellikle milliyetçi bir doktrin o zaman piyasaya çıktı. Bu tür düşünceler özgül Avrupa devletlerarası sistemi bağlamında ancak on sekizinci yüzyılda revaç bulmuştur.⁶⁶

Tarihçilerin genellikle paylaştığı bu yaklaşım, milliyetçi ideolojileri konu alan bu çalışma için de sözkonusudur. Her ikisi de birer milliyetçi ideoloji olan Nasyonal Sosyalizm ve Kemalizm'in tarihsel arka planı bu çerçevede anlama çabası bizi Alman ve Türk milliyetçiliklerinin oluşum süreçleriyle yüzyüze getirmektedir.

⁶⁵ Anthony D. Smith, *The ethnic origins of nations*, Blackwell, Oxford, 1986, s. 76–77.

⁶⁶Smith, 57.

II. TARİHSEL ARKA PLAN

19. yüzyılın başlarında Avrupa kıtasında farklı dinden, dilden ve kültürden 170 milyon insan birkaç büyük devletin kontrolü altında iyi kötü yaşıyordu. Fransız devrimi, özgürlük ve milliyetçilik fitilini ateşlediği zaman durum hiç kimsenin öngörmediği hızda değişmişti. Şimdi insanlar yaşadıkları bölgede, sadece kendi halkları için, bağımsız bir dilin, kültürün ve hatta devletin hayalini kuruyorlardı. Osmanlı Devleti hakimiyetinde yaşayan Yunanlılar ilk defa 25 Mart 1821'de bağımsızlıkları için ayaklandıklarında Avrupanın farklı ülkelerindeki liberaller onları heyecanla desteklemişti. Yunanlı milliyetçilerin 1830'da ulusal bağımsızlıklarını kazanmaları, aynı hayali kuran diğer milliyetçilerin bu yöndeki umudunu arttırmıştı. Bu durum geleneksel Avrupa devletler sisteminin büyük bir sarsıntıyla karşı karşıya kaldığının habercisiydi.

Diğer tüm milliyetçilikler gibi Alman ve Türk milliyetçilikleri de kendine özgü şartlar içinde doğmuştu. Hans Kohn'un milliyetçilik türleri için geliştirdiği *Western* (İngiltere ve İngiliz Kolonileri, Hollanda, İsviçre), *non-Western world* (Merkez ve doğu Avrupa ile Asya) jeopolitik ayırım eleştiriye açık olsa da ortaya koyduğu felsefi ayırımın incelediğimiz milliyetçilikler açısından işlevsel olduğu söylenebilir. Doğu'da ve Batı'da, İrlanda, Fransa ve Batı Afrika milliyetçilikleri gibi bu jeopolitik ayırma uymayan milliyetçilik türlerini görmek mümkündür. *Batılı* yerine *rasyonel*, *batılı olmayan* yerine ise *organik* daha nötr bir ayırımdır. Alman ve Türk milliyetçilikleri Kohn'un sınıflandırmasının bir uzantısı olarak romantik, kültürel ve otoriter karakterlidir. Her iki milliyetçiliğin ideolojik yapılarında farklı oranlarda olmakla beraber romantik ve etnik tınılar mevcuttur.

II.1. Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu

Türk milliyetçiliği, sınırları Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'ya uzanan ve içinde çok farklı etno-lingüistik unsurları barındıran Osmanlı İmparatorluğu'nda tarih sahnesine en son çıkan milliyetçiliklerden biri olduğu söylenegelmiştir. 20. yüzyılın başlarındaki bu uyanış, Alman milliyetçiliği gibi radikal değil, oldukça çekimser olmuştu. Elbette Türk milliyetçiliğinin *gecikmeli* doğuşunun çeşitli sebepleri vardır. Diğer birçok faktörün yanı sıra, belkide en önemli etken, Bernard Lewis'in altını çizdiği gibi, Osmanlı Türklerinin evrensel bir din olan İslâmı bağlarının çok güçlü olmasıydı: “*Osmanlı Türkleri kendilerinin İslâmlık ile özdeş görmüşler, diğer her hangi bir İslâm ulusundan çok daha büyük ölçüde hüviyetlerini İslâmlık içinde eritmişlerdi.*”⁶⁷

Aydınlanmadan ve Fransız devriminin bütün Avrupa'ya yayılan değerlerinden Osmanlı aydınları da etkilenmişlerdi. Abdülhamit'in tahta çıkmasından önceki yıllarda – önemli bir kısmı, Cenevre, Paris ve Londra gibi Avrupa'nın önemli merkezlerinde bulunan– bir muhalif aydınlar grubu bulunuyordu. Fakat bu insanların Türk milliyetçiliğine gönül verdiğini söylemek için zaman henüz erkendi. Ünlü Macar doğubilimcisi Arminius Vambéry, 19. yüzyılın sonunda imparatorluğun başkentinde Türk milliyetçiliğine dair herhangi bir emare olmamasına şaşırıyordu: “*İstanbul'daki Türkler arasında Türk milliyetçiliği sorunuyla ya da Türk dilleriyle ciddi bir biçimde ilgilenen bir tek kişiye rastlamadım.*” Vambéry'den bu satırları aktaran François Georgeon da Osmanlı–Türk yöneticilerinde ulus bilincine ilişkin hiçbir belirtinin görünmediği görüşünü destekliyordu.⁶⁸

Osmanlı'da Türk milliyetçiliğini uyandıran etkenler dışarıdan gelmişti. Bu

⁶⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı) Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004, s. 13.

⁶⁸ François Georgeon, *Türk milliyetçiliğinin kökenleri. Yusuf Akçura*, (Çev. Alev Er), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 10.

etkenlerin başında batı dünyasında Türk kültürüne, diline ve tarihine yönelik çalışmalar geliyordu. Osmanlı entelektüel ve siyasi sınıfları batılı yazarların eserlerinde Türk kültürünün köklü tarihini ve Balkanlar'dan Sibiryaya kadar yayılmış Türk halklarının kültür beraberliğini okuyorlardı. Bu okumlar aynı zamanda İslam'ı, Osmanlı aydınları arasında bir *gelenek* veya *dönem* olarak yorumlama eğilimini güçlendirecekti. Türk milliyetçiliği –Batı milliyetçiliklerinden farklı olarak– dini bir kurumdan ya da ruhban sınıfından destek alarak değil, tersine ulemanın Müslüman ümmetinin birliğini sürdürme projesine karşı çıkararak şekillenmek zorunda kalmıştı.⁶⁹ İslâm, kuruluşundan beri imparatorluğa karakterini vermiş, devlet hukuku ve anlayışı İslâmi değerleri de içine alan bir *geleneksellik* etrafında şekillenmişti. Osmanlı yönetim anlayışında, *nizam-ı âlem* Tanrı tarafından, *ebed-müddet* olarak konmuştu. Kurulan bu düzenin yeryüzünde değişmeden, olduğu gibi devamını sağlamak ise, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesinin, vekilinin ya da halifesinin öncelikli göreviydi. Dolayısıyla Osmanlı padişahları, peygamberin değil, Tanrı'nın halifesiydiler. Bu anlayışa göre Tanrı, padişahı kendi düzenini korumakla tayin ettiği gibi, onun yönetimindeki insanları da, dünyaya belirli görevlerle göndermişti. Padişah'ın *reayası* (sürüsü), çobanının ona gösterdiği yolda gitmekle yükümlüydü. Padişaha hizmet ve itaat, devlete ve nihayetinde İslâm'a hizmet ve itaat ile eşdeğer tutuluyordu.⁷⁰ Bu anlayışın Osmanlı edebiyatında sorgulanmaya başlanması, 19. yüzyıl'daki değişim ve dönüşümlerle paralel seyredecekti. Padişah'ın kutsallığı yerini, *Vatan* kavramına bırakacaktı. Abdülhamit'in kurduğu modern okullarda yetişen ve yine onun istibdadı altında hürriyet özlemleriyle tutuşan -ileride aralarına Mustafa Kemal'in de katılacağı- askeri öğrencilerin gizlice okudukları kitaplar arasında Nâmık Kemal'in her ne

⁶⁹ François Georgeon, “Bir kimlik arayışı: Türk milliyetçiliği”, *Osmanlı –Türk modernleşmesi 1900 –1930*, (Çev. Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 3-4.

⁷⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.30-31.

pahasına olursa olsun korunması gereken toprak parçasının, *Vatan*'ın kutsandığı ünlü oyunu "*Vatan yahut Silistre*" eseri bulunuyordu.

Yüzyılın sonlarında Osmanlı aydın grubu arasında Osmanlılık gibi evrensel eğilimler daha güçlüydü. Bu evrensel değerlerden kopuş, İslâmıcılık ve Türkçülük gibi daha dar kapsayıcılığı olan akımlara yönelmesi yüzyılın sonlarında başlayan bir dizi felaketin sonucunda gerçekleşecekti.⁷¹ Dış gelişmelere, nüfus hareketlerine ve Osmanlı toplumsal yapısında meydana gelen değişikliklere bağlı olarak, II. Abdülhamit dönemi siyasetine rengini veren İslamcılık akımının ortaya çıkışı da bu döneme denk düşmekteydi.⁷² Dolayısıyla her ne kadar Osmanlılık iflas etmiş olsa da, milliyetçi ideolojiye göre daha kapsayıcı bir çerçeve sunan İslamcılık, Türk milliyetçiliğinin uyanmaya başladığı yüzyılın başlarında Osmanlı askeri-bürokratik elitinin zihnindeki ağırlığını korumaktaydı.

Osmanlı-Rus Harbi'nden I. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede kaybedilen topraklar ve bunun Müslüman ahali üzerindeki travmatik sonuçları, evrensel değerlerden kopuşu ve radikal Türk milliyetçiliğinin doğuşunu neredeyse bir zorunluluk haline getirmişti. Nihayetinde Balkanlarda 1903'te başlayan Bulgar ayaklanması aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin de fitilini de ateşleyecekti Türk milliyetçiliği kendini önce kültürel alanda göstermişti. Yüzyıl dönümünde artık Türk milliyetçiliğine dair daha gür sesler duyulmaya başlanacaktı. Örneğin 1894'te kurulan *İkdam*'da Türk kültürüyle ilgili makaleler yayınlanıyor, Türklerin ayrı bir etnik grup olduğuna yönelik yazılar

⁷¹ Hans-Lukas Kieser, *Vorkämpfer der "Neuen Türkei". Revolutionäre Bildungseliten am Genfersee (1870-1939)*, Chronos Verlag, Zürich, 2005, s. 15.

⁷² II. Abdülhamit döneminde İslamcılık akımının doğuşuna ilişkin kapsamlı bir analiz için bkz. Kemal H. Karpat, *Osmanlı'da değişim, modernleşme ve uluslaşma*, İmge Kitabevi Ankara, 2006, s. 323-338.

görülyordu.⁷³ Döneminin ilk milli şair ünvanına sahip Mehmet Emin (Yurdakul) şiirlerinde –inancını da yanına katarak– Türk olmaktan dolayı övünüyordu: “*Ben bir Türküm: Dinim, cinsim uludur*”. Diğer yandan İttihat ve Terakki’nin teşviki ve desteğiyle kurulan *Genç Kalemler* dergisi milli edebiyat dönemini açmıştı. 1911’de yayın hayatına başlayan ve daha sonra Türk ocaklarının resmi yayın organı haline gelecek olan *Türk Yurdu* dergisi de sadece Anadolu ve Balkanlarda değil Rusya’da da geniş bir okuyucu kitlesine sahipti. Türk milliyetçiliğinin kültürel alandaki uyanışının siyasal zeminde boy göstermesi çok zaman almayacak, 1908’in özgürlükçü ortamı içinde birçok Türkçü dernek kurulacak, 1911’de Türk Yurdu Cemiyeti’nin kuruluşunu, 1912’de Türk Ocağı takip edecekti.⁷⁴

Türk milliyetçiliğinin Osmanlı’da –ve ileride cumhuriyet döneminde– yaygınlaşmasında Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey (Turan), Ahmet Aliyev ve –Osmanlıya gelmemiş olmasına rağmen– İsmail Gaspirinski gibi önlere bir Osmanlılık engeli bulunmayan özellikle Kafkas kökenli Müslüman göçmenler büyük rol oynayacaklardı.⁷⁵ Fakat bu durum, onları İslamcı yönlerini yok etmiyordu. İleride Türk milliyetçiliğinin öncülerinde yer alacak olan Yusuf Akçura bile, 1904’te yayınlanan ünlü “*Üç Tarz-ı Siyaset*” makalesinde Türk milliyetçiliğini savunmaktan çok, Osmanlılık-İslamcılık-Türkçülük akımlarının olumlu ve olumsuz yönlerini tespit etmekle yetinmiş ve yazısını bu akımlardan hangisinin daha yararlı ve uygulanabilir olduğu sorusuyla bitirmişti: “*Müslümanlık, Türklük siyasetlerinden hangisi Osmanlı Devleti için*

⁷³ Şerif Mardin, “XIX. yüzyılda düşünce akımları ve Osmanlı devleti”, *Türk modernleşmesi. Makaleler 4*, (Çev. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.96.

⁷⁴ Türk milliyetçiliği ideolojisine bağlı olarak kurulan dernekler ve Türk ocağı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de siyasal partiler. İkinci meşrutiyet dönemi, 1908-1918*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.440-474.

⁷⁵ Kapsamlı bir değerlendirme için bkz: Gün Soysal, “Rusya kökenli aydınların cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliğinin inşasına katkısı”, *Modern Türkiye’de siyasî düşünce. Milliyetçilik*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, İletişim, İstanbul, 2003, s. 482–504.

daha yararlı ve kabil-i tatbiktir?”⁷⁶

Türk milliyetçiliğinin diğer önemli ismi Ziya Gökalp, daha sonra çalışmalarında bu soruya, –yakın gelecekte ikisi Kemalizm’e eklemenecek olan– üçlü bir formülasyonla cevap verecekti: “*Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*”. Fakat başlangıçta Akçura ve diğer birçok Osmanlı aydını gibi Gökalp’in de Türkçülük hakkındaki düşünceleri henüz netleşmemişti. Önceleri, Türk ırkından olan bütün halkları bir imparatorluk bünyesinde birleştirme ümidiyle onlar arasında yakın ilişkiler kurmayı amaçlayan Pan Türkist –Turancı hareketi desteklemişti. Daha sonra ise Turancılığın bu aşırı hedeflerinden vazgeçerek, bir senteze dayanan *Türkçülük* ideolojisini geliştirecekti.⁷⁷ Fakat Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* adlı eserini yazmadan kısa süre öncesine kadar, Türklerin ümmet mefkûresinin İslâmlık olduğunu söylüyor ve Türkçülerin izleyeceği bir ümmet programı çiziyordu. Buna göre İslâm milletleri arasındaki bağlar güçlendirilmeli ve Arapça harfler korunmalıydı. Aslında o da Akçura gibi mevcut duruma en uygun çözümler aramaya çalışıyor ve bunun için daha uzlaşmacı bir yol takip ediyordu. İmparatorluğun çözülme aşamasında, Türk milliyetçiliğinin öncülerinde dahi görülen kafa karışıklığı dönemin belirsizliği karşısındaki gelgitleri yansıtmakta, en iyi çözüm için *bir yere* saplanıp kalınmaktan kaçınıldığını göstermektedir.

Bütün bu tartışmalar ve arayışlardan ortaya çıkan sonuç, aslında son dönemlerinde dahi Osmanlı’da Türk milliyetçiliğinin henüz kitselleşmemiş olduğu, sadece aydınlar katında bir tartışmaya konu olduğudur. Dolayısıyla, Osmanlı siyasi ve bürokratik kurumlarının mirasçısı olarak, cumhuriyeti kuran kadroların, yeni devletin meşruiyetini dayandıracakları bir *millet*, homojen bir kültürel birlik halinde, *verili* değildi. Türk milliyetçiliği bu anlamda kemalist elite bunu sağlamanın enstrümanlarını sunuyordu.

⁷⁶ Akçura, 62.

⁷⁷ Uriel Heyd, *Türk milliyetçiliğinin kökenleri*, (Çev. Adem Yalçın), Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s.81.

Böylece, yüzyılın başlarında Osmanlı aydınlarının entelektüel çabalarıyla ortaya çıkan farklı Türk milliyetçilikleri, Cumhuriyet Türkiye'sinde devlet tekelinde, *kemalist milliyetçilik* halinde yoluna devam edecekti. Buradan hareketle, Almanya'da devletini arayan, etnisite ve kültür temelli (völkisch) bir halk milliyetçiliğinden farklı olarak Türkiye'de, başlangıçta milletini arayan bir devlet milliyetçiliği söz konusuydu. Diğer bir deyişle Almanya'da millet devletini, Türkiye'de ise devlet milletini arıyordu.

II.2. Türk İnkılâbı ve Kemalizm

*Türk inkılâbı yorgun dünyaya gönünden geçeni hakikatleştirmiş yepyeni bir âlem oldu. Bunun için sağdan ve soldan sevgi ve samimiyet topluyor. Ve bir ılıklıkla cihana yayılıyor.*⁷⁸ — Sadri Etem

Lousanne ile uluslararası arenada meşruiyeti tanınan *Yeni Türkiye*'de yaşayan insanlar 1920'ler boyunca, milli mücadele sonrasında şekillenen iktidar eliti tarafından yürütülen kapsamlı bir toplumsal projeye tanıklık ettiler. Özünde bu proje, çağdaş bir Türk ulus-devleti yaratmak amacı taşıyordu. Ancak *yeni Türkiye*'nin Osmanlı'dan devraldığı toplumsal yapı ile batılı ulus devletlerin dayandığı toplumsal yapı arasında büyük farklar bulunuyordu. Devletin sınırları içindeki farklı toplumsal grupları bir arada tutabilecek formüller, Osmanlı'nın son dönemine kadar tartışılmıştı. Balkanlar ve Ortadoğu'daki gelişmelerden dolayı gerçekçi bir seçenek olmaktan uzaklaşan *Osmanlıcılık* ve *İslamcılık* akımları Türk milliyetçilerinin gözünden iyice düşmüştü.

Milli mücadeleyi başarıyla sonuçlandıran kadro, üç kıtaya yayılmış bir imparatorluktan neredeyse tırpanlanmış bir İslam coğrafyasına dönüşen Anadolu'da özdeşliğinin ne üzerinden sağlanacağı sorunuyla baş başa kalmıştı. Anadolu'da milli mücadele döneminde, Osmanlı Devleti'nin batılılaşma sürecinde ortaya çıkan ve özellikle II. Meşrutiyet'in doğurduğu fikir akımları içinde belirginleşen İslâm, Milliyetçilik ve

⁷⁸ "Türk inkılâbı için beynelmilel oldu?", *Vakit*, 12.11.1933.

Sosyalizm ideolojileri etkindi.⁷⁹ Her ne kadar milli mücadele döneminde Sovyet Rusya ile yakın ilişkiler geliştirilmiş ve bu Komünizm’e Anadolu’da görece bir etkinlik kazandırmış ise de Komünizm 1918 sonrası gerçekliğinde bir seçenek olmaktan uzak, genç ve pek de tanıdık olmayan bir ideolojydi.

Milli mücadele boyunca Anadolu’daki en yaygın ideoloji ise İslam idi. Ancak insiyatifi az sonra ele alacak olan direniş hareketinin lider kadrosunun ideolojik eğilimi Pozitivizm idi. İslam’ın modern çağa uygun halde yeniden düzenlenmesi 19. Yüzyıl boyunca Osmanlı aydınlarının üzerine düşündükleri zorlu bir meseleydi. Bu alanda ciddi adımlar da atılmamış değildi. Örneğin 1868-1878 yılları arasında düzenlenen, kısaca Mecelle olarak bilinen “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye” Osmanlı Devleti zamânında, Ahmed Cevdet Paşa başkanlığındaki ilmî bir heyet tarafından, İslâm Hukûkuna bağlı kalınarak hazırlanmıştı. Fakat bu ve benzeri girişimler hiçbir zaman kalıcı bir çözüm üretmemişti. Çağdaş hukuk sistemiyle yönetilen batılı ülkelerde bireylerin devletle ve birbirleriyle olan ilişkilerini din değil modern hukuk düzenlemekteydi. Çağdaş bir ulus-devlet yaratmaya koyulan inkılâpçı kadro laikliği modern bir devletin temel özellikleri arasında gördüğünden, özellikle dinin devlet ile vatandaş arasındaki rolünü pasifize etmeye yönelik adımlar atacaklardı.

Onlar, batı ile Osmanlı arasında bir uçuruma dönüşen mesafenin ancak devrim niteliği taşıyan köklü yapısal reformlarla kapanacağına dair sağlam bir inanç taşıyorlardı. Anadolu coğrafyasındaki ulus-devletin kurucu siyasal elitinin önderi konumuna yükselen Mustafa Kemal de bu süreci öncelikle uluslaşma ve laikleşme ekseninden değerlendiriyordu. Zira o, ulus-devletlerden oluşan bir dünyada “*muasır medeniyet*”e tutunmanın ancak pozitivist batı düşüncesi temelinde “*hurâfâ zihniyet*”ten arınmış bir

⁷⁹ Taner Timur, *Türk devrimi ve sonrası*, İmge Kitapevi, Ankara, 1997, s. 24.

topluma ve devlete sahip olmakla sağlanabileceğini düşünmekteydi.⁸⁰ Bunun için kullanmayı tasarladığı yöntem, aynı zamanda Mustafa Kemal'in devrimci modernleşme tercihini de yansıtmaktadır: “...elime büyük selahiyet ve kudret geçerse, ben hayat-ı ictimaiyemizde arzu edilen inkılâbı bir anda bir “Coup” ile tatbik edeceğimi zannederim.”⁸¹

İktidar elitinin sahip olduğu pozitivist batılılaşma iradesi; giyim kuşamdan müziğe, mimariden konuşma ve yazı diline, basından radyoya kadar gündelik yaşamın her alanına uzanan kapsayıcı toplumsal bir projenin dayanağıydı. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ayaklanmalar, suikast girişimleri ve dış tehditler, uzunca bir dönem kurucu elitin zihninde radikal değişim sürecinin sabote edilebileceği kaygısını canlı tutmuştu. Bu “karşı devrim” kaygısının da etkisiyle, 1925–1929 arası döneme de adını veren *Takrir-i Sükûn Kanunu* çıkarılmış, rejime muhalif hareketlere karşı yasal düzenlemelere ve askeri tedbirlere başvurulmuştu. Öngider’e göre bu kanun, Şeyh Sait isyanını bastırmanın ötesinde, tek partili otoriter bir rejiminin alt yapısını hazırlamıştı: “İsyanın bastırılması vesile edilerek asıl yapılan iş siyasal rejimin yeniden inşa edilmesidir. Yani muhalefetin yok edilerek, çok partili bir rejimden tek partili, monolitik bir rejime geçiştir.”⁸² İzmir’de Mustafa Kemal’e karşı düzenlenen başarısız suikast girişimi ve Şeyh Sait isyanı iktidara, aynı zamanda yapısal reformları hayata geçirirken ihtiyaç hissedilen muhalefetsiz siyasal ortamı yaratma imkânını da sunmuştu. 1925’te kabul edilen *Takrir-i Sükun Kanunu* her türlü muhalefetin susturulmasında kullanılmış, basın kontrol altına alınmıştı. Böyle bir ortamda uluslaşmaya ve modernleşmeye yönelik *Türk inkılâbı* daha hızlı gerçekleştirilebilirdi.

⁸⁰ Ahmet Aslan, “Atatürk ve çağdaş uygarlık”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. II, İzmir, 1983, s. 76–77.

⁸¹ Afet İnan, *M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad hatıraları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983, s. 43.

⁸² Seyfi Öngider, “Kemalist rejimin inşası: Takrir-i sükûn kanunu”, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce. Dönemler ve zihniyetler*, C.9, İletişim, İstanbul, 2009, s.316.

Takrir-i Sükûn dönemindeki keyfi uygulamalar, kayırmacılık, yolsuzluk, kişi özgürlüklerinde kısıtlamalar olması ve halkı bunaltan sıkı reformların yaratmış olduğu atmosfer, iktidarı otoriter yapıyla ilgili özeleştirici yapmaya ve 1920'lerin sonlarına doğru siyasal alanda liberal adımlar atmaya motive etmişti.⁸³ Bu adımların atılmasında Türkiye'nin kendini batı dünyasına beğendirme arzusunun da rol oynamıştı.⁸⁴ Bu kısa dönemde basın üzerindeki baskı azaltılmış, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması teşvik edilmişti. Fakat çok partili siyasal hayat, uzun ömürlü olamamış, siyasi karışıklıkların iktidarda uyandırdığı rahatsızlığın faturası muhalefete kesilmişti. Böylece; Recep Bey'in deyişiyle, “*doğru yoldan şaşırılmış olanlara karşı vazife onları ikna ederek tekrar hakikatin karşısına getirmektir... Millet in henüz şuuru tasallup etmemiş olan saf tabakasının ruhuna her gün sar'ali ifrazat saç[ılara]*”⁸⁵ karşı tedbirlerin alınması zorunlu hale gelmişti.

Türkiye'de yaşanan bu sıkıntıların dünyanın girdiği dar boğazla yakından ilişkisi vardı. Özellikle 1930'ların başlarında ekonomik buhranın etkilerinin giderek artması ve çok partili hayata geçiş denemesinde yaşanan olumsuz tecrübeler, cumhuriyetin kurucu elitini ve entelektüelleri özgün bir ideoloji arayışına itmişti. Bu arayışın çerçevesi cumhuriyetin kurucu kadrolarının “*inkılâbın başlangıcı*”ndaki batılılaşma perspektifi ve aksiyonu etrafında şekillenecekti. 1920'lerde, özetle *Türk inkılâbı* şeklinde ifade bulan uygulamaların teorik bir düzeyde formüle edilmesi arzusu sonucunda ortaya çıkan Kemalizm arasındaki süreklilik ve tutarlılık, ideolojinin kurumsal ifadesini bulduğu Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programlarından da anlaşılmaktadır: “*Cümhuriyet Halk*

⁸³ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*, (Çev. Yasemin Saner Gönen) İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 260–261.

⁸⁴ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetimi'nin kurulması*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 247–248.

⁸⁵ Recep Peker, “Recep bey diyor ki”, *Vakit*, 13.10.1930.

*Fırkasının programına temel olan ana fikirler, inkılâbımızın başlangıcından bugüne kadarki fiiliyat ve tatbikatta aşikârdır.*⁸⁶ Bu sebeple Taha Parla, temelleri 1920’lerde atılan Kemalizm’in ancak 1930’larda kristalleştiğini belirtmektedir: “*En çok, Kemalist ideolojinin daha ince işlenmesinin 1930’ları bulduğu söylenebilir; yoksa bu ideolojinin çekirdeği, temelleri 1920’lerdedir.*”⁸⁷ Doğu Perinçek’in tespiti de aynı yöndedir: Perinçek Kemalizm’in 6 okunun 13-14 Mayıs 1931’de toplanan CHF’nin 3. büyük kongresinde “*berraklaştığını*” ifade etmektedir.⁸⁸ Dolayısıyla Kemalizm, iktidar elitinin, Türk inkılâbına, “*bir fikriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş*” bir ideoloji rehberliğinde devam etme arayışının ürünü olarak ancak 1930’ların başlarında tanımlanmış, 1935 parti programında ise adını almıştır: “*(...) Partini güttüğü bütün bu esaslar, Kamâlizm prensipleridir.*”⁸⁹ Bundan böyle Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Laiklik, Halkçılık, Devletçilik ve İnkılâpçılık Kemalizm’in temel ilkeleri haline geliyordu.

Afet İnan’ın *Medeni Bilgiler* eseri Mustafa Kemal’in kafasındaki devlet ve toplum modeli hakkında önemli bir kaynak eser niteliğindedir. Bu eserde Atatürk’ün, özgürlük, adalet, eşitlik kavramları ile ekonomi, siyaset, güvenlik, hukuk, eğitim, sağlık, yerel yönetimler... gibi devletin işleyişiyle ilgili daha birçok alandaki fikirlerini okumak mümkündür. *Medeni Bilgiler*, devlet ile vatandaş arasındaki çok yönlü ilişkiyi açıklama amacı taşımaktadır:

Milletin kurduğu devletin millete, vatandaşlara karşı vazifeleri vardır; fakat devletin de mevcudiyeti, vatandaşlardan birtakım mükellefiyetler, vazifeler talep eder. O halde, devletin millete ve vatandaşların dahi devlete karşı mütekebil vazifeleri, hakları vardır. İşte, vatandaşlara, gerek devlet ve hükûmetle ve gerek aralarındaki münasevete nazaran

⁸⁶ Cumhuriyet Halk Fırkası Programı, 1931, s.3.

⁸⁷ Taha Parla, *Kemalist tek-parti ideolojisi ve CHP’nin altı oku*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 22.

⁸⁸ Doğu Perinçek, *Kemalist devrim - 6 Atatürk’ün CHP program ve tüzükleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 36.

⁸⁹ Cumhuriyet Halk Partisi programı, Ulus Kitapevi, Ankara 1935, s.2.

mevcut vazifeleri ve hakları ve umumiyetler devlet teşkilâtını öğreten bilgiler, “*Medeni Bilgiler*” namı altında toplanmıştır.⁹⁰

Bu anlamda Atatürk’ün birçok alana ilişkin düşüncelerinin yer aldığı bu eser, aynı zamanda Kemalizm ideolojisinin teorik çerçevesinin beslendiği kaynaklardan biri olarak dikkate alınmalıdır.

Mustafa Kemal ile bir sohbetleri sırasında Yakup Kadri’nin bir inkılap partisinin, ideoloji olmadan yoluna devam edemeyeceğini söylemesi üzerine, Mustafa Kemal’in “*O zaman donar kalırız*”⁹¹ demiş olması, Kemalizm’in Atatürk’e rağmen mi? oluşturulduğu gibi cevabı malûm bir soruyu akıllara getirmektedir. Fakat bu ifade, pragmatik yönü ile koşullar karşısında her zaman *gerçekçi* davranan bir devlet adamının, donup kalmaktan-yerinde saymaktan duyduğu endişeyi yansıtmaya açısından önemlidir.

II.3. Alman Milliyetçiliğinin Doğuşu

Nasyonal Sosyalizm’in ideologları, Almanya’nın tarihiyle aralarındaki devamlılığı vurgulamak amacıyla, kurdukları rejime “*III. Reich*” (üçüncü Alman İmparatorluğu) adını koymuşlardı. Buna göre Nazi Rejimi, Almanya’nın parlak geçmişini temsil ettiği düşünülen Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu’nun (I. Reich) ve 1871’de kurulan II. Reich’in devamıydı. Hitler ise Almanya’nın tarihine adlarını altın harflerle yazdırmış devlet adamları zincirinin son halkasıydı. Bir gazetecinin Nürnberg kongrelerinden birini ziyaret ettiği sırada eline geçen, üzerinde Friedrich der Große, Bismarck, Hindenburg ve Hitler’in resimlerinin bir arada yer aldığı kartpostaldaki cümle

⁹⁰ A. Âfetinan, *Medenî bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün el yazıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1969, s. 15.

⁹¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.150.

bu sürekliliğe vurgu yapıyordu: “*Kralın fethettiği, prensin kurduğu, Feld-Mareşalin savunduğu, erin kurtardığı ve birleştirdiği.*”⁹²

Fakat Hitler’in iktidara gelmesi önlenemez değildi, hatta şansölyeliği farklı çıkar gruplarının koalisyonu tarafından arzu edilmişti.⁹³ Dolayısıyla Nazi rejiminin, Alman tarihinin zorunlu bir sonucu olduğu yönündeki çıkarsamalar nasyonal sosyalist propagandanın bir sonucuydu. Nasyonal Sosyalizm, savaş yenilgisinin doğurduğu askeri, ekonomik, ideolojik ve siyasi krizlere konjonktürel ve kitlesel bir cevaptı fakat aynı zamanda, ortaçağdan beri Alman milliyetçiliğini, İngiliz ve Fransız modellerinden farklı kılacak şekilde, özgün bir yapıda gelişen Alman ulusal karakterinden beslendiği için tarihseldi de.

II.3.1. Ortaçağ’dan Modern Zamanlara

Martin Luther’in, 1517’de Wittenberg Şatosu’nda kilisenin kapısına astığı 95 maddelik tezi Almanya’da kısa sürede dini bir halk hareketine dönüşmüştü. Fakat Protestanlık, Katolik Kilisesi’nin otoritesine karşı Alman prenslerinin himayesiyle güçlenen ve yayılan bir mezhep olmuştu. O dönemlerde ortaya çıkan yıkıcı köylü isyanlarında Luther, kendisini kilisenin hışmından koruyan prenslerden yana tavır almış, isyankar köylülere otoriteye boyun eğmenin tanrısal bir buyruk olduğunu telkin eden yazılar kaleme almıştı. Böylece reformasyon, prenslerin elinde siyasi bir araç haline dönüşmüş ve isyanlar kanlı bir şekilde bastırılmıştı. Bunun sonucunda Alman köylüsü, toprak sahibinin neredeyse kölesi olmuş, böylece toplumsal sınıfların siyasi yapıyı tehdit

⁹² William L. Shirer, *Nazi imparatorluğu I. Doğuşu, yükselişi, çöküşü*, (Çev. Rasih Güran), İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2002, s. 126.

⁹³ Norbert Frei, *Der Führerstaat. Nationalsozialistische Herrschaft 1933 bis 1945*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1987, s.38.

eder hale gelmesinin yolu kapanmıştı.⁹⁴ Siyasi erkin prenslikler arasında bölündüğü böylesi bir yapı, 1871’de II. Reich’in kurulmasına kadar değişmeden yüzyıllarca devam edecekti. Yarattığı umuda ve halktan gördüğü büyük ilgiye rağmen Protestanlık, Alman toplum yapısında köylülerin lehine bir değişiklik yaratmamıştı. Fakat Luther’in İncil çevirileri, Alman yazı dilinin yayılması ve gelişmesinin önünü açmıştı.⁹⁵

Otuz Yıl Savaşları sonunda imzalanan Westphalia Antlaşması (1648) ise, Almanya’da sayıları 300’ü bulan prensliklerin diğer sınıflar üzerindeki etkisini güçlendirmiş, toplumsal gruplar arasındaki mesafeyi alabildiğine açmıştı. Savaş sonunda, kentler zayıflamış, maddi ve kültürel standartlar en aşağı seviyelere düşmüştü.⁹⁶ Aristokrasi ile burjuvazi arasındaki bu yabancılaşmanın izleri Alman ulusal karakterinde derin bir iz bırakacaktı:

Sayırsız belge ile kanıtlanan, soylular ile burjuvazi arasındaki bu toplumsal ayırım, hiç şüphesiz görece yaşam sıkıntısından ve her ikisinin de refah düzeyinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Bu durum, soyluları mümkün olduğunca dışarıya kapatmak, ayrıcalıklı toplumsal varlıklarını sürdürebilmelerinin önemli bir aracı olarak göbek bağlarına dayanmak zorunda bırakırken, diğer batı ülkelerinde burjuva unsurların aristokrasi ile kaynaşmasını sağlayan ana yolu, yani para yolunu Alman burjuvalarına kapatmıştır...Ancak, üzerinde bunca durulan bu ayırımın, bazıları oldukça karmaşık başka nedenleri bulunsa bile, saraylı aristokrat modellerin ve “varlık değerleri”nin burjuvazinin modelleri ve üretici değerleri ile az kaynaşmış oluşu uzunca bir süre etkili olmuş ve Almanların ulusal karakterini etkilemiştir.⁹⁷

⁹⁴ Hermann Kinder – Werner Hilgemann, “Büyük köylü savaşı”, *Dünya tarihi atlası. Başlangıçtan fransız devrimine kadar*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 233.

⁹⁵ Klaus Schulz, *Aus deutscher Vergangenheit. Ein geschichtlicher Überblick*, Hueber, München, 1968, s. 38.

⁹⁶ Alan John Percivale Taylor, *The course of German history. A survey of the development of German history since 1815*, Routledge, London, 2007, s. 13.

⁹⁷ Norbert Elias, *Uygurluk süreci. Sosyo-oluşumsal ve psiko-oluşumsal incelemeler. Batılı dünyevi üst tabakaların davranışlarındaki değişimler*, (Çev. Ender Ateşman), İletişim, İstanbul, 2002, s. 95.

Almanya'nın Reformasyon ile Aydınlanma Çağı arasında, iki yüzyıl kadar sürecek derin bir kış uykusuna yattığı bu dönemde ulusal bilince dair kayda değer bir gelişme olmadığı gibi, entelektüel Alman geleneğindeki tötoncu arkaik yapı da Alman düşüncesindeki yerini 18. yüzyılın başlarına kadar koruyagelecekti.⁹⁸

Westphalia'yı takip eden on yıllar boyunca, ulusal bilincin parlak geleceğine dair hiçbir emare görünmüyordu. Almanca bile çoğu Alman için günlük ihtiyacı karşılamının ötesinde bir anlam ifade etmiyordu: “17. ve 18. Yüzyılda ‘Almanca’ bir dilden fazlası değildi ve bizzat bu dilin geleceğiyle ilgili alametler dönem dönem bulanıktı.”⁹⁹

Almanya 18. yüzyılda birçok açıdan tutarsız bir görünüm sergilemeye devam ediyordu. Hatta bir Alman tarihçiye göre 18. Yüzyılın son çeyreğinde Almanlar; daha önce hiç olmadığı kadar “*politik bir bilmece, komşu hırsızı, kendiyle dalga geçen, herkesle arası kötü, parçalanmışlıktan dolayı güçsüz, kendine zarar verecek kadar güçlü, kendini kurtarmaktan aciz, taşıdığı ismin onuruna duyarsız, ilkelerinde tutarsız, şiddete meyilli, hem değerli hem değersiz, fırsatını buldukça mutlu fakat gerçekte acınası*”¹⁰⁰ bir halktı.

Aristokrasinin gücü, burjuva değerlerinin toplumda gelişerek bir devrime yol açmasına engel olmuştu. Fakat diğer taraftan, özellikle Aydınlanma Çağı düşün ve yazın hayatında, Alman milli duygusunun uyanmaya başladığına dair işaretler geliyordu. Schiller, *die Räuber* (Haydutlar), *Kabale und Liebe* (Entrika ve Aşk), *Don Karlos* gibi eserlerinde, aristokrazi ile burjuva değerlerinin çelişkisini cesurca sorgulamaktaydı. Bunlar, toplumsal gerilimi tırmandıran eserlerdi. Diğer yandan Alman yazın hareketi -başta Prusya kralı Büyük Friedrich olmak üzere- soylu Alman aristokrasisinin ideallerine ve yüksek zevk anlayışına ters düşmekteydi. Almanca'yı kaba, barbar ve yetersiz bulan

⁹⁸ Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789–1848*, (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitapevi, Ankara, 2005, s. 270.

⁹⁹ Hagen Schulze, *Kleine deutsche Geschichte*, C. H. Beck, München, 2007, s. 75.

¹⁰⁰ Schulz, 75.

Alman aristokratları Fransız saray yaşantısını taklit ediyor ve saygın olmanın önemli bir ölçütü olan Fransızca'yı kullanıyorlardı.¹⁰¹ Sonuçta aristokrasi, 18. yüzyılın başlarından itibaren Almanya'da egemen olan Fransız kültürüne karşı gelişen ve aynı zamanda Alman düşüncesindeki Alman tarihini Roma dönemine değin uzatan Tötonculuğun şiddetlenmesine de katkıda bulunan milliyetçi bir tepkiyi engelleyemeyecekti.

Alman aristokrasisi ile orta sınıf burjuvazisi arasındaki gerilim, daha sonraları rakip uluslar arasında bir ayırım olma yönünde gelişecekti. Alman burjuvazisi zamanla, Fransız ve İngiliz saray kültürü etkisindeki aristokrat tabaka karşısında ikinci sınıf konumundan Alman ulusal bilincinin taşıyıcısı konumuna yükseldi. Alman literatürünün özgün ve arı karakterde olması, Goethe, Schiller, Schubert, Bürger, Winkelmann, Herder, Kant, Fichte gibi burjuvazinin sözcüsü aydın tabakanın, büyük oranda orta sınıf ailelerden gelmesiyle yakından ilgiliydi. Buradan hareketle Norbert Elias, ayırıcı ve dışlayıcı niteliklerin Alman kültüründe henüz o dönemlerde kendine yer ettiğini kaydetmektedir: “...dışlama özelliği, özgün ve ayırıcı olanın vurgulanması, Almanya'nın gelişim seyrine ilişkin bir özellik olarak burada da karşımıza çıkar.”¹⁰² Ulusal Alman karakterinin batı Avrupa halklarınıninkinden farklı, tamamen özgün olduğu fikri daha yoğun işlenmeye başlamıştı. Son aşamada Alman toplumu, diğer toplumlardan farklı olduğu fikrini içselleştirmekle kalmayacak, buna paralel Alman toplumunun diğer toplumlardan üstün olduğu fikri de gelişecekti.

II.3.2. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları

Fransız Devrimi; Kant, Hegel, Fichte, Schelling gibi klasik Alman felsefesinin önde gelen düşünürleri tarafından sempatiyle karşılanmıştı.¹⁰³ Zira devrimin siyasi ve

¹⁰¹ Elias, 83–91.

¹⁰² Elias, 95.

¹⁰³ Hobsbawm, 271.

sosyal fikirleri Aydınlanma Çağı Alman filozofları tarafından da dile getiriliyordu. Fakat devrim sonrası yaşanan gelişmeler bu çevrelerde en basit ifadeyle hayal kırıklığına ve öfkeye yol açmıştı. Bu tepki düşünürlerin eserlerinde kendini göstermekteydi. Devrim Fransası'nın fahri hemşerisi seçilen Schiller, Fransız jakoben rejimin sonuçlarının etkisiyle irkilmiş, *Über die ästhetische Erziehung des Menschen* (İnsanın estetik eğitimi üzerine mektuplar) eserinde Fransız Devrimi'nin başarısızlığının sebeplerini ve vaadeden hümanizmin neden gelmediğini açıklamaya çalışmıştı.¹⁰⁴

Devrimin, özgürlük ve eşitlik gibi evrensel değerleri, özellikle 1806'da Prusya'nın Napolyon orduları karşısında aldığı ağır yenilgiden sonra, Alman Ulusu'nun özgürlüğü ve eşitliği sorunsalına dönüşmüştü. Geleneksel Fransa düşmanlığının da etkisiyle Almanya'da, Fransız malı "*Aufklärung*"a (Aydınlanma) tepki, romantik akımdan gelecekti.¹⁰⁵ Romantizm, akli ve bilimi yücelten Aydınlanma'ya saf bir Alman "*Weltanschauung*"u (dünya görüşü) ile cevap veriyordu. Doğa üstü güçlere ve mistisizme eğilimli romantikler, geçmişi ve halkı idealize eden eserler kaleme almışlardı. Diğer yandan, halk masalları ve şarkıları bu dönemde derlenmeye başlanmıştı. Ortaçağı yücelten, *Die Christenheit oder Europa* (Hıristiyanlık veya Avrupa, Friedrich von Hardenberg, 1802), *Der Knaben Wunderhorn* (Çocuğun sihirli kornası, 1806) ve Grimm kardeşlerin masal derlemeleri hep bu dönemin ürünleriydi.¹⁰⁶ Fakat Alman klasizminde olduğu gibi Alman romantizminin erken dönemlerinde ulusalcılık henüz siyasi bir amaca yönelmiş değildi.

¹⁰⁴ Christian Rittelmeyer, "*Über die ästhetische Erziehung des Menschen*" : eine Einführung in Friedrich Schillers pädagogische Anthropologie, Juventa, Weinheim, 2005, s.16.

¹⁰⁵ Liah Greenfeld, "Alman milliyetçiliğinin doğuşu", *Milliyetçilik II*, (Çev. Yasemin Şahin), Doğu-Batı, Ankara, 2006-2007, s. 33-34.

¹⁰⁶ Schulz, 83-85.

Napolyon işgaline karşı uyanan tepki bu anlamda bir dönüm noktası olmuştu. Johann Gottlieb Fichte, Fransız işgali altındaki Berlin’de, Alman İdealizmi’nin öncü eserlerinden “*Reden an die deutsche Nation*”u (Alman ulusuna söylevler, 1808) böylesi bir atmosferde kaleme almıştı.¹⁰⁷ Fichte bu eserinde ulusal duyguları uyandırmayı amaçlıyor, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu’nun devamı olarak bir Alman ulus-devletinin kurulmasını teklif ediyordu.¹⁰⁸ Fichte az sonra, romantizmin merkezi haline gelen Berlin’de, Wilhelm von Humbolt tarafından kurulan üniversitenin rektörlüğüne atanacaktı (1808).

Romantik akım, işgal sonrasında gittikçe muhafazakar ve ulusal bir karakter kazanıyordu. Romantik dönem Alman düşünürleri, 19. yüzyılın başından itibaren “*deutsche Seele*”yi (Alman ruhu) derinleştirmekle meşgul oldular. Bu onlar için hem kolay hem zor bir işti. Uluslama süreçlerini organik şekilde yaşayan batılı komşularına kıyasla Alman ulusu 19. yüzyılın modern dünyasında geçikmiş bir ulus görüntüsü veriyordu. Henüz siyasi bir birlikten yoksundu. Fakat diğer yandan birkaç yüzyıldan beri özgün bir tarzda gelişen Alman milliyetçiliğinin muhteşem doğuşu küçük bir işarete bakıyordu. O işaret Prusya’nın Napolyon ordularınca işgal edilmesiyle gelecekti.¹⁰⁹ Böylece Romantik akım hızla siyasi bir amaca yöneldi. Şiddete dayalı Fransız işgali, Alman entelektüellere ulusal özgürlüğün ancak şiddet yoluyla elde edilebileceği fikrini benimsetmişti. Alman şair Ernst Moritz Arndt, 1813’te yazdığı *über Volkhaß* (Halk nefreti üzerine) eserinde Fransızlara karşı güçlü bir nefret uyandırmaya çalışıyordu: “*Nefreti istiyorum, güçlü ve kalıcı Alman nefretini, Fransızlara ve onların varlığına karşı. Çünkü azametimizi yozlaştıran ve*

¹⁰⁷ Kaan H. Ökten, “Siyasal tarih ile felsefenin kesişim noktası: Fichte’nin Alman ulusuna söylevler’i”, *Alman idealizmi– I– Fichte*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s.406–407.

¹⁰⁸ Stefan Reiß, *Fichtes "Reden an die deutsche Nation" oder: Vom Ich zum Wir*, Akademie Verlag, Berlin, 2006, s.181–190.

¹⁰⁹ Greenfeld, 31.

*bulandıran sefil aldatma ve ikiyüzlülük gücüme gidiyor ve iktidarımız ve şerefimiz eşkiya yabancılar tarafından çiğneniyor. Nefreti istiyorum, yakıcı ve kanlı nefreti..”*¹¹⁰

Prusya vatanseverliği ve Alman milliyetçiliği kolkola geliyordu. Fakat Prusya federal devletçikler arasından henüz Almanya'nın kaderini ele alacak bir hale gelmemişti. Almanya'nın güneyi ve batısı güçlü bir Fransız etkisi altında olduğundan milliyetçilerin siyasal hedeflerine oralarda ulaşması zordu. Avusturya'nın Napolyon'a karşı girişimi ise başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Sadece Alman ulusuna dayalı bir devlet fikri, Macarlar ve Çekler'in de içinde olduğu Habsburg Devleti'nin sonu olacağından Avusturya, homojen bir Alman devletinden uzak duruyordu. Romantik akımın en güçlü olduğu Prusya ise bir Alman ulus-devletinin bayraktarlığını yapmaya daha istekli ve elverişliydi. Fransız işgali sonrasında Prusya Kralı'nın, ordu ve eğitimde başlattığı reform hareketi ulusal bir karakter kazanmıştı. İşgalden sonra başlayan *Nationalkriegpropaganda* (ulusal savaş propagandası) milli duyguların yaygınlaşmasında önemli faydalar sağlamış, 1813'te 30.000 Alman genci Prusya ordusuna gönüllü yazılmıştı. Prusya'da 1813-1815 arası 279.000 insanın mobilizasyonu sağlanmıştı.¹¹¹ Ordudaki reformlara bağlı olarak askerliğin halka açık hale gelmesi, savunma halini de kitleleşştirmiş, Prusya militarizminin tohumlarını atmıştı.

Napolyon'un 1812'de Rusya'ya karşı giriştiği başarısız seferden sonra, vatanseverler Prusya kralına baskı yapmaya başlamışlardı. Çünkü Napolyon, Moskova'dan Paris'e hızla geri çekilmişti. 1813'teki halk ayaklanmasının da etkisiyle Prusya kralı, Rusya ile anlaşarak Napolyon ordusuna savaş ilan etti. Prusya ile Rusya arasındaki ittifaka daha sonra Bavyera ve Avusturya da katılmıştı. Savaş, ittifakın zaferiyle sonuçlanmıştı. Barış koşullarını görüşmek üzere Viyada'da toplanan kongrede, 1792 Avrupası'na

¹¹⁰ Ernst Moritz Arndt, *Über Volkshaß und über den Gebrauch einer fremden Sprache*, Feischer, Leipzig, 1813. s.18.

¹¹¹ Jörg Echternkamp, *Der Aufstieg des Nationalismus (1774–1840)*, Campus Verlag, Frankfurt am Main, 1998, s. 218.

dönülmesi, *Ancien Régime*'in (Monarşi düzeni) taleplerinin karşılanması, ulusal ve liberal fikirlere ve örgütlenmelere karşı soylu dayanışmasının sağlanması amaçlanıyordu. Prusya, Rusya ve Avusturya'nın katıldığı üçlü *Kutsal İttifak* bu amaçla kuruldu. Almanya'nın sanayileşme hamlesinde büyük öneme sahip Ruhr ve Saar bölgeleri, Prusya'ya bırakılmıştı. Alman prenslikleri ortak bir anayasa etrafında birleşerek *Deutscher Bund*'u (Alman Konfederasyonu) kurdular. Gücünü arttıran Prusya bundan sonra Alman devletçiklerinin liderliği için Avusturya ile mücadele edecekti.

Metternich sistemi, Westphalia'dan sonra Avrupa'yı yeniden düzenleyen en önemli belgeydi. Bundan sonra Alman devletçiklerindeki liberal ve milliyetçi eğilimler on yıllar boyunca baskı altında tutulacaktı. Bu baskılar Avrupa'da milliyetçi dip dalgaya karşı ancak geçici çözümlerdi.

Almanya'da romantikler tarafından dile getirilen işgal karşıtı, milliyetçi arzular daha sesli söylenir hale gelmişti. Restorasyon döneminin (1815-1830) romantik *Biedermeier* kültürü burjuvanın bastırılmış gerginliğini ancak bir süreliğine kamufle etmişti. Bunun yerine tepkisel, aktif bir edebiyat geliyordu. Bağımsızlığını kazanan Yunanistan (1821) Avrupa'daki milliyetçi hareketlere ulusal milliyetçilikleirn siyasi başarılar elde edebileceğini kanıtlamıştı. Özellikle Fransa'da gerçekleşen Temmuz Devrimi (1830) Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde liberal ve milliyetçi hareketlere de ivme kazandırmış ve böylece Almanya'da bir *Junges Deutschland* (Genç Almanlar) inisiyatifi başlamıştı. Alman entelektüellerinin cevabını aradığı soru "nasıl bir Almanya?" idi.

Alman idealizminin en önemli düşünürü Hegel'in diyalektik felsefesi, önemli bir tartışma alanı açıyordu. Hegel'e göre yaşamdaki herşey çatışmayla geliyor, tez-antitez çatışmasından sentez doğuyordu. Hegel felsefesinin Alman milliyetçiliği açısından önemi, devlet ile birey arasında kurduğu ilişkiden ileri geliyordu. Bireyi temsil eden *subjektif*

Geist (öznel ruh) özgürlüğüne kavuşmak için kendi mükemmelliğini aramakta, bağımsız bir gerçeklik haline gelmeğe çalışmaktaydı. Bu sürecin sonunda ise, “ahlaklı devlet”i temsilen *objektif Geist* (nesnel ruh) ortaya çıkmaktaydı. Hegel’e göre tarihin diyalektik gelişimindeki sentezi idrak eden öznel ruh, doğası gereği nesnel ruhla özdeş hale gelmek isteyecek, kendi varlığını devletle bir sayacaktı. Böylece devletle arasındaki çatışma hali ortadan kalkacaktı. Hegel’in ölümünden sonra takipçileri, sağ ve sol olmak üzere iki gruba ayrılmışlardı. *Sağ Hegelciler* grubu, Prusya’nın mevcut haliyle sentez aşamasında olduğunu savunuyorlardı. Karl Marx ve Ludwig Feuerbach gibi düşünürlerin başını çektiği *sol Hegelciler* grubu ise bu sentezin henüz tamamlanmadığını ıspata çalışıyorlardı. Marx, Hegel’in idealist materyalizmini, ters yüz ederek diyalektik materyalizme dönüştürmüştü. Marx, Hegel’in ideal toplum sentezine sınıf savaşları yoluyla varılacağını savunuyordu. Bu yüzden 1848’de yayınladığı *Komünist Manifesto*’da işçileri, siyasette aktif olmaya davet ediyordu. Bu -Alman burjuvazisinin 1815-1848 arasında geleneksel güçlerle, küçük tavizler dışında başarısızlıkla sonuçlanmış mücadelesi devam etmekte iken- ortaya çıkmış yeni bir durumdu. Tehlikenin farkına varan burjuvazi, henüz güçlenmeye başladığı dönemde, komünizm hayaletine karşı muhafazakar güçlerle ittifak yollarını arayacaktı. Böylece Fransa’da devrimci bir karaktere sahip burjuva hareketi Almanya’da -19. yüzyılın başlarından itibaren gelişen romantik akımın da etkisiyle- devrim karşıtı muhafazakar-milliyetçi bir karakter kazanıyordu. Diğer bir deyişle Prusya’nın kapitalizme uzanan yolu, burjuva devrimi yapmaya gönülsüz bir burjuvaziyle, onların istediklerinin büyük bölümünü devrimsiz vermeye hazır bir Junker devletinin birleşiminden geçiyordu. Hobsbawm’a göre, “[b]u birleşimin, siyasi denetimin toprak sahibi aristokraside ve bürokratik monarşide kalması gibi bir bedeli oldu”.¹¹²

¹¹² Eric Hobsbawm, *Sermaye Çağı 1848–1875*, (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara, 2005, s.

II.3.3. II. Reich: Kan ve Demir

Siyasal birliği, ulusal bilinci ve toplumsal yapısı hesaba katıldığında, Almanya'nın batılı modellere kıyasla 19. Yüzyıl'a *Verspätet* (gecikmeli) girdiği ağırlık kazanan bir görüştür. Yahudi asıllı Alman şairi Heinrich Heine, 1844 yılında yayınlanan *Wintermärchen* (Kış masalları) eserinde bu durumdan ironiyle söz ediyordu: “Almanlar kendi ulusları için çalışıyorlar ama bunun için geç kalıyorlar. Onlar bunu başardıklarında dünya ulusalcılığı bırakmış olacak ve onlar da, Fransız veya İngilizlere sağladığı faydaları kullanmadan kendi uluslarından vazgeçmek zorunda kalacaklar.”¹¹³ Yaklaşık bir asır sonra Alman tarihçi Helmuth Plessner, *die verspätete Nation* (gecikmiş Ulus) adlı çalışmasında benzer şeyleri söyleyecekti.¹¹⁴ Plessner, ulus-devlet temellerini 16.-17. yüzyıllarda atmış olan ve bu anlamda altın çağlarını (goldene Zeitalter) gururla hatırlayan batı Avrupa ülkeleri ile Almanya arasındaki temel farkın, *Zeitverschiebung* (zaman kaybı) olduğu görüşündeydi. *Gecikmiş ulus* tezi, Alman milliyetçiliğini araştıran daha birçok tarihçinin başvurduğu bir açıklamaydı.

Avrupa ve hatta dünya egemenlik mücadelesinin Almanya'ya yüklediği görev bu gecikme yüzünden, Fransa ve İngiltere'ninkinden daha zor ve farklıydı. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Almanya'nın önünde hala halledilmemiş büyük bir ulusal birlik sorunu duruyordu. Bu sorunun çözümü; işbölümünü, ulaşımı, savaş ve idare tekniğini mükemmel uygulayabilme yeteneğine sahip siyasi bir yapıyı -aynı zamanda mobilizasyonu

168.

¹¹³ Dieter Langewiesche, “Staatsbildung und Nationsbildung in Deutschland – ein Sonderweg? Die deutsche Nation im europäischen Vergleich”, in: *Nationalismen in Europa. West- und Osteuropa im Vergleich*, Ulrike V. Hirschhausen – Jörg Leonhard (Hg.), Wallstein, Göttingen, 2001, s. 52.

¹¹⁴ Helmuth Plessner, *Die verspätete Nation: über diepolitische Verführbarkeit bürgerlichen Geistes*, Kohlhammer, Stuttgart, 1959. Eserin Nazi döneminde farklı bir başlıkla yayınlanan versiyonu için bkz: Helmuth Plessner, *Das Schicksal deutschen Geistes: im Ausgang seiner bürgerlichen Epoche*, Niehans, Zürich, 1935.

mümkün, militarize bir toplumu- gerekli kılıyordu. Prusya, Alman devletleri arasında bunu sağlayabilme potansiyeli en yüksek krallıktı.

Açılışını kraliçe Victoria'nın yaptığı, Kristal Saray'da (The Crystal Palace) düzenlenen dünyanın ilk endüstri fuarında (1851) standlar, konuk ülkelerin adını taşımasına rağmen, Almanya'ya tahsis edilen stand *Zollverein* (gümrük birliği) adının verilmesi alay konusu olmuştu. Almanlar açısından can sıkıcı bu atmosfer, Krupp endüstrisinin sahibi Alfred Krupp'un bronz yerine demirden üretilmiş dünyanın en büyük topunu tanıtmasıyla bir anda dağılmıştı. 2 ton ağırlığındaki demir top, demir çağının habercisiydi. Bu aynı zamanda Almanya'nın prestijli bir marka haline gelmesinin de başlangıcıydı. Bundan sonra *Made in Germany* sadece sanayi ürünlerinin değil, Alman ulusunun da gururu olacaktı.¹¹⁵

Aynı yıl, Alman Federal Meclisi'ne Prusya temsilcisi olarak katılan Otto von Bismarck'ın siyasi kariyeri başlıyordu. Daha birçok alanda olduğu gibi, silah teknolojisinde kaydedilen ilerlemeler Bismarck'ın geleceğe cesaret ve güvenle bakmasını sağlıyordu. Şansölye olarak parlamentoda yaptığı ilk konuşma (30 Eylül 1862) onun Prusya'ya güvenini yansıtıyordu:

Almanya, Prusya'nın liberalizmine değil, kuvvetine bakmakta; Bayern, Württemberg, Baden liberalizme bel bağlayabilir, bu yüzden kimse onlardan Prusya'nın rolünü beklemiyor; Prusya ilk fırsatta, ki daha önce birkaç defa kaçırmıştı, kendi gücünü bir araya getirmek ve birarada tutmak zorundadır; Viyana antlaşmalarından sonraki Prusya'nın sınırları sağlıklı bir devlet hayatı için uygun değildir; Zamanın büyük sorunları, nutuklarla veya çoğunluk kararlarıyla değil –bunlar 1848 ve 1849'un büyük hataylarıydı – aksine demir ve kanla çözülecektir.¹¹⁶

¹¹⁵ Klaus Tenfelde, "Wir Europäer", Nina Koshofer– Judith Voelker, *DVD – Filmdokument*, Fischerfilm, 2009.

¹¹⁶ *Auszug aus Bismarcks 'Blut und Eisen' Rede*, (1862, September 30), Erişim tarihi: 09 Ocak 2011, http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=250&language=german

Paris'te düzenlenen 4. endüstri fuarında (1867) Krupp, 50 tonluk devasa topunu tanıttığında, Bismarck'ın sözlerinin ciddiyeti daha iyi anlaşılmişti. Prusya, Avrupa'nın en büyük silah üreticisinin bir numaralı müşterisiydi. Bunun meyvelerini kısa sürede toplayacaktı. Prusya ordusu, Krupp topları sayesinde 1864'te Danimarka'yı, iki yıl sonra da Avusturya'yı yenilgiye uğratmıştı. Bismarck, önüne gelen ilk fırsatta Alman birliğini sağlamaya çalışacaktı. İspanya kralının taç giyme sürecinde, III. Napolyon'un Prusya'ya verdiği ültimatoma basında yayınlandığında oluşan atmosfer Bismarck'ın aradığı fırsatı sunuyordu. Prusya ültimatoma savaşa karşılık vermişti. Alman birlikleri Fransa'yı Sedan Savaşı'nda yenilgiye uğratarak Paris'i işgal etmişlerdi. Tam bu sıralarda Bismarck, güney Alman prensliklerini Prusya önderliğinde kurulacak bir imparatorluk için ikna etmeye çalışıyordu. Bu çabası sonuçsuz kalmamış, özlenen Alman Birliği, I. Wilhelm'in 18 Ocak 1871'de imparatorluk tacını giymesiyle sağlanmıştı.

Birlik, demokratik yollarla değil, diplomasi ve savaşa kurulmuştu. Fakat geleneksel güçler ile Alman burjuvazisi arasındaki çatışmayı giderecek kalıcı bir anayasal çözüm hala bulunamamıştı. İç politikada Bismarck, parlamento karşıtı tavrını, sertleştirerek devam ettirdi. Askeri harcamalardan kaynaklanan bütçe açıklarını kapatmak için ek vergiler koymak istemesine karşı çıkan parlamentoyu, I. Wilhelm'e yönelik bir suikast girişimini bahane ederek fesh etmişti. Aldığı korumacı tedbirlerle sanayicilerin ve büyük toprak sahiplerinin desteğini elde etmiş, liberal burjuva partisinin tabanını zayıflatmıştı. İşçi hareketlerini ise kaza, hastalık, yaşlılık, sakatlık sigortaları gibi sosyal tedbirlerle kontrol altına almaya çalışmıştı. Bu sayede işçilerin devlete daha çok bağlanacağını ve sosyal demokratların tabanını zayıflatacağını umuyordu.

Bismarck dış politikada Avusturya, Rusya ve Fransa arasında uzlaşmacı bir denge politikası yürütmekte başarılıydı. Böylece Almanya'yı Avrupa'da sözü dinlenir bir

ülke haline getirmişti. Fakat bu politikanın hassasiyeti çok geçmeden anlaşılacaktı. Çünkü Alman, sanayisi ve ticareti her geçen gün büyüyor, başını İngiltere ve Fransa'nın çektiği dünya güç dengelerini sarsacak hale geliyordu. 1850'lerde kişi başına demir tüketimi İngiltere'de 170, Amerika'da 56 ve Fransa'da 37 libre (yaklaşık olarak 500 grama denk gelen ağırlık birimi) iken, bu oran Almanya'da 27 libre idi. 1870'e gelindiğinde ise, dünyanın en büyük endüstrisine sahip İngiltere bu konumunu baş döndürücü bir hızla gelişen Amerika'ya bırakmaya hazırlanıyordu. Fakat Amerika'nın endüstriyel gelişimi bile Almanya'nınki kadar göz alıcı değildi. Almanya, buhar beygir gücünü, 1850'de 40.000'den 1870'te 900.000'e çıkararak, İngiltere'yi yakalamış, -1850'de 67.000 libre ile kendisinden çok önde olan- Fransa'yı ise neredeyse üçe katlamıştı.¹¹⁷ Alman endüstriyel sıçramasının sembolü haline gelen Krupp'un Essen'deki fabrikalarında 1848'de 72 işçi çalışırken, bu sayı 1873'te yaklaşık 12.500'e yükselmişti.¹¹⁸ Büyüme, sadece sanayi ile sınırlı değildi. Almanya, kimyadan tıba, tekstilden ulaşıma, nüfus oranından okur-yazarlığa kadar birçok alanda yükselişe geçmişti. Almanya'nın endüstrileşmesinin önemli ekonomik sonuçları olmuştu. Fakat bundan da önemlisi uzun vadeli siyasal sonuçlardı. Almanya'nın ulaştığı seviyeyi koruması ve geliştirmesi, rekabetçi kapitalist sistemde yaşamının koşullarını yaratmasına bağlıydı. Bu, birçok Alman milliyetçisine göre sadece Alman sanyisinin değil, Alman ulusunun da geleceğiyle yakından ilgiliydi. Neredeyse iki yüz yıldan beri kolonileştirilmiş, ham madde kaynakları ve pazarları ele geçirilmiş bir dünyada, Alman girişimcilerinin bunu tek başlarına başarmalarını beklemek haksızlık olurdu.

Agust Heinrich Hoffmann von Fallersleben'in 1841'de, anavatanı için yazdığı

¹¹⁷ Hobsbawm, 55.

¹¹⁸ Hobsbawm, 233.

*Das Lied der Deutschen*¹¹⁹ (Almanların şarkısı) şiiri, 19. yüzyıl ve sonrasında yaşayan Almanların arzularını ve aynı zamanda kaygılarını da yansıtıyordu: *Einigkeit und Recht und Freiheit, für das deutsche Vaterland* (Birlik ve Adalet ve Özgürlük, Alman anavatanı için...). Bismarck, birliği sağlamıştı ama adaletten ve özgürlükten bahsetmek için henüz erkendi. Bir Alman milliyetçisi için özgürleşme, Alman ulusunun hak ettiği yere gelmesiyle sağlanabilirdi. Prusya, Alman ulusunu Bismarck'ın vurguladığı *demir ve kan* ile hakkı olan özgürlüğe kavuşturabilirdi. Fakat ulusal bilincin uyanışında olduğu gibi, kolonizasyonda da geç kalınmıştı. Alman girişimciler 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, Afrika'da ve güney denizinde toprak satın almaya başlamışlardı. Fakat bu girişimler İngiltere ve Fransa tarafından tehdit olarak algılanıyordu. Bismarck'ın, Almanlara ait bu girişimleri himayesine almasıyla Almanya, ilk defa kolonyal politikaya adım atmıştı.

Bu haliyle Bismarck'ın denge politikasını daha fazla devam ettirmesi zor görünüyordu. Bir yandan İngiltere ve Fransa'nın gittikçe artan şüpheleri, diğer yandan bozulan Avusturya-Rusya ilişkilerinde taraf olması, Almanya'yı İtalya ve Avusturya ile pek de arzulamadığı bir ittifaka sürüklüyordu. Rusya'nın balkanlardaki yayılmacı panislavizm hareketi Avusturya ve Osmanlı devletlerinin aleyhine gelişmekteydi. 1877'de boğazların kontrolü için Rusya ile Osmanlı arasında yaşanan bir savaşta Almanya arabuluculuk rolünü üstlendi. 1878'de toplanan Berlin Kongresi'nde alınan kararlar, büyük bir savaşa doğru sürüklenen Avrupa'nın krizine geçici bir çözüm sunabilmişti ancak.

II.3.4. Bismarck Sonrası: *Weltpolitik*

19. yüzyılın son çeyreğinde, Almanya'nın emperyalist dünya politikasına sürüklenmekte olduğu görmezden gelinemeyecek bir olgu haline gelmişti. Gelişmiş

¹¹⁹ Şiirin üçüncü kıtası Alman milli marşının sözleridir. Nazi rejiminde milli marş olarak birinci kıta kullanılmıştır. *Einigkeit und Recht und Freiheit*, Nazi döneminin önemli sloganlarından biri olarak değerini korumuştur: *Deutsche Nationalhymne*. Erişim tarihi: 26 Ocak 2011, http://de.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Nationalhymne; http://de.wikisource.org/wiki/Lied_der_Deutschen

ekonomilere sahip devletler aynı anda yeni pazarlara gereksinim duyuyorlardı. Devletler arası siyasal rekabet ile ulusal girişimci gruplar arasındaki ekonomik rekabet iç içe geçmişti. I. Wilhelm'in 1888'deki ölümüyle gerçekleşen iktidar değişimi geleneksel Bismarck politikasının da sonunu getirdi. İmparatorluk tahtına geçen II. Wilhelm, dış politikada daha fazla inisiyatif alma taraftarıydı. II. Wilhelm, Bismarck'ın mutlak iktidarını sınırlamak için girişimlerde bulunduğu, şansölye istifa etmesi gerektiğini anlamıştı. Başbakanlıkta kaldığı 28 yıl boyunca takip ettiği dış politika sayesinde Almanya, Avrupa siyasetinin en önemli aktörü haline gelmişti. İngiliz mizah dergisi *Punch*, Bismarck'ın istifasını *Dropping the Pilot* (Kılavuz gemiyi terk ediyor / *Der Lotse geht von Bord*) adlı karikatürle duyurmuştu.¹²⁰

Almanya'nın dış politikası artık eskisi gibi olmayacaktı. Bismarck'tan sonra göreve gelen Leo von Caprivi Almanya'nın, tarım ülkesinden endüstri ülkesine dönüşümünün engellenemez olduğunu görüyor ve 10 Aralık 1891'deki meclis konuşmasında belirttiği gibi, Almanya'nın ekonomik geleceğinin ihracata bağlı olduğunu söylüyordu: "*İhracat yapmamız lazım. Ya ürünlerimizi ya da insanlarımızı ihraç edeceğiz. Endüstri, artan nüfusla aynı oranda gelişmiyor ve bu durumda yaşamaya devam etmemiz mümkün değildir.*"¹²¹ Caprivi, iktidarda kaldığı dört yıl boyunca ihracatı arttırıcı önlemler almış, birçok ülkeyle ikili anlaşmalar imzalamıştı.

Bu süreç, dünya deniz ve kara ticaret yollarında daha çok söz sahibi olunmasını gerektiriyordu. Almanya'nın 1900'den itibaren büyük bir deniz filosu inşa etmek istemesi en başta İngiltere'nin tepkisini çekmişti. *Lebensraum* (yaşam alanı) arayışı -ileride Nasyonal Sosyalizm'in sloganı haline gelmek üzere- Alman dış politikasında kendine yer

¹²⁰ *Dropping the Pilot*. (1890, March), Erişim tarihi: 28.01.2010, http://en.wikipedia.org/wiki/Dropping_the_Pilot

¹²¹ Heinrich August Winkler, *Der lange Weg nach Westen: Deutsche Geschichte vom Ende des alten Reiches bis zum Untergang der Weimarer Republik*, Beck, München, 2002, s. 267.

etmişti.

Weltpolitik, yani *dünya politikası* dönemin baskın fikir akımlarından besleniyordu. *Yaşam kavgası* gibi doğal hayata ait metaforlar bu dönemin vazgeçilmez sloganları haline gelmişlerdi. Sosyal bilimlerin, deneysel bilimlerden ve özellikle biyolojiden ödünç aldığı bu gibi kavramlar çatışma kültürünü toplumsal ahlak katında aklamaya yarlıyordu. Deneysel bilimlerde yaşanan gelişmeler ve bunların toplum yaşantısını kolaylaştırıcı etkisi ilerlemeye dair güçlü bir inancın doğmasını sağlamıştı. Bilim neredeyse bir din haline dönüşmüş, felsefe değersizleşmişti. Bilimsel alandaki biricik tartışma ilerlemenin düz ve kesintisiz mi olduğu yoksa Marksistlerin ileri sürdüğü gibi kesintili ve çelişkili mi olduğu yönündeydi. Felsefedeki iki baskın eğilim -August Comte ile anılan Fransız pozitivizmi ve John Stuart Mill ile anılan İngiliz ampirizmi-kendilerini bilimin emrine sunmuşlardı.¹²²

Evrim kuramının, sağdan ve soldan farklı ideolojilere ve iktisat teorilerine sızması çok zaman almadı. Marx'ın sınıf çatışması şeklinde öngördüğü *yaşam kavgası*, milliyetçilere göre, farklı sınıflar değil, farklı uluslararasıda yaşanlıyordu. İdeal bir sosyal organizmanın karşılığı ise homojen uluslardan oluşan devletlerdi. Doğal hayatta olduğu gibi, sosyal hayatta da toplumlar birbirleriyle savaşıyor ve güçlü olanlar ayakta kalıyordu.

Hangi toplumun diğerinden ne kadar üstün olduğu sorusunun cevabı, fiziki ve kültürel antropolojiden devşirilebiliyordu. Edward Burnett Tylor, *İlkel Kültür* adlı çalışmasında ırklar arasında bir hiyerarşinin varlığını öne sürüyordu.¹²³ Buna göre bilimde ve teknolojiye gelişmiş toplumlar henüz bu aşamaya gelememiş toplumlara göre ırksal ve sosyal bakımdan üstündüler. Sosyal darwinizm ve fiziki antropolojinin 19. yüzyılın ikinci

¹²² Hobsbawm, 273-274.

¹²³ Edward Burnett Tylor, *Primitive culture : researches into the development of mythology, philosophy, religion, language, art and custom*, Murray, London, 1871.

yarısına kattığı değer, bilimsel olmaktan çok politiktir. Liberalizmin zirvede olduğu bir dönemde sosyal darwinizm ve pozitivism 20. yüzyılın başlarındaki milliyetçi ideolojilerin harçını oluşturdu.

Ekonomik zeminde devletler arası kızışan rekabette ayakta kalmak, güçlü bir ordunun varlığını gerekli kılıyordu. 1913'e gelindiğinde Almanya, Amerika'dan sonra dünyanın en büyük endüstri devleti haline gelmişti. Nüfusu da yüz yıl öncesine göre neredeyse ikiye katlanmıştı (56 milyon). Ne pahasına olursa olsun Almanya yaşamalıydı. Savaş öncesi on yıllar boyunca, kıta Avrupası'nda kısırılmış ve dört bir yandan kuşatılmış Almanya imgesi toplumsal bellekte önemli bir yer etmişti. Versailles Antlaşması bu imgeyi kalıcı hale getirmişti. Milliyetçi-sağ oluşumlar, Almanya'ya dayatılan ağır şartları siyasi bir argüman olarak kullandılar. Antlaşmayı imzalayanlar vatan hainliğiyle suçlanıyordu. Toplumdaki hâkim psikoloji, savaşın sebep olduğu yoksulluk ve hayal kırıklığına eşlik eden öfke ve nefret duygularıydı. Savaş gazisi onbaşı Hitler de cepheden benzer duygularla dönmüştü.

II.4. Nasyonal Sosyalizm'in Doğuşu

Savaş yenilgisinin, Almanya'da önemli siyasal, sosyal ve iktisadi sonuçları olmuştu. En önemli siyasal sonuç, devletin yapısında gerçekleşmiş, Alman Ulusal Meclisi, Ocak 1919'da, imparatorluk'tan parlamenter sisteme geçiş kararı almıştı. Böylece, 1871 yılında federal bir devlet yapısıyla kurulan Kaiser İmparatorluğu (II. Reich) yerini, savaş yenilgisinin sonuçlarını, Alman halkı için bir dereceye kadar katlanır kılmak amacıyla, *Notlösung* (acil çözüm) olarak biçimlenen ilk Alman demokrasisine bırakmıştı.¹²⁴ Zorunluluktan kaynaklanan bu yumuşak geçiş, imparatorluk ile Weimer Cumhuriyeti arasındaki organik devamlılığın en azından radikal bir kopma olmadan gerçekleştiğine

¹²⁴ Eberhard Kolb, *die Weimarer Republik*, Oldenburg, München, 2002, s. 1.

işaret etmekteydi. Zira halk tarafından seçilen devlet başkanı neredeyse imparatoru aratmayacak yetkilere sahipti.

Versailles Antlaşması (28 Haziran 1919), Alman toplumunun genelinde büyük hayal kırıklığına ve üzüntüye yol açmıştı. Antlaşma'nın içerdiği ağır şartlar daha ilk günlerden, haksızlığa uğramışlık hissine ve bastırılmış bir öfkeye yol açmıştı. Bir dünya devletinden, kara Avrupası'nda kısırılmış ve kuşatılmış bir ülkeye dönüşen Almanya'yı kimse kabullenmek istemiyordu. Bu öfke, ilk olarak Versailles antlaşmasını imzalamış olanlara yöneldi. Vatana ihanetle suçlanıyorlardı. Böylece hainlik miti üzerine kurulan bu ilk Alman demokrasisi daha başından beri sağlam bir zeminden yoksundu. Parlamenter sisteme geçişle asıl amaçlanan, bir yandan olası bir halk devriminin önüne geçmek, diğer yandan galip batılı güçlere şirin görünmekti. Parlamentonun bu zayıf görüntüsü, demokrasi düşmanı sağ politikacıların, Weimer karşıtı propaganda yapmalarını kolaylaştırıyordu.

Nasyonal sosyalistler savaş yenilgisinden sonra karşılaşılan zorluklardan parlamenter sistemi sorumlu tutmuşlardı. Onlara göre demokrasi, Alman malı değil, batılıydı. Nasyonal sosyalistler, saf Alman olmayan herşeyi kendilerine hedef seçmişlerdi. Onlar; Bismarck, Wagner, Gobineau ve Chamberlain'in tutkulu hayranları olarak kendilerini yahudi ve papa karşıtı, ahlak polisi ve halkın öğretmenleri olarak tanımlıyorlardı.¹²⁵ (Nasyonal Sosyalistlerin en çok etkilendikleri kişilerden ikisinin Alman olmaması —Chamberlain-İngiliz, Gobineau-Fransız— bir ironidir.) Nasyonal Sosyalizm, savaş tazminatı adı altında dayatılan borçlardan, yeni kurulan Polonya lehine kaybedilen topraklardan, sömürgelerin kaybı ve askeri sınırlamalar gibi politik gerçeklerden besleniyordu. Ama aynı zamanda romantik idealleri besleyen edebiyat ve sanat da hızla siyasallaştırılıyordu. Heinrich Hoffmann'ın *Deutschland über alles* (Herşeyden üstün

¹²⁵ Stephan Malinowski, *Vom König Zum Führer. Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staats*, Akademie Verlag, Berlin, 2003, s. 191.

Almanya). şiiiri -bu sefer milli marş olarak (1922)- bir kez daha herkesin kulaklarında çınıyordu. Nietzsche ve Wagner'in eserleri bu uğurda kullanıldı. Yahudi düşmanı Wagner'in, Cermen dünyasını canlandırdığı ve pagan tanrılarını çarpıştırdığı operaları Hitler'in hayal dünyasında yankılanıyordu. Nasyonal sosyalistlerin algısında Nietzsche, *Übermensch* (üstün insan) kavramıyla üstün Alman ırkını müjdelemişti. Irk doktrini, Nasyonal Sosyalizm'e dolaylı-dolaysız katkı yapmış, gönül vermiş birçok insan için hayati bir öneme sahipti. Bu yüzden nasyonal sosyalistler, tarihin ana hatlarını ve uygarlığın temelini ırk ile açıklayan ve Cermen ırkını yücelten eserlere dört elle sarılmışlardı. Bunların arasında özellikle, Arthur de Gobineau, Vacher de Lapouge ve Houston Stewart Chamberlain'in aryan ırkını yücelten eserleri, önde geliyordu.¹²⁶

Kont Joseph de Gobineau, 1882'deki ölümünden sonra Almanya'da adına dernekler açılan bir Fransızdı. Nazilere fikir babalığı yapan Gobineau (1816-1882), *İnsan Irkının Eşitsizliği Üzerine Denemeler*¹²⁷ kitabında *Aryan* ırkının diğer ırklardan üstün olduğunu savunuyordu. Onun yolunda yürüyen, fanatik Gobineau hayranı bir İngiliz, Almanya'da ırkçılığın ve antisemitizmin yayılmasına hizmet edecek, *Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts (19. Yüzyılın Temelleri)* eseriyle nasyonal sosyalistlerin beğenisini kazanacaktı. Chamberlain eserinde, Cermen ırkını yüceltiyordu: “Avrupa tarihine yabancı bir element gibi giren Yahudilerin aksine, Helen ve Roma kültürünün mirsaçısı, onların kanını ve ruhunu taşıyan Cermenlerin biricik özelliği onlara bulaşan yabancı elleri çekip atmalarıydı.”¹²⁸ Chamberlain'e göre; Schiller, Mozart ve daha birçok Alman büyüüğünün ana vatani olan Schwaben ve Schwarzwald bölgesinin halkı Cermenler (veya *kerndeutsche* - çekirdek Almanlar), saf karakterlerini ve sıra dışı-efsanevi

¹²⁶ Nolte, 346–355.

¹²⁷ Joseph Arthur de Gobineau, *Essai sur l'inégalité des races humaines*, Firmin–Didot, Paris, 1855.

¹²⁸ Houston Stewart Chamberlain, *die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*, F. Bruckmann, München, 1900, s. 463.

kabiliyetlerini kanlarının saflığına ve temizliğine borçluydular.¹²⁹ Hint-Avrupa ırkı, Cermenler sayesinde yok olmaktan kurtulmuştu.

Chamberlain, eserinin yayınlanmasından hemen sonra (1899) Almanya’da ünlenmiş, I. Dünya Savaşı’ndan kısa süre önce baskısı 100.000’e ulaşan kitabı 1938’e gelindiğinde 250.000’i bulmuştu.¹³⁰ Cermen ırkını yücelten eseri, neredeyse Nazi hareketinin incili kabul ediliyordu. Nasyonal Sosyalizm’in yayın organlarında Chamberlain’e sık sık yer veriliyordu. Nasyonal Sosyalizm’in önde gelen ideologlarından biri olarak birçok eserinde antisemitizmi ve ırk teorilerini işlemişti. Yine Alfred Rosenberg’in 1930’da basılan *der Mythos des zwanzigsten Jahrhundert* eseri ise *Mein Kampf*’tan sonra Nasyonal Sosyalizm’in el kitabı haline gelmişti. 1942’ye gelindiğinde kitabının baskısı bir milyon sınırını aşmıştı.¹³¹ Hitler’in akıl hocalarından Alfred Rosenberg eserinde Chamberlain’den çokça faydalanmıştı. Rosenberg, 19. yüzyılda insanların Pozitivizm ve Darwinizm’e kaçışının, büyük güçlerin idealize edilmiş kof yaşamlarına vahşice bir tepki olduğunu söylüyordu.¹³² Ona göre Chamberlain, ırkın ön tarihine yönelik yeni çalışmalarıyla insanlara derin bir ırk bilinci kazandırmış ve kitlelerin ırkçılığı içselleştirmelerine katkıda bulunmuştu.¹³³

Nasyonal Sosyalizm; orta çağdan beri özgün şartlarda gelişen Alman ulusal karakterinin ve 19. yüzyılın başlangıcında dünya sahnesine çıkan ve oluşumundan itibaren ırkçı karakterde gelişen Alman milliyetçiliğinin, 20. yüzyıla devreden romantik mirası üzerine oturmuştu: “*Alman ulus bilinci, varolduğu andan itibaren şüphesiz ve bariz bir*

¹²⁹ Chamberlain, 470.

¹³⁰ Shirer, 143–154.

¹³¹ Frank–Lothar Kroll, “Alfred Rosenberg. Der Ideologe als Politiker”, *Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich*, Böhlau, Köln, 2001, s.149.

¹³² Alfred Rosenberg, *der Mythos des zwanzigsten Jahrhundert: eine Wertung der seelisch–geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit*, Hoheneichen, München, 1930, s. 15.

¹³³ Rosenberg, 48–49.

şekilde ırkçıydı ve Almanların ulusal kimliği, temelde ırkların kimliğiydi... »¹³⁴

19. yüzyılda derin kökleri bulunan anti-semitik ve anti –modern, *Völkisch* hareket, savaş sonrasında yoğunluklu olarak, Hitler’in de içinde yer aldığı sağ siyasette kendini gösterdi. 5 Ocak 1919’da kurulan, NSDAP’nin öncüsü DAP (Deutsche Arbeiterpartei-Alman İşçi Partisi) ile imparatorlukta *völkisch-antisemitik* hareket arasında bir devamlılık söz konusuydu. DAP’ın büyük kesimi, I. Dünya Savaşı’ndan kısa süre önce (1912) kurulan gizli bir Cermen tarikatından (Germanenorden) doğan *Thule-Gesellschaft*’ın (Thule topluluğu) üyeleri idi. Cermen tarikatının amacı; yahudiler hakkında bilgi toplamak, onların faaliyetlerini yakından takip etmektir. Üyeliğe başvuranların saf Cermen ırkından geldiğini ispatlaması gerekiyordu. Bunun için sarışın, mavi gözlü, açık tenli olmak, sakat olmamak gibi fiziksel koşullar aranıyordu. Başvuru sahibinin soy ağacı ve eşi de araştırılıyordu.¹³⁵ Üyeler aynı yıl kurulan *Reichshammerbund* ile de ilişki içindeydiler. Anti-semit *Hammer* dergisinin yayıncısı Theodor Fritsch, 1912’de kurduğu *Reichshammerbund* ile dağınık durumdaki *völkisch-antisemitik* grupları tek çatı altında toplamayı amaçlamıştı.¹³⁶

Cermen tarikatı; üyelerinin I. Dünya Savaşı’nın sonlanmasından kısa süre önce kurulan (Ağustos, 1918) *Thule-Gesellschaft*’a katılmasından dolayı anlamını yitirmişti. Alfred Rosenberg, Julius Streicher, Hans Frank, Rudolf Heß gibi Nazi döneminin önemli isimleri doğrudan veya dolaylı, Thule topluluğuyla ilişki içindeydi.¹³⁷ Thule üyeleri, işçiler arasında taraftar kazanmak amacıyla, savaş sonrasında aşırı milliyetçi duyguları, anti-kapitalist bir bakış açısıyla birleştiren “*Politik İşçiler Çevresi*”nin kurulmasına ön ayak oldular. Bu amaç doğrultusunda, demiryolu atölyesinde bir işçi olan ve daha önce ırkçı,

¹³⁴ Greenfeld, 45.

¹³⁵ Nicholas Goodrick-Clarke, *Die okkulten Wurzeln des Nationalsozialismus*, Stocker, Graz, 1997, s.116.

¹³⁶ Winkler, 320.

¹³⁷ Ian Kershaw, *Hitler, 1889–1936: Hubris*, (Çev. Zariye Biliz), İthaki Yayınları, İstanbul, 2007, s. 154.

anti-semitik oluşumlarda yer almış Anton Drexler ile temasa geçilmişti. Drexler, işçiler arasında küçük bir çevre kazandıktan sonra, yahudilerin girmesinin yasak olduğu (*Judenrein*) bir parti kurmak arzusunu açıkladı. Bu fikir topluluk tarafından olumlu karşılanmış ve 5 Ocak 1919'da Münih'te Drexler başkanlığında Deutsche Arbeiterpartei, (DAP-Alman İşçi Partisi) kuruldu.¹³⁸

Partinin asıl değeri, *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*'in (NSDAP-Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) öncüsü olmasından ileri gelmekteydi. Kısa sürede partiye Gottfried Feder, Dietrich Eckart ve Alfred Rosenberg'in yanı sıra, daha sonra kurulacak SA'ların (Sturmabteilung) lideri Ernst Röhm gibi isimler katılmıştı. Hitler, takip etmekle görevlendirildiği parti toplantılarında bulunmuş, kısa süre sonra da partiye üye olmuştu. 24 Şubat 1920'de düzenlenen bir toplantıda; Adolf Hitler, Anton Drexler ve Gottfried Feder'in kaleme aldığı 25 maddelik parti programı kabul edilmiş ve DAP'ın adının NSDAP olarak değiştirilmesi karara bağlanmıştı.

Programda; bütün Almanların tek bir çatı altında birleşmesi ve büyük Almanya'nın kurulması (1. madde), Versailles ve St. German barış antlaşmalarının yürürlükten kaldırılması (2. Madde), Alman halkının beslenmesi ve nüfus fazlasının yerleşimi için kolonilere sahip olunmasını (3. madde) içeren maddeler bulunmaktaydı. Bunlar NSDAP'nin dış politikasının öncelikli hedefleri arasındaydı. Vatandaşlığın, Alman kanından gelme (Volksgenosse) şartına bağlanması (4. madde), Alman olmayanların (özellikle Yahudiler kastediliyordu) ise Almanya'da misafir statüsünde kabul edilmeleri ve buna uygun bir hukuka tabi olmaları (5. madde) diğer maddelerle birlikte (6-8) programın *Völkisch* karakterini yansıtıyordu. Partinin adında geçen *sosyalist* sözcüğünü karşılayacak maddelere de yer verilmişti. Örneğin şahsi çıkarların, kamu aleyhine işlemesi durumunda

¹³⁸ Kershaw, 155.

bireyin kamu lehine kişisel çıkarından vazgeçmesi öngörülüyordu (10. madde). Ayrıca zahmetsiz kazanç yasaklanıyor, faiz esaretinin kırılmasından bahsediliyordu (*Brechung der Zinsknechtschaft*, 11. madde).¹³⁹

Parti programında yer alan bu gibi görüşleri, *Völkisch* gelenekten gelen Theodor Fritsch, Gottfried Feder, Dietrich Eckart, Julius Streicher ve Artur Dinter gibi düşünürlerin yüzyılın başından beri kaleme aldıkları eserlerde okumak mümkündür.¹⁴⁰ Savaş sonrası irili-ufaklı birçok *Völkisch* hareket, sonu gelmez program tartışmaları yüzünden dağılmıştı. Fakat Hitler, NSDAP'nin aynı kaderi paylaşmasının önüne geçmek ve partiyi iktidara taşımak için pragmatik bir siyaset izlemenin gerekliliğine inanıyordu. Breuer'e göre iki unsur, NSDAP'yi diğer völkisch hareketlerin kaderinden kurtarmıştı: “Bir —mizansen yoluyla yatatılmış olsa da— karizmatik liderin varlığı ve bu karizmatik liderin, NSDAP'ı bir dünya görüşü partisine dönüştürmeye yönelik tüm denemelere karşı koyarkenki kararlılığı.”¹⁴¹

Hitler, 1925'te serbest bırakıldıktan sonra, yasaklanmış olan NSDAP'yi yeniden yapılandırma yoluna gitti. Başarısız bir darbe girişiminden sonra Hitler tutuklanmış ve partisi yasaklanmıştı. 1924'te serbest bırakıldığında partisinin geleceğiyle ilgili bir yol ayırımına geldiğinin farkındaydı. Partiyi bir kitle hareketine dönüştürmek için karşılaştığı çelişkili durumları aşması gerekiyordu. Hitler kendinde, karşılaşılan zorlukları aşmak için gerekli olan başarılı bir politikacının ve programcının birleşimini görüyordu ve partinin çekirdek kadrosu da onun bu yeteneklerine ikna olmuştu.

Hitler en başat çelişki ile; adında sosyalist sözcüğü geçen bir partinin lideri

¹³⁹ *Programm der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei*, (1920, Februar 24). Erişim tarihi: 15 Nisan 2011, <http://www.documentarchiv.de/wr/1920/nsdap-programm.html>

¹⁴⁰ Stefan Breuer, *Milliyetçilikler ve faşizmler. Fransa, İtalya ve Almanya örnekleri*, (Çev. Çiğdem Canan Dikmen), İletişim, İstanbul, 2010, s.189–201.

¹⁴¹ Breuer, 194.

olarak maddi desteğe ihtiyaç duyduğunda karşılaşmıştı. Tutukluğunun sona ermesinden sonra beş parasız bulduğu NSDAP'yi tekrar yapılandırmak için destek arayışına girdiğinde, iş çevrelerinin kapısını çalmak zorunda kalmıştı. Fakat parti programında yer alan; faiz, devletleştirme ve gelir paylaşımı ile ilgili maddeler (11.-18. maddeler) dururken bu desteği elde etmesinin zor olduğunu biliyordu. Diğer yandan da iktidara legal yollardan gelmek için kitelsel bir desteğe ihtiyaç duyuyor ve bu desteği ancak işçilerden sağlayabileceğini görüyordu. Zira 1928 parlamento seçim sonuçlarından da anlaşılacağı üzere (%2,6) parti 1920'li yıllar boyunca ciddi bir varlık gösterememişti. Aradığı fırsatı 20'li yılların sonunda bulacak ve değerlendirecekti. NSDAP, 1929'da sağ partilerin Young Planı aleyhine başlattığı, parlamento karşıtı siyasi bir iklimin oluşmasını sağlayan kampanyaya (*Kampagne gegen den Young-Plan*) verdiği destekle adını duyurmaya, zayıf ve dağınık halde bulunan sağ hareketleri kendi bünyesinde toplamaya başlamıştı. Birkaç ay sonra dünya krizinin patlak vermesi, parlamenter demokrasinin giderek zayıfladığı, NSDAP'nin ise hızla yükselişe geçtiği bir süreci başlatmıştı.

1930 parlamento seçimlerinde NSDAP oyların %18'ini toplayarak herkesi şaşırtacaktı. Nasyonal Sosyalizm, kitle iletişim araçları ve yeni propaganda teknikleriyle çaresizlik hissi içindeki öfkeli Almanları etkilemeyi ve bir kitle partisi haline dönüşmeyi başarmıştı. NSDAP'nin 1930'daki bu seçim başarısından sonra Nasyonal Sosyalizm artık dünya kamuoyunun dikkatini üzerine çekmeye başlayacaktı. Nasyonal sosyalistlerin müjdeledikleri büyük Almanya'nın önündeki tek engel Weimer Cumhuriyeti'nin ve parlamenter sistemin devamını savunan güçlerdi. Bundan böyle nazilerin önce muhalefette ve sonra iktidarlarındaki söylem ve eylemleri 30'lu yıllar boyunca dünya basınına uzun uzadıya meşgul edecekti.

III. TÜRKİYE'DEN NASYONAL SOSYALİZM'E BAKIŞLAR

III.1. Bir Kaynak Olarak Türk Basını

*Basın, milletin müşterek sesidir, başlıbaşına bir kuvvet, bir okul, bir öncüdür.*¹⁴² Atatürk

Kendisi de erken cumhuriyet döneminde gazetecilik yapmış olan Enver Behnan Şapolyo, 1908-1909 arası dönem ile cumhuriyetin kuruluşundan Takrir-i Sûkun yasasının kabulüne kadar geçen sürede, Türk basın tarihinin en özgürlükçü döneminin yaşadığını belirtmektedir. Takrir-i Sûkun kanunu ile başlayan ve 1930'lu yıllar boyunca devam eden dönemde ise özgürlüklerin daraldığını ve basının özel bir misyon üstlendiğini vurgulamaktadır: *“Bu devirden sonra gazetecilik, Atatürk'ün meydana getirdiği inkılâpların kökleşmesi için gösterdikleri çabadır. Tek taraflı fikir gazeteciliği hamleleri yapılmıştır.”*¹⁴³

1930'lu yıllarda Türk basınının yeni misyonu, beraberinde bu misyonu içselleştirmiş, inkılâbın özünü kavramış ve bu doğrultuda hamleler yapmaya gönüllü bir gazeteciler kuşağını da öne çıkarmıştı. Fakat bu durum, o dönem basınının bütünüyle *tek sesli* olduğu anlamına gelmemektedir. Birbirinden farklı düşünen yazarlar, *Türk İnkılâbının* çerçevesiyle çizilmiş sınırlar içinde kalmak koşuluyla, farklı görüşler dile getirebiliyorlardı. Bir ideoloji tanımlama arayışlarının ve bu doğrultudaki tartışmaların yoğunlaştığı 1930'lu yılların başında gazetelerden, farklı düşünce ve yaklaşımları takip etmek mümkündür. Fakat kimse, onların Türk İnkılâbına bağlılıklarından ve Atatürk'e yüksek sadakatlerinden şüphe edemezdi.

¹⁴² Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi. Cumhuriyet dönemi 1919–1965*, Doguş Matbaacılık, Ankara, 1968, s.7.

¹⁴³ Enver Behnan Şapolyo, *Türk gazeteciliği tarihi ve her yönüyle basın*, Güven Matbaası, Ankara, 1969, s.220.

Dolayısıyla çalışmamız kapsamına giren 1930'lu yıllar basını ve yazarları faaliyetlerini kontrolü altında yürütüyorlardı. Özellikle Serbest Fırka deneyiminin olumsuz sonuçları, iktidar çevrelerinde, inkılapların henüz yeterince anlaşılmamış olduğuna yönelik inancı kuvvetlendirmişti. Bu durum ise yeni düzenlemelerle basını daha sıkı denetim altına alma ihtiyacını doğurmuştu. Bu amaçla basın hayatını da kapsayan bir takım yasal düzenlemelere gidilmişti. 1931'de kabul edilen bir yasa, basını iktidarın doğrultusunda faaliyet göstermeye zorlayıcı nitelikteydi:

Medeni devletlerin içtimâî ve siyasi hayatlarında matbuatın oynadığı rolün kudret ve nüfuzu bu günkü kadar hiçbir zaman kendisini hissettirmemiştir. Matbuatın görevi, memleketin ihtiyaçlarını anlamak, bu hususta umumi efkârı temsil ve tenvir etmektir. Halkın efkârı üzerinde tesiri müsellemlen olan matbuatın, bir suç irtikâbına araç olması halinde ise bu suçların takibini alelalade suretlerle irtikâp edilen suçların tabi olduğu muhakeme usulüne bırakmak tecviz edilemeyeceği içindir ki, kanunun son faslını teşkil eden maddelerde, basın davaları için teminatlı fakat seri bir usulü muhakeme tarzı kabul edilmiştir.¹⁴⁴

1931 basın yasasının karma komisyon mazbatasında yer alan ifadelerle göre bu sansür, basın özgürlüğünün kötüye kullanımını ve bununla ilişkili olarak Türk toplumunda meydana gelebilecek ahlaki ve sosyal çöküntüleri engellenmek amacını taşıyordu: “*Layiha, Matbuat Hürriyetinin suistimalinden doğan ve Türk cemiyetini ahlaki ve içtimai bir tereddide sevk edebilecek vehamette gözükken vaziyetin, memleketin ve onun efkâr ve ihtiyacının ifadesi olan mecliste uyandırdığı ciddi endişeleri acilen tatmin etmeyi istihdaf etmiştir.*”¹⁴⁵

Bundan sonra, Türk inkılâbının ruhuna, Kemalizm'in yeni ilkelerine ve Türk dış politikasına ters düşen yayınlar cezalandırılacaktı. Sadece Atatürk döneminde,

¹⁴⁴ İ. Cehyan Koç, *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri (1929–1938)*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2006, s. 19.

¹⁴⁵ M. Nuri İnuğur, *Türk basın tarihi : (1919 – 1989)*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992, s. 160.

Türkiye'ye ve Türk vatandaşlarına zarar verdiği düşünülen 132 yayına çeşitli sebeplerle yasak gelmişti.¹⁴⁶

Basın faaliyetiyle ilgilenen insanların, iktidar çevrelerine yakınlıkları; hatta milletvekili, bürokrat veya bakan düzeyinde bizzat iktidarda olmaları; basın ile devlet arasındaki organik ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Döneminin en büyük ve en önemli gazetesi *Cumhuriyet*'in sahibi ve başyazarı Yunus Nadi (Abalıoğlu), uzun süre mecliste milletvekilliği yapmış, dönemin birçok yazarı gibi “*Cumhuriyet devrinin inkılâp ilkelerini en doğru bir şekilde aksettirecek bir şahsiyet*”¹⁴⁷ idi. O dönemde Avusturya'da üniversite eğitimi gören oğul Nadir Nadi'de babasının yolunda yürüyordu. Almanya'daki gelişmeleri çok yakından takip eden Nadir Nadi, Nazi Almanyası üzerine izlenimlerini düzenli olarak *Cumhuriyet*'te gönderiyordu. Basın tarihinde, Nazım Hikmet'le girdiği polemiklerle hatırlanan Peyami Safa da birkaç dönem *Cumhuriyet*'te yazılar kaleme almıştı. 1935'ten sonra gelişen ve öncülüğünü Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcım gibi komünistlerin yaptığı anti-faşist hareketin insiyatifiyle yayınlanan *Antifaşist Bibliyoteği* dizisinin bir numaralı yayını olan *Faşizm* broşüründe, Yunus Nadi ve Peyami Safa, faşizmin Türkiye'deki temsilcileri olarak gösteriliyordu.¹⁴⁸ İktidara yakın gazeteciler de, Nazım Hikmet ve arkadaşlarını, vatan haini veya komünist olmakla suçluyorlardı. Cumhuriyet dönemi basın tarihini inceleyen Fuat Süreyya Oral'ın, *milli idealler* dışında yayın yapan İslamcı, Kürtçü veya Komünist yazarlar için kullandığı ifadeler, o dönemde muhalif basının nasıl algılandığına ilişkin bir örnek olabilir:

Fırsat düştükçe, fâni vücutlarıyla var oldukları zamanlarında içinde doğup büyüdükleri, ekmeğini yiyip suyunu içtikleri millete ve memlekete alçaklıktan başka bir marifetleri görülmiyenlerin başında ve basın alanında Derviş Vahdeti'yi, sonra Arif Oruç'u, sonra

¹⁴⁶ Mustafa Yılmaz; Yasemin Doğaner, *Cumhuriyet döneminde sansür. (1923 – 1973)*, Siyasal kitabevi, Ankara, 2007, s.13.

¹⁴⁷ Şapolyo, 228.

¹⁴⁸ Emin Karaca, *Cumhuriyet olayı*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994, s. 99.

Nazım Hikmet'i tel'in etmemek bile bence bir başka alçaklıktır. Birincisi yordakçısı ve Kürtçü, Kürt Sait(çünkü bulnar mel'anelerini ikiz kardeşler gibi işlemişlerdir). İkincisi Arif Oruç'tur, bu mel'un da bu Türk-İslâm diyarında Komünizm'in teşrifatçısıdır. Üçüncü mel'un Nazım'dan da yeri gelince bahsedilecektir.¹⁴⁹

Yayın hayatına 1926'da İstanbul'da başlayan *Milliyet*'in başyazarlığına, bizzat Atatürk'ün arzusu üzerine Siirt Mebusu Mahmut Bey (Soydan), getirilmişti. Falih Rıfkı (Atay) gibi *Milliyet*'te yazıları yayınlayan daha birçok yazarın Atatürk'e yakın olduğu bilimekteydi. Devrinin büyük gazetelerinden biri olan *Vakit*'in yazar kadrosunda Asım Us, Hakkı Tarık Us ve Ahmet Emin Yalman, Sadri Etem gibi Cumhuriyet döneminin önemli kalemleri yer alıyordu.¹⁵⁰ Dolayısıyla devletin genel siyasetine ve felsefesine muhalif bir basından söz etmek mümkün değildi. Basın, devletin politikaları doğrultusunda faaliyet gösteriyor; iç ve dış haber kaynakları aynı olduğu için birçok gazetede benzer haber ve yorumları okumak mümkün oluyordu.¹⁵¹

Avrupa'daki gelişmeleri çok yakından takip eden Türk basını, Nasyonal Sosyalizm ve Hitler üzerine oldukça zengin bir veri sunmaktadır. Hitler ve öncüsü olduğu hareket, iktidara yaklaştığı oranda Türk basınının ilgisini çekmiştir. Hitler'in iktidara gelmesinden sonra, Türkiye'nin Almanya'ya ilgisi, Almanya'nın ise Türk basını üzerinde etkisi giderek artmıştır. Nazi döneminde altı tane Alman haber ajansı, Türkiye'de faaliyet gösteriyordu. Bunlar arasında *Deutsche Nachrichten Büro* (DNB) ile *Transcontinent-Press* ajansları bültenlerini, İstanbul ve Ankara gazetelerine düzenli bir şekilde

¹⁴⁹ Fuat Sürreya Oral, *Türk Basın Tarihi. Cumhuriyet dönemi 1919–1965*, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1968, s. 89.

¹⁵⁰ Şapolyo, 222–223 ve 231.

¹⁵¹ Hatta zaman zaman haberlerin harfi harfine aynı yayımlandığı göze çarpmaktadır. Örneğin *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Vakit* gazetelerinde yayınlanan Almanya'daki seçimlerin yorumlandığı 26.04.1932 tarihli haberlerde kullanılan bir takım ifadeler kelimesi kelimesine aynıdır. Örnekler çoğaltılabilir: “Hitler başvekil oluyor”, *Cumhuriyet*, 10.08.1932. “Hitler başvelillige ciddi surette namzet”, *Vakit*, 10.08.1932; “Hitler ne yapıp yapıp iş başına geçecek”, *Milliyet*, 10.08.1932.

gönderiyorlardı.¹⁵² Ayrıca Alman konsolosluğu Türk basınına yakından takip ediyor, Almanya aleyhindeki yazıların engellenmesine yönelik dışişleri bakanlığı nezdinde girişimlerde bulunuyordu. Örneğin Alman konsolosluğunun 27 Nisan 1938’de dışişleri bakanlığına gönderdiği bir notada Almanya’nın muhalif yazı ve yazarlardan duyduğu rahatsızlık açıkça ifade ediliyor, defalarca söz verilmiş olmasına rağmen *Tan*’dan Ahmet Emin Yalman ve hatta zaman zaman Almanya yanlısı olmakla itham edilen *Cumhuriyet*’ten Yunus Nadi’nin muhalif yazıları örneklendirilerek Almanya aleyhindeki yayınlara dikkat çekiliyordu:

Almanya sefaretî, Almanya’ya karşı kullandıkları lisandan şikâyet olunan Türk matbuatından bir kısmının, şimdiye kadar vaki müteaddid teminata rağmen, Almanya siyaseti hakkında gazeteciliğe lâzım olan nezaket hududlarını aşan bir şekilde makaleler neşrine devam ettikleri hususuna Hariciye Vekâletinin nazarı dikkatini celbe müsaraat eyler.¹⁵³

Sözkonusu notada Nazi hükümetinin Alman basınında Türkiye aleyhindeki yazılara müsaade etmediği hatırlatılıyor, Türkiye’nin mütekabiliyet ve müsavat esaslarına göre hareket etmesi isteniyordu:

Hariciye Vekâleti şüphesiz müşahede etmiştir ki Alman matbuatı müteaddid senslerden beri büyük bir dikkatle Türkiye hakkında rencide edici mahiyette makaleler neşretmekden tevekki etmiştir. Hatta bitaraf her müşahid itiraf eder ki beynelmilel şöhreti haiz tanınmış Alman gazeteleri Türkiye’ye aid neşriyatlarında iki memleket arasındaki resmî münasebatı tavsif eden dostluk ve sempati hislerini izhardan geri kalmamışlardır. Halbuki buna mukabil Almanya hakkında aynı hislerle meşbu yapılan neşriyat, yukarıda bahsedilen şikâyetlere sebebiyet vermiyen diğer Türk gazetelerinde bile pek az yer bulmaktadır. Mükerrer defalar Almanya Yüksek makamâtında beyan edildiği üzere Beynelmîlel Matbuat münasebatı ancak müsavat ve mütekabiliyet esasına dayanabilir. Bu Sefaret, mütekabil hürmet ve dostluğun nişanesi olan iki memleketimiz

¹⁵² Johannes Glasneck, *Deutsch-faschistische Propaganda in der Türkei. Methoden der deutsch-faschistischen Propagandatätigkeit in der Türkei vor und während des zweiten Weltkrieges*, Univ. Halle-Wittenberg, Halle (Saale), 1966, s.11.

¹⁵³“Alman sefaretinden varid olan 27 nisan tarihli nota”, *BCA*, 030-0-010-000-000-85-558-1, 05.05.1938.

arasındaki resmî münasebata Matbuatın da hareketini tevafuk ettirmesi icab ettiği kanaatindedir.¹⁵⁴

Nitekim *Berliner Börsen Zeitung* ve *Völkischer Beobachter*'in 28 Nisan 1938 tarihli nüshalarında, özellikle *Cumhuriyet*'i ve Yunus Nadi'yi eleştiren ve Türkiye'yi uyaran yazılar yer almıştı. Bundan hemen sonra Türkiye'nin Berlin konsolosluğu Almanya aleyhindeki yazılara son verilmesi gerektiğini bildiren bir yazıyı içişleri bakanlığına göndermiş, hükümetten bu konuda ciddi tedbirler almasını istemişti:

Manasız ve yersiz bir münakaşai kalemiyenin bizim [Türkiye'nin] hesabımıza bir faide vermiyeceği Yüksek katlarınca da şüphesiz takdir buyurulacağı gibi mevcut iyi münasebetler havasının ifsad edilmesi de herhalde tasvib buyurulmayacağından bubabda ciddi tedbirler alınmasının alâkadarlara emir ve tebliğini ehemmiyetle dilerim.¹⁵⁵

Dışişleri bakanlığından içişleri bakanlığına gönderilen yazılarda da; “*umumiyet itibarile hakkaniyet ve Almanya siyasetinin hayatî menfaatlerini anlama duygularından mülhem olmaktan uzak bulunmakta ve alman aleyhdarlığı cereyanile kâfi derecede tanınmış bazı ecnebi matbuatı metodlarını ihate [eden]*” bu gibi yayınların iki ülke ilişkilerini olumsuz etkiledikleri hatırlatılıyor, bunların engellenmesi için tedbir alınması isteniyordu:

Bu suretle, otoriter bir rejimin şefleri tarafından idare olunan Alman Matbuatında rejimimiz ve siyasetimiz aleyhinde münasip görmeyeceğimiz şekilde yazılar intişarı pek muhtemel görülmekte olduğundan keyfiyetin haiz olduğu ehemmiyetle tetkikine ve iki memleket arasındaki dostluk münasebatını ihlâl müsteit bu gibi neşriyatı önleyerek tedabirin ittihazile neticesinin ışarına müsaadelerini rica ederim. Hariciye Vekili¹⁵⁶

Yukarıdaki bilgiler Türk basınının nasıl bir baskı altında olduğunu ve yönlendirildiğini örneklemesi açısından önemlidir. Dolayısıyla Almanya'nın Türk basınına

¹⁵⁴ “Alman sefaretinden varid olan 27 Nisan tarihli nota”, *BCA*, 030-0-010-000-000-85-558-1, 05.05.1938.

¹⁵⁵ “Berlin Büyükeliliğinden alınan telyazısı”, *BCA*, 030-0-010-000-000-85-558-1, 05.05.1938.

¹⁵⁶ Hariciye Vekilinin yazısı, *BCA*, 030-0-010-000-000-85-558-1, 05.05.1938

etkileme çabalarının da bir dereceye kadar etkili olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu gibi girişimlere rağmen Türkiye’de birçok gazetede Nazi hükümetinin özellikle dış politikasını eleştiren yazılara rastlamak mümkündür. Dolayısıyla Nazi propagandasını ve Alman dışişleri misyonunun Türk basını yönlendirmedeki etkisini gereğinden fazla vurgulamak, aynı zamanda Türk dış politikasında söz sahibi olan devlet adamlarını oldukça edilgen bir konuma indirgemek anlamına da gelecektir. Zira Türkiye her iki blokun yoğun propaganda faaliyetlerine ve bütün baskılarına rağmen II. Dünya Savaşı’na fiilen katılmamayı başararak dış politikasında kendi kararlarını verebildiği göstermiştir. Ayrıca Türkiye’de Nazi propagandasının farkında olan gazeteler muhalif yazılara yer vermeye devam etmişlerdi. Örneğin savaşın başlangıcında *Tan*’da Alman propagandasının Türkiye ve Arap ülkelerindeki faaliyetleri hakkında uzun ve ayrıntılı yazılar yayınlanmış, Türk kamuoyu bu konuda uyarılmıştı.¹⁵⁷ 1930’lu yıllar basınında yer alan yazılar değerlendirilken, Nazi propagandasının etkisi ile Türk dışişlerinin basın üzerindeki baskısının yanı sıra Türk basınındaki bu görece bağımsızlığın da farkında olmak gereklidir.

III.2. Hitler İktidar Yolunda (1929-1933)

1930-1932 arası Weimer Cumhuriyeti’nin en şiddetli kabine buhranlarının yaşandığı dönemdi. Bir türlü istikrarlı bir parlamento hükümetinin kurulamadığı, demokrasinin çıkmaza girdiği bir dönem olmuştu bu. Dünya buhranının Almanya’daki olumsuz etkileri, Nasyonal Sosyalizm’e destek verecek bir kitlenin doğmasına zemin hazırlamıştı. Başkanlığa bağlı olağanüstü hal sistemine geçildiğinden beri parlamento,

¹⁵⁷ M. Zekeriya Sertel, “Alman propagandasının hedefi nedir?”, *Tan*, 09.12.1939; “Türkiye’de Alman propagandasının gizli faaliyeti”, *Tan*, 09.12.1939; “Alman propaganda servisi Türkiyede nasıl çalışır?”, *Tan*, 10.12.1939; “Alman propaganda ve istibar teşkilâtı nasıl çalışıyor?”, *Tan*, 11.12.1939; Aka Gündüz, “Alman matbuatı, D.N.B. ajansı haklıdır!”, *Tan*, 11.12.1939; M. Zekeriya Sertel, “Dahilde yabancı propagandaya set çekmeliyiz!”, *Tan*, 12.12.1939; “Türkiye Post’a cevap”, *Tan*, 12.12.1939; “Türkiye Post adliyede”, *Tan*, 22.12.1939; “Arap ülkelerinde nazi propagandası nasıl yapılıyor?”, *Tan*, 24.12.1939; “Nazi propagandası Arap ülkelerinde nasıl çalışıyor?”, *Tan*, 25.12.1939.

meşruti monarşide olduğundan daha az söz hakkına sahip hale gelmişti. Hindenburg'un parlamenter rejimi koruma uğraşları ise seçim sonuçlarında ortaya çıkan meclis aritmetiği karşısında çıkmaza giriyordu. Ardarda yapılan hiçbir seçim kalıcı ve istikrarlı bir hükümetin kurulmasına yetmemişti. Bu, parlamento karşıtı sağ ve sol gurupların güçlenmesine yol açmıştı. Bundan en fazla nasyonal sosyalistler yararlanacaktı. 14 Eylül 1930'daki parlamento seçimlerinde NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei), en güçlü ikinci parti konumuna yükselmişti.

Özellikle bu seçimlerden sonra Nasyonal Sosyalizm ve Hitler Türk basınının gündemine gelmeye başlamıştı. Nasyonal Sosyalizm politik hedefleri arasında silahlanmanın sınırlandırılması, Versailles ve Young Planı'nın revizyonu, Alman ordusunun yeniden düzenlenmesi, Alman olmayan unsurların ortadan kaldırılması, bütün Almanların birleştiği büyük Almanya'nın teşkili, servet membarlarının millileştirilmesi, müstemlekeye sahip olunması ve yahudi aleyhtarlığı gibi başlıklar ön plana çıkıyordu.¹⁵⁸ Fakat henüz yeni yeni tanınmaya başlayan bu hareketle ilgili değerlendirmeler oldukça yüzeysel ve sığdı. Nasyonal Sosyalizm üzerine daha kapsamlı analizler ancak 1931'in sonlarına doğru yer almaya başlayacaktı. 1931 boyunca yer alan haberlerden yansıyan genel tablo ise Nasyonal Sosyalizm'in belirsiz, aynı zamanda agresif bir ideoloji olduğu yönündeydi.¹⁵⁹ Almanya'da 1930-1933 arasında, devlet başkanlığı dahil birçok genel ve yerel seçim yapılmıştı. İstikrarsız tablo ve yoğun seçim trafiği; bu süre zarfında

¹⁵⁸ "Almanyada meclis gelecek ay toplanacak", *Milliyet*, 18.09.1930. "Hitler taraftarlarının muvaffakiyetleri", *Milliyet*, 29.09.1930.

¹⁵⁹ "M. Adolf Hitler'den M. Buring'e açık mektup", *Milliyet*, 05.11.1931; "Hitler geliyor mu?", *Milliyet*, 06.12.1931; "Alman kabinesinin mevkii sarsılıyor", *Milliyet*, 07.12.1931; "Buring, Hitler'e neden sesinin çıkarmıyor?", *Milliyet*, 08.12.1931; "Almanya'da vaziyet dikkate şayan safhada", *Milliyet*, 09.12.1931; "Hitler'i atacaklar mı?" *Milliyet*, 13.12.1931; "Hitlerin takip edeceği program işte budur", *Vakit*, 17.12.1931; "Hitler gelirse", *Milliyet*, 17.12.1931; "Hitler bir makale yazdı. Mevkii iktidara geçerse ne yapacağını anlatıyor", *Cumhuriyet*, 17.12.1931; "Artık haraç yok", *Vakit*, 12.01.1932.

Almanya'yı devamlı dünyanın gündeminde tutuyordu. Hitler ve Nasyonal Sosyalizm, Türk basınından da aynı yoğun ilgiyi görecekti.

III.2.1. Büyük Sıçrama: 14 Eylül 1930 Seçimleri

New York borsasının çökmesiyle başlayan ve bütün dünyayı etkisi altına alan 1929 buhranı Almanya'daki siyasi ve ekonomik hayatı da olumsuz yönde etkilemişti. 28 Mart 1930'da kurulan ve sağlam bir parlamento desteğinden yoksun Büiring kabinesi, başı sıkıştıkça parlamentoya gerek kalmadan yasaların, devlet başkanı tarafından onaylanmasına imkan tanıyan anayasanın 48. maddesine başvuruyordu. Bu durum ise parlamentodaki partilerin tepkisini çekiyordu. Partiler, 14 Eylül 1930'da yapılacak genel seçimin hazırlıklarına başlamışlardı.

Cumhuriyet yazarı Muharrem Feyzi (Togay) dünya buhranının başlangıcından yaklaşık bir ay sonra kaleme aldığı yazısında Almanya'daki siyasi partiler arası kaotik durumu ve “*milliyetperver sosyalistler*”in yükselen dalgasına dikkat çekiyordu:

Almanya'da siyasi fırkaların çoğunda inhilal ve tefrika arazı görülmektedir. Fırkaların kendi mensupları arasında sıkı bir tesanüt ve ittihat olmaması itibariyle bu memleketin dahili ve harici siyasetine fena tesirler yapıyor... Bunun için Almanya şimdye kadar geçirdiği buhranların en şiddetlisine düşecek ahval ve şerait içinde bulunuyor. Fırkalar ne kendi başlarına faaliyette bulunacak, ne de birbirleriyle teşriki mesai edecek vaziyet ve halde değildirler. Filvaki dağılmakta ve yıkılmakta olan fırkalardan yeni fırkalar beliriyor ise de bunlar da henüz iş görececek bir dereceye kemale gelmemişlerdir. Alman fırkalarından en ziyade inhilâl alâyimi Alman milliyetperverleri fırkasında müşahede olunuyor. Hungenberg'in Yung plânını arayı umumiyeye koymak teşebbüsünde bulunması bu fırkayı son derecede tefrikaya düşürmüştür. Bu fırkanın taraftarlarından çoğunu (Hitler) in milletperver sosyalistler tarafına sevk etmiştir. Ahiren Almanya'da icra olunan belediye ve eyalet meclisleri intihabatında Alman milliyetperverleri evvelce haiz oldukları mevkilerin yarısını milletperver sosyalistlere kaptırmışlardır.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Muharrem Feyzi, “Alman fırkalarında tefrika”, *Cumhuriyet*, 25.11.1929.

Nasyonal Sosyalistler'in yükselişte olduğunu öngörenlerden biri de M. Nermi'ydi: "*Milliyetçi sosyalistler (bunların sosyalistlikle hiçbir münasebeti yoktur, Yalnız atları öyledir. Programları İtalyan faşistlerine benzer. Onlar da diktatörlük isterler.) Son Saksonya millet meclisi intihabında olduğu gibi yeni Alman Millet Meclisi intihabında da, meb'us miktarı itibarile, çok büyümüş olacaktırlar.*"¹⁶¹

Fakat büyük olasılıkla ne Feyzi, ne de Nermi NSDAP'nin 1930 seçimlerinde böylesi büyük bir sıçrama yapacağını beklemiyordu. NSDAP, 1928'deki oylarını sekiz kat arttırarak meclisteki sandalye sayısını 12'den 107'ye yükseltmişti. Komünist Parti ise vekil sayısını 55'ten 77'ye çıkarmıştı. Buring Hükümeti'ni destekleyen Katolik Merkez Partisi dışında bütün ılımlı merkez partiler (SDP dahil) oy kaybetmişlerdi.

Bu tablo karşısında Muharrem Feyzi, seçimden "*müfrit*" (aşırı) olarak nitelediği partilerin kazançlı çıktığını kaydediyordu.¹⁶² Feyzi, şiddete eğilimli Nasyonal Sosyalist hareketin Almanya'da bir ihtilal olasılığını güçlendirdiğini düşünüyordu: "*İhtilal şayiaları ve ihtimali Faşist'lerin teşkilât ve programlarının hususiyetinden ileri geliyor. Faşist'lerin gayeleri yapmaktan çok yıkmaktır.*" Fakat böyle bir girişim olsa bile Nasyonal Sosyalistler'in hâkim bir vaziyete gelebilmeleri zordu. Çünkü "*Prusya'da iktidar mevkiinde bulunan Sosyal demokrat hükümeti cumhuriyet rejimini müdafaa için gayet kuvvetli polis teşkilatı vücade*" getirmişti. Yine de Hitler'in olası bir girişimi Almanya'da kanlı bir iç savaşı başlatabileceğinden "*vaziyet karışık ve korkulu*" idi.¹⁶³

Fakat dört gün sonra yayınlanan "*Genç bir Almanya doğuyor*" başlıklı yazısında Feyzi, dile getirmiş olduğu kaygılardan uzak, bambaşka bir tablo çiziyordu: "*Faşistlerin dokuz misli artmış olmalarının manası evvelce zannolunduğu veçhile*

¹⁶¹ M. Nermi, "Almanya'nın malî mes'eleleri", *Cumhuriyet*, 25.08.1930.

¹⁶² Muharrem Feyzi, "Almanya'da müfritler kazandı", *Cumhuriyet*, 19.09.1930.

¹⁶³ Muharrem Feyzi, "Almanya'da ihtilal", *Cumhuriyet*, 25.09.1930.

münhasıran şuriş ve anarşi unsurunun artması ve kuvvetlenmesi demek değildir. Belki bu netice yeni, genç ve memleketi tahsile azimkâr başka bir Almanya'nın doğmakta olduğunu ilan ediyor.” Feyzi'ye göre hareketin diğer bir olumlu yönü ise komünizm tehlikesine set çekmesiydi: *“Eğer Faşist'ler gençleri arkalarından sürüklemeseler idi her halde komünizm bunları peşine takacak idi. ...Son intihapta burada komünizm kahir bir ekseriyet kazansaydı tabii Bolşevizm bütün Avrupa'yı istilâ edecek bir vaziyete gelecekti. Fakat faşizm gençliği ele aldığından Almanya'da şuurlu milliyetperverlik fevkalâde kuvvet bulmuştur.”*¹⁶⁴ Muharrem Feyzi'nin bu kadar kısa süre içinde Nazi hareketine dair böylesi çelişik yazılar kaleme almış olması aslında Nasyonal Sosyalizm ile ilgili Türkiye'de kafaların henüz karışık olduğunun bir göstergesiydi.

Milliyet yazarı Zeki Mesut ise, *“Alman demokrasisinin en büyük muarızı”* Hitler'in liderliğindeki hareketin gelişimini ve programını özetleyen bir yazısında, Nasyonal Sosyalizm'in doğal süreçlerle ortaya çıkan siyasi bir hareket olmaktan çok, Versailles sonrası yaşanan *“şaşkınlık ve perişanlığın yarattığı bir cereyan”* olduğunu kaydediyordu. *“Nasyonal-sosyalizm”* ezilmiş halkın psikolojisinden faydalanarak güçlenmişti.¹⁶⁵ Mesut'a göre bu gelişme Alman demokrasisini ve uluslar arası dengeyi tehdit ediyordu.¹⁶⁶

Bir önceki yazısında seçimden sağ ve sol partilerin güçlenerek çıkacağı tahmininde bulunan M. Nermi ise *“halkı sürüklemesini çok iyi bilen kudretli bir hatip olan”* Adolf Hitler'in idaresi altındaki Nasyonal Sosyalizm'in bu başarısını *“Alman gençliğinin isyanlı uyanışı”* olarak nitelendiriyordu. Hitler'in *“çizdiği program, ufak istisnalarla, bütün genç Alman'lığın istediği, coşkun hasret duyduğu şeylerden ibarettir.”*

¹⁶⁴ Muharrem Feyzi, “Genç bir Almanya doğuyor”, *Cumhuriyet*, 29.09.1930.

¹⁶⁵ Zeki Mesut, “Nasyonal-sosyalizm”, *Milliyet*, 04.11.1930.

¹⁶⁶ Zeki Mesut, “Alman demokrasisinin güçlükleri”, *Milliyet*, 09.11.1930; “Alman harici siyaseti”, *Milliyet*, 11.11.1930.

Nasyonal Sosyalizm'in "*Beynelminellik*" düşüncesiyle hiçbir ilgisi olmadığını, iktisadi programının ana noktasının ise "*'trüst' teşekküllerine karşı*" alınan sert tavırda yattığını düşünüyordu. Bu sertlik ise, yaşanan acı tecrübelerden kaynaklanıyordu: "*Milliyetçi sosyalistlerin programlarında çok acı günler yaşamış gençliğin sertliği vardır... Fichte'nin sesini duyan, Leipzig harbinin Alman'lığını derin bir gururla yaşıyan Alman'lık Avrupa ortasında esir yaşamamağa azmetmiştir. Gençlik uyanmıştır. Her gün daha derin duyulan esirlik acısının vereceği neticeleri tahmin etmek güç değildir.*"¹⁶⁷

İlerki yıllarda Hitler Almanya'sını yakından takip edecek olan *Cumhuriyet* başyazarı Yunus Nadi, seçim sonuçları dolayısıyla kaleme aldığı yazısında ilk defa Hitler'e ve Nasyonal Sosyalizm'e değiniyordu: "*Almanya'da Hitler isminde bir zatın idare ettiği Nasyonal Sosyalis unvanını taşıyan yeni bir fırka sağ cenah müntehasını teşkil, yani muhafazakârın muhafazakârı bir milliyetçilik takip etmek üzere bu intihapta hayli muvaffakiyet kazandı ve çok gürültü yaptırdı.*" Nadi, Hitler'in siyasetini Versailles karşıtı, koyu bir milliyetçilik olarak tanımlıyordu: "*Milliyetperverliğinin koyuluğu açık bir Yahudi aleyhtarlığı ile temayüz ediyor. O bir gün hükümete geçmek lazım gelse Almanya'da Yahudi namına kimse barınamayacak gibi görünür.*" Yazısının devamında meclisin toplanmasıyla başlayan Nazi şiddetini anlatıyordu: "*[Nasyonal Sosyalistler] şehre saldırmışlar ve Potesdam mevkiî etrafındaki müessesattan başlayarak Yahudi'lere ait olduğunu farzettikleri bütün mağazaların camlarını taşa tutmak suretile kırmışlardır.*" Bu kadar ayrıntılı bir açıklamaya girmekteki amacı ise; "*Alman hayatına yeni bir unsur olarak dahil olan*" Hitler'in ve partisinin mahiyetinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktı. Nadi'ye göre Hitler'in iktidara gelmesi olası değildi: "*Çünkü Almanya'da sosyalizm çok müterakki ve sağlam surette müessirdir.*" Almanya'daki bu gelişmelerin bir benzeri Avusturya'da da

¹⁶⁷ M. Nermi, "Uyanan Almanya", *Cumhuriyet*, 07.10.1930.

yaşanıyordu: “Almanya’nın Hitler fırkasına müşabih Haymverler cemiyeti vardır...ekseriyet teşkili ihtimalleri olmamasına rağmen en büyük faaliyet Haymverlerde. Bunlar Almanya’ya iltihakı iltizam ediyorlar. Hitler gibi gürültü ile patırdı ile çalışmağa başlamış bulunuyorlar”¹⁶⁸

O sıralarda Viyana’da bulunan Ahmet İhsan, Hitler’in Almanya’daki seçim başarısının Avusturya’daki yankılarını aktardığı yazısında milliyetperverlerin ve faşistlerinin Hitler’i öven coşkulu tezahüratları karşısında yaşadığı heyecanı paylaşıyordu: “Karşımdaki muhteşem nümayiş alaylarına baktıkça Avusturya halkının yüksek medeniyetine, pişmiş siyasi terbiyesine hayran oluyordum.”¹⁶⁹

Seçimlerde kazandığı başarı Hitler’i siyaset sahnesinin önüne taşımıştı. Artık onun söylevleri Avrupa’da ve Türkiye’de daha dikkate alınır olmuş, ideolojisini anlamaya ve analiz etmeye yönelik çabalar artmıştı. Türk Basını’nda konuyla ilgili ilk göze çarpan, Hitler’in şiddete dayalı muhalefeti olmuştu. 1931 yılı boyunca Türk Basını Hitler’in Büiring kabinesine karşı yürüttüğü afresif siyaseti sütunlarına taşıdı.¹⁷⁰

Büiring kabinesinin Almanya’da bir anarşi ortamı yaratmak ve ihtilal yapmak amacı taşıyan sağ ve sol partilere karşı gayet başarılı bir politika takip ettiğini belirten Muharrem Feyzi, “*Milli sosyalist denilen müfrit faşistler*”i de anarşist unsurlar arasında saymaktaydı.¹⁷¹ Feyzi, Alman milletinin bu “*müfrit ve ihtilalci*” partilere olan ilgisini “*mali*

¹⁶⁸ Yunus Nadi, “Alman memleketlerinde fırkalar”, *Cumhuriyet*, 21.10.1930.

¹⁶⁹ Ahmet İhsan, “Yaşasın Hittler!”, *Milliyet*, 11.11.1930.

¹⁷⁰ “Almanya’da kıyamet”, *Cumhuriyet*, 14.10.1931; “75 bin müfrit Almanya’da kanlı bir nümayiş yaptılar”, *Cumhuriyet*, 21.10.1931; “Hitleristlerin yeni bir teşebbüsü ortaya çıktı”, *Cumhuriyet*, 27.11.1931; “Brüning, kendini kollal”, *Cumhuriyet*, 07.12.1931; “Hitler Berlin’e geliyor”, *Cumhuriyet*, 13.12.1931; “Hitler hazırlanıyor!”, *Cumhuriyet*, 24.12.1931; “Hitler taraftarları Almanyada karışıklık mı çıkaracaklar?”, *Milliyet*, 29.07.1931; “Almanyada mühim hâdiseler”, *Milliyet*, 13.10.1931; “Almanyada karışıklık. Hitler taraftarlarının muazzam nümayişleri”, *Milliyet*, 21.10.1931; “Hitlercilerin tertibatı”, *Milliyet*, 30.11.1931; “Hitler”, *Vakit*, 13.10.1931; “Hitler ve taraftarları”, *Vakit*, 01.12.1931; “Hitler ateş püskürüyor”, *Vakit*, 04.12.1931.

¹⁷¹ Muharrem Feyzi, “Almanya’nın dahiî ahvalı”, *Cumhuriyet*, 10.03.1931; Muharrem Feyzi, “Almanya’da faşistler”, *Cumhuriyet*, 21.10.1931.

ve siyasi muzayakalar” ile açıklamaktaydı.¹⁷² Milliyet, Büring kabinesinin aşırı milliyetçilerin tahriklerine kapılmaması gerektiği uyarısını yapıyordu: “*millicilerin müfrit tahrikâtına rağmen memleketin mukadderatını idare edenler her şeyi sükûn ve itidal ile düşünüp hareket etmek mecburiyetindedir.*”¹⁷³ Zira ılımlı Almanlar, “*Hitlerin müfrit hareketleri ve coşkun emellerinin memleketin umumî menafine, harici siyasetine uygun olmadığı*”nı düşünmekteydi.¹⁷⁴ *Vakit* gazetesine göre Almanya’nın güvenliği, “*fikirleri malum Komünistler*” ile “*fikirleri meçhul Hitleristler*” tarafından tehdit edilmekteydi.¹⁷⁵ Bu iki hareket Alman demokrasisinin sonunu getirebilirdi: “*Bir taraftan Hitlerin Faşizmi, diğer taraftan Bolşeviklik tehlikesi ile muhat olan bugünkü Alman rejimi hayat ve memat anları geçirmektedir.*”¹⁷⁶ Bir *Milliyet* muhabiri Almanya’nın çatalanan bir yolun önünde durduğunu söylüyordu: “*Ya Hitler, ya Fransızlarla itilaf vehayut bolşevizm.*”¹⁷⁷

Hakimiyet-i Milliye’de yayınlanan, “*Yolunu arayan Almanya*” başlıklı yazısında Zeki Mesut, Almanya’nın çektiği sıkıntıları, onu “*milli ideale*” götürecek bir yol göstericinin eksikliğine bağlamaktaydı: “*Almanya senelerdenberi kendine yol gösterecek dâhi bir şeften mahrumiyetin cezasını çekmektedir.*” Yazısında, Almanya’nın ihtiyaç duyduğu “*Büyük Şef*”i müjdelemekteydi: “*Büyük dağlar, büyük denizler, nasıl kâinatın büyük sarsıntı devirlerinde vücut bulurlarsa, büyük şefler’de ancak milletlerin en buhranlı, en çalkantılı zamanlarında meydana çıkarlar.*” Mesut’a göre Almanya’nın yolu, Avrupa başkentlerini “*kapı kapı dolaşan*” Alman devlet adamlarında değil, aksine Alman

¹⁷² Muharrem Feyzi, “Almanya’da faşizm ilerliyor”, *Cumhuriyet*, 09.12.1931.

¹⁷³ “Alman meclisi artık ayılıyor”, *Milliyet*, 30.01.1931.

¹⁷⁴ “Almanya’da Hitler taraftarları”, *Milliyet*, 06.02.1931.

¹⁷⁵ “Alman emniyetini tehdit eden iki mesele var”, *Vakit*, 01.04.1931.

¹⁷⁶ “Londra mülâkatının sebepleri?”, *Vakit*, 10.06.1931.

¹⁷⁷ “Adolphe Hitler’in gazetemize beyanatı”, *Milliyet*, 25.12.1931.

milletinin “kalp ve dimağını ancak bir noktaya çevirebilecek büyük şefin dehasında aranmalı”ydı.¹⁷⁸

III.2.2. Demokrasinin Son Çırpınışları: 1932 Seçimleri

1932’ye gelindiğinde Almanya kamuoyu 13 Mart’ta yapılacak devlet başkanlığı seçimine odaklanmıştı. Almanya’da demokrasi çevreleri NSDAP’nin öngörülen yükselişinden korkuyorlardı. NSDAP’nin yasalara uygun hareket etmediği iddiasıyla Alman İçişleri Bakanlığı’na şikayetler geliyordu. Bu şikayetler karşısında içişleri bakanlığı NSDAP’nin kanunlara uygun hareket ettiği yönünde bir açıklamada bulunmuştu. Bu açıklamadan hemen sonra SPD, NSDAP’nin son iki yıldır işlediği suçların dökümünden oluşan bir rapor yayınlamıştı. *Vakit* gazetesi, SPD’nin bu raporunu sütunlarına taşıyarak, devlet başkanlığı seçimi öncesinde Nasyonal Sosyalizm’in tehlikeli politikalarına dikkat çekmişti:

Bu muhtıraya göre milli sosyalistler yalnız son iki sene içinde kanuna muhalif 1484 hareket yapmışlardır. Bunlardan 62’si ölüm 320’si yaralanmakla neticelenmiştir. Silah taşımamanın yasak olmasına rağmen 589 vak’ada Hitler taraftarlarının tabanca, tüfenk ve hatta mitralyöz taşıdıkları tesbit edilmiştir. Hitlerisler 26 defa kooperatif ve sendika merkezlerine, on dört defa kendi aleyhlerine yazı yazan gazete idarehanelerine, otuz üç defa da muhalif fırka merkezlerine hücum ve taaruz etmişlerdir. Otuz beş vak’ada, Hitleristler Burjuva partisinden on dokuz çocukla otuz üç kadına dayak atmışlardır. Bundan başka otuz bir defa cebren haneye girmeye, dokuz defa mezarlıklara taaruz ve mezarları alt üst etmişler ve Hindenburgun resimleri parçalamışlardır.¹⁷⁹

Seçim tarihi yaklaştıkça konuya yönelik ilgi artıyordu. Türk Basını’nda 1931’in sonlarında Hitler’in iktidara en yakın aday olduğu yönünde haberler çıkıyordu.¹⁸⁰

Köşe yazarları Hitler’in başarısını öngören uzun yazılar kaleme aldılar. Mehmet Asım,

¹⁷⁸ Zeki Mesut, “Yolunu arıyan Almanya”, *Hakimiyeti Milliye*, 13.08.1931.

¹⁷⁹ “Hitler partisi son iki sene içinde”, *Vakit*, 15.01.1932.

¹⁸⁰ “Hitler mevkii iktidara geliyor”, *Cumhuriyet*, 06.12.1931; “Almanya’da Hitler iktidar mevkiiine geçmek istiyor”, *Cumhuriyet*, 16.10.1931; “Hitler gelecek mi?”, *Cumhuriyet*, 08.12.1931; “Hitler’in iktidar mekiine gelmesinden korkuluyor”, *Cumhuriyet*, 09.12.1931; “Hitlerciler kazanıyor”, *Milliyet*, 04.11.1931.

“Almanya’da Diktatörlük” başlıklı yazısında Hitler’in iktidara gelmesinin an meselesi olduğunu belirtmekteydi.¹⁸¹ Cumhuriyet’te yayınlanan bir haberde “köylüleri istila etmiş olan Hitlerisme dalgası”nın müstakbel iktidarı, “Hit’ler gelecek mi? değil, ne zaman gelecek?” başlığıyla duyurulmakta, Hitler’in iki büyük başarısının arka planı açıklanmaktaydı:

Nazis’lerin lehine kaydedilecek iki büyük muvaffakiyetten biri, milletini hemen hemen tamamen Almanya’nın ve hatta cihanın çekmekte olduğu bütün iktisadi sefaletlerin sebebi tamirat ve bu itibarla Fransa olduğuna ikna etmiş olmalarıdır. Hitler’cilerin diğer bir muvaffakiyetleri de Almanya’da bir diktatöre, bütün eşhas ve eşyayı yerli yerine koyacak ve hiyanete maruz kalmış, soyulmuş olan Alman milletine sulhu ve eski zamanın sadetini iade edecek ‘Allah tarafından gönderilmiş’ adama intizar etmek illeti ruhiyesini uyandırmış olmalarıdır.¹⁸²

Nasyonal Sosyalizm’in hızlı yükselişi ancak Hitler’in iktidar ortağı yapılması yoluyla engellenebilirdi.¹⁸³

III.2.2.1. Devlet Başkanlığı Seçimi (13 Mart 1932)

Almanya’da devlet başkanlığı seçimlerinin 13 Mart 1932’de yapılmasına karar verilmişti. Seçim çalışmaları aylar öncesinde başlamıştı. Partiler arası kızgın rekabeti Türk Basını’ndan da izlemek mümkündür.¹⁸⁴ Komünistler ve Nasyonal Sosyalistler, seçimlere adaylığını yeniden koyan Hindenburg’un karşısında en önemli iki rakip bloku oluşturuyordu.¹⁸⁵ Muharrem Feyzi, önceleri kararsız olan Hindenburg’un adaylığını yeniden koymasını Almanya’nın geleceği açısından olumlu karşılıyordu: “Mareşalın bu

¹⁸¹ “Almanya’da diktatörlük!”, *Vakit*, 10.12.1931.

¹⁸² “Almanya’da şekli değişen sual. Hit’ler gelecek mi? değil, ne zaman gelecek?”, *Cumhuriyet*, 31.12.1931.

¹⁸³ “Almanya’da dahilî harp mi olacak?”, *Milliyet*, 22.11.1931.

¹⁸⁴ “Hitler 4 mayısı bekliyor”, *Cumhuriyet*, 04.01.1932; Muharrem Feyzi, “Hindenburg ve Alman fırkaları”, *Cumhuriyet*, 19.01.1932; “Hindenburg’a çıkarılan rakip”, *Cumhuriyet*, 27.01.1932; “Hitler’in reisicumhurluğu”, *Cumhuriyet*, 05.02.1932; “Hitler tehdit ediyor”, *Cumhuriyet*, 29.02.1932; Muharrem Feyzi, “Almanya’da fırkalar mücadelesi”, *Cumhuriyet*, 02.03.1932; “Hindenburga rey veriniz”, *Cumhuriyet*, 08.03.1932; “Alman Fırkaları”, *Milliyet*, 05.01.1932; “Hitler de namzetliğini ilan etti”, *Milliyet*, 24.02.1932; “Hitler hesap görme saatinin çaldığı fikrinde”, *Milliyet*, 29.02.1932; “Almanya’da intihabat mücadelesi ilerledi”, *Milliyet*, 08.03.1932.

¹⁸⁵ “Hindenburg mu Hitler mi”, *Cumhuriyet*, 16.02.1932.

kararı Almanya'nın anarşiye düşmeyeceğine karşı kavi teminattır."¹⁸⁶ Feyzi'ye göre Hindenburg'un yeniden seçilmesi dünya barışı için de gerekliydi: "*Mareşalin kazanamaması bütün cihan siyaseti ve sulhu için büyük bir tehlike olduğundan hariçteki devletler dahi mumaileyhe yardım etmek istiyorlar.*"¹⁸⁷ Hindenburg'un seçilmemesi halinde Almanya'yı kaba bir Nazi diktatörlüğü bekliyordu:

Vaziyet açıktır. İntizam ve sükun taraftarları Hindenburg'a rey vereceklerdir. Diğer bir takım kimseler de bilerek veya bilmeyerek şimdiki rejimim devrilmesi lehinde, ihtilal lehinde oy vereceklerdir. Bilakis badanacı Hitler veya göç hamalı Thaelmann tarafından ihtiyar mareşalin mağlup edilmesi meşruti cumhuriyet için ezici bir hezimet ve Nazis'lerin kaba diktatörlüğü için bir muvaffakiyet olacaktır.¹⁸⁸

Milliyet, Hindenburg ile Hitler arasındaki mücadelenin sonucunu liderlerin kişisel özelliklerinde sorgulamaktaydı: "*Acaba kim kazanacak? Milli şereflerin timsali ve istikrarın zamini olan büyük ihtiyar mı, yoksa daha dün Alman tabiiyetini iktisap etmiş olan, dahili kargaşalıkların mübeşşiri bulunan genç maceraperest mi?*"¹⁸⁹ Mehmet Asım, Hitler'in seçimi kazanması halinde "*Avrupanın ameliyata ihtiyaç gösteren bir uzvu*" haline gelen Almanya'yı köklü bir değişikliğin beklediğini kaydediyordu: "*O vakit Almanya'nın manzarası birdenbire değişecek, Almanyada iktidar mevkii sosyalistlerden müfrit milliyetperverlere geçecektir.*"¹⁹⁰ Başka bir haberde aynı kaygı dile getirilmekteydi: "*Eğer yeni intihabatta hakikaten müfrit milliyetperverlerin reisi Hitler Hindenburga galebe eder ve Alman reiscümhuru olursa yalnız Almanyanın değil, bütün Avrupanın manzarası birdenbire değişecektir. Bu tebeddül çok mühim siyasi neticeler verecektir.*"¹⁹¹

13 Mart'ta yapılan başkanlık seçimleri sonucuna göre Hindenburg, cumhurbaşkanı seçilmesini sağlayacak oranı, %0.4 farkla ıskalamış, fakat oyların

¹⁸⁶ Muharrem Feyzi, "Hindenburg'un namzetliği", *Cumhuriyet*, 22.02.1932.

¹⁸⁷ Muharrem Feyzi, "Almanya'da reiscümhur intihabı", *Cumhuriyet*, 11.03.1932.

¹⁸⁸ "Almanya'daki intihabat", *Cumhuriyet*, 14.03.1932.

¹⁸⁹ "Acaba kim kazanacak", *Milliyet*, 10.03.1932.

¹⁹⁰ "Almanya mühim hadiseler karşısında", *Vakit*, 13.01.1932.

¹⁹¹ "Almanyada intihabat mücadelesi", *Vakit*, 04.03.1923.

%49.6'sını alarak birinci aday olmuştu. Hindenburg'u, %30.1'i Hitler ve % 13.2'si ile komünistlerin adayı Thaelmann izliyordu. Hindenburg en yakın rakibine %19.5 gibi büyük bir fark atmıştı. *Milliyet* bu tablodan; “*sakin ve müsbet*” bir siyaset takip eden Buring kabinesinin, Nazilerin tahriklerine gelmeyen Alman milleti tarafından takdir edildiği sonucunu çıkarmıştı.¹⁹² Muharrem Feyzi ise Hindenburg'un birinci turda seçilememesinin endişe verici olduğunu düşünüyordu. “*Mareşalin aldığı reylerin yüzde 0,4 nispetinde gayet az bir farkla nisabı kanuniyi bulamaması gerek Almanya, gerek bütün cihan için yeni bir endişe münbati olmuştur.*”¹⁹³ Ona göre Hitler'in kazanması demek, dünya siyasetinde bir alt üst oluş anlamına gelmekteydi.¹⁹⁴

Cumhurbaşkanlığı ve Prusya eyalet meclisi seçimleri öncesinde Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği'nden Ankara'ya, Almanya'nın iç siyasetine ilişkin son durumla ilgili bir rapor gönderilmişti. Raporda; “*prenslerden ameleye kadar her sınıf halkı temsile hakiki bir faşist fikriyle hareket*” eden nasyonal sosyalistlerin Almanya'daki iktisadi buhran ve işsizliğin yol açtığı hoşnutsuzluktan faydalandığı belirtilmekteydi. Ayrıca Almanya'da milliyetçiliği tırmandıran krizin asıl sorumlularının; “*son senelerde vaziyete hakim olan Yahudi iktisatçılar*” olduğu ve nasyonal sosyalistlerin bu durumu düzeltmek için şeffaf bir politika takip ettikleri tespitine yer veriliyordu:

Son senelerde vaziyete hakim olan Yahudi iktisatçılar milleti iktisadi tertip ve inceliklerle meşgul etmişler ve cihanı da bu siyaset peşinde sürüklemişlerdir. 1922-23 senesindeki enflasyon ile hariçten aldıkları borçları ve ecnebi paralarını dondurarak dünyada görülmemiş bir bataklık yapmışlardır. Bu Yahudi siyaseti milliyetçileri çok asabileştirmiştir. Nasyonal Sosyalistler; iktisadî mücadeleyi daha açık ve namuskârane bi şekle koymak istiyorlar.¹⁹⁵

¹⁹² “Hitler kazanamadığı için hastalandı”, *Milliyet*, 16.03.1932.

¹⁹³ Muharrem Feyzi, “Almanya'daki intihap”, *Cumhuriyet*, 16.03.1932.

¹⁹⁴ Muharrem Feyzi, “Almanya'da reiscumhur intihabi”, *Cumhuriyet*, 06.04.1932.

¹⁹⁵ “Almanya'da dahilî vaziyet”, *BCA*, no: 030-0-010-000-000-231-554-4, 23.03.1932.

10 Nisan 1932’de yapılan ikinci tur seçimlerde Hindenburg oyların %53’ünü toplayarak devlet başkanlığına yeniden seçilmişti. Hindenburg’un en güçlü rakibi Hitler ise %36.8 oranında oy toplamıştı. *Cumhuriyet*, Hitler’in oylarını birinci tura göre arttırmış olmasını, Almanya’nın Faşizm’e doğru gittiğinin bir başka kanıtı olarak görüyordu.¹⁹⁶

Seçim sonrası yer alan haberlerden anlaşılacağı üzere Türk basınında Hitler ile ilgili olumsuz bir tablo çizilmişti. Fakat *Cumhuriyet* başyazarı ve imtiyaz sahibi Yunus Nadi, duruma başka bir açıdan bakmak gerektiğini hatırlatıyordu: “*itidal ve basiret firkalari*” tarafından desteklenen Hindenburg seçimleri kazanmış olsa da Almanya’da savaş sonrası yaşanan çalkantılı dönem düşünülüğünde, Hitler haklı sayılabilirdi:

Sağ cenahın millet sinesinde çıkan değil, adeta fişkiran nasyonal sosyalistlerine gelince onlar Almanya’ya şerefli varlıklı bir yarının parlak cennetini vadeden genç unsurlardan tereküp ediyordu. Cumhur riyasetine ya bir komünistin veya Hitler’in intihabı ile Almanya talihini yeni bir vadide tecrübeye kıyam etmiş olabilirdi, ve bunda da belki tamamen haksız görülmezdi.¹⁹⁷

III.2.2.2. Prusya Eyalet Meclisi Seçimleri (24 Nisan 1932)

Hindenburg’un devlet başkanı seçilmesinden kısa süre sonra, 24 Nisan 1932’de Prusya Eyalet Meclisi seçimleri yapıldı. Savaş yenilgisinden hemen sonra Weimer anayasasının kabul edilmesiyle Prusya, imparatorluk dönemindeki ayrıcalıklarını kaybetmişti. Fakat Almanya’nın en büyük eyaleti olması sebebiyle ayrı bir önemi vardı. Bu yüzden bu seçim önemseniyor, dikkatle takip ediliyordu. Ahmet Şükrü (Esmer), Prusya’yaya hakim olanın Almanya’ya da hakim olacağı görüşüne katılıyordu.¹⁹⁸ Bu yönüyle Prusya seçimleri, 31 Temmuz’da yapılacak palamento seçimlerinin bir provası gibiydi. Şükrü, bu seçimlerde başarı kazanması olası Nasyonal Sosyalizm’in istikrarlı

¹⁹⁶ “Hindenburg mu, Hitler mi?”, *Cumhuriyet*, 11.04.1932.

¹⁹⁷ Yunus Nadi, “Kuvvetli cemiyet timsali: Almanya”, *Cumhuriyet*, 28.03.1932.

¹⁹⁸ Ahmet Şükrü, “Almanya’da intihabat”, *Milliyet*, 26.04.1932.

yükselişini uluslar arası politik dengeleri olumsuz etkileyeceğini düşünüyordu.¹⁹⁹ NSDAP'nin, seçimlerde en çok oyu toplaması (162 sandalye) kimse için sürpriz olmamıştı. Fakat oylar tek başına iktidar olmaya yetmiyordu. Muharrem Feyzi'ye göre seçim sonuçları, Almanya'nın demokrasiden uzaklaşarak diktatörlüğe kaydığının bir kanıtıydı. Fevzi Fransa'nın, Almanya'daki demokrasiyi destekleyici bir politika yürütmemekle bu durumdan birinci derece sorumlu olduğunu yazıyordu. Bunun sonucu olarak Avrupa'yı ve özellikle Fransa'yı bekleyen tehlike kapıya dayanmıştı: “*Neticede Avrupa ve Fransa Almanya'yı diktatörlükle idareye ve bu devlete eski satvet ve kuvvetini cebren istihsal etmeğe azmetmiş korkunç bir fırka ile karşı karşıya geliyor.*”²⁰⁰

III.2.2.3. Von Papen Hükümeti

Parlamentoda hiç bir parti tek başına iktidara yetecek yasal çoğunluğa sahip değildi. Devlet başkanlığına yeniden seçilmesinden sonra Hindenburg, yoğun muhalefet karşısında kamuoyu gözünde zaten yıpranmış olan Brüning kabinesinin istifasını istedi. Hükümeti kurma görevini, henüz siyasette yıpranmamış birine vermeyi tercih edecekti. Hindenburg, partiler üstü bir kabine kurma görevini parlamento dışından von Papen'e verdi. Papen, “*Kabinett des Barons*” (baronlar kabinesi) adı ile anılacak bir kabine kurmuştu. Fakat parlamento desteğinden yoksun olduğu ve parlamentodaki partilerin muhalefetiyle karşılaştığı için yasama görevini yerine getiremiyordu. Bu yüzden o da kanun hükmünde kararnamelerle ülkeyi yönetme yoluna başvurdu.

Daha önce başları sıkıştıkça bu yönteme başvuran sosyal demokratlar, bu yüzden von Papen'e *Totengräber der Demokratie* (demokrasinin mezar kazıcısı) adını

¹⁹⁹ Ahmet Şükrü, “Alman intihabati”, *Milliyet*, 13.04.1932.

²⁰⁰ Muharrem Feyzi, “Hitler'in Zaferi”, *Cumhuriyet*, 27.04.1932.

takmışlardı.²⁰¹ Aslında Buring'in istifası Nasyonal Sosyalizm'in iktidarı yolunda Weimer Cumhuriyeti'ne vurulmuş ölümcül bir darbeydi. Hitler, Hindenburg'a bir takım tavizler karşılığında yeni kurulan hükümete destek sözü vermişti. Von Papan ise bu destek karşılığında, devlet başkanlığı seçimlerinden hemen sonra, Buring'in yasakladığı SA ve SS'lere yeniden izin vermişti.²⁰²

Fakat Papan'ın *Präsidiakabinett*'i de Almanya'da kalıcı bir siyasal istikrarı sağlayamıyordu. Parlamentodaki diğer partilerden başka, verdiği destek sözüne rağmen Hitler bile sert bir muhalefete başlamıştı. Parlamentodaki partilerin birleştikleri tek konu von Papan hükümetine karşı muhalefetti. Birbirlerine düşman Nasyonal Sosyalistler ile Komünistler bile von Papan hükümetini devirmek için beraber hareket edeceklerdi. Hiçbir parti parlamento desteğinden yoksun bir hükümeti istemiyordu. Papan hükümetinin de sonuna gelinmişti.

Genel seçimlerin 31 Temmuz 1932'de yapılmasına karar verildi. Partiler von Papan hükümetine karşı uzlaşmaz bir tavır içine girerek NSDAP'yi iktidara biraz daha yaklaştırdıklarının farkında değillerdi.

III.2.2.4. Alman Parlamentosu Seçimleri (31 Temmuz 1932)

Türk basınının bu seçim sonuçlarına ilgisi yoğundu. NSDAP oyların %37'sini alarak 230 millet vekiliyle meclisin birinci partisi olmuştu. Gazetelerde Hindenburg'un Almanya'da bir parti diktatörlüğünün önünü kesmek için elinden geleni yapmak niyetinde olduğuna dair haberler yer alıyordu.²⁰³ Feyzi de "*siyasi ve iktisadi bir inkılâp yapmak ve Almanya'da şimdiye kadar dünyanın hiçbir yerinde tecrübe edilmemiş iktisadi ve siyasi bir*

²⁰¹ Franz von Papan, *Der Wahrheit eine Gasse*, Paul Litz Verlag, München, 1952, s. 159.

²⁰² Alice Bischof, *Hindenburg und Hitler*, Grin Verlag, Norderstedt, 2003, s.12.

²⁰³ "Hitler başvekilliğe ciddi surette namzet", *Vakit*, 10.08.1932; "Hitler ne yapıp yapıp iş başına geçecek", *Milliyet*, 10.08.1932; "Hitler başvekil oluyor", *Cumhuriyet*, 10.08.1932.

*bina kurmak gayesi güttüğünden...*²⁰⁴ Hitler'e güvenmeyenler arasındaydı. Mehmet Asım, Hitler'in, Almanya'nın siyasi geleceği üzerinde en etkili kişi haline geldiğini söylüyordu.²⁰⁵

Fakat Hindenburg, Hitler'e duyduğu güvensizlikten dolayı, en çok oy alan partinin başkanı olmasına rağmen hükümet kurma görevini vermiyordu. Bir haberde Hindenburg'un kabine kurma görevini vermemesinden dolayı Hitler'in sinir krizleri geçirdiği ve yataklara düştüğü yazılıyordu. Haberin devamında ağır hasta olduğu gizlenen "*Hitler'in yerine geçmek için antrikalar*" çevrilmeye başlandığı, Hitler'in ise Hindenburg'un yakın zaman içinde öleceğini ümid ettiği kaydediliyordu.²⁰⁶ *Vakit*, Hitler'in bir türlü iktidara gelememesinin Nasyonal Sosyalistlerde yarattığı öfkeyi özetliyordu: "*Faşistler, yani Hitler taraftarları mecliste kahir ekseriyeti temin edememekle beraber her firkadan fazla rey almış olmanın verdiği cesaretle memleketlerinin dört bir tarafına ateş ve dehşet saçıyorlar.*"²⁰⁷

Ahmet Şükrü'ye göre, Hitler'in mevcut kabinede yer alıp almamasından daha önemli olan, seçim sonuçlarının ortaya koyduğu tabloduydu: "*Binaenaleyh Alman intihabatı prensip itibarile davayı halletmiş demektir: Faşist, Militarist, Gunkerist [Junkerist], hülâsa Weimer kanununun demokrat ve parlamanter esaslarına muhalif olan anasır kazanmışlardır.*" Birçok yazar gibi o da Hitler'in Almanya'yı diktatörlüğe doğru sürüklendiğini düşünüyordu. Bundan sonra ister Hitler ile ister bir başkasıyla olsun; "*Alman hükümetinin takip edeceği siyaset dahilinde otoriter, hariçte de Almanya'ya en kısa zamanda en kestirme yoldan müsavat temin etmeğe matuf bir siyaset olacaktır.*"²⁰⁸ Bu

²⁰⁴ Muharrem Feyzi, "Hindenburg hükümetinin programı", *Cumhuriyet*, 01.09.1932.

²⁰⁵ Mehmet Asım, "Almanya dahili mücadele devrinde", *Vakit*, 02.08.1932.

²⁰⁶ "Hitler çekiliyor mu?", *Milliyet*, 30.09.1932.

²⁰⁷ "Almanya'da Hitler başvekil olamazsa ne olacak", *Vakit*, 13.08.1932.

²⁰⁸ Ahmet Şükrü, "Almanya'da intihaptan sonra hükümet ve siyaseri ne olacak?", *Milliyet*, 03.08.1932.

yönüyle Şükrü, Nasyonal Sosyalizm’i, İtalya’daki Faşist yönetime benzetiyordu.²⁰⁹ Sadri Etem, seçim sonuçlarının Almanya’daki karışıklığı ve parçalanmışlığı arttırdığını ifade ediyor, Nazilerin başarısını, seçmenin bu güne kadar denge politikası yürüten partilerden bıkmış olmasına bağlıyordu.²¹⁰

Tek başına iktidar olmaya gücü yetmese de bir koalisyon seçeneği Hitler’in önünde durmaktaydı. Fakat Hitler, bu seçeneğe sıcak bakmıyordu. Feyzi’ye göre Hitler’in bu uzlaşmaz tutumunun sebebi, koalisyon hükümeti durumunda; “*Almanya’nın içtimaî ve siyasî ve dahilî rejim ve nizamını altüst edecek olan*”²¹¹ parti programını taviz vermeden uygulayamayacak olmasından ileri geliyordu.

Sonuçta Hitler, Prusya seçimlerinde oluşu gibi tek başına iktidara gelecek kadar oy alamamıştı. Hitler, sonuçların açıklanmasından hemen sonra von Papen kabinesine istifa için baskı yapmaya başlamıştı. Aynı zamanda Hindenburg’tan kabine kurma görevini kendisine vermesini talep ediyordu. Hindenburg Hitler’e güvenmiyordu. Von Papen ise istifasını mümkün olduğu kadar geciktirmeye çalışıyordu. Fakat uzun süre dayanamayacaktı.

III.2.2.5. Sonuçsuz Çabalar: 6 Kasım Seçimleri

Von Papen, iktidarda kaldığı kısa dönemde istikrarlı bir iç ve dış politika takip etmişti. Versailles Antlaşması’nın askeri hükümlerini geçersiz sayması, işsizlik sorununun üstüne gitmesi, ekonomide başarılı olması, parlamentodaki partileri rahatsız ediyordu. Çünkü bu konular partilerin seçim vaatleri arasındaydı. İşlerin yolunda gitmesi seçmenleri etkileyebilir düşüncesiyle, partiler bir an önce von Papen hükümetini devirmenin yollarını arıyorlardı. Muhalif partilerin kendisine karşı birleşme ihtimaline karşın von Papen,

²⁰⁹ Ahmet Şükrü, “Weimer kanunu”, *Milliyet*, 18.08.1932.

²¹⁰ Sadri Etem, “Parça parça Almanya”, *Vakit*, 02.09.1932.

²¹¹ Muharrem Feyzi, “Hindenburg ve Hitler”, *Cumhuriyet*, 16.08.1932.

cumhurbaşkanının daha önce imzalayıp kendisine göndermiş olduğu parlamentonun fesih kararını 13 Eylül’de açıkladı. 6 Kasım’da tekrardan bir genel seçim yapılması kararlaştırıldı.

Feyzi’ye göre bu karar, yeni bir parlamento toplanıncaya kadar von Papen hükümetine zaman kazandırmaya yarayacak siyasi bir hamleydi. Böylece von Papen, içte ve dışta daha sağlam bir pozisyon elde edebileceki. Almanya, bir taraftan, “*siyasi fırkaların elinde oyuncak olarak karışıklık içinde kalacak yerde azimkâr ve metin bir kol ile idare*” edilecek,²¹² diğer taraftan da Hitler’in “*tethiş ve cebir ve şiddet siyaseti*”, “*hükümetin demir eli*” sayesinde engellenmiş olacaktı.²¹³

Bundan böyle partiler, yenilenecek Reichstag için propaganda çalışmalarına yeniden başladılar. Nasyonal sosyalistler, 6 Kasım’da yapılacak yeni seçimlerden umutluydular.²¹⁴ Fakat o sırada Avusturya’da bulunan ünlü gazeteci Yunus Nadi’nin oğlu Nadir Nadi’ye göre bu boş bir umuttu. Viyana izlenimlerini anlattığı bir yazısında Nadir Nadi, artık “*kabak tadı*” veren Nazilerden korkmak için bir sebep kalmadığını düşünüyordu.²¹⁵ Seçimler öncesi *Milliyet* ve *Vakit*’te yayınlanan haberler oğul Nadi’nin bu görüşünü destekler yöndeydi: “*Hitler fırkası mahsûs bir muvaffakiyetsizliğe uğrıyacak ve takriben 50 kadar azalık kaybedecektir.*”²¹⁶

Berlin’den Ankara’ya gönderilen siyasi istihbarat raporunda da Hitler’in oylarının düşeceği ve 30-40 civarında sandalyeyi kaybetmesinin beklendiği kaydediliyordu. Raporda daha Hitler’in von Papen kabinesini düşürmek uğruna sol siyastle uzlaşmasının, onun milliyetçiler nezdindeki itibarın zarar verdiği belirtiliyordu: “*Bu tarzı*

²¹² Muharrem Feyzi, “Almanya parlamentosunun feshi”, *Cumhuriyet*, 14.09.1932.

²¹³ Muharrem Feyzi, “Almanya’nın dahili vaziyeti”, *Cumhuriyet*, 14.10.1932.

²¹⁴ “Hitlerciler ümitvar!”, *Milliyet*, 09.10.1932.

²¹⁵ Nadir Nadi, “Viyana’yı kış bastırıyor”, *Cumhuriyet*, 25.10.1932.

²¹⁶ “Almanya’da yeni intihabı kimler kazandılar”, *Vakit*, 23.10.1932; “Almanya’da yeni intihabata hazırlık”, *Milliyet*, 25.10.1932.

*hareketi tabiiile sağ cenah unsurlarını gücendirmiştir. Hitler'in siyasi bir hüviyeti olmayıp böyle bir hükümete karşı atıl kalışı millî harekete iştirak edenlerin de imanını sarsmıştır.*²¹⁷

Türk Basını'nda öngörüldüğü gibi NSDAP'nin oyları düşmüş, nasyonal sosyalistler 35 milletvekili kaybetmişti.²¹⁸ Feyzi, “*Alman milletini kâmilten istilâ edeceği beklenen Faşist hareket*”in durduğunu ve hatta gerilediğini, bunun ise Almanya için bir dönüm noktası olduğunu kaydediyordu.²¹⁹ Yeni parlamentonun bir öncekinden en büyük farkı buydu. Yorumlar genelde oyların radikal partilerden merkeze doğru kaydığı yönündeydi. *Cumhuriyet*, Alman gazetelerinin hemen hepsinin nasyonal sosyalistlerin mağlubiyetini memnuniyetle karşıladığını yazıyordu.²²⁰

III.2.2.6. Kısırdöngü

Seçim sonuçları büyük bir değişiklik yaratmamıştı. Eskiden olduğu gibi, meclis çoğunluğu muhalif partilerin elindeydi ama bunların bir araya gelerek bir hükümet kurması bilinen sebeplerden dolayı oldukça zordu. Almanya sonunda Hitler'in başbakanlığıyla sonuçlanacak siyasi bir bunalım sürecine girmişti.

Muharrem Feyzi, mevcut hükümetin bu durumdan yararlanmaya devam edeceğini düşünüyordu.²²¹ Yeni parlamentonun da, demokrasi krizini aşamayacağını kaydeden Ahmet Şükrü, Feyzi'nin düşüncesini paylaşıyordu.²²² Weimer Cumhuriyeti'nin sağlıklı işlemesi adına, parlamento hükümetinin kurulmasını arzu eden Hindenburg bu sonuçtan rahatsızdı. O, parlamenter sisteme zarar vermeyecek bir hükümet kurulması

²¹⁷ “Almanyanın son dahilî vaziyetinin bir icmalî”, *BCA*, no: 030-0-010-000-000-231-554-6, 26.10.1932.

²¹⁸ “Alman intihabâtı neticelendi”, *Cumhuriyet*, 08.11.1932.

²¹⁹ “Hindenburg ve Hitler”, *Cumhuriyet*, 30.11.1932.

²²⁰ “İntihabattan sonra vaziyet”, *Cumhuriyet*, 09.11.1932.

²²¹ Muharrem Feyzi, “Almanya intihabâtı”, *Cumhuriyet*, 08.11.1932; Muharrem Feyzi, “Almanya'da kabine mes'elesi”, *Cumhuriyet*, 14.11.1932.

²²² Ahmet Şükrü, “Alman intihabâtı”, *Milliyet*, 08.11.1932.

yönünde çaba sarfediyordu. Bu yüzden, ancak bir takım güvenceler karşılığında Hitler'e başbakanlık yolunu açmaya hazırды. İlk şartı, onaylayabileceği kişilerden bir kabine kurulmasıydı. Özellikle milli güvenlik ve dışişleri bakanları çok önemliydi.²²³ Fakat Hitler, Hindenburg'un gölgesi altında bir hükümete sıcak bakmıyordu.²²⁴

Diğer bir ihtimal de burjuva partileri ile Hitler arasındaki bir koalisyondur.²²⁵ Hitler ise iktidarından taviz vermek anlamına gelen koalisyon tekliflerini kesin bir dille red ediyordu.²²⁶ O, parti programını tavizsizce uygulayabileceği bir hükümetin başkanı olmak istiyordu. Birtakım çevrelerin gerçekleştirilebilir gördüğü, NSDAP-Merkez Partisi koalisyonu da yeni parlamento aritmağinine göre artık mümkün değildi.²²⁷ Belki de, Hitler'in koalisyona karşı çıkmasının bir başka nedeni henüz denenmemiş bir şahsiyet olarak kendisini ve partisini yıpratmak istememesiydi. Çünkü kısa zamanda çok şey vaad ediyordu. Böylece diğer parti liderleriyle yaptığı bütün görüşmeler sonuçsuz kalıyordu.²²⁸

Diğer partilerin, 1929'dan beri giderek derinleşen ekonomik krizi önleyecek, istikrarı sağlayacak güçlü bir parlamento hükümetini desteklemeleri zor bir ihtimaldi. Hatta böyle bir hükümet kurulacak olsa bile onu düşürmek için bir araya gelebileceklerini göstermişlerdi. Partilerin savundukları değerlerde ve temsil ettikleri grupların çıkarlarında ısrarcı olmaları geniş tabanlı bir konsensüsün sağlanmasının önündeki en büyük engeldi. Buring ve von Papen hükümetlerindeki tutumları bunu kanıtlamıştı. Nihayetinde Hindenburg, mevcut tablo karşısında kendini yeniden bir *Präsidialkabinett* seçeneği ile

²²³ "Hindenburg istediği şartları dün bildirdi", *Cumhuriyet*, 23.11.1932; "Hindenburg, Hitler'in başvekilliğini şartlara tabi tutuyor", *Milliyet*, 23.11.1932; "Hitlerin başvekillik için şartları var", *Vakit*, 23.11.1932.

²²⁴ "Hitler kabine yapamıyor", *Cumhuriyet*, 24.11.1932; "Hitler ihtiyar mareşala kafa tutuyor", *Vakit*, 24.11.1932.

²²⁵ Ahmet Şükrü, "Alman buhranı", *Milliyet*, 19.11.1932.

²²⁶ "Hitler beceriksiz çıktı", *Cumhuriyet*, 26.11.1932, "Hitler bu sefer de başvekil olmadı", *Milliyet*, 26.11.1932; "Almanya'da kabine buhranı devam ediyor", *Vakit*, 26.11.1932.

²²⁷ "Hitlerciler otuz beş meb'usluk kaybettiler", *Milliyet*, 08.11.1932; "Alman intihabı neticesi: Hitler gelemiyor", *Vakit*, 08.11.1932.

²²⁸ "Alman buhranı devam ediyor", *Vakit*, 27.11.1932.

karşı karşıya buluyordu. Fakat bu sefer yola von Papen ile devam etmeyecekti. Hindenburg bir önceki kabinede milli güvenlik bakanı olan Schleicher'e kabineyi kurma görevini verdi.²²⁹

III.3. III. Reich'in Ayak Sesleri

II. Reich'in kurulması yolunda çok önemli bir aşamaya gelmişti. Schleicher kabinesi von Papen kabinesi kadar yaşamayacaktı. Schleicher'in ilk işi Reichstag meclisini yaklaşık bir ay süreyle tatil etmek olmuştu.²³⁰ Elli beş gün süren kısa başbakanlık döneminde, o da selefi von Papen gibi Almanya'yı kararnamelerle yönetmişti. Bu zaman zarfında Hitler boş durmayarak, hükümet formülleri üzerine kafa yoracak ve bunun için yoğun bir kulis faaliyeti yürütecekti.²³¹

III.3.1. Başbakan Hitler (30.01.1933)

Haftalardır devam eden kulis çalışmaları sonuç vermişti. Hindenburg'a, farklı kesimlerden Hitler'in başbakan olarak ataması için baskı gelmeye başlamıştı. Von Schleicher istediği kabineyi kabul ettiremeyince Hindenburg'a istifasını vermişti.²³² Hemen ardından Hitler başbakan olarak atandı. Fakat Hitler uzun zamandır taviz vermeden savunduğu tek başına hükümet prensibinden vazgeçmişti. Önemli bakanlıkların bir çoğunu alamamıştı. Şimdilik Almanya içindeki gücünü arttırmaya en çok yarayacak bakanlıklarla yetinmişti. Almanya'nın ve Prusya eyaletinin iç işleri bakanlıklarıyla. Hindenburg,

²²⁹ "Von Schleicher kabinesi kat'i surette teşekkül etti", *Milliyet*, 05.12.1932.

²³⁰ "Reichstag meclisi içtimalarını tatil etti", *Milliyet*, 11.12.1932.

²³¹ "Papen-Hitler mülakatı", *Cumhuriyet*, 07.01.1933; "Hitler-Papen mülakatı", *Cumhuriyet*, 08.01.1933; "Almanya'da yeni bir kabine mi?", *Cumhuriyet*, 16.01.1933; "Von Schleicher-Hitler mülakatı", *Cumhuriyet*, 17.01.1933; Muharrem Feyzi, "Almanya'da dahili vaziyet", *Cumhuriyet*, 26.01.1933; "Almanya'da siyasi buhran", *Cumhuriyet*, 27.01.1933; "Hitler harekete geçiyor", *Milliyet*, 17.01.1933; "Hitler başvekillikten bir türlü vazgeçmiyor", *Milliyet*, 27.01.1933.

²³² "Fransız ve Alman kabineleri düştü", *Cumhuriyet*, 30.01.1933.

hükümette yer alan nasyonal sosyalist olmayan bakanlıklar ve ordu sayesinde Hitler'i kontrol altında tutabileceğini umuyordu. Fakat çok yakında yanıldığını anlayacaktı. Zira henüz henüz yirmi dört saat bile geçmeden Hitler faaliyete başlamıştı.

III.3.1.1. Türkiye'nin Hitler Kabinesine Resmi Yaklaşımı

Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği'nden Ankara'ya Hitler'in iktidara geliş tarzını anlatan bir rapor gönderilmişti. Raporun başında, Hitler'in iktidara gelişinde Papen'in oynadığı rolün altı çiziliyordu: *“Papen hükümeti zamanında araları açılmış bulunan “Deutsche” Nasyonaller ile Nasyonal Sosyalistlerin bilahara barıştırılması sağa müstenit bir kabinenin teşekkülünü mümkün kıldı.”* Devamında Almanya'da diktatörlük rejimine kayılacağından endişe duyan çevrelerin varlığından bahsediliyor, özellikle Hügenberg'in kabinede yer almasının Hitler'i dizginleyebileceği düşünülüyordu: *“Binaenaleyh, bu fırkaların yeni hükümet kombinezonuna girmek istemeyecekleri ve fakat muhalefet ibraz ederek meclisin feshini ve muhtemel bir Papen-Hitler diktatörlüğüne mani olmak için de kabineye müsamaha edecekleri aşikârdır. Bilhassa Hügenberg'in kabinede bulunuşu Hitlerin ihtilâlcuyane olan iktisat programını tatbik edememesini istilzam etmektedir.”* Aynı zamanda çıkarları birbiriyle çelişen kesimlerden destek sağlayan Hitler'in, farklı beklentileri nasıl uzlaştıracığı sorusunun cevabı, elçilik yetkilileri için de merak konusuydu: *“Ekseriyeti azimesini fikir ve kol amelesi teşkil eden Nasyonal Sosyalistlerle hususî menfaatlarına pek düşkün olan büyük ziraat ve sanayi erbabının birbirlerine tamamen zıt olan menafinin nasıl telif edilebileceği cayı sualdir.”*²³³

²³³ “Berlin büyük elçiliği raporu”, BCA, no: 030-0-010-000-000-231-555-5, 31.01.1933.

Dönemin Berlin büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa ile bir söyleşi yapan önde gelen nasyonal sosyalist yayın organlarından *Angriff*, 8 Mayıs 1933 tarihli nüshasında Türkiye büyükelçisinin Hitler ve iktidarı hakkında beyan ettiği görüşlere yer vermişti:

...alman gençliğinin memleketinizde nasıl kuvveti ele aldığını ve kuvvetle ilerlediğini görmekle mübahiyim. Takriben sekiz yıl evvel Türkiyenin Büyük Elçisi sıfatile Almanya'ya geldiğim vakit buradaki vaziyeti vaktile tetkik etmiş ve Almanya'da o vakıtki ahval ve şeraitin devam edemeyeceği ve ergeç bunun değişeceği kanaatını elde etmiştim. O vakıtki Alman Hariciye Nazırı bana beynelmilel düşünmek lazım geldiğini söylediği vakit kendisine, “elbette, fakat evvelâ millî düşünce ile mütehassıs olunarak kendi milletini düşünmeli, ancak ondan sonra beynelmilel fikir taatisi muvaffakiyetle perverde edilebilir. Büyük bir politikanın temeli ancak ayrı ayrı milletlerin daima millî varlıklarına muhafaza esası üzerine müstenit olabilir” dedim.

Sami Paşa, nasyonal sosyalistlerin başarılı olacağı yönündeki tahminlerinin tuttuğunu ve artık Hitler ile beraber Almanya'da yeni bir dönemin başladığını ifade ediyodu: “*Şimdi bu tahminlerim tahakkuk etti. Büyük rehberiniz Adolf Hitler'in büyük memleketinizin her tafaında uyandırdığı büyük enthousiasme'i mesernetle tesbit etmekteyim ve çok ıztıraplar çekmiş olan memleketinizin artık itilâ edeceği ve etmiş lazımgeleceği kanaatında bulunuyorum.*”²³⁴

O sıralarda Ankara'da, Alman Konsolosluğu'nda görevli Wilhelm Fabricius, Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporunda ise, “*ulusal güçlerin birlikteliğinden oluşan yeni kabine*”nin, Türkiye'deki resmi çevrelerde ve Türk kamuoyunda heyecanla karşılandığını yazıyordu. Fabricius, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Numan Bey'in [Menemencioğlu] bu gelişmenin kendileri açısından bir sürpriz olmadığını aynı ağızdan paylaştıklarını ve de Mussolini'nin İtalya'da, Mustafa Kemal'in ise Türkiye'de gösterdikleri başarıların benzerini Almanya'da iş başına geçen yeni kabinin de göstereceğini ümit ettiklerini ekliyordu. Ayrıca Şükrü Kaya, Almanya'nın baskı altında

²³⁴ “Berlin Büyük Elçisi Kemalettin Sami Paşa Hazretleriyle vukubulan mühim bir mülakat”, *BCA*, no: 030-0-010-000-000-231-555-16, 28.05.1933

tutulmasına dayanan Fransız politikasının çıkmaza girdiğini dünyanın kavramaya başladığına dikkat çekiyordu. Kaya'ya göre günün öncelikli sorunu; II. Dünya Savaşı'nın talihsiz sonuçlarıyla karşılaşan Almanya'nın, Versalilles zincirlerini bir an önce koparıp atmasıydı. Almanya'daki hadiseleri büyük bir dikkatle izleyen İsmet Paşa da benzer görüşleri paylaşıyordu. Son analizde Fabricius, Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Bey'in (Peker) görüşlerine dayanarak, Türk Hükümeti'nin Almanya'daki son gelişmeleri memnuniyetle karşıladığı sonucuna varmıştı.²³⁵

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras yeni rejimle ilgili düşüncelerini, Almanya'nın İtalya büyükelçisi Hassell ile Roma'da 13 Temmuz 1933'te yaptığı görüşmede paylaşmıştı. Şükrü, Hassell'e başlangıçta birçok yanlış anlamının olmasına rağmen, kendisi de bir milliyetçi olarak yeni rejimi her şekilde anladığını ve değerli bulduğunu ifade etmişti.²³⁶

Fabricius bir başka raporunda Mustafa Kemal'in Hitler'in iktidara gelmesiyle ilgili görüşlerine yer vermişti. Sovyet Rusya'nın Ankara büyükelçisi Suritz ile Mustafa Kemal arasında sadece İsmet İnönü'nün dâhil olduğu gizli görüşme yapılmıştı Suritz bu görüşmede Mustafa Kemal'in Almanya'daki gelişmelerle ilgili anlattıklarını, gizli kalması ricasıyla Fabricius'a aktarmıştı. Fabricius, Suritz'in anlattıklarına dayanarak Berlin'e görüşmenin ayrıntılarını içeren bir rapor sunmuştu. Buna göre bütün görüşme boyunca sadece Almanya'dan bahseden Mustafa Kemal, bu ülkedeki gelişmelere büyük önem verdiğini, Almanya'ya ve Führer'ine büyük hayranlık duyduğunu ifade etmişti. Görüşme sırasında İsmet Paşa Roehm başkanlığındaki SA'nın (Sturmabteilung) kanlı tasfiye

²³⁵ "Türkische Beurteilung der neuen Kabinettsbildung in Deutschland", *AAPA*, R 123062, nr:155-156, 10.02.1933.

²³⁶ "Der Botschafter in Rom von Hassell an das Auswärtige Amt", *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945*, Nr. 361, 13.07.1933, Serie C: 1933-1937, Band I, 2, (16 Mai bis 14 Oktober 1933), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1971.

sürecini kastederek, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nde sağ ve sol unsurlar arasındaki çelişkilere dikkat çekmişti. Mustafa Kemal ise böyle bir çelişkinin ihtimal dışı olduğunu, devrim sürecinden geçen başka ülkelerde de görülebileceğini düşünüyordu. Mustafa Kemal'e göre, Türkiye, İtalya ve hatta Sovyet Rusya'da olduğu gibi, devrimi gerçekleştiren kadrolar arasında zamanla fikir ayrılıklarının oluşması doğaldı. Mustafa Kemal Hitler'in iktidarını sağlamlaştırmasıyla sonuçlanan parti içi mücadele sürecinin İtalya'dakinden daha hızlı sonuçlanmasını, Almanya'daki nasyonal sosyalist hareketin çok daha büyük ve güçlü olmasıyla ilişkilendiriyordu. Hitler, başbakanlığı partinin paramiliter örgütü SA'nın etkisinden bağımsız kılmakla hayranlık uyandırmış, takdir toplamıştı.²³⁷

Ankara'daki görevi 24 Mayıs 1934'te sona eren Almanya'nın Türkiye büyükelçisi Rosenberg Ankara'yı terketmeden bir gün önce, 8 Haziran'da kaleme aldığı raporunda veda görüşmelerinde edindiği izlenimleri aktarmıştı. Rosenberg burada Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk ile Başbakan İsmet İnönü'nün *yeni Almanya* ve onun Führer'i için taşıdıkları olumlu düşüncelerin geleneksel veda törenlerinde sık karşılaşılan şark nezaketinden değil, aksine samimi bir hayranlık ve sempatiden kaynaklandığını not etmişti.²³⁸

²³⁷ "Botschaftsrat Fabricius (Ankara) an das Auswärtige Amt: Der Gazi zu den Ereignissen in Deutschland", *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945*, Nr. 59, 04.07.1934, Serie C: 1933-1937, Band III, I, (14 Juni bis 31 Oktober 1934), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1973.

²³⁸ "Der Botschafter in Ankara von Rosenberg (z.Z. İstanbul) an das Auswärtige Amt. Abschiedseindrücke", *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945*, Nr. 144, 08.06.1935, Serie C: 1933-1937, Band IV, 1, (01 April bis 13 September 1935), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1975.

III.3.1.2. Türk Basınından Hitler Kabinesine İlişkin

Yorumlar

Fabricius raporunun sonunda, Türk Basını'nın yeni kabineye daha temkinli yaklaştığını ifade ediyordu.²³⁹ *Cumhuriyet* Hitler'in iktidara geliş sürecini bir cümle ile özetler gibiydi: “*Almanya’da hayli zamandır devam etmekte olan hükümet istikrarsızlığı ve buhranı nihayet M. Hitler’i başvekalet mevkiine getirdi.*”²⁴⁰ Hitler kurulacak kabinede kritik bakanlıkları Hindenburg ve von Papen’in güvendiği isimlere bırakmak zorunda kalmıştı. Muharrem Feyzi’ye göre son seçimlerde oy kaybetmesi onu böyle bir taviz vermek zorunda bırakmıştı: “*...her intihapta faşistlerin kazandığı reylerin tedricen azalmış olmasından endişeye düştüğünden... ...Binaenaleyh Hitler’in Başvekil olmasına rağmen ipin ucu gene Hindenburg’un elinde bulunuyor.*”²⁴¹ *Milliyet*’te de benzer görüşlere yer veriliyor, yeni kabinede asıl zaferin von Papen’e ait olduğu yazılıyordu: “*Bu yeni kabinenin hakiki mühlimi olan von Papen, şahsen büyük bir zafer kazanmıştır.*”²⁴² Basında öne çıkan genel görüş ise Hitler’in başbakanlığı ve von Papen’in başbakan yardımcılığında bulunduğu yeni kabinenin de -öncekilerde olduğu gibi- bir cumhurbaşkanlığı kabinesi olacağı yönündeydi.

Milliyet yazarı Ahmet Şükrü, “1930’dan beri siyasi bir kuvvet şeklinde beliren *milli Sosyalist fırkası*”nın, Hitler’in başbakan olmasıyla, önündeki iki büyük engeli aşarak ilk hedefine ulaştığı tespitini yapıyordu. Hitler’in seçim vaatleri arasında yer alan silahlanma ve savaş borçları gibi konuların çözüme kavuşmuş olması Hitler’in korkulduğu gibi bir siyaset sergilemeyeceğinin işareti sayılmalıydı: “*Esasen üç seneden beri, vaziyet o*

²³⁹ AAPA, “Türkische Beurteilung der neuen Kabinettsbildung in Deutschland”, R 123062, nr:156, 10.02.1933.

²⁴⁰ “Hitler başvekil oldu, fon Papen de muavini”, *Cumhuriyet*, 31.01.1933.

²⁴¹ Muharrem Feyzi, “Hitler–Papen kabinesi”, *Cumhuriyet*, 01.02.1933.

²⁴² “Hitler en nihayet arzusuna kavuştu”, *Milliyet*, 31.01.1933.

kadar değişmiştir ki Hitler ve fırkası korkunç olmaktan çıkmıştır.”²⁴³ Fakat Şükrü, yirmi gün sonra kaleme aldığı yazısında Hitler’in iktidara gelmesinden sonra yaşanan olaylara dayanarak ise daha endişeli bir tablo çiziyordu: “Hitler’in yirmi günlük idaresi göstermiştir ki geçen ayın sonuncu günü Almanyada vukua gelen tebeddül alelâde bir hükümet değişmesinden ibaret değildir. Hitler’in işbaşına gelişi, belki bir rejim değişmesi kadar şümulü ve ehemmiyetli bir hâdisedir.” Yeni rejimin şekli ise kesinleşmişti: “Binaenaleyh artık Almanyada faşizm ne zaman teessüs edecek diye sual sormak abestir. Hakikat şudur ki faşizm Almanyada yirmi günden beri kurulmuştur.” Faşist devlet sisteminin bir gereği olarak bundan sonraki iş, “Hitler teşkilâtının devletleştirilmesi, devlet teşkilâtının da Hitlerleştirilmesi” olacaktı.²⁴⁴

Cumhuriyet, gelen tepkilerden olsa gerek, Hitler iktidarının 1. yıldönümünde Nasyonal Sosyalist rejime bakışını yansıtan bir görüşe yer vermişti:

Hiç şüphe yok ki Alman faşist rejimini takdir etmiyoruz. Fakat asıl faşizm mevzuubahs değildir. Çünkü asıl faşizm İtalyada diğer devletlerle iyi münasebetler tesisine hiç te mâni olmamaktadır. Aynı zamanda bizim Versay muahedesi karşısında hattı hareketimizi şu veya bu suretle değiştirmiş olmamız da mevzuu bahs edilemez. Çünkü biz de böyle bir muahedeyi, Litovsk Brest muahedesini kabul etmek mecburiyetinde kaldık.²⁴⁵

III.3.2. İktidarda Nazizm: Muhalefetin Tasfiyesi

Hitler, iktidara gelmesinin ilk gülerinden başlayan yoğun bir tasfiye süreci başlatmıştı. Nasyonal Sosyalizm’e muhalif olan herkes tedirginlik yaşıyordu. Fakat artık geriye dönüş yoktu. Kısa süre sonra parlamentonun da devre dışı bırakılmasıyla Hitler diktatörlüğü resmen kurulacaktı. Doğal olarak ilk ve en şiddetli tasfiye nasyonal sosyalistlerin doğal düşmanı olan komünistlere ve yahudilere yönelmişti.

²⁴³ Ahmet Şükrü, “Hitler hükümeti”, *Milliyet*, 01.02.1933.

²⁴⁴ Ahmet Şükrü, “Almanyada faşizm”, *Milliyet*, 20.02.1933.

²⁴⁵ “İki faşizm”, *Cumhuriyet*, 30.01.1934.

III.3.2.1. Komünizme Karşı Mücadele

İdeolojik anlamda Nasyonal Sosyalizm'e en ciddi tehdit, evrenselci iddialarıyla ulusa ve ulusçuluğa karşı olduğu düşünülen Komünizm'den geliyordu. Milli değerlerle çelişen materyalist ve evrensel dünya görüşü, ulusal birliği tehdit eden sınıf çatışması tezi, Komünizm'i milliyetçi-faşist ideolojilerin ortak düşmanı haline getiriyordu. Nasyonal Sosyalizm'de çatışma, bir ulusun bünyesindeki farklı sınıflar arasında değil, uluslar ailesindeki farklı uluslar arasında yaşanmaktaydı. Bu vahşi doğada yaşamının ve kazanmanın temel koşulu ise, Alman halkının *"imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle"* olmasıydı. Bu birliğin sağlanmasına engel olan iç ve dış tehditlerin ortadan kaldırılması Nasyonal Sosyalizm için yaşamsal bir zorunluluktur. İçeriden gelen tehditin başında ise, şeytani olan herşey gibi bir Yahudi icadı olan Komünizm geliyordu. Almanya'nın yabancı unsurlardan arındırılarak sağlığına kavuşması için komünizm *"her görüldüğü yerde ezilmeli"* idi.

Hitler'in başbakan olması, Almanya'daki komünistler açısından bir dönüm noktasıydı. Nasyonal Sosyalizm'in şiddet dolu iktidarı henüz ilk günlerden başlamıştı. Özellikle komünistler ile yaşanan kanlı çarpışmaların haberleri Türk basınında geniş yer buluyordu.²⁴⁶ *Cumhuriyet*, komünist yayın organlarının yasaklanmaya ve toplatılmaya başladığını duyuruyordu: *"Koeln, Frankfort-sur-le Mein, Kiel ve Erfurt şehirlerinde çoğu"*

²⁴⁶ "Berlinde kanlı çarpışmalar", *Milliyet*, 01.02.1933; "Nazi-komünist sadmesinde 80 masa 270 sandalye parçalandı!", *Cumhuriyet*, 11.01.1933; "Almanya'da kanlı müsademeler oluyor", *Milliyet*, 02.02.1933; "Almanya'nın vücudüne saplanmış iki ok var", *Cumhuriyet*, 02.02.1933; "Komünistlere karşı açılan mücadele", *Cumhuriyet*, 03.02.1933; "Almanya'nın her tarafında komünistlere karşı mücadele başladı", *Milliyet*, 03.02.1933; "Almanya'da arbedeler devam ediyor", *Milliyet*, 06.02.1933. "Komünist hareketleri menedildi", *Cumhuriyet*, 04.02.1933; "Komünistlere karşı şiddetli mücadele", *Cumhuriyet*, 05.02.1933; "Almanya'da arbedeler", *Cumhuriyet*, 06.02.1933; "Komünist ve faşistler arasında kanlı arbede ve cinayetler devam ediyor", *Cumhuriyet*, 07.02.1933; "Dünya komünistleri Hitler'e cephe alıyorlar", *Cumhuriyet*, 08.02.1933; "Komünistler ve naziler her tarafta boğuşuyorlar", *Cumhuriyet*, 14.02.1933; "Almanya'da şiddet", *Milliyet*, 04.08.1933.

*fesat çıkarmak maksadile yazılmış birçok kitaplar ele geçirilmiştir.*²⁴⁷ *Milliyet* de bu konuya geniş yer ayırmıştı: “*Siyasi zabıta Stettinde kanuna mugayir bir surette teşekkül etmiş bir komünist teşkilâtı meydana çıkarmıştır. Bu teşkilâtın maksadı ordu ve polis kuvvetleri arasında fesat çıkarmağa matuf risaleler dağıtmaktı. Birçok komünist tevkif edilmiş, müteaddit risaleler ele geçirilmiştir.*”²⁴⁸

Muharrem Feyzi, Nazizm’in iktidara gelişinin İtalya’da büyük bir sevinçle karşılandığını yazıyordu. Çünkü Hitler’in iktidara gelmesi faşizmin, İtalya’ya özgü yerel bir ideoloji olmaktan çıkarak komünizm ve demokrasi gibi evrensel bir nitelik kazandığının göstergesiydi. Zira faşizm, İtalya ve Almanya’da olduğu gibi, komünist propagandaya bir tepki olarak Japonya’da da hızla yayılmaktaydı. Faşizmin yükselişi, dünyanın her köşesinde faşistler ile komünistler arasındaki çarpışmaların yaygınlaşacağını habercisiydi.²⁴⁹ Almanya’da bu süreç zaten başlamış bulunuyordu: “*Almanya’da ve Prusya’da mühim hükümet memuriyetlerinde bulunan Sosyalist’ler ve Komünist’ler hep birden açığa alındılar. Bu suretle temizlik şimdiden bilfiil başladı.*”²⁵⁰ Bu gelişmelerden en çok endişe duyan ülke ise Sovyet Rusya’ydı: “*Asya’da komünizm dalgasına Mançurya’da bir set çeken Japon Faşistleri gibi Alman Faşistlerinin dahi Avrupa’da komünizme karşı bir kale olacaklarına Moskova’da ihtimal verilmektedir.*”²⁵¹

Siirt Mebusu Mahmut, anti-komünist olmasına rağmen Türkiye’nin Sovyet Rusya ile ilişkilerini dengeli yürütebildiğini, fakat Nazi Almanyası’nın ise iç işlerini dış politikaya alet etmesinden dolayı bu dengeyi kuramadığını yazıyordu:

Komünistliğin memleket için zararlı bir idare sistemi oluşu, dolayısıyla komünistlik tezahüratının zabıta ve adliyemiz tarafından sıkı sıkıya takip edilmesi; Sovyet Rusya ile

²⁴⁷ “Almanya’daki komünistlerle mücadele”, *Cumhuriyet*, 05.02.1933.

²⁴⁸ “Gizli komünistler”, *Milliyet*, 04.02.1933.

²⁴⁹ “Faşizm ve komünizm mücadelesi”, *Cumhuriyet*, 03.02.1933.

²⁵⁰ “Muharrem Feyzi, “Almanya’da intihap hazırlığı”, *Cumhuriyet*, 16.02.1933.

²⁵¹ “Almanya’da intihap hazırlığı”, *Cumhuriyet*, 19.02.1933.

en ileri, en samimi bir dostluk politikası yapmamıza mâni olamıyor. Bu iki zıt politikayı telif etmek o kadar kolay değildir. Hususi bir dikkat ve nezaket ister... İşte Hitler Almanyası; aynı dikkat ve nezaketi gösteremedi. Akli başında, selâhiyet sahibi birçok Almanlar; memlekette komünizmi boğmak vesilesile Bolşevik Rusyanın yalnız emniyetini, dostluğunu değil, hattâ husumetini celbetmeyi Hitler idaresinin çok fena bir politikası diye tavsif ediyorlar, bu münasebetle âkilâne siyasetimizi hatırlıyorlar.²⁵²

Nizamettin Ali, komünizme karşı yürütülen mücadeleyi sonucu Almanya'nın yakın geleceğini şekillendirecek iki iktisat teorisi arasındaki bir savaşa benzetiyordu: *“Almanyanın yakın istikbali bir boğuşma istikbalidir. Bir tarafta 85 yıllık ihtiyar bir beynelmilel iktisat akidesi, diğer tarafta esasları henüz hatırlanmakta olan genç bir milli iktisat akidesi... Bu boğuşma, ihtiyarla gencin boğuşmasından başka bir şeydir.”*²⁵³

Milliyet ve *Cumhuriyet* gazeteleri, başbakan olduktan sonra komünizme sık sık saldırdığı ilk nutkunda Hitler'in, *“Almanya'nın hezimetinden, müstemlekelerini ve donanmasını kaybetmesinden mes'ul bulunan marksizme karşı tesis edilmiş olan milliyetçi sosyalist fırkasının tarihini”* anlatmış olduğunu yazıyordu.²⁵⁴ *Cumhuriyet*'te yayınlanan *“Hitler niçin başvekil oldu? Hitler '14 senelik enkazı kaldırmak için!' diyor”*, başlıklı haberde de Hitler'in komünist karşıtı, milliyetperver söylevinden bahsedilmekteydi: *“Milletin timsali olan eski ordumuzu daima düşünmeliyiz. Millet kendi mukadderatını kendi tayin etmelidir.”*²⁵⁵

Almanya'da komünizme karşı yürütülen bu kapsamlı ve uzun soluklu mücadeleyi Türk basınından takip etmek mümkündü.²⁵⁶

²⁵² Siirt Meb'usu Mahmut, “Türkiye, hariçten nasıl görülüyor?”, *Milliyet*, 27.07.1933

²⁵³ Dr. Nizamettin Ali, “Komünizm ve Almanya”, *Milliyet*, 25.05.1934.

²⁵⁴ “Almanya'ya eski azametini vereceğim”, *Milliyet*, 12.02.1933.

²⁵⁵ “Hitler niçin başvekil oldu?”, *Cumhuriyet*, 12.02.1933.

²⁵⁶ “Almanya'da mütemediyen komünist tevkif ediliyor”, *Cumhuriyet*, 24.10.1933; “Almanya'da beş komünist mahkûm oldu”, *Cumhuriyet*, 27.01.1934.

III.3.2.2. Reichstag Yangını (28.02.1933)

27 Şubat'ı 28 Şubat'a bağlayan gece Reichstag binası ateşe verilmişti. Bundan dolayı Van der Luppe adında bir komünist partisi üyesi olduğu ileri sürülen bir kişi yargılanarak idam cezasına çarptırıldı. Yangının en çok Nazilerin işine yaradığı ve onlara muhalefeti tasfiye fırsatı sunduğu düşünüldüğünde arka planda bir Nazi parmağı olduğu görüşü ağırlık kazanıyordu. Halk iradesinin temsil edildiği Reichstag'ın yakılmasının sembolik önemi, olayın kendisinden çok daha önemliydi. Bu olay hiçbir zaman tam olarak aydınlatılamayacaktı fakat kundaklamaya karıştığı iddiasıyla tutuklanan Georgi Dimitrov, davayı yakından izleyen dünya kamuoyunu, yangının bir provakasyon olduğuna ikna edecek kadar güçlü bir savunma yapmış ve beraat etmişti.²⁵⁷ Fakat Dimitrov'un savunmasının ve serbest kalmasının o dönem basınında hiç yankı bulmamış olması dikkat çekicidir.

Henüz ilk günlerde Türk Basını'nda, yangından komünistlerin sorumlu olduğuna dair peşin hükümlü haberler yer almıştı. *Cumhuriyet* yangını; "*Büyük bir ihtilal teşebbüsü patlak vereceği sırada bastırıldı!*" başlığıyla duyurmuştu. Baş sayfaya yerleştirilen Reichstag binası resminin altına "*Komünistlerin bir suikastı neticesinde tamamen yanan muazzam Rahişttag*" notu düşülmüştü. Hitler hükümetinin bu olay karşısındaki sorumluluğunun sadece Almanya ile sınırlı olmadığı aktarılıyordu: "*Hitler hükümetinin yalnız Almanya'yı değil, yalnız Avrupa'yı değil, hatta bütün dünyayı muhakkak bir ihtilal tehlikesinden kurtarmak vazifesile meşgul olduğu anlaşılıyordu.*" Satır aralarında, olayın henüz aydınlatılmadığı, Hitler'in yaklaşan seçimler öncesinde bu olayı fırsat bilerek, rakiplerine karşı kullanmak istemiş olabileceğinin de altı çiziliyordu: "*Eğer*

²⁵⁷ Tarihe "Leipzig davası" olarak geçen mahkeme sonucunda Dimitrov serbest bırakılmıştı. Georgi Dimitrov, *Faşizmin yargılanması. Leipzig 1933*, (Çev. Olcay Geridonmez) Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 2005.

*komünistlerin ve hele sosyal demokratların her hangi bir ihtilal tertipleri doğru değilse Hitlercilerin intihabatta müessir olmak için bu yoldaki şayialardan azami istifade etmeği düşündükleri şimdilik muhakkak gibidir.”*²⁵⁸ Buna rağmen, *Cumhuriyet* neredeyse şüpheye yer kalmayacak şekilde Reichstag’ın komünistler tarafından aynı anda 20 yerden ateşe verildiğini, van der Lubbe adlı Hollandalı bir komünistin olay yerinden çıkarken yakalandığını ve suçunu itiraf ettiğini duyuruyordu. Ancak Lubbe, “...bir emir üzerine hareket ettiğini inkâr etmişti...”²⁵⁹

Milliyet de ilk günden komünistleri suçlu ilan etmişti.²⁶⁰ Reichstag yangınına ilk sayfadan büyük puntolarla duyurmuştu: “*Bütün devlet binaları yakılacak, köprüler berhava edilecek, katliâm yapılacak, komünistler idareyi ele alacaklardı*” Ön sayfada yangının bütün ayrıntıları ve arkasındaki güç odakları anlatılmıştı:

Alman Millet Meclisi binası komünistler tarafından yakılmıştır. Bütün Almanya heyecan içindedir. Bir ihtilalin önüne geçmek için hükümet tedbir almaktadır. Polis tahkikatına göre Millet Meclisi binasının yakılması için tertibat Komünist fırkası merkezi olan Karl Liebnecht binasının yer altı mahzenlerinde hazırlanmıştır. Bu suikast ile birçok adamlar, kadınlar ve hattâ çocuklar alâkalıdır. Suikastçılar Millet Meclisi binasına Hitler fırkası mensupları kıyafetinde girmişlerdir. Meclis binasının yakılması bütün Almanyada bir tedhiş hareketinin başlangıcı idi. Komünist fırkası merkezinde alınan tertibata göre, bütün resmi binalar yakılacak, köprüler ber hava edilecek, şimendifer istasyonları yıkılacaktı. Hükümet erkanı ve yüksek memurlar katledilecekti..²⁶¹

Yangını takip eden günlerde Türk Basını’nın konuya olan yoğun ilgisi devam etti. İlk gün yayınlanan peşin hükümlü haberler yerini daha ölçülü haberlere bırakıyordu. Komünistlerin yangından sorumlu olmadıklarına dair Moskova kaynaklı haberlere de yer

²⁵⁸ “Almanya tehlike geçirdi!”, *Cumhuriyet*, 01.03.1933.

²⁵⁹ “Yirmi yerden birden ateş vermişler!”, *Cumhuriyet*, 01.03.1933.

²⁶⁰ “Bir gecede 2,000 komünist tevkif edildi”, *Milliyet*, 02.03.1933.

²⁶¹ “Almanya dehşetli bir suikasta uğradı!”, *Milliyet*, 01.03.1933.

verilmeye başlanmıştı.²⁶² Hatta *Cumhuriyet* komünistleri suçlayıcı yönde verdiği haberin tam tersi bir haber yayınlamıştı:

Dağ doğura doğura bir sıçan doğurdu. Almanya’da bir komünizm tehlikesile müterafik bir ihtilal tertibinin faaliyete geçmek üzere bulunduğu ait olarak verilmiş olan ilk heyecanlı haberler hemen tamamen sıfıra münce olmuş gibidir. Ortada Rayihştag yangınından başka bir hadise yoktur, ve bunun da nasıl vukua gelmiş veya getirilmiş olduğu henüz belli değildir. Hitler’cilerin Rayihştag yangınına komünistlere ve sosyalistlere hücum için güzel bir vesile itihaz etmiş oldukları artık muhakkak sayılmalıdır.²⁶³

Yazarlar da yangını köşelerine taşımışlardı. Ahmet Şükrü, yangının nasyonal sosyalistler ile komünistler arasında süren geleneksel mücadelenin bir sonucu olduğunu düşünmekteydi. Şükrü, Hitler’in başbakanlığı öncesinde Merkez partisi ve sosyal demokratlar polislik görevini yerine getirerek iki uç hareket arasında dengeyi sağladıklarını fakat sonra dengelerin değiştiğini aktarıyordu. Hitler iktidara gelir gelmez polis teşkilatını ele geçirmiş ve kendi adamlarını yerleştirmişti. Şükrü, iki siyasi hareket arasında süre gelen çatışmanın, devlet ile komünistler arasında bir çatışmaya dönüştüğünü ve Reichstag yangınının bu sürecin bir parçası olduğunu düşünmekteydi: “*Hitler hükümeti iktidara geçtiği günden beri Almanyada cereyan eden hadiselerin hülâsası bundan ibarettir. Ve bu tethiş siyaseti, Alman Millet Meclisi binasının yakılmasile yeni bir merhalesine daha giriyor.*” Şükrü, resmi çevrelerin açıklamalarına rağmen sorumluların henüz kesinleşmediğini ekliyordu. Fakat seçimlere birkaç gün kala çıkan yangının Hitler’e yaradığı kesindi: “*Hadisenin mahiyeti ne olursa olsun, herhalde şu muhakkaktır ki, Hitler ve fırkası hâdiseden intihabat namına azamî derecede istifade etmeği ihmal etmemişlerdir.*”²⁶⁴

²⁶² “Almanya heyecan içinde!”, *Cumhuriyet*, 02.03.1933; “Hitler mi yaktırdı?”, *Milliyet*, 03.03.1933.

²⁶³ “Alman hükümeti ele geçen delilleri sayıyor”, *Cumhuriyet*, 03.03.1933.

²⁶⁴ Ahmet Şükrü, “Almanya’da neler oluyor?”, *Milliyet*, 02.03.1933.

Muharrem Feyzi, yangını komünistlerin çıkardığına emindi: “*Martın beşinde yapılacak intihabata dahi bunlar [Nasyonal Sosyalistler] ekseriyet kazandığı takdirde Almanya’da Komünist’lerin son günü gelmiş olacaktır. Bunun için komünistler umumi bir ihtilal yaparak vaktile vaziyete hakim olmak istediler.*” Fakat hükümet, komünistlerden daha uyanık davranmış, temek hak ve özgürlükleri askıya alan bir kararname çıkararak olası bir ihtilali engellemişti.²⁶⁵

Van der Lubbe, yargılanarak idama mahkum edildi ve cezası 10 Ocak 1934’te uygulandı. Feyzi, suçunu defalarca itiraf eden Lubbe’nin idamının Nazi basınının bir kısmında rahatsızlık yarattığını, fakat dünyanın her tarafında memnuniyetle karşılandığını duyuruyordu.²⁶⁶

Türk basınında yargılama süreciyle ilgili yayınlanan haberler, net bir şekilde ifade edilmese de Van der Lubbe’nin işkence altında suçu üstlendiğine işaret ediyordu:

Rayıştag yangını hakkında sorulan suallere maznun Van Derlubbe, güçlükle anlaşılır bir sesle, 27/2 tarihini Berlin sokaklarında dolaşmakla geçirdiğini söylemiştir. Akşamüzeri ateş vermek üzere çakmaklar satın aldığı itiraf eden Van der Lubbenin Rayıştagı yakıp yakmadığı sualine verdiği cevap anlaşılammıştır. Bununla beraber tercüman müspet cevap verdiğini söylemiştir. Fakat, Van der Lubbe Rayıştagı niçin yaktığını söylemeyeceğini bildirmiştir.²⁶⁷

İlginçtir ki, 73 yıl sonra Alman Federal Savcılığı, 6 Aralık 2007’de Nazi hukukuna göre yapılan yargılamayı haksız bularak Van der Lubbe hakkındaki kararı bozacaktı.²⁶⁸

Hitler, yangından hemen sonra Hindenburg’a devletin ve halkın korunmasını öngören bir kararname imzalattı (*Zum Schutz von Volk und Staat*, 28.02.1933). Bu kararname basın-yayın faaliyetlerini sınırlandırıyor, herhangi bir sebep göstermeden

²⁶⁵ Muharrem Feyzi, “Almanya’da hayat memet mücadelesi”, *Cumhuriyet*, 03.03.1933.

²⁶⁶ “Muharrem Feyzi, “Almanyanın dahili ahvalı”, *Cumhuriyet*, 03.01.1934.

²⁶⁷ “Rayıştag yangını meselesi!”, *Cumhuriyet*, 01.10.1933.

²⁶⁸ *Aufhebung des Urteils gegen Marinus van der Lubbe festgestellt.* (2008, Januar 10). Erişim tarihi: 11 Mayıs 2011. <http://www.generalbundesanwalt.de/de/showpress.php?themenid=10&newsid=298>

tutuklama yapılmasına imkan tanınıyordu.²⁶⁹ *Milliyet* konuya ilişkin haberinde “*Hiyaneti Vataniye*” hakkında bir kararnamenin yürürlüğe girdiğini duyuruyordu: “*Hiyaneti vataniye cürmü hakkında nazırlar meclisi tarafından dün akşam sür’atle hazırlanan kararname, reisisühur tarafından tasdik edilmiştir.*”²⁷⁰

Sonuçta seçimlere birkaç gün kala binlerce komünist tutuklanmış ve yayın faaliyetlerine son verilmişti. Komünistlere karşı yürütülen imha politikası seçimlerden sonra artarak devam edecek,²⁷¹ hatta bu şiddet dalgası yakın zaman sonra yahudilere de yönelecekti.²⁷² Hitler bu sefer seçimlere, devletin polis gücünü arkasına alarak girecekti.

III.3.3. Ya Hep Ya Hep: 5 Mart Seçimleri

Hindenburg’un hükümeti kurma görevini Hitler’e veremesinden sonra NSDAP, Milliyetçi Parti ile ittifak yapmış, bu sayede parlamentodaki 583 sandalyenin 247’sini elde etmişti. Fakat buna rağmen çoğunluk sağlanamamıştı. 70 sandalyeli Merkez partisiyle görüşmeler sonuç vermeyince, Hitler selefleri gibi ülkeyi 48. maddeye dayanarak yönetmek yerine, parlamentoyu feshederek seçimlere gitme kararı almıştı.²⁷³ Hitler, başbakan olmasının avantajıyla devlet imkanlarını kullanarak bu sefer oylarını arttırabileceğini düşünüyordu. Reichstag ile beraber Prusya meclisi de feshedilmiş ve 5 Mart günü seçime gitme kararı alınmıştı. Seçim kararı, kanlı şiddet olaylarıyla sonuçlanan siyasi mücadeleyi kızıştırmıştı.²⁷⁴

Ahmet Şükrü, Hitler’in 5 Mart’ta yapılacak seçimlerde tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu sağlama umuduyla şansını yeniden denemek istediğini

²⁶⁹ “Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat”, *Reichsgesetzblatt*, Teil I, Nr.17, Berlin, 28.02.1933.

²⁷⁰ “Şiddetli tedbirler”, *Milliyet*, 01.03.1933.

²⁷¹ “Komünist meb’uslar Rayiştag’a alınmayacak”, *Cumhuriyet*, 11.03.1933; “Hitler ve amele. Komünistlere üniforma yasak”, *Milliyet*, 18.03.1933; “Komünistlik memnu!”, *Cumhuriyet*, 18.03.1933.

²⁷² “Nefes yok! Komünistlere ve yahudilere Almanya dar gelecek”, *Milliyet*, 19.03.1933.

²⁷³ “Hitler faaliyete geçti”, *Cumhuriyet*, 03.02.1933.

²⁷⁴ “Alman intihabati”, *Milliyet*, 28.02.1933.

düşünüyordu.²⁷⁵ Muharrem Feyzi, Hitler'in iş başına gelir gelmez “*dahili siyaset sahasında favkalâde faaliyete*” giriştiğini, dünya ülkelerini ve sermaye çevrelerini ürkütmekten çekindiği için ise dış ilişkilerde ve ekonomik alanlarda daha hassas davrandığını belirtiyordu. Fakat Hitler'in iktidardaki yerini sağlamlaştırmasından sonra işlerin değişebileceğini ekliyordu: “*Şimdi iş başında bulunan Faşist fırkası ile milliyetperverleri ve muhafazakârların para ve iktisat işlerinde ve içtimai mes'elelerde birçok inkılâpkârane ve cezri tasavvurları vardır. Fakat mevkilerini kuvvetlendirmeden evvel bütün âlemi kendi aleyhlerine kışkırtmaktan çekiniyorlar.*” Feyzi'ye göre, parlamento ile aynı zamanda Prusya meclisinin de dağıtılması, Hitler'in ülkeyi tek elden yönetebilecek bir güce ulaşması amacına hizmet edecekti: “*Eğer beklenen bu muvaffakiyet hasıl olursa ihtimal tasarrut bahanesile Prusya parlâmentosu ve hükümeti devlet parlamentosu ve kabinesile birleştirecek ve Almanya'daki idari tefrika asgari bir hadde yani memleketin üçte birine indirilmiş olacaktır.*”²⁷⁶

Seçimler çok gergin bir ortamda başlamıştı.²⁷⁷ Heryerden çatışma haberleri geliyordu. Fakat seçimden bir gün sonra sokaklar sakinleşmiş, gergin bir bekleyiş başlamıştı. Nasyonal sosyalistler duruma hakim bir vaziyetteydi. Sandıklar açıldıkça Hitler'in her yerde oylarını arttırdığı görülüyordu. Zaferi kutlamak amacıyla düzenlenen kitlesel yürüyüşlerde hep bir ağızdan “*Deutschland über alles*” şarkısı söyleniyordu.²⁷⁸

NSDAP, 647 sandalyeden 288'ini kazanmıştı. Komünistlerin sandalye sayısı 100'den 81'e düşmüştü. Basında Hitler'in büyük bir başarı kazandığı duyuruluyordu.²⁷⁹

²⁷⁵ Ahmet Şükrü, “Hitlerin ilk işi”, *Milliyet*, 05.02.1933.

²⁷⁶ Muharrem Feyzi, “Hitler faaliyette”, *Cumhuriyet*, 09.02.1933.

²⁷⁷ “Alman şehirlerinde kanlı musademeler”, *Cumhuriyet*, 05.03.1933; “Alman intihabı bugün!”, *Milliyet*, 05.03.1933.

²⁷⁸ “Hitler intihabatta ekseriyet kazandı”, *Milliyet*, 06.03.1933; “Almanya'dan sabaha karşı gelen telgraflar”, *Cumhuriyet*, 06.03.1933.

²⁷⁹ “Hitler fırkası büyük bir muvaffakiyet kazandı”, *Cumhuriyet*, 07.03.1933;

Cumhuriyet ve *Milliyet*'te Hitler'in diktatörlüğe doğru gittiği, III. Reich'in artık kurulduğu haberlerine yer veriliyordu: “Hitlerin üçüncü Alman imperatorluğu dediği şey bir hakikat olacaktır.”²⁸⁰ Ahmet Şükrü nasyonal sosyalistlerin “...Komünist fırkasının ellerini, kollarını bağlayarak elde ettikleri bu muzafferiyet’e rağmen yeteri çoğunluğu sağlayamadıklarını belirtiyordu. Fakat bunun büyük bir önemi yoktu: “Ve Almanyada kanunu esasi devri kapanmış Faşist devri başlamış olduğuna göredir ki kanunu esasi çerçevesi içinde yapılan intihabatın da ehemmiyeti binnisbe azdı.” Şükrü, faşizmin Hitler'in iktidara gelişiyle zaten bir aydır başlamış olduğunu söylüyordu: “Almanya’da Faşist devri geçen ayın başından beri almış yürümüştür”.²⁸¹ Muharrem Feyzi, Alman halkının geleceğini faşistlere emanet ettiği görüşündeydi. Ona göre Alman milleti kendi içinde birliği tesis etmişti. Şimdi artık milli hukukun temini için dışarıya karşı “müttehit bir cephe halinde” harekete geçilebilecekti.²⁸²

III.3.4. III. Reich’in Kurulması: Hitler Almanyası

III. Reich’in kurulması yolunda önemli bir yol katedilmişti. Heryerde federal sistemi ortadan kaldıracak tedbirler alınıyordu. Bu süreçte Almanya’nın, Hitler sayesinde şanlı imparatorluk günlerine döndüğü fikri canlandırılmak isteniyordu. Bu amaçla cumhurbaşkanına, Almanya’daki bütün resmi binalarda siyah- kırmızı-beyaz renkli imparatorluk bayrağının Hitler’in Gamalı Haç bayrağıyla beraber dalgalanmasını öngören bir kararname imzalatılmıştı: “Bu bayraklar, Alman İmparatorluğunun şerefli mazisile Alman milletinin muzafferane bir surette tekrar canlanması arasında bir bağ teşkil

²⁸⁰ “Hitlerin istediği. 3 üncü imperatorluk artık teessüs etmiştir”, *Milliyet*, 08.03.1933; “Almanya karışıyor”, *Cumhuriyet*, 08.03.1933.

²⁸¹ Ahmet Şükrü, “Alman intihabati”, *Milliyet*, 07.03.1933.

²⁸² Muharrem Feyzi, “Almanya’daki faşist inkılâbı”, *Cumhuriyet*, 15.03.1933.

etmektedir. Bu bayrakların birleşmesi, devletin sâvvetini ve Alman milletinin bütün milli unsurlarının samimi vahdetini temsil edecektir.”²⁸³

Hitler ve yakın arkadaşları Reichstag’ın açılışında her ayrıntıyı, Alman İmparatorluğu’nun görkemli günlerini anımsatacak bir titizlikle hazırlamışlardı. 21 Mart, 1871’de kurulan II. Reich parlamentosunun açılış yıldönümüydü. Açılış, Reichstag binasının yanması üzerinde Potsdam’da, Büyük Friedrich’in mezarının yanbaşıında bir kilisede yapılmıştı. Feyzi, yazısında sembolik değeri yüksek olan bu özenli tercihlere dikkat çekiyordu: “Yeni parlamento, bundan altmışiki sene mukaddem husula gelen Almanya ittihadının ilk parlamentosunun toplandığı gün olan 21 martta açılmıştır. Potsdam Alman ittihadının belkemiğı olan Prusya’nın en şanlı hatıralarını yaşatan bir yerdir.” Feyzi’ye göre , I. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra yaşanan “zillet, hakaret ve safalet”, Alman birliğinin eskisinden de güçlü kurulmasını motive etmişti: “bugün Almanya’da millî birlik Bismark’ın bile muvaffak olamadığı geniş bir mikyasta vücade gelmiştir.”²⁸⁴ Açılışta Alman veliahtı da hazır bulunmuştu. Hindenburg açılış konuşmasında “eski Prusya zihniyetinin yeni nesilde canlandırılması”ndan bahsetmişti.²⁸⁵ Cumhuriyet açılışın, Almanya için tarihi bir gün olduğunu, imparatorluk günlerine dönüldüğünü yazıyordu.²⁸⁶ Kutlanan yalnızca Reichstag’ın açılışı değildi, yeni bir devlet fikrinin doğuşuydu: “Bu rejim milletin bizzat kendi hakimiyetidir. Ve bütün Almanya’nın kuvvetlerini nefsinde toplamaktadır.”²⁸⁷

²⁸³ “İmparatorluk bayrağı resmen heryere çekildi”, *Cumhuriyet*, 14.03.1933; “Almanya’da yeni bayrak”, *Milliyet*, 14.03.1933.

²⁸⁴ Muharrem Feyzi, “Almanya’da millî birlik”, *Cumhuriyet*, 24.03.1933.

²⁸⁵ “Rayhştag açıldı, büyük tezahürat yapıldı”, *Cumhuriyet*, 22.03.1933.

²⁸⁶ “Almanya imparatorluğa doğru gidiyor”, *Cumhuriyet*, 22.03.1933.

²⁸⁷ “Rayiştag’da ilk celse”, *Cumhuriyet*, 23.03.1933.

Elde ettiği yüksek oy oranına rağmen NSDAP, tam yetkili bir hükümet kurabilmek için gereken üçte ikilik parlamento desteğini sağlayamamıştı. Hitler'in mutlak iktidarı önünde duran bu yasal engel ise kısa zamanda aşılacaktı.

III.3.4.1. Parlatentonun Sonu: *Ermächtigungsgesetz*

Reichstag yangını bahanesiyle alınan yetki yasasından sonra, III. Reich'in kurulması sürecinde çok önemli bir aşamaya gelinmişti. *Tag von Potsdam* (Potsdam günü)'dan iki gün sonra Hitler, 23 Mart'ta parlatentonun onayına, kısaca *Ermächtigungsgesetz* (yetki yasası,) olarak anılan “*Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich*” (halkın ve devletin sıkıntısını gidermeye dair kanun) adında bir yasa sundu. Buna göre hükümet dört yıl boyunca, parlamento onayına gerek duymadan yasa çıkarmaya ve uygulamaya tam yetkili olacaktı.²⁸⁸ Komünist parti yasaklı olduğundan, sosyal demokratlar hariç bütün partiler 23.03.1933'te parlatentonun onayına sunulan yasa tasarısını onaylamışlardı. Almanya'da parlatenter demokrasinin sonunu getiren yasa 94'e karşı 444 oyla kabul edilmiş ve bir gün sonra yürürlüğe girmişti.

Bu olay Türk Basını'nda büyük ses getirmişti. *Cumhuriyet* haberi, “*Hitler Almanya'nın Hâkimi mutlakı!*” başlığıyla duyurmuştu. *Cumhuriyet*'te göre Almanya'da diktatörlük rejimi resmen kurulmuştu: “*hükümete tam salâhiyet ve mezuniyet verilmesi hakkındaki kanunun meclisçe kabulü diktatörlük idaresine kanuna uygun bir şekil vermiştir.*” Haberde Hitler'in, birinci hedefine ulaştığı, bundan sonra “*Alman milletine eski hürriyetini, büyüklüğünü ve şerefini yeniden kazandırmak*” amacıyla ikinci hedefe doğru yürüyeceği yazılmaktaydı.²⁸⁹ Milliyet de haberi benzer bir başlıkla duyurmuştu: “*Hitler'in*

²⁸⁸ “Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich”, *Reichsgesetzblatt*, Teil I, Nr. 25, 24.03.1933.

²⁸⁹ “Hitler Almanya'nın Hâkimi mutlakı!”, *Cumhuriyet*, 25.03.1933.

Diktatörlüğünü Reichstag Tasdik Etti". Haberde, Merkez Partisi ile Bavyera Halk Partisi'nin "*milletin kurtarılması için*" yasaya onay verdikleri yazılıyordu.²⁹⁰

Ahmet Şükrü, otoriter yönetim tarzlarının, "*umumi harbin doğurduğu anarşi*" yüzünden, demokrasi rejiminin yerini almaya başladığını düşünüyordu. Bu süreç ise, milletlerin kendi arzusuyla gerçekleşiyordu: "*Şu muhakkaktır ki milletler hürriyetten ve demokrasinden ziyade disipline ve otoriteye kıymet veriyorlar.*"²⁹¹ Şükrü, iktidara gelmesinden sonra Hitler'in dış politikada muhalefette söylediği sözlerden farklı hareket edeceğini umuyordu: "*Ancak bu sözlerin çoğunu, Alman devletinin harici siyasetini izahattan ziyade dahilî politika manevrası telâkki etmek lâzımdır.*" Ona göre Hitler bu yönde etkileyici olacaktır: "*Hitler'in akliselimi ve dirayeti Almanya'nın tekrar böyle bir akibete sürüklenmesine karşı büyük bir zımandır.*"²⁹²

III. Reich'in yasal dayanağı artık hazırды. Bundan sonra, neredeyse yaşamın her alanına temas edecek Nazileştirme süreci başlamıştı. Hitler elindeki yetki kanununa dayanarak işe, 7 Nisan 1933'te *Reichsstatthaltergesetz* (Devlet valilerine dair yasa) adında bir kanun çıkarmakla başladı. Kanun, merkezden atanacak valilere, şimdilik Prusya dışında yerel hükümetleri denetleme ve dağıtma, yargıçları atama gibi olağanüstü yetkiler vermektedir. Yasanın birincisi maddesi içişleri bakanlığına bağlı valilerin (Reichsstaatshälter) görev sınırlarını çiziyordu: "*Valiler Alman şansöyesinin belirlediği politikanın uygulandığını takip etmekle sorumludur.*"²⁹³

Eyalet meclislerinin bağımsız yetkileri merkezi hükümete devredilmişti. Böylece Almanya'da yüzyıllardır devam eden federal devlet yapısı bir anda ortadan

²⁹⁰ "Hitler tam diktatör!", *Milliyet*, 25.03.1933.

²⁹¹ Ahmet Şükrü, "Beynelmilel diktatörlük", *Milliyet*, 25.03.1933.

²⁹² Ahmet Şükrü, "Almanya nereye gidiyor?", *Milliyet*, 26.03.1933.

²⁹³ *Zweites Gesetz zur Gleichschaltung der Länder mit dem Reich*. (1933, Nisan 7). Erişim tarihi: 23.03.2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/gleichschaltung33-2.htm>.

kaldırılmıştı.²⁹⁴ Ahmet Şükrü, Alman milli birliğinin sağlanmasında çok önemli bir aşamaya geldiğini kaydediyordu. Bismarck'tan beri coğrafi yer adından daha fazla bir anlam taşımayan Almanya, Hitler'in iktidara geçmesiyle ilk kez merkezden idare edilen bir devlet teşkilatına kavuşuyordu. Fakat Hitler'in idealleri Almanya'nın sınırlarını da aşıyordu. Şükrü'ye göre Nasyonal Sosyalizm “*siyasî bir fırka mücadelesinden ziyade*”, bütün Almanları içine alan “*bir milli birleşme hareketi*”ydi.²⁹⁵

Ardı ardına sendikal hareketleri yasaklayan, işçi hareketlerini kontrol altına alan kanunlar çıkarılıyordu.²⁹⁶ Goebbels konuyla ilgili bir açıklamasında, adil paylaşım esasına bağlı kalarak işçi hayatını düzenleyen kanunların toplumsal barışa yaptığı katkıyı vurguluyordu: “*Bizim kurduğumuz devlet içinde içtimaî sulh şüpheli sureti hallerle temin edilmiş değildir. Bu sulh, içtimaî ve iktisadî hayatta hukuk ve vazifelerin âdilâne ve halisane taksimine istinat etmektedir.*”²⁹⁷

Muharrem Feyzi, Hitler ve arkadaşlarının Almanları milli gayeler etrafında toplamak için “*sarsılmaz bir azim ile*” mücadeleye atıldıklarını kaydediyordu. Hitler, Almanlar arasındaki “*fırka ve sınıf farklarını*” bu amaçla yasaklamıştı. Feyzi, Hitler'in SPD'ye bağlı işçi sendikasını lağvetmesini bu yönde atılmış önemli bir karar olarak yorumluyordu. Çünkü bu teşkilat milli amaçlara aykırı hareket etmekteydi: “*Almanyadaki sosyalizm teşkilâtı sınıf davası güttüğünden ve milli bünyede yabancı bir uzuv vaziyeti takınmış bulunduğundan ilga edilmiştir.*”²⁹⁸ Vakıf'teki bir yazısında Ömer Rıza yeni iş kanununun Almanya'da militarist bir işçi cephesi (Arbeitsfront) oluşturduğu görüşündeydi:

²⁹⁴ “Almanyada başvekilin direktifine bağlı valiler tayin ediliyor”, *Milliyet*, 09.04.1933.

²⁹⁵ Ahmet Şükrü, “Bir millet uyanıyor”, *Milliyet*, 30.04.1933.

²⁹⁶ *Gesetz über Treuhänder der Arbeit*, (1933, Mai 19). Erişim tarihi: 23 Nisan 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/treuhaender33.htm>; *Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit*, (1934, Januar 20), Erişim tarihi: 23 Nisan 2011, <http://www.documentarchiv.de/ns/nat-arbeit.html>

²⁹⁷ Goebbels, “Mesai kanunu”, *Ayın tarihi*, Sayı II, 1-31 II. Kânun 1934, s.214.

²⁹⁸ Muharrem Feyzi, “Hitlerin siyasî ve içtimaî programı”, *Cumhuriyet*, 07.05.1933.

“Yeni kanun, mesai hayatını bir ordu gibi tanzim ve ameleyi bir ordu gibi sevk ve idare ediyor. Bu suretle her fabrika sahibi, bir kıta kumandanı olmaktadır.” Rıza’ya göre bu kanun üretim masrafları azalacak, Almanya’nın İngiltere ve Amerika ile dış ticaretle rekabet gücü artacaktı.²⁹⁹

Ahmet Şükrü, Hitler’in, güçlü şüphelere rağmen “tıpkı İtalya’da Mussolini’nin yaptığı gibi”, “Almanya’yı Faşistleştirmek yolunda” hızla ilerlediğini yazmaktaydı. Sanılanın aksine işçi örgütleri kuvvetli bir direniş göstermeden Hitler’in eline geçmişlerdi: “Almanyada Faşizmin kurulmasına engel olacağı zannedilen bu kuvvetli işçi teşkilâtı olmuş meyve gibi Hitler’in kucağına düşmüş demektir.”³⁰⁰

Kısa zaman zarfında sendikal hareketler “kayıt ve şartsız olarak Hitlerin idaresine tabi olmuş ve Nasyonal Sosyalist inkılâbına iltihak eylemiş”ti.³⁰¹ Basında mevcut siyasi partilerin Hitler bayrağı altında birleştiğine dair yazılar yer alıyordu.³⁰² Feyzi’ye göre iç ve dış tehditler karşısında milli birliğin önemini kavrayan diğer siyasi partiler Hitler’in hareketine gönüllü olarak katılmışlardı: “Alman milleti’nin haricî ve dahilî tehlikelere karşı mukavemet edebilmesini milli birikte gören diğer fırkalar Hitler’in bu gayesi etrafında toplanmışlardı.” Feyzi, son tedbirlerle Almanya’da milli birlik temelinin bir kat daha güçlenmiş olduğunu kaydediyordu.³⁰³ Feyzi daha birçok yazısında bu yöndeki düşüncelerini paylaşmaya devam etmişti.³⁰⁴

Milliyet başyazarı Siirt Meb’usu Mahmut, Hitler politikasının “memlekette tam bir vahdet” sağlamak için çalıştığını, fakat bu işi sadece kanunlarla yapmanın zor

²⁹⁹ Ömer Rıza, “Almanyada yeni mesai kanunu”, *Vakit*, 26.01.1934.

³⁰⁰ Ahmet Şükrü, “Almanya’nın haricî siyaseti”, *Milliyet*, 16.05.1933.

³⁰¹ “Hitler ve amele”, *Milliyet*, 06.05.1933; “Hitler amele sınıfını da eline alıyor”, *Milliyet*, 04.05.1933.

³⁰² “Alman sosyalistleri dağıtıldı”, *Milliyet*, 24.06.1933; “Hügenberg istifa etti, fırkası nazilere bağlandı”, *Cumhuriyet*, 29.06.1933; “Hügenberg çekildi”, *Milliyet*, 29.06.1933; “Fırkalar Hitler bayrağı altında!”, *Cumhuriyet*, 01.07.1933.

³⁰³ Muharrem Feyzi, “Almanya mücadele teşekkülleri birleştirdi”, *Cumhuriyet*, 25.06.1933.

³⁰⁴ Muharrem Feyzi, “Almanyada cephe birliği”, *Cumhuriyet*, 03.07.1933.

olduğunu belirtiyordu: “*Şüphe yok ki, böyle bir karar ve programın tatbikatında daima müşkülât çıkar. Bu işleri, yalnız kanunların maddelerine dayanarak başarmak güçtür. Örfi ve idari kararlar lâzımdır. Tutulan yol budur.*” Mahmut, dönemin hususiyetleri gereği ve istikrarın sağlanması adına Hitler’in muhalefeti susturmasının gerekliliğine dikkat çekiyordu: “*Umumi hayatın bugünkü şeraiti içinde bu sisteme bir şey denemez. Hele Almanya gibi dahilde ve hariçte namütenahi zorluklar içinde çarpınan bir memleket için her şeyden evvel siyasi vahdet lâzımdır.*” Mahmut, Hitler’in muhalefeti bütün unsurlarıyla tasfiye etmeyi başarması halinde “*müttehit, müşterek bir ideal etrafında toplanmış*” Almanya’nın bu durumdan kazançlı çıkacağını düşünüyordu: “*Şansolye Hitler, doğrudan doğruya tek fırka esasına gidiyor. Eğer buna muvaffak olursa, neticenin Alman davası lehinde olacağına şüphe yoktur.*”³⁰⁵

Nitekim Hitler, 14 Temmuz 1933’te NSDAP dışındaki bütün partileri hukuk dışı ilan eden ve parti kurma girişimini 3 yıla kadar hapis veya para cezasına çarptıran bir yasa (Gesetz gegen die Neubildung von Parteien) ile muhalefeti tam anlamıyla sindirmişti.³⁰⁶ *Milliyet*, kanunu “Servete haciz” başlığıyla duyuruyordu.³⁰⁷

Sol partilerin siyasi hayattan tasfiyesi, ve diğerlerinin ya gönüllü, ya da yasa zoruyla kapanması, Almanya’da NSDAP’li bir tek parti dönemini başlatmıştı. Yasanın kabulünden 4 ay sonra (12 Kasım 1933) yapılan genel seçime NSDAP tek başına girmişti.

Aslında bu “*Alman milletinin Hitler hükümetince takip olunan siyaset tasvip edip etmediği*”ni anlamak üzere yapılan bir referandum niteliğindedi.³⁰⁸ Seçimlerde %

³⁰⁵ Siirt Meb’usu Mahmut, “Almanyanın gidişi, Hitlerin politikası”, *Milliyet*, 04.07.1933.

³⁰⁶ *Gesetz gegen die Neubildung von Parteien*, (1933, Temmuz 14). Erişim tarihi: 23.03.2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/volksabstimmung33.htm>

³⁰⁷ “Servete haciz. Almanya’da devlet düşmanının serveti alınacak”, *Milliyet*, 16.07.1933.

³⁰⁸ “Almanya bugün Hitler politikasına rey veriyor”, *Milliyet*, 12.11.1933; “Almanlar bugün ‘evet’ veya ‘hayır’ diyecekler”, *Vakit*, 12.11.1933.

92'nin üzerinde evet çıkmıştı. *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Vakit* konuya ilişkin haberlerinde, bu seçimin diğerlerinden farklı bir içerik taşıdığına dikkat çekiyordu:

Millî kanaatteki birlik evvelki intihaplardan farklı olan bu intihabatın haricî manzarası ve şekli ile de pek açık surette meydana çıkmıştır. Çünkü bugün halkın reyine yapılan bu müracaat bir intihap mücadelesi mahiyetini almamış, bilâkis milli kanaatteki birliğin resmî ve alenî bir surette tezahürü olmuştur.³⁰⁹

Cumhuriyet, ayrıca NSDAP'nin basın bürosunun konuya ilişkin açıklamasına da yer veriyordu: “*Alman milleti sulh siyaseti ve fakat aynı zamanda şeref siyaseti taraftarı olduğunu bütün dünyaya resmen ilân etmiştir. Alman milleti, hükümetinin siyasetini şimdiye kadar emsal görülmemiş bir birlikle tasvip etmiştir.*”³¹⁰

Vakit, oy verme işlemi sırasında Berlin’de bulunan bir kişinin tanıklığına yer vermişti. Anlatılanlar aslında seçimlerin adil yapıldığı yönündeki kuşuklara yer bırakmıyordu:

Amele mahallelerinde daha altı ay evvelisine kadar Hitlere silâh çeken ameleler de içten gelen bir arzuyla, bir sevinçle mi rey veriyorlar.. Bu mahallelerden birine gittim. Buralarda rey sandıkları daha çoğaltılmış, meyhalelerin en diplerinde bile konmuş, bu meyhanelerden birine girdim, bir kadeh bira ismarlıyarak reylerin nasıl verildiğini seyrettim. Müntehip elinde sarfi geliyor. Doğru kutunun başına ve yarıktan içeri bir rey pusulası atıyor. Buraya kadar kimsenin ses çıkardığı yok. Fakat sonra arkada bir iki fısıltı, müntehiplerin vaziyeti, Non Yar sesleri ve bi hikmeti hüda kutuya atılan rey pusulası kendiliğinden tekrar dışarı çıkıyor, yenisi atılıyor.³¹¹

Yazarın ifadesiyle, “*seçim, ister bir komedyaya ister bir milletin hakiki arzusu olsun inkisarı hayale uğrıyan Almanlara yeniden can veren, ve onların kafalarını yukarı kaldırarak tekrar Doyçlant Doyçland überales demelerine sebep oldu.*”³¹² Bu seçim

³⁰⁹ “Alman milleti dün hakikî kanaatini resmen bildirdi”, *Cumhuriyet*, 13.11.1933; “Alman milleti dün kat’î kararını verdi”, *Milliyet*, 13.11.1933; “Alman intihabatı neticesi”, *Vakit*, 13.11.1933.

³¹⁰ “Kat’î netice. Almanyada kaç kişi ‘evet’ ve kaç kişi ‘hayır’ dedi?”, *Cumhuriyet*, 14.11.1933.

³¹¹ “Almanyada son intihabat nasıl oldu?”, *Vakit*, 18.11.1933.

³¹² “Almanyada son intihabat nasıl oldu?”, *Vakit*, 18.11.1933.

sonuçlarıyla totaliter “*Führer Devleti*”nin, diğer bir deyişle *III. Reich*’ın gelişimi tamamlanmış oluyordu. Artık Almanya tarihine damgasını vuracak bir dönem başlamıştı.

III.4. III. Reich’ta Yaşam

*1918 ihtilâli avelâde bir isyan idi. Asıl ihtilâl Hitlerizmdir.*³¹³ —Hitler

Nazi döneminden bahsedildiğinde genellikle akıllara ilk gelen, haksızlıklarla geçen şiddet dolu yıllar, toplama kampları ve “*Endlösung*” (nihai çözüm) olarak tanımlanan yahudi soykırımı olmaktadır. Nasyonal Sosyalistlerin gözünde -yahudiler ve komünistler başta olmak üzere- kendilerinden olmayan herkes potansiyel suçluydu. Bu sebeple gerçek bir suça veya suçluya ihtiyaç duymadan en basit gerekçelerle cezalandırılabilirlerdi. Örneğin Hindenburg anısına dikilmiş meşe ağacına yapıldığı söylenen bir saygısızlıktan dolayı cezaevlerinde tutuklu bulunan komünistlere üç gün yemek verilmemesi³¹⁴ gibi “*hukuka uygun*” bir ceza bu dönem için uç bir örnek sayılmazdı. Savaş sonrasında Nürnberg mahkemelerinde yargılanan birçok Nazi, savunmalarında üstlerinden aldıkları emirleri yerine getirmekten başka bir şey yapmadıklarını, dolayısıyla suçsuz olduklarını ileri sürmüşlerdi. Milyonlarca Yahudinin sürülmesinde ve toplama kamplarında tutulmasında büyük sorumluluğu bulunan Adolf Eichmann da Kudüs’te yargılandığı mahkemede aynı sebeple suçsuz olduğunu ileri sürmüştü.³¹⁵

Kimi zaman atlanan bir gerçek, Nazi rejimi süresince insanların uğradıkları haksız uygulamaların ve maruz kaldıkları şiddetin genellikle hukuka uygun olduğuydu.³¹⁶

Hitler meşru yollarla iktidara gelmişti ve iktidarını sağlamlaştırmak için parlamentoyu

³¹³ “Hitlerin yeni bir nutku!”, *Cumhuriyet*, 11.07.1933; “Asıl ihtilâl bizim ihtilâlimizdir”, *Vakit*, 11.07.1933.

³¹⁴ “Komünistler 3 gün aç bırakılacak”, *Cumhuriyet*, 30.07.1933.

³¹⁵ Hannah Arendt, *Kötülüğün sıradanlığı. Adolf Eichmann Kudüs’te*, (Çev. Özge Çelik), Metis, İstanbul, 2009, s. 31–32.

³¹⁶ Ilse Staff, *Justiz im Dritten Reich : Eine Dokumentation*, Fischer Bücherei, Frankfurt am Main, 1964, s.9.

devre dışı bırakmaya yarayan yetki yasasını yine parlamento onayıyla elde etmişti. Yetki yasasının 30 Ocak 1937 ve 30 Ocak 1939'da uzatılması dışında, Nazi rejimi süresince, sadece 2 yasa için parlamentonun onayına başvurulmuştu. Bu yasalardan biri 30 Ocak 1934 tarihli yeniden yapılandırma yasası (Neuaufbaugesetz³¹⁷), diğeri ise üç başlıktan oluşan Nürnberg yasalarıydı. III. Reich dönemi boyunca bunların dışında çıkarılan bütün yasalar yetki yasasına (Ermächtigungsgesetz) dayandırılmıştı.³¹⁸

Hitler, 1 Eylül'de toplanan Nürnberg kongresinde verdiği nutukta tam anlamıyla iktidarı ele geçirme sürecinin Mart'ta kabul edilen yetki yasasıyla sona erdiğini, fakat kültürden sanata, ırktan siyasete, sağlıktan hukuka kadar *“her sahaya tatbik edilebilen”* Nazilik felsefesine dayalı ve sürekliliği olan dahili bir mücadelenin başladığını duyuruyordu.³¹⁹ Hitler'e göre demokrasi ve parlamentarizm halk idaresinin karikatürüydü.³²⁰ O, iktidara gelmesiyle başlayan süreci mucizevi bir ihtilalin başlangıcı olarak tanımlıyordu: *“İnkılâbımız mucizeye benzemektedir. Belki de şimdiye kadar yapılmış olan inkılâpların en iyi organize edilenidir. Fikirlerimiz ve inanışlarımız hemen bugünden yarına tahakkuk edemez. Asırlarca terbiyenin ve batıl itikatların kökleştirdiğini yıkmak güçtür.”*³²¹

Bu güç işi gerçekleştirmek üzere kolları sıvayan nasyonal sosyalistlerin iktidara gelmeleri, Türk Basını'nda genel olarak “inkılâp” veya “ihtilâl” sözcükleriyle ifade ediliyordu. *Milliyet* gazetesi başyazarı Siirt Meb'usu Mahmut Bey, Almanya'da sistemli ve düzenli; *“siyasi ve iktisadî bir inkılâp devresi”* yaşandığını ifade ediyordu:

³¹⁷ Bu yasa eyalet sistemini ortadan kaldırarak Almanya'nın tek merkezden yönetilmesini düzenliyordu: *Gesetz über den Neuaufbau des Reichs*. (1934, Januar 30). Erişim tarihi: 16 Mayıs 2011, <http://www.documentarchiv.de/ns/neu-reich.html>

³¹⁸ Staff, 56.

³¹⁹ “Hitler hükümler yürütüyor”, *Vakit*, 03.09.1933.

³²⁰ “Hitler tenkit istemiyor”, *Milliyet*, 02.09.1933.

³²¹ “Hitler öğünüyor. Faşist inkılâbı mucizeye benzemekte imiş”, *Vakit*, 18.07.1933; “İmanımız bayrağımızın üzerinde yazılıdır!”, *Cumhuriyet*, 18.07.1933.

“Almanya öyle nizamlı, teşkilâtlı bir millettir ki, inkılâbında da, ihtilâlinde de bir nevi intizam var. Almanlar; kadroya, kitaba girmiyen ve tabîî cereyandan ayrılmıyan bazı siyasî ve iktisadî hâdiseleri de muayyen bir çerçeveye içine almasını çok iyi beceriyorlar.”³²²

Yasa, Almanya’da toplumsal yaşamın bütün alanlarına nüfuz edecek kurumların oluşturulmasına da imkan tanıyordu. Bu kurumların başında 13 Mart 1933’te kurulan “*Das Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda*” (Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı) geliyordu. Adından da anlaşılacağı üzere bakanlığın kendine biçtiği görev Alman halkını “aydınlatmak” idi. Fakat asıl yapılan, gerçekleri halktan gizlemek veya manipüle etmek, politik hedefler doğrultusunda halkı ajite etmek, partinin yurtiçi ve yurtdışında reklamını yapmaktı. Propaganda bakanı Goebbels, bakanlığın kurulmasından hemen sonra, 16 Mart’ta düzenlenen basın konferansında yaptığı bir konuşmada amacını açıkça ifade etmişti: “*Halk, ortak düşünmeye, ortak tepki göstermeye ve tam bir sempatiyle kendini hükümetin hizmetine sunmaya başlamalıdır.*”³²³ Hitler ise 30 Haziran 1933 tarihli bir kararnamede bu bakanın yetki ve sorumluluklarını tanımlıyordu: “*Propaganda ve halkı aydınlatma bakanı, ulus maneviyatının etkilenmesi, devletin, kültürün ve ekonominin tanıtılması, yurtiçi ve —dışı kamuoyunun bilgilendirilmesi, ve bu amaçlara hizmet eden tüm araçların yönetilmesi işleriyle ilgili bütün ödevlerden sorumludur.*”³²⁴

Goebbels, bakanlığın uzun adında geçen ve hoşlanmadığı *propaganda* sözcüğü yerine *kültür* ifadesini kullanmak konusunda Hitler’i ikna edememişti³²⁵ ama kültürel hayatı kontrol etmek üzere en geniş yetkilerle donanmıştı. Kültürel yaşamın bütün

³²² Siirt Meb’usu Mahmut, “Almanya’da yahudiler ve yeni malî tedbirler”, *Milliyet*, 18.06.1933.

³²³ Ralf Georg Reuth, *Goebbels. Eine Biographie*, Piper, München, 2005, s.269.

³²⁴ *Verordnung über die Aufgaben des Reichsministeriums für Volksaufklärung und Propaganda*. (1933, Juni 30). Erişim tarihi: 14 Mayıs 2011, http://www.documentarchiv.de/ns/propaganda_vo.html

³²⁵ Reuth, 271.

alanlarını kontrol etmek ve halkı Nasyonal Sosyalizm'in değerleri yönünde eğitmek (Volkserziehung) üzere oluşturulmuş *Reichskulturkammer* (kültür odası) da Goebbels'e bağlıydı. Bakanlığın sorumluluk sahasında görev yapmak üzere, 22 Eylül 1933'te kabul edilen bir yasayla (Reichskulturkammergesetz) faaliyete geçen Kültür odasına yedi alt birim bağlanmıştı: Literatür odası (Reichsschrifttumskammer), basın odası (Reichspressenkammer), Radyo-televizyon yayınları odası (Reichsrundfunkkammer), tiyatro odası (Reichstheaterkammer), müzik odası (Reichsmusikkammer), güzel sanatlar odası (Reichskammer der bildenden Künste), film odası (Filmkammer).³²⁶

Böylece Modern tekniklerle donatılmış medya organları, kitlelerin mobilizasyonunu (geistige Mobilmachung) sağlamak amacıyla, “*deutsches Volk*” (Alman halkı) veya “*Vaterland*” (Anavatan) gibi geleneksel değerlerin canlandırılmasında veya Hitler'in normal bir insan olmaktan çıkartılarak neredeyse tanrı tarafından gönderilen bir peygambere, bir *Führer*'e (kılavuz) dönüştürülmesinde olduğu gibi, ideolojik kültlerin oluşturulmasına yarayan araçlara dönüşmüştü. Basın da bu dönüşümden payına düşeni alacaktı.

III.4.1. Basın-Yayın Hayatı

*Alman gazeteleri, gayrimes'ul bir münakaşa ocağı olmaktan ise Alman milletinin amaline sadık bir tercüman olmalıdır.*³²⁷ — Hitler

Nasyonal Sosyalizm'in öncüleri için basın, insanları olaylardan haberdar etme misyonunun çok ötesinde bir anlam taşıyordu. Onlara göre basın herşeyden önce Alman halkını aydınlanmasına hizmet etmesi gereken en önemli vasıtalarından biriydi. Bu amaçla

³²⁶ *Reichskulturkammergesetz*. (1933, September 22). Erişim tarihi: 16 Mayıs 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/kulturkammer33.htm>

³²⁷ “Hitler'in yeni beyanati”, *Cumhuriyet*, 16.02.1933.

kurulan NSDAP'nin resmi yayın organı *Völkischer Beobachter* gazetesi, 1920 yılından beri propaganda amaçlı yayın faaliyeti yürütüyordu. Fakat Nazilerin 1933'te iktidara gelmesiyle partinin propaganda faaliyetleri bütün Alman medyasını kontrol edecek şekilde genişlemişti. Bu çerçevede, *Völkischer Beobachter* adeta hükümetin resmi yayın organı olmuş, aynı anda Berlin, Kuzey Almanya, Münih ve daha sonra Viyana baskıları devreye girmişti.³²⁸

Hem Hitler, hem Goebbels diğer birçok nasyonal sosyalist gibi medyanın öncelikli görevinin nasyonal sosyalist inkılâba hizmet etmek olduğunu birçok ortamda dile getirmişlerdi. Goebbels, kültürel faaliyetleri tek elde toplamak ve bu yöndeki çalışmaların koordinasyonunu sağlamak için basını da içine alan kültür odasını (Reichskulturkammer) bu amaçla arzulamıştı.³²⁹ Kültür odasına bağlı *Pressekammer* ise basınla ilgili bütün faaliyetleri yönetiyordu. Basın-yayın faaliyeti yürütenlerin elenmesi ve gazetecilerin sistemli bir kontrol altında tutulması amacıyla, 4 Ekim 1933'te "*Schriftleitergesetz*" (yazı işleri müdürlüğü kanunu) kabul edildi. Yasa gazetecilik mesleğini, 21 yaş altında olmamak, Aryan kanından gelmek (aynı zamanda Aryan kanından gelmeyen biriyle evlenmemiş olma), en az bir yıl bu işte çalışmış ve politik açıdan güvenilir olmak şartlarına bağlıyordu.³³⁰ Goebbels, basın özgürlüğünün ortadan kaldırıldığı yönündeki eleştirilere ise, hiçbir demokraside basının sınırsız özgürlüğü bulunmadığı savıyla cevap veriyordu. Goebbels'e göre gazeteci, çalıştığı gazeteninin patronlarına değil, millete ve devlete hizmet etmeliydi.³³¹

³²⁸ Wolfgang Benz, *Geschichte des Dritten Reiches*, C.H. Beck, München, 2000, s. 60.

³²⁹ Reuth, 293–294.

³³⁰ Hans Bohrmann (Ed.), *NS-Pressenanweisungen der Vorkriegszeit*, Bd.1, K.G. Saur, Münschen, 1984, s.24.

³³¹ Goebbels, "Doktor Göbbels Alman matbuatına hitap ediyor", *Ayin tarihi*, Sayı 5, 1–31 Nisan 1934, s.302–307.

Cumhuriyet, *Milliyet* ve *Vakit*'te yayınlanan benzer haberlerde, yeni yasayla matbaa sahiplerinin artık bir gazeteciyi siyasi sebeplerden dolayı işten çıkaramayacağı yazılıyordu. Ancak propaganda bakanı, “*halkın selâmetine ilişiği olan sebeplerden dolayı*”, herhangi bir mahkeme kararı olmadan gazetecileri “*muharrirler listedinden*” sildirebilecekti.³³² *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Vakit* konuya ilişkin yayınlanan –noktası virgölüne aynı olan (ki bu Türk basınının durumunu açıklamaktadır)– haberde Goebbels'in düşüncelerine yer verilmişti:

Fikir hürriyeti mefhumu üzerinde dünyanın her tarafında şiddetli münakaşalar olmaktadır. Fikir ve rey hürriyetinin ancak devlete ve millete ait hak ve mükellefiyetlerin çizdiği hudut çerçevesi içinde görülebileceği artık kavranmağa başlamıştır. Devlete karşı mes'uliyetini müdrük olan ve vatanını seven her yurttaş hükümetin kararlarını müdafaa etmek ve bu kararların adeta el ile dokunulabilecek neticeler vermesine çalışmakla mükelleftir. Bir muharririn vazife ve mükellefiyetlerini kontrola tâbi tutmakta devletin hiçbir menfaati yoktur. Devlet bu işi matbuatın kendini disiplin altına alması yolunda girişmesi gerek teşebbüse bırakmaktadır.³³³

Fakat yasa pratikte, teoride hedeflenenlerden farklı sonuçlar vermişti. Matbuat Cemiyeti Başkanı Wilhelm Weiß yasanın 1 Ocak 1934'te yürürlüğe girmesi dolayısıyla yaptığı açıklamada, Alman basın tarihinde yeni bir dönemin başladığını belirtiyordu: “*Bu hadise ile birlikte Alman matbuat tarihinde yeni bir fasıl başlamaktadır. Alman gazeteciliğinin inhitat safhası artık katı surette maziye karışmıştır.*” Weiß, açıklamasında yasanın Alman gazetecilere Nasyonal Sosyalizm'in yüksek ve yaratıcı gayeleri doğrultusunda yeni sorumluluklar yüklediğini hatırlatıyordu. Yazı işleri müdürleri böylece “*eskisi gibi işgüzar gazetecilerin idare etmekte olduğu heyecan havadisçiliğinin oyuncağı*”

³³² “Almanyada yeni matbuat kanunu”, *Cumhuriyet*, 07.10.1933; “Almanyada gazetecilik”, *Milliyet*, 07.10.1933; “Hürriyet! Almanlar bu mefhumu nasıl anlıyor”, *Vakit*, 07.10.1933.

³³³ “Almanyada yeni matbuat kanunu”, *Cumhuriyet*, 07.10.1933; “Almanyada gazetecilik”, *Milliyet*, 07.10.1933; “Hürriyet! Almanlar bu mefhumu nasıl anlıyor”, *Vakit*, 07.10.1933.

olmaktan kurtulmuşlardı.³³⁴ Weiß, 1935'te Köln'de düzenlenen bir basın kongresinde 1300 civarında yahudi ve marxist gazetecinin işine son verildiğini açıklamıştı.³³⁵ Almanya'da 1933 yılının başlangıcında 3700 civarındaki gazete sayısı 1944'e gelindiğinde 977'ye düşmüştü.³³⁶ 12 yıllık Nazi rejimi süresince basına, 80.000-100.000 arasında talimat iletildiği tahmin edilmektedir.³³⁷

Nazi rejiminin basın politikası, çeşitli vesilelerle Türk basınına da konu oluyordu. *Vakit*, Almanya'daki haber kaynaklarını kaybettikleri gerekçesiyle Fransız basınının Hitler hükümetinin yasakçı politikasından şikayetçi olduğunu yazıyordu. Bu durum ise Alman halkının Hitler hükümetinin baskıcı rejimine sabretmesini açıklıyordu:

Almanyanın bugünkü Hitler idaresine tahammül etmesinin bir sırrını bu ifşada görüyoruz. Hitler Almanyada her türlü hürriyeti kökünden atmış, gazeteler kapanmış, fırkaları birleştirmiş, yahudilere komünistlere tırpan atmıştır. Çünkü Hitler, on dört senedenberi ağır bir muahedenin boyunduruğunda inliyen Almanlara selâmet ve halâs vadediyor ve Almanlar aralarındaki vatan hainlerinin Hitlerin eliyle süpürüldüğünü görerek bugünkü idareye boyun eğmektedirler.³³⁸

Habere göre Almanlar bu sebeplerle, Fransızlara “*pek faydalı malûmat temin eden bozguncu Alman gazetelerinin*” kapanmasına da ses çıkarmamışlardı.³³⁹ Burhan Asaf, iktidara gelmesinden sonra Hitler'in, basını Nasyonal Sosyalizm lehine bir kamuoyu oluşturmak amacıyla kullandığını belirtiyordu. Asaf, *Vossische Zeitung*'un kapatılması örneğinden hareketle Almanya'da muhalif –özellikle de liberal- basının susturmasının

³³⁴ Wilhelm Weiß, “Alman matbuat tarihinde yeni bir fasıl”, *Ayın tarihi*, Sayı II, 1–31 II. Kânun 1934, s. 213.

³³⁵ Oron James Hale, *Presse in der Zwangsjacke. 1933 – 1945*, Droste, Düsseldorf, 1965, s.90.

³³⁶ Norbert Frei, *Nationalsozialistische Eroberung der Provinzpresse. Gleichschaltung, Selbstanpassung und Resistenz in Bayern*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1980, s. 19.

³³⁷ Norbert Frei, Johannes Schmitz, *Journalismus im Dritten Reich*, Beck, München, 1989, s.34.

³³⁸ “Hitler idaresi nasıl kalıyor?”, *Vakit*, 26.07.1933.

³³⁹ “Hitler idaresi nasıl kalıyor?”, *Vakit*, 26.07.1933.

gerekliliğine dikkat çekiyordu: “*Fakat, liberal matbuatının daima daha eğlenceli olduğunu farzetsek bile, bugünkü Almanya'nın eğlence, acaba ilk düşüneceği şey midir?*”³⁴⁰

Hakimiyeti Milliye, Almanya’da basın üzerindeki baskının günden güne arttığı ve ufak tefek işaret hatalarından bile gazetelerin kapatıldığı haberini veriyordu. Haberde Goebbels’in muhalif bir yazısından dolayı *Grune Post* gazetesi sahibi Ehm Velk’in Oranienberg’teki bir tecrit kapmasına gönderdiği yazılıyordu.³⁴¹ Bir diğer haberde ise Goebbels’in yapıcı ve iyi niyetli eleştirilere kapılarını tamamen kapatmadığı yönündeki ifadelerine yer veriliyordu: “...müsbet tenkidi kabul etmekte olduğunu, fakat tenkit etmek hakkının yalnız müspet bir iş görmüş kişilere ait bulunduğunu ve yalnız tenkit zevki için tenkit etmenin pek manasız bir şey olduğunu...”³⁴² Çoğunlukla basın mensupları arasından çıkan “*gayri memnun ve bozguncular*” ile mücadeleye devam edileceğinin altı çiziliyordu: “*Milli sosyalizm düşmanları işçiler arasında değil, fakat, kendini bilir insanlar meselâ, ihtiyat zabîtleri, gazeteciler arasındadır.*”³⁴³

Muhalif Alman basınının yanı sıra, yabancı gazeteciler de bu olumsuz tabloda etkileniyorlardı.³⁴⁴ Goebbels, “*Her hangi bir meselede Almanya aleyhinde bulduktan sonra istedikleri gibi serbest serbset mamleketlerini terkedip giden muhabiri mahsuslardan*” hoşlanmıyordu. Goebbels böylesi yabancı basın mensuplarına hoşgörülü davranılmayacağını söylüyordu: “*böyle adamlara karşı müsamaha caiz değildir, haklarında takibat yapılacaktır.*”³⁴⁵ Goebbels, muhalif basına karşı uygulanan ve böylece Almanya’yı parçalanmaktan kurtaran tedbirleri 1934’teki bir gazeteciler kongresinde

³⁴⁰ Burhan Asaf, “Almanya’da gazetecilik”, *Hakimiyeti Milliye*, 05.04.1934.

³⁴¹ “Alman gazeteleri”, *Hakimiyeti Milliye*, 13.05.1934.

³⁴² “M. Göbbels’in bir nutku”, *Hakimiyeti Milliye*, 10.05.1934.

³⁴³ “Alman propakada nazırı gayri memnun ve bozguncular aleyhine bir nutuk söyledi”, *Hakimiyeti Milliye*, 26.06.1934; “Millî sosyalizm düşmanları kimlerdir?”, *Vakit*, 26.06.1934.

³⁴⁴ “İngiliz gazete muhabiri Almanyadan bir ikinci dafa koğuldu!”, *Vakit*, 12.06.1934; “Almanya’da ecnebi gazetelerinin çektikleri”, *Hakimiyeti Milliye*, 17.07.1934.

³⁴⁵ “Almanlar ve ecnebi gazeteleri”, *Hakimiyeti Milliye*, 28.07.1934.

savunuyordu: “*Demokrat rejimin matbuat hürriyeti devam etseydi bugün Almanya parçalanmış olacaktı. O zamandanberi bir sene geçti medeni yenilikten mahrum olan ve kadere boynunu bükken Alman matbuatı şimdi canlı çehresini bulmuştur.*”³⁴⁶

Milliyet yazarı N. A., Almanya’dan kovulmalarından veya kaçmalarından sonra faaliyetlerini, Paris, Prag, İsviçre gibi Avrupa merkezlerinde yürüten muhalif gazetecilerin Almanya’yı yıkmak için devamlı çalıştıklarını yazıyordu: “*Tecrübe gösteriyorki, bir siyasi davadan dolayı, bir memlekette çıkarılan kimseler, ekseriyetle bir araya toplanıyorlar, gazete çıkarıyorlar ve bıraktıkları memleketi yıkmak için edebiyatın en zehirliisini sarfedebiliyorlar.*” N. A. bu gazetelerin “*şeflere hücumdaki şiddet*” ve “*rejimi baltalamak hususundaki gayret*”leriyle Almanya’ya düşman ülkeleri gölgede bıraktığını düşünüyordu. Ona göre muhalif Alman gazeteciler vatan hainliğinin iyi bir örneğiydiler: “*Bir vatan haricinde, vatanın yıkılması lehine çalışmanın ne feci bir şey olduğu, bilhassa bu gazete ve mecmualar görüldükten sonra bir daha anlaşılıyor.*”³⁴⁷

Neşet Halit Atay, Türkiye’de Nazi basını üzerine olumsuz yazılar yazanların empati kurmadan hareket ettiklerini düşünüyordu. Ona göre birçok Türk’ün Türk devrimisırasında da olumsuz yazılar kaleme aldıklarını, liberal bakışa sahip oldukları için bu çevrelerin gerçeği saptırdıklarını kaydediyordu. Birilerinin tabiriyle “özgür basın”ın savaş sonrasında Almanya’yı ne hale getirdiği ortayaydı:

Alman gazeteleri 1928-1933 arasında orduya, ulusa sövecek, alman birliğine karşı arsuulusal ülküyü yayacak kadar özgen (hür) idiler. Gazeteler dilediklerini diledikleri gibi yazabilirdi. Almanya bu yıllar içinde battı ve bu yıllarda basın özgenliği Almanyanın batışını kolaylaştırmaktan, acısını artırmaktan başka bir şeye yaramadı.

Fakat “*devleti, köyü, ekonomiyi, kültürü, yaşayışı, anlayışı değiştiren bir devrim*” gerçekleştiren Nasyonal Sosyalizm, basını devrime bağlamak suretiyle benzer bir

³⁴⁶ “Almanyada gazeteciler kongresi”, *Cumhuriyet*, 20.11.1934.

³⁴⁷ N.A., “Almanya haricinde çıkan muhalif Alman gazeteleri”, *Milliyet*, 20.07.1934.

felaketin önüne geçmişti. Atay Almanya’da, Nazi basınını eleştiren yazıları haklı çıkartacak hiçbir durumla karşılaşmadığını yazıyordu: “*Türk gazetecilerinin Almanyada gördükleri şey; tepeden tırnağa kadar değişmiş ve değişmeğe hazırlanmış bir Almanya, be bu Almanyayı yaratmak için çalışan ulusal bir basındır.*”³⁴⁸

Ulus’ta basın üzerine yayınlanan başka bir yazıda da Atay’ın fikirleri paylaşıyordu. Buna göre Nasyonal Sosyalizm, Almanya’da fikir ve anlayış birliği yaratmak için basını kontrol altına almıştı. Fakat devrimlere sırt çeviren oportunistler bu durumu başka türlü anlamaktaydılar. Türk kamuoyuna düşen ise, durumu doğru bir şekilde anlamaktı. Her kime ait olursa olsun bir yayın organı, devrim fikirlerine karşı yayın yapamazdı. Nasyonal sosyalist anlayışa göre gazetecilik bir kişi veya kuruma para kazandırmak amacıyla olamazdı. Ancak her zaman kişisel çıkarların üzerinde olan milli çıkarlar doğrultusunda yayın yapılabilirdi: “*Kapital gazeteciliği, sınıf gazeteciliği gibi yasaktır. Ulusal sosyalizm Üçüncü Rayh’ta sınıflar üstünde millî birliği temsil eden bir devlet sistemi olduğu için Rayhda bu sisteme aykırı yayım da yapılamaz.*” Fakat liberal demoktalar bu durumu anlayamıyorlardı.³⁴⁹

III.4.1.1 Türk Basın Heyeti Nazi Almanyası’nda

Türk Basını’nın önde gelen isimleri Alman basın cemiyeti tarafından iki haftalık bir süreyi (22.04-08.05.1935) kapsayan gezi için Almanya’ya davet edilmişlerdi. Katılımcılar arasında; basın genel direktörü Burhan Asaf Belge, *Ulus* yazarı ve milletvekili Kemal Turan Ünal, *Milliyet*’ten Ahmet Şükrü Esmer, basın müdürlüğü İstanbul temsilcisi Neşet Halil Atay, *Kurun*’dan milletvekili Mehmet Asım Us, *Türkische Post* müdürü Ahmet

³⁴⁸ Neşet Halit Atay, “Üçüncü Rayhta gazeteler”, *Ulus*, 20.05.1935.

³⁴⁹ “Üçüncü Rayh basını”, *Ulus*, 30.05.1935.

Muzaffer Toydemir, *Cumhuriyet* genel sekreteri Abidin Daver, Necmeddin Sadık, Türk olimpiyat komitesi genel sekreteri Ekrem Rüştü Akömer gibi isimler yer alıyordu.³⁵⁰

Alman Propaganda Bakanlığı'na gönderilen raporda, bu davetin yaratacağı “*politik etkiler*”in altı çiziliyor, geziye katılacak gazeteciler hakkında ayrıntılı bilgilere yer veriliyordu.³⁵¹ Yaklaşık iki haftalık gezi programına göre gazeteciler Breslau’da karşılanacak, sonrasında, Dresden-Münih-Essen-Frankfurt-Köln-Bonn-Hannover-Berlin-Hamburg ve Potsdam kentlerini ziyaret edeceklerdi. Program dâhilinde önemli sanayi kuruluşlarının, fuarlar, müzeler ve bahçelerin gezilmesi, birçok alanda düzenlenen kültürel etkinliklerin görülmesi planlanıyordu. Aynı zamanda çeşitli nasyonal sosyalist örgütler de ziyaret edilecekti.³⁵²

Alman istihbaratı, Türk gazetecilerinin (bir çoğu aynı zamanda milletvekiliydi) gezisini yakından takip etmiş bununla ilgili anlık raporlar tutmuştu. Buna göre gazeteciler Alman-Türk ilişkilerini yakından ilgilendirdiği düşünülen iki konuda yoğunlaşmışlardı. İlk olarak Almanya’nın dış politikası ağırlık kazanmıştı. Almanya-Sovyetler Birliği ilişkilerinin kötü olmasının sebepleri ve bu ülkeye yönelik bir saldırı planının olup olmadığı, Almanya’nın doğu paktına karşı oluşunun sebepleri, Polonya ile yapılan antlaşmanın Sovyetlere karşı gizli maddeler içerip içermediği soruları ön plana çıkmıştı. Raporda belirtilen diğer bir husus, Almanya’nın zorunlu askerlik sistemine geçişinin Türkiye tarafından anlayışla karşılandığı, ancak bunun tek taraflı yapılmasının barışı tehdit ettiğiydi.³⁵³

³⁵⁰ AAPA, “Deutschland–Fahrt türkischer Journalisten”, R 78578, 24.04.1935.

³⁵¹ AAPA, “Besuch türkischer Pressevertreter”, R 78578, 02.04.1935.

³⁵² AAPA, “Programmwurf. Reise türkischer Herren von 22.4. –8.5 1935”, R 78578, 04.04.1935.

³⁵³ AAPA, R 78578, 04.04.1935

Sehayatlerinin sonunda milletvekili ve gazetecilerden oluşan Türk heyeti için düzenlenen veda gecesinde devlet sekreteri Walter Funk bir konuşma yapmış bu konuşmada, Almanya'nın nasıl anlaşılması gerektiği hakkındaki fikirlerini açıklamıştı:

Türk misafirlerimiz sehayatlerinde, genç ilkbaharın ve genç halk gücünün güzellikleri içinde, genç nasyonal sosyalist Almanya'yı, bizim Anavatanımızı yaşadılar. Alman halkımız kendini şairlerin ve düşünürlerin halkı olarak değil, içli romantikler veya tutkulu dünya vatandaşları olarak değil; aksine, sert bir okulda bulunan, sıkı sorumluluklar içinde ve çelikten bir disiplinle ilerleyen, prestij, adalet ve özgürlüğü yeniden kazanmak isteyen bir halk olarak gösterdi. Sizler Almanya'nın büyük işçi kenlerinde buldunuz. Sizler S.A.'da [Sturm Abteilung], iş mükellefiyetinde ve Hitler gençliğindeki nasyonal sosyalist eğitim sistemiyle; Reich otobanlarındaki, büyük devlet ve parti binalarındaki nasyonal sosyalist yapı tarzıyla tanıştınız; tarım ve endüstrideki yeniden yapılanmayı, şehirlerdeki yüksek alman kültür ve biliminin yanında en anlamlı teknik ilerlemeleri de gördünüz. Herşeyden önce burada bir şeyi buldunuz: Almanyanın her yerinde güçlü bir kalkınma hüküm sürüyor, Adolf Hitler'in nasyonal sosyalist devletinin işlerinde heryerde çelikten bir irade ve yüksek bir heyecan kendini gösteriyor. Fakat bunların yanında sizler, 1. Mayıs ulusal bayramında yeni halk topluluğunun parlak dayanışmasını yaşadığınızda, halkın ruhuyla da tanıştınız.³⁵⁴

Berlin'de gazetecileri kabul eden Hitler, görüşmede yabancı basının kendisi hakkındaki bilgileri çarptırmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. Görüşmede hazır bulunan Goebbels, Hitler'e bu konuda endişe duymasına gerek olmadığını, çünkü Türk basınının Almanya hakkında doğru bilgiler yazan birkaç basından biri olduğunu belirtmişti.³⁵⁵ Gezi sırasında ve sonrasında Türk basınında yayınlanan yazılar Goebbels'i haklı çıkartacak türdendi. Gazeteciler yazılarında Walter Funk'un da uzun konuşmasında vurguladığı üzere, Nazi Almanyası ve Hitler hakkında oldukça olumlu bir imaj çiziyorlardı.

³⁵⁴ Walter Funk, "Abschluss der Deutschlandreise der türkischen Pressevertreter", *Völkischer Beobachter*, Norddeutsche Ausgabe, 09.05.1935. Aynı haber, Ülger'in kitabında (muhtemelen baskı hatası sonucu) 9 Kasım 1935 tarihli görünmektedir. Ülger, 122.

³⁵⁵ Ahmet Şükrü Esmer, "Hitler Türk gazetecilerini dün kabul etti", *Tan*, 03.05.1935; "Gazetecilerle Hitler başbaşa", *Tan*, 07.05.1935.

Cumhuriyet ve *Tan* gazeteleri, Adolf Hitler'in yaşamını ve politik mücadelesini en ince ayrıntılarıyla anlatan uzun yazı dizileri yayınlamışlardı.³⁵⁶ Yazılarda "...*Almanyayı tek bir vücut gibi birleştiren, tek bir yürek gibi çarptıran... ..66 milyon Almanın göz bebeği...*"³⁵⁷ Hitler'in mucizevi kişiliği ve başarılarını ön plana çıkarılıyordu.

Ahmet Şükrü Esmer yazılarına, Alman milletinin Türk milletine baslediği dostluk hissini derinliğinden çok etkilendiğini belirterek başlıyordu: "*Almanya-Türkiye dostluğu denilebilir ki: artık siyaset sahnesinden Alman milletinin kalbine intikal etmiştir.*" Esmer'in dikkatini çeken bir diğer husus ise, nasyonal sosyalizmin Alman milletinin düşüncelerinde ve geleceğe bakışında yarattığı köklü değişimdi.³⁵⁸ Hitler rejimi "*dağınık Almanya'dan müttehit, mütecanis ve mütesanit bir Alman ulusu*" yaratmıştı. Esmer, Nasyonal Sosyalizm'in siyasi realitelere uygun bir politika gütmek yerine, idealist bir yol takip etmesinden dolayı tarihinde hiç olmadığı kadar yalnızlaştığını düşünüyordu.³⁵⁹

Asım Us da geziden oldukça etkilenmişti. "Yolculuk notları" adlı yazı dizisinde Almanya'da farklı alanlarda birçok konuya değinmişti. Us yazılarında; uçak teknolojisinden müzelere³⁶⁰, doğa güzelliğinden, doğa sporlarına ve bunu mümkün kılan asma tramvaylara³⁶¹, kiliselerden fabrikalara³⁶², otoyollardan³⁶³ televizyonculuğa³⁶⁴ kadar toplumsal yaşamın birçok alanına değinmişti. Us, aynı zamanda nasyonal sosyalist örgütlenmeler hakkında da bilgi veriyordu. Asım Us, yaşları 18-21 arasında olanların S.A.

³⁵⁶ Yazı dizileri *Cumhuriyet*'te 25, *Tan*'da ise 38 bölümden oluşuyordu: "Adolf Hitler'in hayatı", *Cumhuriyet*, 24.05-02.07.1935; "Kavgam", *Tan*, 23.04-01.06.1935.

³⁵⁷ "Almanya!", *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1935.

³⁵⁸ Ahmet Şükrü Esmer, "Almanyanın ilk ve son hedefi", *Tan*, 05.05.1935.

³⁵⁹ Ahmet Şükrü Esmer, "Almanyanın dış siyasası", *Tan*, 11.05.1935.

³⁶⁰ Asım Us, "Tayyare ile Breslavdan Dresdene ve Münihe", *Kurun*, 28.04.1935.

³⁶¹ Asım Us, "Binaltıyüz metre yükseğe nasıl çıkılır?", *Kurun*, 30.04.1935.

³⁶² Asım Us, "Köln'ün hususiyetleri", *Kurun*, 03.05.1935;

³⁶³ Asım Us, "Almanya'da devlet yolları", *Kurun*, 19.05.1935.

³⁶⁴ Asım Us, "Almanya'da yapılan televizyon tecrübeleri", *Kurun*, 22.05.1935.

ve S.S. olarak ikiye ayrıldığı gençlik örgütü³⁶⁵ ve “*Alman gençlerinin askerlik talimğâhlarına benzettiği*” işçi kampları Us’un ilgisini çekmişti. Bu kampların -İtalya’daki faşist teşkilatlarda olduğu gibi- zengin-fakir ayrımı yapmadan yaşları 19-25 arasında olan Alman gençlerini askerliğe hazırlamağa yardımcı olduğunu düşünüyordu. Us, bu kampların; işsizliği azaltmak, yahudilerin başında olduğu sınıf kavgalarına son vermek, inkılâpçı fikirleri Alman gençleri arasında yaygınlaştırmak, gibi faydaları olduğunu düşünüyordu. İş kamplarında tarih, kültür, musiki dersleri veriliyor, eğitilmiş gençler eğitimsizlere yardımcı oluyordu. Böylece “*yeni ideallerle mücehhez*” Alman gençleri aynı zamanda yardımlaşma ve dayanışmayı da öğreniyordu. Bütün bunların yanında gençler, ziraatle uğraşır, yol ve köy evlerinin yapımında çalışır, bataklık yerleri kurutur, verimsiz araziye ziraate uygun hale getirir, orman yetiştirir, kuzey denizinde sığ yerleri doldurarak ülkelerine toprak kazandırırlardı.³⁶⁶ Asım Us, Hitler’le görüşme notlarını da paylaşmıştı. Buna göre bazı yabancı gazetecilerin iddia ettikleri gibi Hitler’i soğuk bulmamıştı. Aksine, “*muhattaplarının kalplerine yaklaşan*” samimiyeti ve sadeliği, Us’un gözünden kaçmamıştı.³⁶⁷ Hitler’in barış yanlısı ve eşitlikçi bir politika izlediğini düşünüyordu: “*Barıştan konuşan sözlerin yürekten olduğunda şüphe edilemez. Almanyanın silâhlanması bu ulusun insanlık hakkında eşit olmak, işsizlere iş bulmak, en sonra her devletin başödevi olan ulusal müdafaa için olduğu söylenebilir.*” Buna rağmen Almanya komşularına güven verememekteydi. Fakat Us, yinede Hitler’in iktidara gelmeden önceki halinden daha barışçıl olduğunu düşünüyordu: “*Bugünkü silahlı Almanyada söz söyleyen Hitler, çünkü silâhsız Almanyada söz söyleyen Hitlerden ziyade barışçı görünmektedir.*”³⁶⁸

³⁶⁵ Asım Us, “Almanyada yapılan gençlik teşkilâtı”, *Kurun*, 20.05.1935.

³⁶⁶ Asım Us, “Almanyada iş kampları niçin kurulmuştur?”, *Kurun*, 02.05.1935.

³⁶⁷ Asım Us, “Hitlerle konuştuk”, *Kurun*, 07.05.1935.

³⁶⁸ Asım Us, “Hitler nasıl bir adamdır?”, *Kurun*, 23.05.1935.

Almanya gezisine katılan gazetecilerden Abidin Daver ise izlenimlerini “Almanya intibaları” başlıklı yazı dizisinde paylaşmıştı. Gezinin Münih durağında ziyaret ettiği Nazi parti binasının kapısında yazılanlar Daver’in dikkatini çekmişti: “*Almanya uyan!*”. Bu yazı karşısında hissettikleri, Daver’in “*intizamın memleketi*”³⁶⁹ Almanya hakkındaki düşüncelerini özetler gibiydi: “*Ve Almanya hakikaten uyanmış...*”³⁷⁰ Daver’in “*sade, samimi ve çok cazibesi olan*” Hitler hakkındaki izlenimleri de oldukça olumluydu: “*1 mayısta bir milyon kişiye hitab ederken yumruklarını sıkarak, çizmeli ayağını yere vuran ve sesi gürlüyen adam yerine şimdi karşımızda samimî, mültefit, Nazik bir ev sahibi vardı.*”³⁷¹ Daver de, Hitler’in Türk gazetecilerine gösterilmelerini özellikle arzu ettiği³⁷² iş kapıları³⁷³ ve gençlik teşkilatları³⁷⁴ hakkında ayrıntılı bilgilere yer veriyordu.

III.4.2. Nasyonal Sosyalizm’de Irk Meselesi ve Türkler

19. yüzyılın başarısından itibaren, özellikle anti-semitizmle kol kola gelişen ırkçı söylemler 20. yüzyılın başlarında Avrupa’da yaygındı. NSDAP’nin programında da yer alan ve muhalefette geçen yıllar boyunca savunulan ırkçı politikalar Hitler’in iktidara gelmesiyle uygulanma sahası bulmuştu. Irkçılık; sağlık, evlilik ve nüfus planlaması gibi birçok alanı kapsayan sosyal politikaların belirleyicisi olmuştu. Hitler hükümeti, elindeki yetki yasasına dayanarak bu alanda gerekli hukuksal düzenlemeleri ardı ardına kabul etti.

Bu yasalardan ilki 7 Nisan 1933’te kabul edilen *Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums* (kamu görevlilerinin yeniden tesisi yasası) idi. Yasanın 3. maddesi ari kökenli olmayan devlet memurlarının derhal emekli edilmelerini öngörüyordu.³⁷⁵

³⁶⁹ Abidin Daver, “Tempelhofdaki mahşer”, *Cumhuriyet*, 11.05.1935.

³⁷⁰ Abidin Daver, “Münih’te Hitler partisi evinde neler gördüm?”, *Cumhuriyet*, 29.04.1935.

³⁷¹ Abidin Daver, “Hitlerle mülakat”, *Cumhuriyet*, 07.05.1935.

³⁷² Abidin Daver, “Hitlerle mülakat”, *Cumhuriyet*, 07.05.1935.

³⁷³ Abidin Daver, “İş karargâhları”, *Cumhuriyet*, 15.05.1935.

³⁷⁴ Abidin Daver, “Beş milyon azası olan Hitler gençlik teşkilâtı”, *Cumhuriyet*, 23.05.1935.

³⁷⁵ *Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*. (1933, April 7). Erişim tarihi: 8 Mayıs 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/beamte33.htm>

Kimin neye göre aryan kabul edileceği ise daha sonra açıklık kazanacaktı. Örneğin 11 Nisan'daki düzenlemeye göre, birkaç kuşak öncesi olsa bile ailede bir Yahudinin varlığı, o kişinin aryan sayılmamasına yettiyordu.³⁷⁶ Bundan sonraki süreçte de öncekileri destekler nitelikte birçok ırkçı yasa daha kabul edilecekti. Bunların en ünlüsü, Nürnberg Yasaları kapsamında Alman kanını temiz tutmak amacıyla 15 Eylül 1935'te kabul edilen “*das Gesetz zum Schutz des deutschen Blutes und der deutschen Ehre*” (Alman kanını ve şerefini koruma kanunu) idi. Yasa, Yahudilerin Almanlarla evlenmesini veya evlilik dışı ilişki kurmasını yasaklıyordu.³⁷⁷ Kimin, neye göre Yahudi sayılacağı ise 14 Kasım'daki yasal düzenlemeyle ayrıntılandırılıyordu.³⁷⁸

Fakat yasada geçen ifadelerin tam olarak neye karşılık geldikleri karışıktı. Kamu görevlilerinin durumunu düzenleyen 1933 tarihli yasada açıkça ifade edilmese de, “*nicht arischer Abstammung*” (Aryan soyundan olmayanlar) ifadesiyle yahudiler kastediliyordu. Zira *Arier* (aryan veya indo-cermen) sözcüğü *nichtjüdisch* (yahudi olmayan) veya *deutschblütig* (alman kanından olan) ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılıyordu. Yahudiler dışında çingeneler ve Avrupa kıtası dışındaki ırklar da yabancı olarak sayılıyordu.³⁷⁹ 15 Eylül 1935 tarihli Nürnberg ırk yasasında geçen “*artverwandten Blutes*” kavramı ise özetle “*Alman kanına akraba kanlar*” anlamına geliyordu. İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar gibi Avrupanın yerleşik halkları ve Avrupa dışında, (örneğin Kuzey Amerika'da) yerleşmiş olmalarına rağmen kanının saflığını koruyabilmiş insanlar “*artverwand*” kabul ediliyordu. Bir kişinin *artverwand* (akraba kan) veya *artfremd*

³⁷⁶ *Erste Verordnung zur Durchführung des Gesetzes zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*. (1933, April 11). Erişim tarihi: 8 Mayıs 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/beamte33-v1.htm>

³⁷⁷ *Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre*. (1935, September 15). Erişim tarihi: 8 Mayıs 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/blutschutz35.htm>

³⁷⁸ *Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz*. (1935, November 14). Erişim tarihi: 9 Mayıs 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/reichsbuerger35-v1.htm>

³⁷⁹ Cornelia Schmitz-Berning, *Vokabular des Nationalsozialismus*, de Gruyter, Berlin, 2000, s.57.

(yabancı kandan) olduğuna, vatandaşı olduğu ülkeye bakılmaksızın biyolojik olarak hangi ırktan (rassebiologische Merkmalen) geldiğine bakılarak karar verilecekti.³⁸⁰

Naziler kısa süre sonra yasalarda kabul edilen ırk hiyerarşisine göre Türkleri de bir tasnife tabi tutmak gerekliliği ile karşı karşıya kalacaklardı. Almanya'daki Türk konsoloslugu ve Türk çevrelerinin Nürnberg yasasının kabul edilmesinden sonra ortaya çıkan yeni durum karşısında Türk vatandaşlarının hangi statüye tabi tutulacağını sormaları üzerine Alman İçişleri Bakanlığı, Propaganda Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Irk Politikaları Dairesi arasında görüşmeler yapılmış ve bir karar metni imzalanmıştı. Görüşmelerde Nürnberg yasasının ilgili maddelerinin altı çiziliyor ve Türklerin, *Artverwand* ve *in Europa siedelndes Volk* (Avrupa'nın yerleşik halkı) olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışılıyordu.

Toplantıdan çıkan karar metninde Alman kanını koruma kanununun, daha önceki yasalarda geçen aryan olan-olmayan (Arier-nicht Arier) ayrımının yerine, Alman kanından (deutschblutig) ve akraba (artverwand) olanlar ile yabancı kanlar (artfremd) arasında bir ayrım getirdiği hatırlatılıyordu. Buna göre *Artverwandt*'tan kasıt; Alman ırkına akraba, Avrupa'nın yerleşik halkları (in Europa siedelnden Völkern) ve Avrupa kıtasının dışında yaşıyor olsalar dahi kanlarının saflığı bozulmamış insanlardı.

Metinde, “*modern Türkiye*”nin kendini Avrupalı bir halk olarak gördüğü, Avrupalı bir ulus olarak kabul edilmek için her fırsatı değerlendirdiği ve bu uğurda büyük çaba sarfettiği vurgulanıyor, I. Dünya Savaşı'ndaki müttefiklik durumu da göz önünde tutularak Almanya'nın, Türkiye'nin bu arzusunu desteklemesinin uygun olacağı görüşüne yer veriliyordu. Ayrıca Mısır, İran veya diğer yakın doğu ülkelerinin şimdiye kadar

³⁸⁰ Schmitz-Berning, 70-71.

Avrupa'ya ait olmak gibi bir iddialarının ve arzularının bulunmadığının altı çiziliyor, bu yönüyle Türkiye'nin bu ülkelerden farklılığı hatırlatılıyordu.

Sonuçta cumhurbaşkanlığı, başbakanlık ve bütün bakanlıklara Walther Hinrichs imzasıyla, Avrupalı halklardan biri olarak kabul edilen Türklere de Avrupalı devlet vatandaşlarının tabi olduğu hukukun uygulanmasını tavsiye eden bir yazı gönderiliyordu. Fakat, Yahudiler ve yabancı kandan olanlar (artfremde/farbiges Abstammung) Türkiye vatandaşı olsalar dahi, bunun dışında tutulacaklardı.³⁸¹

III.4.2.2. Türkiye'den Tepkiler

Nazilerin iktidara gelmesiyle başlayan anti-semitik ırkçı uygulamalar basın aracılığıyla Türkiye gündemine de taşınmıştı. Aryan kanından olmayanların birçok meslekten atılması, belli şartları sağlayamayanların kısırlaştırılması veya kimlerin neye göre vatandaşlık haklarından faydalanacakları konuları basında geniş yer buluyordu.³⁸²

Cumhuriyet'te kısırlaştırmanın ancak gerekli durumlarda gerçekleştirileceği ve haksız bir uygulama yapılmaması için azami titizliğin gösterileceği yazılıyordu: “Yalnız irsî bir illetin ve dimağî zaafiyetin mevcut olduğu tahakkuk ettiği ve bunların çocuklara sirayeti ihtimali fazla bulunduğu vakit takim (Stérilisation) kararı verilecektir. Şahit ve mütehassıs celbi suretile hükümlerin adilâne olmasına ziyadesile dikkat edilecektir.” Haberin devamında kısırlaştırma kararının hakim keyfine bırakılmadığının ve sağlık raporlarına göre hareket edileceğinin altı çiziliyordu.³⁸³

Milliyet yazarı G.A. ise “fena adamları eyileştirmek için” kısırlaştırma yöntemine başvuran Nazi Almanyası'nı Hollanda ile kıyaslıyordu. Almanya, “dejenere

³⁸¹ AAPA, R 78488, nr. 429–430, 30.03.1936; BArch, R 43 II/1498b, Berlin, 30.04.1936.

³⁸² “Bu nasıl iş? Alman kanından olmıyanlar hadım edilecek!”, *Vakit*, 17.05.1933; “Almanya'da kısırlaştırma”, *Milliyet*, 23.12.1933; “Almanya'da vatandaşlık kanunu”, *Ulus*, 16.11.1935; “Yahudiler için yeni bir evlenme kanunu çıkarıldı”, *Tan*, 17.09.1935.

³⁸³ “Alman ırkının tasfiyesi”, *Cumhuriyet*, 24.01.1934.

adamların neslini söndürmek için,-herbirini adam başına yirmi mark mukabilinde!- kısırlaştırmakla meşgul” iken, Hollanda’da yardıma muhtaç, hasta insanların çeşitli tedavilerle iyileştirilmesinde başarı kaydediliyordu: “Şimdiki halde, fena adam iken böylece iyi adam olmak yolunu tutan bin kadar aile varmış. Ne mutlu o fena adamlara...”³⁸⁴ Konuyla ilgili bir başka yazısında, G.A., ırkçılık dâvasının biyolojik temelli olmadığını, özünde siyasi ve iktisadi bir dâva olduğunu düşünüyordu. Zira yüzyıllardır Avrupa’da yaşayan Yahudilerin yerli halka kaynaşmış olması, ırkçılığın biyolojik temelini ortadan kaldırıyor. G. A.’ya göre, biyolojik olarak ırkları ancak üç sınıfa ayırmak mümkündür: “...vaktiyle oralarda yabancı olan İsrail oğulları o vakittenberi buldukları yerlerdeki yerli ırkla o kadar karışmışlardır ki şimdiki Avrupa’da insanları ırka göre ayırt etmek artık mümkün değildir. Zaten bu zamanda ancak beyaz, sarı ve kara ırk adamları birbirinden ayırt edilebilir.”³⁸⁵ Zaten biyoloji bilimi de ırk meselesini siyasete destek olabilecek bir kesinliğe henüz kazandırmış değildi. Bu sebeple G. A., Nazi rejiminin Almanların birliği siyasetinden hareketle Avrupa’yı istila etmesinin biyoloji bilimi açısından geçersiz olduğunu söylüyordu. Hayvanlar arasında bile saf bir ırkı korumanın mümkün olmadığını söyleyen G.A., insanlarda saf bir “ırk birliği” aramanın yanlış olduğunu, tam tersine, saflığı en az bozulmuş toplulukların bundan olumsuz etkileneceğine dikkat çekiyordu: “İnsanların nesli ipka etmek kudretleri bütün yıl devam ettiğinden insan ırklarında karışıklık daha ziyadedir. Muhaceret ve ticaret yollarının dışarısında kalmış insanlar arasında belki karışmamış ırk bulunabilir, fakat öyle ırktan insanların da zekâ ve medeniyet bakımından geride kalmış olduklarını herkes bilir.” Dünyada, medeniyette ilerlemiş ülkelere bakıldığında ise, başka başka ırklarla karışmış oldukları hemen dikkat çekiyordu. G.A. aynı durumun Almanya için de geçerli olduğunu ileri sürüyordu: “Bugün

³⁸⁴ G.A., “Fena adamları iyileştirmek için”, *Milliyet*, 02.07.1934.

³⁸⁵ G.A. “Saf ırk”, *Ulus*, 11.01.1939.

medeniyette az çok ilerlemiş her hangi memleketteki insanlar tetkik edilince başka başka ırkların birbirlerine karışmış oldukları anlaşılır. Almanya'da bile yedi ırkın karışmış olduğunu ve şimal ırkı denilen ırktan saf olarak kalmış olan insanların sayısı pek az olduğunu kabul ederler.” Dolayısıyla “saf ırk” ve “ırk üstünlüğü” tezlerinin bilimsel açıdan hiçbir geçerliliği yoktu.³⁸⁶

Sadri Etem, Nasyonal sosyalistlerin İstanbul'da yahudi karşıtı bir gösteri düzenlemek istemeleri vesilesiyle Türkiye'nin ırkçılığa bakışını Almanya'nınki ile karşılaştırıyordu: “Türkiyenin esas teşkilâtı ırk tanımaz Türk tanır, Türkiyenin kanunlarına uyan, Türkiyenin vatandaş hakkını tanıyan insanlar kanun önünde Türktür.” Etem, “Türk ırkından gelmeyen Türkler”in vatandaşlık haklarının Türkiye’de devlet güvencesinde olduğunu, “akıları başlarından İstanbulla Berlin kadar uzak dolaşan” nasyonal sosyalistlerin bu yönüyle Türkiye’yi iyi tanımaları lazım geldiğini hatırlatmaktaydı.³⁸⁷

Mehmet Asım, ırkçılığın Almanya’da büyük bir makine halini aldığını, bu makinenin ülke içindeki yabancı unsurların temizlenmesinden sonra, ülke dışındaki Almanların birliği için çalışmaya başlayacağını düşünmekteydi. Bu politikanın sonucu olarak dünyanın bir kaosa ve çatışmaya doğru sürükleneceği uyarısını yapıyordu.³⁸⁸

Vakit yazarı İbrahim Hoyi ise köşesinde bir çeşit “Cermen rönesansı”nı başlatan Hitler’in Almanya’da ırkçılığı başarıyla uyguladığını yazıyordu: “Kendi bakımından büyük bir ülkü ve inanış ile ortaya atılan ve Mein Kampf isimli kitabile bu azmini perçinleyen Hitler ileri nasyonalizmin temel umdesini her sahada kullanıyor ve başarıyor.” Hoyi, Hitler’in ırkçılık fikirlerini, profesörlerin de yardımıyla okullarda öğretmekte olduğunu ve böylece yeni nesillerin bu faydalı bilgiyle yetiştiğini

³⁸⁶ G.A. “İrk siyasetinin sonu”, *Ulus*, 22.03.1939.

³⁸⁷ Sadri Etem, İstikamet Ren marş marş!”, *Vakit*, 02.04.1933.

³⁸⁸ Mehmet Asım, “Almanya nereye gidiyor?”, *Vakit*, 06.10.1933.

kaydediyordu: “Profesör artık ‘Malûmat’ sunan bir adam değil, çocuklarına ileri hamleyi öğreten, hayat yolunda dimdik yürümesini ve ırkını belleten, ilham eden bir unsurdur.” Hoyi’ye göre Almanya’da bireyselliğe karşı entelektüel bir savaş yürütülmekteydi: “Bu bakımdan, Almanyanın entellektüel çevresinde ‘ırkçılığı öğretme’ savaşı hâkimdir denilebilir; ve ırk nazariyesi, ferdiyetçiliğin yanında daha esaslı, enerjik ve etraflı bir karşılık olarak yükseliyor.”³⁸⁹

Zeki Mesut ise, Alman ırkçılığının temelde 66 milyonluk nüfusa dar gelen Almanya’nın topraklarını genişletme arzusundan beslendiğini düşünüyordu.³⁹⁰

Prof. Fahreddin Kerim Gökay Cumhuriyet’te yayınlanan makalesinde, Almanya’da kısırlaştırma yoluyla dejenerasyonun önüne geçilmesinin iyi bir fikir olduğunu fakat bunu yaparken çok dikkatli davranılması gerektiğini söylüyordu. Fakat Türkiye’de delilik oranlarının Avrupa’daki kadar olmamasından dolayı kısırlaştırma metodu yerine İsviçre’deki gibi “evlilik işlerinde halkı hazırlamak, aydınlatmak” gerektiğini düşünüyordu:

...on dokuz yıllık klinik hayatımız bize ruh hastalıklarında irsiyetin şaşmaz tesirini birçok vakalarla göstermiştir. İleri derecede bir aptaldan zeki doğmasına imkân yoktur. Diğer hastalıklarda da irsiyetin yüzünden kendi iradesi dışında birçok bedbahtlar doğuyor. Binaenaleyh bundan altı sene evvel Peyami Safa ile yaptığımız hasbühalde de işaret ettiğim üzere memleketimizde şimdilik evlenme işlerinde dikkatli bulunmak suretile ıktifa etmeliğimiz kanaatindeyim. Bundan dolayı medenî kanunumuzun bu husustaki maddesini iyi tatbik etmeliyiz. Evlenme muayeneleri sathî olmaktan çıkarılmalıdır. Aptallar, ileri derecede sar’alılar, erken bunamalılarla, sık sık nükseden manyaklar, ileri derecedeki dejenereler, cürmü itiyad etmişler, müzmin alkoliklerin evlenmesine müsaade edilmemelidir.³⁹¹

³⁸⁹ İbrahim Hoyi, “Naziler ne yapmak istiyorlar?” *Vakit*, 07.12.1933.

³⁹⁰ Zeki Mesut, “66 milyon”, *Hakimiyeti Milliye*, 13.08.1933.

³⁹¹ Fahreddin Kerim Gökay, “Kısırlaştırma tedbiri”, *Cumhuriyet*, 22.10.1938.

Türk basınında Nazi ırkçılığının akla ve bilime aykırı olduğu görüşü ağırlık kazanıyordu. Bu görüş ara ara savaşın başladığı yıla kadar ileri sürülmüştü.³⁹² Aslında Almanya’da ırk sorunu genellikle Yahudi sorunu ile iç içe geçmişti. Irkçılığın kabaran şiddet dalgası en çok Yahudileri vuruyordu.

III.4.3. Yahudi Meselesi

NSDAP’nin iktidara gelişi, Yahudi karşıtlığının resmi devlet politikasına dönüşmesi sonucunu doğurmuştu. Yahudilere karşı uygulanan politik yaptırımlar temelde iki önemli amaca hizmet ediyordu. İlk olarak Yahudileri “*sozial Toten*” (soyal hayattan soyutlanmış) hale getirmek ve böylece onların Almanlarla her türlü sosyal ve fiziki yakınlığının önüne geçmek. Nazi dönemi boyunca bu iki amaca ulaşabilmek için soykırımla sonuçlanan çeşitli yollara başvurulmuştu: 1. Sözlü saldırı, 2.Fiziksel saldırı, 3. Yahudileri Almanlardan izole etmek için yasal ve idari tedbirlerin alınması, 4. Yahudileri ilticaya zorlama, 5. Zorunlu göç ve sınırdışı etme, 6. Gettolarda fiziksel dışlama, 7. Aç bırakma, kuvvetten düşürme ve hastalıklar (sistemik soykırım öncesi), 8. Ölümcül işlerde zorunlu çalıştırılma, 9. Kurşuna dizme, açlıktan öldürme ve gaz odaları, 10. Ölüm yürüyüşü.³⁹³ Henüz muhalefette iken komünistlere karşı yürütülen şiddet politikası Hitler’in iktidara gelmesiyle Yahudileri de hedef almıştı. Nazilerin 1933’te iktidara gelmesinden hemen sonra 37.000 Yahudi Almanya’yı terk etmişti. Ülkelerini terk edenlerin sayısı, Yahudi göçünün yasaklandığı 1941’e kadar 270.000’i bulmuştu.³⁹⁴

Bu sürecin başından beri dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Yahudiler ise Hitler’in politikalarını endişe ile takip ediyorlardı.³⁹⁵ Yetki yasasının onaylanmasından

³⁹² “İrkçilik hakkında”, *Vakit*, 13.01.1939.

³⁹³ Daniel Jonah Goldhagen, *Hitlers willige Vollstrecker*, Siedler, Berlin, 1996, s.170–171.

³⁹⁴ Michael Wildt, *Geschichte des Nationalsozialismus*, Vandenhoeck, Göttingen, 2008, s.122.

³⁹⁵ “Bütün dünya yahudileri Alman’lar aleyhinde!”, *Cumhuriyet*, 26.03.1933; “Alman yahudileri telâş ve endişe içinde”, *Cumhuriyet*, 30.03.1933.

sonra Almanya’da yaşayan Yahudilerin yaşamlarını zorlaştıracak tedbirler alınmaya başlanmıştı. Memuriyetten ve vatandaşlıktan çıkarılma gibi yasalara ve şiddete dayalı sindirme siyaseti Türk Basını’nda ayrıntısıyla yer alıyordu.³⁹⁶ *Cumhuriyet* Yahudilerin memurluklarına son verilmesinden dolayı “*bir milyonluk bir tasarruf*” yapıldığını duyuruyordu.³⁹⁷ Buna karşılık Yahudiler dünyanın her yerinde Almanya’yı protesto eden gösteriler düzenliyorlardı. Hatta bu yüzden yahudi asıllı Prof. Albert Einstein’ın Alman vatandaşlığından çıktığı basına yansımıştı.³⁹⁸ Protesto gösterileri, ürünleri karşılıklı boykot etmeye kadar varmıştı.³⁹⁹ 1 Nisan 1933, Almanya’da yahudi mallarının ülke çapında boykot edileceği gün olarak belirlenmişti.⁴⁰⁰

T.İ., *Cumhuriyet*’te yayınlanan mektubunda, Berlin sokaklarında yahudilerin maruz kaldığı şiddeti, “*Berlinde yahudi avcılığı*” başlığıyla duyurmuştu. T. İ., sokaklarda yürüyen yahudilerin herkesin gözü önünde dövülmesi karşısında kimsenin tepki göstermemesine içerliyordu: “*Eve dönerken düşünüyorum: Bu halin onda biri, bizde olsaydı, bütün Avrupa gazeteleri barbarlığımızdan, medeniyetsizliğimizden başlayarak ağızlarına geleni söylerlerdi. Fakat, burada bir medeniyet merkezinde cereyan edince mubah sayılıyor!*”⁴⁰¹

Yunus Nadi, *Cumhuriyet* muhabiri T.İ.’nin siteminden hareketle “*Türkiye’de vuku bulan Ermeni ve Rum mes’elelerinin en son mahiyetleri*”nin, “*haricin uzun seneler*

³⁹⁶ “Hitler tehdit ediyor!”, *Cumhuriyet*, 31.01.1933; “Almanya ve yahudiler”, *Milliyet*, 27.03.1933; “Almanya yahudilere bir cehennem oluyor!”, *Milliyet*, 30.03.1933; “Alman’larla yahudiler arasında harp!”, *Cumhuriyet*, 01.04.1933; “Almanyadaki yahudiler”, *Vakit*, 02.07.1933; “Almanya ve yahudiler”, *Vakit*, 13.07.1933; “Almanyada yahudiler tebaa olmak hakkını haiz değildiler”, *Vakit*, 13.08.1933.

³⁹⁷ “Almanyada Yahudiler işten çıkarılıyor”, *Cumhuriyet*, 02.08.1933

³⁹⁸ “Alman’larla yahudiler arasında harp!”, *Cumhuriyet*, 01.04.1933.

³⁹⁹ “Yahudi mallarına boykotaj!”, *Cumhuriyet*, 29.03.1933; “Bütün Almanya yahudi’lere boykot yapıyor”, *Cumhuriyet*, 30.03.1933.

⁴⁰⁰ “Almanya’da yahudilere boykot bugün başlıyor!”, *Cumhuriyet*, 01.04.1933; “Almanyada boykotaj resnen bugün başlıyor”, *Milliyet*, 01.04.1933; “Bugün Almanyada yahudi malı alınmayacak”, *Vakit*, 01.04.1933; “Yahudilere karşı boykot!”, *Cumhuriyet*, 02.04.1933; “Almanyadaki boykotaj bir gün devam etti”, *Milliyet*, 02.04.1933; “Almanya’daki boykotaj”, *Cumhuriyet*, 03.04.1933; “Yahudinin parasına karşı Hitlerin silahı!”, *Vakit*, 04.04.1933.

⁴⁰¹ T. İ., “Berlinde yahudi avcılığı”, *Cumhuriyet*, 29.03.1933.

zarfındaki çalışmalarını neticesi olarak... ..bütün dünyanın takdir edebileceği hakikatlerle meydana çıkmış...” olduğunu yazıyordu. Zira Türkiye'nin kendince haklı sebepleri bulunuyordu: “Hayat ve memur idarelerimizde bu unsurlar bizi arkamızdan bıçaklamağa kalkmışlardı.” Nadi, Hitler hükümetinin böyle bir mazereti bulunmamasına rağmen, yahudilere uyguladığı şiddeti anlamakta güçlük çektiğini ifade ediyordu:

Fakat Almanya gibi çok müterakki bir memleketin idaresi mes'uliyetini deruhde eden bir hükümetin bu yahudi düşmanlığını sanki milli davaları halledecek bir mes'ule imiş gibi kendinine siyasî bir düstur ittihaz etmiş ve onun filiyat ve icraatına da geçmiş bulunması cidden parmak ısırılarak şaşılacak işlerdendir.

Nadi, yahudilere uygulanan şiddetten dolayı Almanya'nın haklı davasında haksız duruma düştüğünü yazıyordu: “Çocukça bir hareket olan yahudi aleyhtarlığının son şekli ile Almanya medeniyet dünyası önünde kendisine haklı davasını kaybettirecek bir küçüklüğe düşmüş bulunuyor.” Nadi, şiddete dayalı bir siyasetin 20. yüzyılda artık kabul edilemez olduğunu ve cezasız kalmayacağını eklemekteydi: “Yirminci asırda her hangi bir insan zümresini mücerret ırkî husumetle ezmeğe kalkışmak cezasız geçecek bir cür'et olamaz.”⁴⁰²

Mehmet Asım, *Vakit*'teki yazısında Nasyonal Sosyalizm'in iktidara gelmesinden sonra Almanya'da başlayan Yahudi düşmanlığının, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar arttığını kaydediyordu: “... Almanyada millî sosyalist fırkasının ortaya çıkardığı mücadele şimdiye kadar tarihin kaydetmediği derecede büyük ve mühim bir yahudi düşmanlığı şeklini aldı.” Asım, Almanlar itiraf etmese de bu durumun sebebinin, savaştan sonra iktidara gelen sosyalist hükümetler döneminde Yahudilerin iktidardan çokça istifade etmeleri olarak açıklıyordu. Buna göre eski Alman aristokrasisi yerine yeni bir Yahudi zengin sınıfı oluşmuştu. Asım, bu düşmanlığı hoş görmenin mümkün

⁴⁰² Yunus Nadi, “Yahudi aleyhtarlığının en şiddetli şekli”, *Cumhuriyet*, 31.03.1933.

olmadığını ileri sürüyordu: “*İnsanî noktai nazardan Yahudi düşmanlığının Almanyada tatbik edilen şeklini tasvip etmek mümkün değildir.*” Almanlar ile Yahudiler arasındaki husumetin Türkiye’ye de sıçraması üzerine Asım yazısına, yahudi olan Türk vatandaşlarına bir zarar gelmesine izin verilemeyeceğini eklemekteydi: “*Herkes bilmelidir ki, Türkiyede bulunan Yahudiler Türkiye tabiiyetindedir. Onlara hariçten gelecek herhangi şekilde bir zarar Türkler tarafından asla hoş görülmiyecek ve müsamaha edilmeyecektir.*”⁴⁰³

Ahmet Şükrü, bir yazısında Avrupa’da yahudi düşmanlığının tarihsel kökenlerini açıklıyordu. Şükrü, Fransız Devrimi’nden sonra asaletin yerini paranın almaya başladığını, zengin yahudilerin eski asilzade sınıfının yerine geçmeye başladığını söylüyordu. Avrupa yahudi aleyhtarlığının başlangıcı burada aranmalıydı. Özellikle Almanya’da, “*Yahudi kuvvet ve hâkimiyetinin Alman milletinin mağlubiyetini tebarüz ettiren senelere tesadüf etmesi, rasist ve millici Almanları tehrik etmiş ve bunlar harbin mağlubiyetini yahudilere tahmil edecek kadar ileri gitmişlerdir.*”⁴⁰⁴

Sadri Etem, Almanya’da Yahudi düşmanlığının Hitler ile birlikte başladığını düşünüyordu. Bu düşmanlığın arka planında ise Almanya’nın savaşta sömürgelerini kaybetmesi yatıyordu. Bu durum Almanya’da devlet otoritesini elinde tutan Alman toprak aristokrasisi ile ticaret ve sanayi sermayesini elinde bulunduran Yahudiler arasındaki dengeyi Yahudiler lehine bozmuştu. Hitler, işte bu dengeyi Almanlar lehine çevirmek için bir çare bulmuştu: “*Bu çare de Alman ticaret ve sanayi sermayesinin ve modern ilminin esaslarını kuran Yahudi sermayesine hücum...*”⁴⁰⁵

⁴⁰³ Mehmet Asım, “Almanya ile yahudilik âleminin çarpışması”, *Vakit*, 02.04.1933.

⁴⁰⁴ Ahmet Şükrü, “Yahudi aleyhtarlığı”, *Milliyet*, 02.04.1933.

⁴⁰⁵ Sadri Etem, “Hitler–Yahudi savaşının sebebi”, *Vakit*, 09.04.1933.

Siirt Mebusu Mahmut, Almanya'nın iç ve dış siyasetinde her Alman vatandaşının ruhuna ve karakterine işleyen bir değişimin yaşandığını iddia ediyordu. Alman halkı yahudi aleyhtarlığı yapacakları için Hitleristlere taraftar olmuştu. Böyle bir durumda uluslar arası tepkileri dikkate alarak Hitler'in bu politikadan vazgeçmesi taraftarlarını aldatması anlamına gelebilirdi. Fakat Mahmut, Hitleristlerin yahudi karşıtı "*hareket ve icraatlarında daha yumuşak, daha mutedil*" hareket edebileceklerini düşünüyordu. Mahmut, bir ihtilal ortamında, tedbirlerde daha hesaplı davranmanın zorluklarına dikkat çekiyordu: "*Tedbirlerinde daha hesaplı bulunabilirlerdi. Bunu yapamadılar. Belki mazur idiler. İhtilâle benziyen, anormal hareketlere gem vurmak güçtür. İçtimai ve siyasi bazı hareketler, mukadder cereyanlarını mutlaka takip ederler.*" Mahmut, uluslararası ortamın tepkisinden dolayı Hitler'in yahudi aleyhtarlığında daha ileri gidemeyeceğini ve de şiddet politikasından vazgeçeceğini kaydediyordu.⁴⁰⁶

Muharrem Feyzi ise Avrupa'nın diğer ülkelerinde Yahudi sorununun Almanya boyutunda yaşanmamasının sebebi, o ülkelerin geçmişte bu sorunu kökten çözmüş olmalarıydı: "*İngiltere ve Fransada tarihin karanlık günlerinde Musevi unsurları imha edilmişti. Şimdi bu memleketlerde bulunan Museviler kanlı takiplerden ve imhalarından sonra öteden beriden toplanmış Musevilerdir.*" Fakat Almanya'da böylesi bir takibata uğramadıklarından işleriyle ilgilenmişler ve başarılı mevkilere gelebilmişlerdi. Fakat "*Almanyada Museviler ötedenberi memleketin mali, ilmi, san'at âleminde gayet mühim rol oynadıklarından*" dolaydır ki, halihazırda Almanya'da şiddete maruz kalmaktaydılar.⁴⁰⁷

Vakit, Alman İçişleri Bakanı Frick'in Almanların zor durumda kalmalarının sorumluluğunu Yahudilere yükleyen görüşlerine yer veriyordu: "*Yahudi nüfuzu 1918*

⁴⁰⁶ Siirt Mebusu Mahmut, "Almanyada vaziyet, Yahudiler için..", *Milliyet*, 27.06.1933.

⁴⁰⁷ Muharrem Feyzi, "Musevilik âleminde buhran", *Cumhuriyet*, 12.08.1933.

senesinden beri siyasi sahada o derece hâkim olmuştur ki, hakiki Almanlar kendi memleketlerinin mukadderatına iştiraken hemen hemen hariç bırakılmışlardı.”⁴⁰⁸

Falih Rıfki Atay, “Alman meselelerini bilmek isteyenler için objektif” bir bakışla kaleme aldığı yazısında Alman propaganda bakanlığının Yahudi sorununa bakışını yansıtıyor ve Türkiye’nin benzer sorunlar karşısındaki tutumunu kıyaslıyordu: “... biz türkler, dünyanın bildiğinin tam tersine, bu türlü renk ve ırk düşmanlıklarından tamamen uzaktayız. Bize hayınlık edenlere karşı, hayat müdafaasında bulunmuşuzdur. Almanyada yahudi düşmanlığının hakikaten böyle bir müdafaa zorağından doğup doğmadını düşünmek, yeryüzünün en büyük devlet ve uluslarından birinin taliine hükmeden insanlara düşer.”⁴⁰⁹

Nadir Nadi Avusturya’daki yahudi sorununa değiniyordu. Buna göre, iki yüz bin “halis Yahudi” ve bir o kadar da “dönme” Avusturya’da yaşıyordu. Nadi’ye iki milyonluk Avusturya nüfusunun yüzde yirmisini kapsıyan bu oran oldukça ürkütücüydü ve Avusturya’ya ağır bedelleri olmuştu:

Bu dört yüz bin insan, harsına, kültürüne, millî benliğine tamalile yabancı olarak halkın sırtına bir sülük gibi yapıştı; ekalliyet olduğu halde memlekette iktisadî bir tahakküm kurdu. Ticaret onların elindeydi. Bu sayede hars ve kültür sahasına da sokuldular. En çok iş gören avukatlar, en fazla şöhret yapan doktorlar Yahudilerden çıkmağa başlamıştı. İlmî kitablardan tutunuz da gündelik gazetelere kadar matbuat Yahudilemişti. Beynelmilecilik nazariyeleriyle gençliği zehirliyorlar, cemiyetin benliğini çürütmeye çalışıyorlardı.

Nadir Nadi, Alman toplumuna musallat olmuş böylesi bir felaketi söküp atanların yahudilere yönelik şiddetini anlayışla karşılamak ve abartmamak gerektiğini yazıyordu:

İşte bu felâketi önliyen bir topluluk biraz coşar da kendinden geçerse artık o mazur görülür. Hem coşup da ne yapıyorlar? Adamları zindanlara mı atıyorlar? Kurşuna mı

⁴⁰⁸ “Alman dahiliye nazırı, niçin Yahudi düşmanı olduklarını anlatıyor”, *Vakit*, 02.12.1933.

⁴⁰⁹ Falih Rıfki Atay, “Yahudilere karşı”, *Ulus*, 28.09.1935.

diziyorlar? Genç kızlara *Prater*'de mecburi jimnastik yaptırmak, ortalık süpürmek, Yadudilerin her yere girip çıkmalarına mâni olmak öyle vahşet, cinayet denecek bir taşkınlık sayılmaz herhalde.⁴¹⁰

Nadi, Nazilerin Yahudilere söylendiği kadar şiddet uygulamadığını ıspatlamak için, adını gizli tutacağına söz verdiği bir Yahudi olan doktor arkadaşıyla yaptığı ropörtajı yayınlıyordu:

— Hakikaten çalışmanıza mâni oluyorlar mı? —Resmen çalışabilirim. Fakat bir Almanın kendini bana tedavi ettirmeğe kalkışması intihara teşebbüsten farksızdır. Bu şekilde müşterilerim Yahudilerle ecnebilerden ibaret kalıyor ki kazancımın yüzde seksenini kaybettim sayılır. —Şehirde istediğiniz gibi serbestçe dolaşabilir misiniz? —Evet. —Hakarete uğramaz mısınız? —Zannetmiyorum. İlk günlerin fotojok taşkınlığı yatıştı artık. —Evinizi aramaklar, kitaplarınızı eşyalarınızı haczetmekler filân oldu mu? —Hayır. Bende ne bulabilirler ki arasınlar. O felâket, ticaret veya politika ile uğraşan arkadaşlarımızın başına geldi. Birçoklarını tevkif ettiler. Bazılarını beş parasız bıraktılar. Bu akıbetten korkan kısmı da aileleriyle intihar ettiler. Yalnız benim danıdığım yirmi kişi iki hafta içinde bu şekilde öldü. —Naziler tarafından öldürülen kimse var mı? —İşitmedim.

Türkiye’de bir çalışma isteğine aldığı olumsuz cevap karşısında Yahudi doktorun gösterdiği tepki Nadi’nin dikkatinden kaçmamıştı: “*Şaşırılmıştım. Türkiyede çalışmanın ecnebiler için pek kabil olamayacağını kendisine ihsas ettiğim zaman yüzünde acayib takallûslar peyda oldu. Manzarası sempatik değildi.*”⁴¹¹

Bundan birkaç ay sonra *Kurun*’da yayınlanan bir haber ise “*Alman kanından kızlarla sevgi alâkaları peyda ettiği*” gerekçesiyle on yıl hapse mahkum edilen bir Yahudi doktorunu konu alıyordu.⁴¹²

Peyami Safa, Almanya gezisinden sonra kaleme aldığı yazısında, Yahudilere yönelik baskı ve şiddet söylentilerinin abartının da ötesinde, büyük bir yalan olduğunu kaydediyordu:

⁴¹⁰ Nadir Nadi, “Bir cemiyetin hikâyesi”, *Cumhuriyet*, 13.06.1938.

⁴¹¹ Nadir Nadi, “Yahudiler ne diyor?”, *Cumhuriyet*, 16.06.1938.

⁴¹² “Irka taarruz?!... Bir Yahudi doktor on seneye mahkûm edildi”, *Kurun*, 06.10.1938.

Geçen defa Almanyada yaptığım seyahat daha kısa sürmüştü ve Berline kadar da gitmemiştim. Münih'te, bu rivayetlere inandıracak hiçbir işarete tesadüf etmemiştim ama, Almanyada kaldığım müddetin kısalığı ve müşahedelerimin azlığı beni kat'î bir tekzibden alıkoyabilirdi. Bu sefer Berline kadar gittim, Almanyada biraz daha fazla kaldım ve bu memleketi ikinci defa gördüm. Bir kelime ile söyleyebilirim ki bu rivayetlerin hepsi ve toptan: Yalandır. ...Bizim anlayacağımız, Yahudi Almanyada yaşıyor ve kazanıyor. Almanyada bile!⁴¹³

Nazi iktidarı süresince Yahudi sorunu ile ilgili gelişmeler Türk basınınca yakından takip edilecekti.⁴¹⁴ Fakat basınında yazılanların yanı sıra, çizilenlerin de önemli olduğu söylenebilir. *Akbaba*, *Karikatür* ve *Milli İnkılap* dergilerindeki karikatürler, Türkiye'de Yahudilerin imajı hakkında ipuçları vermekteydi. *Akbaba* ve *Karikatür* dergilerinde Yahudiler alaycı bir dille zavallı ve zayıf karakterler olarak karikatürize ediliyorlardı. Karikatürlerdeki antisemitik yön, *Milli İnkılap*'ta çok daha belirgindi.⁴¹⁵ Okuma oranının düşük olduğu Türkiye'de görsel olması sebebiyle karikatürlerin Yahudi imajı oluşturmakta, makalelerden daha etkili olduğu söylenebilir. Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde diğer birçok farklı unsur gibi Yahudilerin durumuyla ilgili olumlu bir tablo çizmenin zorluğuna dikkat çekilmelidir.⁴¹⁶ Bunun kemalist toplum tasavvuruyla yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

⁴¹³ Peyami Safa, "Almanyada ve Filistin'de Yahudi", *Cumhuriyet*, 07.12.1938.

⁴¹⁴ "Alman nazırı yahudilik âlemine karşı meydan okuyor!", *Vakit*, 16.05.1934; "Almanyadaki yahudiler katliam mı edilecek?", *Vakit*, 17.05.1934; "Yahudilere karşı yeni bir tedbir", *Tan*, 31.07.1935; "Yahudi düşmanlığı", *Tan*, 05.08.1935; "Almanyada Yahudi düşmanlığı", *Tan*, 16.11.1935; "Almanlar ve Yahudiler", *Cumhuriyet*, 26.04.1938; "Almanyada şiddetli bir yahudi aleyhtarlığı", *Kurun*, 19.06.1938; "Almanyadaki Yahudiler", *Tan*, 21.11.1938; "Almanya'da yahudilerin kökünü tamamiyle kurutmak için tavsiye edilen usuller", *Ulus*, 30.11.1938; "Alman Yahudileri toptan de yapamıyacaklar", *Tan*, 16.02.1939.

⁴¹⁵ Hatice Bayraktar, *Salamon und Rabeka. Judenstereotype in Karikaturen der türkischen Zeitschriften Akbaba, Karikatür und Milli İnkılap 1933 – 1945*, Klaus Schwarz, Berlin, 2006, s.77. (*Milli İnkılap*, aşırı antisemitik Nazi dergisi *Stürmer*'in karikatürlerini, zaman zaman birebir kopyalayarak yayınlıyordu: Bayraktar, 43.)

⁴¹⁶ Corry Guttstadt, *Die Türkei, die Juden und der Holocaust*, Assoziation A, Berlin, 2008, s.75–100.

III.4.4. Gençlik ve Spor

Benim pedagojim serttir. Zayıflar hemen çekiçle dövülmelidir. Gençlik, dünyayı önünde titretmeden önce benim şövalye tapınağında yetiştirilir. Zorba, sert, cesur, gaddar bir gençlik istiyorum ben... Gençliğimi güçlü ve güzel görmek istiyorum... Ben entelektüel eğitim istemiyorum... Ama hükmetmeyi öğrenmeleri gerek.⁴¹⁷

“Gençliğe sahip olan, geleceğe sahip olur” sözü nasyonal sosyalist ideolojinin gençlik siyasetinin parolalarından biriydi. Hem Nasyonal Sosyalizmin *taze kan* anlamında enerjik ve dinamik yönüne vurgu yapması, hem de ideolojik doktrinasyonun en önemli sahası olması dolayısıyla *gençlik*, nasyonal sosyalistler açısından çok önemliydi. Nasyonal sosyalist iktidar elitine göre gençler mobilize edilmeye en müsait kitleyi oluşturmaktaydılar. Gençleri ideolojik konseptte uygun yetiştirmek amacıyla 1926’da Weimer’da NSDAP bünyesinde *Hitlerjugend* (*HJ* –Hitler gençliği) adında bir gençlik organizasyonu kurulmuştu. Bundan başka *Bund Deutscher Mädels* (BDM- Alman Kızları Birliği) gibi başka teşkilatlar da bulunuyordu. Hitler’in iktidarında parti organlarına bağlı gençlik organizasyonlarının yasaklanmasıyla beraber, diğer birçok NSDAP organı gibi *HJ* de resmi bir devlet organizasyonuna dönüştürülmüştü. Organizasyonun öncelikli amacı gençler arasında birlik ruhunu uyandırmak ve Alman gençlerine paylaşımlarda bulunabilecekleri ortak alanlar sağlamaktı. Organizayona üyelik başlangıçta gönüllülük esasına dayanıyordu. Fakat gençlik organizasyonu ile ilgili “*Gesetz über die Hitler – Jugend*” (Hitler gençliği hakkında kanun, 01.12.1936) ve “*die Einführung der ‘Jugenddienstpflicht’ zur Zwangsmitgliedschaft*” (Gençlerin hizmet yükümlüğüne dair zorunlu üyelik uygulaması 25.03.1939) gibi hayata geçirilen yasal düzenlemelerle üyelik zorunlu hale getirilmişti. Bu zorunluluğun gerekçeleri 1936 tarihli yasada açıklanıyordu:

⁴¹⁷ Hermann Rauschning, *Gespräche mit Hitler. Mit dem Schlußkapitel "Hitler privat"*, Europa Verlag, Zürich, 2005, s. 237.

“Alman halkının geleceği gençliğe bağlıdır. Bu sebepten ötürü bütün Alman gençliği gelecekteki sorumlulukları için hazırlanmalıdır.” Yasa maddelerinde okul ve aile hayatı dışında gençliğin Hitler gençlik teşkilatında Alman halkına hizmet etmek üzere bedensel, ruhsal ve ahlakî açılarından Nasyonal Sosyalizm’in ruhuna uygun yetiştirilmesi gerekliliği üzerinde duruluyordu. Alman gençliğinin Hitler gençlik teşkilatındaki eğitimi, NSDAP’ye bağlı *Reich* gençlik teşkilatı başkanınca (Reichsjugendführer des Deutschen Reichses) sürdürülecekti.⁴¹⁸ Zorunlu üyelikle beraber Hitler gençlik teşkilatının üye sayısı hızla artmaya başlayacak, 1932’de 100.000 civarında olan üye sayısı 1939’a gelindiğinde 8,7 milyona ulaşacaktı.⁴¹⁹

Nazi rejiminde eğitimin amaçları ve metodlarında radikal değişiklikler yaşanacaktı. Nazi eğitim sistemi Weimer döneminin liberal eğitim programından oldukça farklıydı. Bireyselciliğin yerini birliktelik ruhu, düşünme ve eleştirmenin yerini lidere sadakat, aydınlanmanın yerini inanç almıştı. Artık okullarda okutulan derslerde ağırlıklı olarak *Almanların birliği, şeref, kan, ırk, nefret* gibi ideolojik unsurlara ağırlık veriliyordu.⁴²⁰ “*Jugend führt Jugend*” (gençliği gençlik idare eder), Alman gençlik teşkilatının yönetimi için kullanılan ünlü sloganlardan biriydi. Gençlik teşkilatının yönetimini, göreve geldiğinde 24 yaşında olan Baldur von Schirach (1931, 4 Aralık 1936 – 8 Ağustos 1940) ile Arthur Axmann (8 Ağustos 1940 – 1945) üstlenecekti.

Alman gençlik teşkilatı başkanı Baldur von Schirach görevi süresince dünyanın birçok ülkesini gezmiş, devlet başkanlarıyla görüşmüş ve başka ülkelerdeki gençlik teşkilatları hakkında bilgi toplamıştı. Aynı zamanda gezdiği ülkelerde teşkilatının ve ülkesinin propagandasını yapmıştı. Schirach bu gezilerinin birinde Türkiye’yi de ziyaret

⁴¹⁸ *Gesetz über die Hitlerjugend*, (1936, Dezember 1). Erişim tarihi: 09 Şubat 2012, <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=dra&datum=19360004&zoom=2&seite=00000993&ues=0&x=17&y=8>

⁴¹⁹ Wildt, 103.

⁴²⁰ Hans-Ulrich Thamer, *Der Nationalsozialismus*, Reclam, Stuttgart, 2002, s. 266.

etmiş, Türkiye’de Alman gençlik teşkilatının yapısını, işleyişini ve amaçlarını ayrıntısıyla anlatma imkânı bulmuştu.⁴²¹

Nazi rejiminin gençlik siyaseti, Türk basınının yakından takip ettiği konularından biriydi. Nazi rejimi süresince gençlerin yaşamında meydana gelen olumlu değişimler okuyuculara aktarılıyordu.⁴²² Cumhuriyet’te yer alan bir haberde, Alman gençlik teşkilatının diğer birçok ülkedeki benzerlerinden farkı anlatılıyordu:

Gençliği yurda yarıyacak bir şekilde yetiştirmek için her yerde olduğu gibi Almanyada da bir gençlik teşkilâtı mevcut olduğu malûmdur... Fakat Alman gençlik teşkilâtı diğer tarflardaki askerliğe hazırlık talimleri, terbiyevî idmanlarve saireden maada başka memleketlerde henüz tatnik edilmeyen işlerde de tecrübe görmeğe sevk edilmeğe başlanmıştır. Bu kabilden olarak her sene mekteblerin tatil zamanlarında kız erkek on beş ile yirmi arasındaki genler köylerde tarla ve çiftlik işlerinde çalışmak, tecrübe görmek üzere tarla ve çiftliklere sevk olunuyorlar. Orada çift sürmek, hayvan beslemek, sür sağlamak, peynir, tereyağı yapmak ve saire gibi işlerle uğraşıyorlar. Hiç şüphesiz bu meşguliyetlerden delikanlılarla beraber genc kızlar da çok istifade ediyorlar. İleride ev kadını oldukları vakit hiç sıkıntı çekmeden aile işlerini görmeğe alışıyorlar.⁴²³

İhsan Yıldırım, Alman gençliğinin Nazi Almanyası’ndaki durumunu geçmiş yönetimlerdekiyle kıyaslıyor, Atatürk’ün gençlik siyasetini takip eden Hitler’in bu alanda büyük başarılar elde ettiğini kaydediyordu. Yıldırım yazısında, Almanya’da önceki hükümetler döneminde, yolsuzluk ve ihmaller yüzünden işsiz gençlerin başıboş kaldığını, gençliğin değerini kavrayan Nasyonal Sosyalizm’in iktidarında ise durumum düzeldiğini kaydediyordu. Zira işsiz kalan gençler, *Freiwillige Arbeitsdienst* (Gönüllü işçi birlikleri) kurmak suretiyle yaş, seviye ve tahsil derecesine göre ayrılarak hükümet ve belediyelere ait işlerde çalıştırılmaya başlanmıştı. Yıldırım, “çok muntazam bir makine halinde işleyen bu teşekküller”in nasyonal sosyalist idare tarafından sıkı bir denetime tabi tutulduğunu

⁴²¹ “Alman Gençlik Teşkilatı Başkanı Baldur von Schirach’ın İstanbulu ziyaretinde dağıttığı propoganda neşriyatı”, *BCA*, 030-0-010-000-000-231-558-15, 08.03.1938.

⁴²² “Alman şerefi ancak kanla temizlenebilir!”, *Cumhuriyet*, 13.02.1935.

⁴²³ “Alman geclik teşkilâtının hazırlığı”, *Cumhuriyet*, 29.04.1935.

belirtmekteydi. Gençler bu tür ortamlarda sadece çalışmakla kalmıyor, çalıştıkları yerde düzenlenen sinema, tiyatro, konser gibi etkinliklere katılarak aynı zamanda sosyalleşebiliyorlardı. Ayrıca evsiz gençlere çalıştıkları binada konaklama imkânı tanınıyordu. Bu sayede evsizler sokaktan kurtarılıyor, sıcak yemek yiyebildikleri, ibdetlerini rahatça yapabildikleri bir yuvaya kavuşmuş oluyorlardı. Yıldırım, gönüllü işçi ocaklarından başka, *Hitler Jugend* örgütünden de bahsediyordu. 10-21 yaşları arasındaki her Alman çocuğunun, yarı askeri olan ve her şehirde şubesi bulunan bu örgüte katılması mecburiydi. Böylece çocuklar henüz küçük yaşlarda askeri disiplinle tanışmakta, beden terbiyesine sahip “*gürbüz ve bilgili*” gençler haline gelmekteydiler. Yıldırım’a göre kısa zaman öncesine kadar sokaklarda dilenen, amaçsız Alman gençleri bu örgüte seve seve katılıyorlardı:

Memleket gençliğinin ifade ettiği hakiki manayı pek iyi kavrayan bugünkü genç millî Alman idaresinin tesis ederek himayesine aldığı bu çok faideli teşkilâta bütün gençler büyük bir sevinç ve hevesle dahil olmakta ve Hitler üniformasını lâbis buldukları halde sokaklarda kollarını havaya kaldırarak Faşist usulile birbirlerini selamlamaktadırlar.

Yıldırım, bütün bunların Hitler’in kısa zaman içinde gerçekleştirdiği “*büyük inkılâb*” sayesinde olduğunu hatırlatmaktaydı: “*Bugünkü genç Almanyanın muzaffer Başvekili Hitlerin, silâhsız ordusu ile hiç kan dökmeksizin yaptığı büyük inkılâba hakiki gözle bakacak olursak, kısa bir zaman zarfında kurulan bu milli makinenin memlekete çok ciddi ve faideli işler görmek azmiyle çalışmakta olduğunu anlarız.*” Yıldırım’a göre Almanya, böylece Mustafa Kemal’in Türk gençliğine yıllardır işaret ettiği yoldan yürümeye başlamıştı: “*Memleketimiz gençliği için Büyük Gazimizin her vesile ile senelerdenberi bize işaret ettiği yollar şimdi burada da tutulmuş bulunmaktadır.*”⁴²⁴

⁴²⁴ İhsan Yıldırım, “Hitler gençlik teşkilâtı Alman neslini kurtardı”, *Cumhuriyet*, 27.05.1933.

1935 baharındaki Almanya gezi programına katılan Türk basın heyetinden bazı yazarlar, Türkiye'ye döndüklerinde Nazi gençliği hakkında izlenimlerini köşelerinde paylaşmışlardı. Abidin Daver, "Almanya İntibaları" başlıklı yazı dizisinin bir bölümünü bu konuya ayırmıştı. Daver yazısına, artık belli bir yaşın üzerindeki *karlaşmış adamların* partiye alınmama kararını ilişkin bir değerlendirme ile başlıyordu: "*Alman Nasyonal Sosyalist partisi, parti bakımından iyi bir şey yapmıştır. Bundan sonra partiye yaşlı adam almamak... Hitler ve arkadaşları düşünmüşler ki bir partiye iktidar mevkiine çıktıktan sonra girenlerin samimiyetine pek inanılmaz. Bunların çoğu fikir ve ülkü için değil; külâh kapmak için partiye girmek istiyebilirler ve partinin manevî kuvvetini zayıflatırlar. Onun için, Almanyada Nasyonal Sosyalist partisine artık karlaşmış adamlar giremezler.*" Zira Daver, NSDAP'nin iktidara gelmesinden sonra partiye girmek isteyen yaşlıların samimiyetinden kuşkulanıyordu:

Parti 5 ikincikânun 1919 yılında kurulduğu için o vakittenberi akılları nerede idi. Eğer partiye hizmet için giriyorlarsa onun safları arasına çetin mücadele günlerinde girmeli, uğraşmalı, çarpışmalı, dövüşmeli, hapse atılmalı, ölmeli idiler. Yoksa zahmetli günler geçtikten sonra partiye girmek isteyenler, hazır lüpe konmak isteyenlerdir.

Daver'e göre kara günde beraber olmayanlar, ileride partiyi yüz üstü bırakabilirlerdi. Bu yüzden partiye sadece çocuk ve gençlerin kabul edilmesi partinin maddi ve manevî gücü açısından çok akıllıca bir karardı: "*Şu halde partiye, bundan sonra, yalnız çocukları, gençleri almak ve bu gençlere daha çocukken tam bir parti terbiyesi vermek gerekir. Partinin manevî kuvvetli, sağlamlığı bakımından bu fikir yanlış değildir.*" Daver yazısında, Hitler ve arkadaşlarının Alman gençliği için oluşturdukları *mümommel teşkilât* hakkında da ayrıntılı bilgilere yer veriyordu:

On beş kişi bir arkadaşlık grubu teşkil eder. Üç arkadaşlık bir takım, üç takım bir bölük, dört bölük bir tabur, beş tabur bir ban (yani alay), beş ban bir fırka, beş fırka, bir mıntaka, beş mıntaka bir baş mıntaka teşkil ederler. Bir başmıntakada takriben 500.000 genc veya çocuk vardır. Bütün Almanya beş başmıntakaya taksim edilmiştir. Hitlerci

geçlik teşkilâtında bugün beş milyon kız ve erkek çocuk veya genç vardır. Bunlar ayrıca yaşları itibarile üçe taksim edilmişlerdir: 10 yaşından 14 yaşına kadar olanlar, 15 yaşından 18 yaşına kadar olanlar, 19 yaşından 21 yaşına kadar olanlar. ...Gençlik teşkilâtı önderleri ılları diyebileceğimiz bu müesseselerde erkekler dört hafta, kızlar iki hafta müddetle önderlik kursu görürler. Spor önderleri yetiştiren okullarla beraber bunların adedi 200 dür. Teşkilâta dahil her Alman çocuğu ayda 50 fenik verir (bizim para ile 25 kuruş). Bu parada çocuğun sigorta ücreti de dahildir. Eğer çocuk bu yarım markı veremeyecek kadar fakirse ya paralı arkadaşları yahud da çocuğun muhitindeki zenginler, onun yerine bu parayı verirler.

Daver, gençlik teşkilatının askeri yapıda olmasını, doğuştan askeri özelliklere sahip Alman milletin Versailles ile askerlikten mahrum bırakılmasıyla açıklıyordu:

Alman milleti asker doğmuş bir millettir, onu askerlikten ayırmak isteyenler Versay muahedesini yapan kısa görüşlü, hatta kuş beyinli insanlar, Almanyayı, Alman milletini ruhuna uygun bir ordudan mahrum etmeğe kalkışmak suretile bu millete hasretini çektiği askerliğin ve ordunun yerine herşeyi, her teşkilâtı askerleştirmek aşkını aşılamışlardır. Onun içindir ki Nasyonal Sosyalist partisi bir ordu gibi teşkilâtlandırılmıştır. Bu partinin vücade getirdiği her teşekkül, gene süel bir ruhla kurulmuştur. Meselâ, İş kampları teşkilâtı gibi, Hitler geçlik teşkilâtı da askerce teşkilâtlandırılmıştır.⁴²⁵

Almanya gezisinde Türk basın heyetinde yer alanlardan *Kurun* yazarı Asım Us da gezi sonrasında yayınlanan “Yolculuk notları” başlıklı yazı dizisinin bir bölümünü Alman gençlik teşkilatına ayırmış, Daver’in verdiği bilgilerin aşağı yukarı aynısını köşesinde paylaşmıştı.⁴²⁶ *Kurun*, 1935’in sonlarında yayımlanan “*Yabancı memleketlerde gençlik*” başlıklı yazı dizisi kapsamında Almanya’da gençlik konusunu bir kez daha manşetlerine taşımıştı. Yazıda Nazi gençlik politikasının Alman gençliği üzerindeki olumlu etkileri anlatılıyor, gençliğin durumu dünyanın diğer ülkeleriyle kıyaslanıyordu:

Başka memleketlerde ekonomik buhran genç erkekleri ve kadınları iş bulmak fırsatından mahrum etmiş, evlenme imkânlarını aksatmış, belki büsbütün kaldırmış, gençleri bedbinliğe uğratan, gençlik içine gayz dolduran bir vaziyet almış olduğu halde

⁴²⁵ Abidin Daver, “Beş milyon azası olan Hitler gençlik teşkilâtı”, *Cumhuriyet*, 23.05.1935.

⁴²⁶ Asım Us, “Almanya’da yapılan gençlik teşkilâtı”, *Kurun*, 20.05.1935.

genç Almanya canlıdır, faaldır ve ümit doludur. Bütün gençler davanın kendilerine verdiği önemi duyuyor; ona göre hareket ediyorlar.

Ayrıca yazıda gençliğin birçok yerden olduğu gibi Almanya'da da maddi sıkıntı çektiği fakat buna rağmen bu sıkıntıların manevi değerlerde bir zayıflığa yol açmadığı kaydediliyordu: “*Gerçi Alman gençlerinin parası az, fakat hepsi de sıhhatli, hepsi de birbirine bağlı, hepsi de değerlerini anlıyan gençler. İşsizlerin artması, yaşayış seviyesinin düşmesi, arsulusal sevginin gaip edilmesi Alman genci üzerinde tesir yapmıyor.*”⁴²⁷

Falih Rıfki Atay, “Almanya’dan bazı notlar” başlıklı yazı dizisinde Nazi gençliğini de değerlendiriyordu. Atay’a göre Nazi gençlik politikaları sayesinde çocuklar çok erken yaşlarda olgun insanlara dönüşmüşlerdi: “*On beş, on altı yaşlarında bir genç önüme düştü. Nasyonal sosyalizmin bir mektebini dolaşacağız. Eski rejimlerin henüz ana kucağından ayırmıyacağı bu çocuk, şimdiden adamdır. Ciddiğ ve olgundur.*” Atay, Amerika’dakinden farklı olan Alman eğitim sisteminin müesses rejimle uyumlu, Almanya’ya davasını kazandıracak bir tarzda olduğunun altını çiziyordu: “*Tek parça olarak atılacağı büyük bir mücadele için hazırlanmakta olan Almanyanın, çocuğa hocalarını muhakeme edecek kadar hürriyet veren Amerikan terbiye tecrübeleri ile avunmağa vakti yoktur. Nasyonal sosyalizm de, faşizm ve bolşevizm gibi, disiplin, parola ve hareket rejimidir.*”⁴²⁸

Bir başka Cumhuriyet yazarı Nüzhet Abbas, Almanya’da 01.12.1936’da kabul edilen “*Hitler gençliği hakkında kanun*” vesilesiyle kaleme aldığı yazısında “*sekiz milyon azası olan bu büyük teşkilâtın kuruluşu ve genişleyici*” hakkında ayıntılı bilgilere yer veriyordu. Abbas, Nasyonal Sosyalizm’in iktidarı öncesinde gençlerin Alman okullarında

⁴²⁷ “Almanyada gençlik”, *Kurun*, 26.09.1935.

⁴²⁸ Falih Rıfki Atay, “Gamalı Haç’ın gençliği”, *Ulus*, 23.09.1935.

verilen, *yabancı unsurlar* ile dolu gereksiz bilgiler altında ezildiğini, fakat bu durumun gençlik teşkilatı sayesinde artık değiştiğini yazıyordu: “*Görülüyor ki gençlik teşkilâtını kurmakta a) gençliği siyasî bir ideale sevk ve, b) beden terbiyesine yeni bir vechе vermekle kültür terbiyesi üzerinden lüzumsuz tedrisatı kaldırmak gibi iki gayeye birden vusul imkânları gözetilmiştir.*” Abbas, Alman gençliği üzerinde çok olumlu tesirler yarattığını savunduğu teşkilatın başka ülkelerdeki gençlik teşkilatlarında daha farklı olduğunu yazıyordu: “*Teşkilât Alman gençliği üzerinde her türlü tahminlerin fevkinde sihirli bir tesir icra etmiştir. ... İngiliz beden terbiyesi mefhumile mukayese edecek olursak Alman gençlik teşkilâtının başlıca farkı beden terbiyesi ile politikanın birbirine karıştırılmış olmasındadır.*” Abbas’a göre Almanya’daki teşkilat, kız ve erkek Alman gençlerine temiz havada yetişme, tanışma ve gelişme imkânları sunmakla son derece faydalı bir iş yapmaktaydı:

Muhakkaktır ki geclik teşkilâtı, Alman geclğine beden terbiyesi ve açık hava sahalarında büyük fırsatlar temin etmiştir. Ayda iki defa bütün geclik 2 gün süren bir kamp hayatı yaşıyor, her cumartesi günü de gene bütün gençlik sporlara iştirak ediyor. Maamafih bu faaliyetlerin, bu açık hava hayatının gençlik üzerinde husule getireceği en büyük ruhî tahavvülün nefsine itimad eden ve müteşebbis bir gençlik yetiştirme şeklinde tecellisi beklenirken işe siyasî mülâhazalar karıştırılması bu iyi neticeler üzerinde muhakkak surrette menfi tesirler icrasından hali kalamaz. Haftada bir gece, tercihan çarşamba geceleri toplanan Alman gençliği aralarında konferanslar da yapmaktadırlar. Alman geclik teşkilâtına kız olsun erkek olsun bütün Alman gençliği azadır. Teşkilât her iki cinsi de tabii ve sıhhî şartlar altında birleştirmek gayesini güder. Kızlar da erkek aza gibi haftalık toplantılara ve sporlara iştirak ederler. Maamafih kız azaya aşılana başlıca prensip devlet için sıhhatli çocuk yetiştirmekten ibarettir. Kızlarla erkekleri bir araya toplamanın başlıca şartı bunları saf ve temiz bir hava içinde birbirlerine karşı mütekebil hürmet ve sevgi hisleriyle meşbu bir hale getirmektir.⁴²⁹

⁴²⁹ Nüzhet Abbas, “Alman gençlik teşkilâtı nasıl çalışıyor?”, *Cumhuriyet*, 29.12.1936.

Dönemin basınında Almanya’da gençliğin durumu ve nasyonal sosyalist gençlik teşkilatı hakkında yayınlanan daha birçok yazıda birbirine benzer ayrıntılı bilgileri okumak mümkündür.⁴³⁰

Nasyonal Sosyalizm’de gençlik meselesi ile içli dışlı bir diğer dava spor idi. Nazi rejimi, insanların zihinsel eğitimi kadar bedensel eğitimine de önem verdiği için “gençlik ve spor” birbirinden bağımsız düşünülemezdi. Ruhen sağlıklı bir toplumun ön koşulu bedenlen sağlıklı, gürbüz bir gençlik yetiştirmektir: “Genç bir insanın en azından öğleden önce ve akşamları birer saat beden eğitimi yapılmadan bir gün geçemez.”⁴³¹

Nazi döneminde Almanya’daki spor etkinlikleri hakkında ayrıntılı yazılara yer verilmişti. Fakat Alman sporuna ilgi bu dönemle sınırlı değildi. Henüz nazilerin iktidarından 3 yıl kadar önce Abidin Daver, bir Almanya gezisi sırasında bu konuya temas etmiş, bununla ilgili bir yazı dizisi kaleme almıştı. Daver yazılarında sporun Almanya için ne kadar önemli olduğunu ve ne gibi spor etkinlikleri yapıldığını uzun uzadıya anlatıyordu.⁴³²

Nazi iktidarının ilk yılında *Vakit*’te kaleme alınan bir yazıda Almanya’da beden hareketlerine verilen önemden ve “*Alman spor mütehassısları*”nın özellikle kitle sporlarıyla ilgili etkinliklerinden bahsediliyordu: “*Cem’i sporun ferdi spordan çok daha ziyade faydalar temin edeceğini hesap eden Alman spor mütehassısları muhtelif şehirlerde*

⁴³⁰ “Almanya’da üniversite, gençliği nasıl askerleştiriliyor?”, *Milliyet*, 20.05.1934. “Alman gençliğinin devlet günü”, *Vakit*, 11.06.1934; Vard Prays, “Bir milletin yeniden doğuşu”, *Hakimiyeti Milliye*, 13.09.1934; Vard Prays, “Alman gençleri hava sporlarına nasıl hazırlanıyorlar?”, *Hakimiyeti Milliye*, 21.10.1934; Ceneral A. Nisel, Hitlerci gençlik nasıl yetiştiriliyor?”, *Hakimiyeti Milliye*, 22.11.1934; Claudine Chonez, “Hitlerci genç kızlarla beraber sekiz gün”, *Ulus*, 12–19.02.1935; “Alman gençliği yeni idarede çelik gibi yetiştiriliyor”, *Tan*, 10.04.1936; Profesör Joj B. Londal, “Gençlik İtalya ve Almanya’da nasıl yetişiyor?”, *Kurun*, 23.09.1937; “Hitler gençliği” *Cumhuriyet*, 18.04.1938; “Almanya’da gençlik teşkilatı. Hitlerin kızları”, *Vakit*, 10.07.1939; “Almanya’da gençliği askerleştiren yeni kararname”, *Ulus*, 24.01.1939.

⁴³¹ Hitler, 454. Hitler aynı yerde, spor dalları arasında özellikle Boks’u önemseydiğinin altını çizmektedir.

⁴³² Abidin Daver, Almanya’nın dini: Spor”, *Cumhuriyet*, 25.06.1930; Abidin Daver “Spora tapan bir memleket: Almanya”, *Cumhuriyet*, 20.07.1930; Abidin Daver, “Alman spor ordusu”, *Cumhuriyet*, 28.07.1930.

*sık sık umumî spor şenlikleri yaptırmakta ve bu şenliklere başta mektep talebeleri olmak üzere bazan sayısı otuz kırk bini geçen gençlik iştirak etmektedir.*⁴³³ Kurun İstanbul Alman okulunun Taksim stadyumunda jimnastik bayramı vesilesiyle binlerce seyirci önünde yaptığı gösteriyi sütunlarına taşımıştı. Haberde çeşitli alanlardaki yarışmaların sonuçları verildikten sonra jimnastik bayramının genel bir değerlendirmesi yapılıyordu: “*Dünkü jimnastik bayramında en küçüklerin şarkılı oyunları, piyano, viyolonsel ve viyolondan mürekkep triyonun nağmeleriyle birlikte yapılan beden hareketleri ve kız talebenin valsini genel bir takdirle karşılanmıştır. ...Genel jimnastik çalışması, beden hareketleri, atletizm numaraları ve ritmik danslar, gençlerin iyi yetiştirildiklerini gösteriyor.*”⁴³⁴

Basında farklı meslek gruplarından nasyonal sosyalistlerin spor hakkındaki değerlendirmelerine de yer verildiği oluyordu. Örneğin *Hakimiyeti Milliye*'de Alman Spor Teşkilatı başkanı Hans von Tschammer'in spor ve beden terbiyesi ile ilgili düşüncelerinin yer aldığı uzun bir yazıya yer verilmişti. Burada Nazi rejiminde milli bir mesele olarak kabul edilen jimnastik ve sporun hedefleri hakkında ayrıntılı bilgiler vardı: “*Alman beden terbiyesinin hedefi ruhan ve beden mükemmel ve sağlam bir insan tipi yetiştirmek ve bunu cemiyetin hizmetine vermektir.*”

Yazıda Almanların en zor günlerinde bile gençliği yetiştirmek için güzel stadyumların inşasına devam edildiğinden övgüyle bahsediliyordu: “*Harpten sonra inşa edilen numuneye layık stadyomlar, alman milletinin gençliği yetiştirmek için en sıkıntılı zamanlarında bile hiçbir fedakârlıktan çekinmediğini isbat etmektedir.*” Nasyonal Sosyalizm'in iktidara gelmesiyle beraber her alanda olduğu gibi spor örgütlerinde de farklı bir aşamaya gelinmiş oluyordu:

⁴³³ “Almanyada beden hareketlerine verilen ehemmiyet”, *Vakit*, 30.11.1933.

⁴³⁴ “Alman okulunun jimnastik bayramı”, *Kurun*, 07.06.1935.

Spor teşkilatının bayramları misli görülmemiş millî şenlikler mahiyetini almıştır. Harp sonrası spor ve beden terbiyesinde görülen bu şevk, rağbet ve terakkiye rağmen spor teşkilâtındaki noksanlık vazihan nümayan olmakta idi. Mevcut bulunan kuvvetli ayrılıklar her terakkiye hail oluyordu. Bu, otorite ve müşterek mesaiyi işkâl eden liberalizmin tabîi neticesi idi. Alman spor teşkilatının bu meşum vaziyetine nasyonel sosyalistlerin zaferi bir nihayet vermiştir.

Yazının devamında, *fazla ve karışık* spor teşkilatlarının nazi rejimi tarafından lağvedildiği ve sadeleştirildiği yazılıyordu. Spor türüne göre şubeler oluşturulmuş, şubelerin başına seçimle değil atama yoluyla yöneticiler yerleştirilmişti. Bu şubelerin bütünü devlet beden terbiyesi cemiyetine bağlıydı. Sözkonusu cemiyet ise devlet spor teşkilatı reisliğine bağlıydı. Bu örgütü başkanı “*alman milletinin milli rehberi tarafından spor ve beden terbiyesi umurunu tedvire*” memur edilmişti. Bütün bu örgütleri ise sonucunda Hitler’e bağlanıyordu: “*Almanya’da spor ve jimnastik âlemi müttehiden bu büyük hedefi derin bir vukufla teşvik eden rehber Adolf Hitler’e tebaiyet etmiş bulunmaktadır.*” Tschammer ayrıca Türkiye’de spora verilen önemi takdir ediyor, sözlerine 1936’da Berlin’de gerçekleşecek olimpiyatlarda Türkiye’nin katılımının heyecanla beklendiğini ekliyordu: “*Türkiye Cümhuriyetinin spor işlerine atfettiği ehemmiyet ve alâkanın yerinde olduğuna şüphe yoktur. Berlin’de vuku bulacak olimpiyata fazla miktarda türk sporcularının iştirakini görmek bizler kadar bütün Almanya’yı da sevindirecek bir hâdise olacaktır.*” Yazıda altı çizilen bir diğer husus ise Alman sporunun askerlikle ilişkilendirilmesinin yanlış olduğuydu:

Alman beden terbiyesinin bu hedefi sair milletler tarafından yanlış tefsir edilmiş ve beden terbiyesinin müessislerine askerî maksatlar izafe edilmiştir. Halbuki böyle bir maksat bundan evel olmadığı gibi şimdi de varit değildir. Almanya’da mecburî mükellefiyeti askeriyenin ilgasından sonra dahi alman spor teşkilâtı hiçbir zaman askerî hedef ve maksatlar gütmemiştir.⁴³⁵

⁴³⁵ Almanyada sporun mahiyeti, teşkilatı”, *Hakimiyeti Milliye*, 24.03.1934.

Askerlik ve spor ilişkisi *Vakit*'teki bir yazının da konusuydu. *Vakit* sütunlarında bir Alman askerinin spor ve askerlik ilişkisi hakkındaki düşüncelerine yer verilmişti: “*Bir milletin spor yapıp yapmamasile askerî kabiliyetleri arasında hiçbir münasebet yoktur.*” Fakat gençliği askerliğe hazırlaması dolayısıyla sporun önemli olduğu düşünülüyordu:

Fakat bunun böyle olduğunu tesbit etmemiz sporu hizmet programınızdan silmeyi haklı gösterebilir mi? Spor 10 seneden beri Almanyada muzafferane ilerlemektedir. Bu hakikati neden inkâr edelim?. Askerlerimiz spor ve jimnastik cemiyetlerinden gelip orduya giriyorlar. Onlar spor ve harp oyunları yapmak isterler. Buna niçin mani olalım?. ...Askerin harbe yetşitilmesine yarıyan mühim vasıtalar arasında spor da bulunduğunu düşünmeliyiz.⁴³⁶

Bunlardan başka Almanya'da spor konusunu çeşitli yönleriyle irdeleyen ve özellikle 1936 Berlin Olimpiyatları bağlamında daha birçok yazı okumak mümkündür.⁴³⁷ Örneğin Muvakkar Ekrem Talû 1939'un Şubat ayı boyunca sporu birçok yönüyle ele alan 8 bölümlük (1- Fon Çamer, 2- Yeni şebeke, 3-Bütçe, 4-Birlik, 5-Akademi, 6- Atletizm, 7- Olimpiyatlar, 8- Propağanda) “Alman Sporunu” başlıklı bir yazı dizisi kaleme almış, burada sporun Nazi Almanyası'ndaki durumu hakkında oldukça ayrıntılı bilgilere yer vermişti. Sonuç olarak bununla beraber daha birçok yazıda Almanya'nın spora verdiği önemin altı çizilmiş, birçok alanda olduğu gibi bu alanda da sağlanan başarılarından övgüyle bahsedilmişti. Talû'nun yazılarının birinde yer verdiği Tschammer'in ifadeleri, Nazi döneminde sporun geldiği aşamayı ve niteliğini özetlemesi açısından önemlidir:

Eskiden Alman sporu deyince, başı boş ve kendi kendinin nâzımı bir takım teşekküllerin faaliyetini görürdünüz. Bunlar arasında hiçbir suretle irtibat yoktu. Her branş bildiğini okur ve mahdut mesuliyetli hareketler memleket gençliğine millî kudreti aşılıyordu. Meselâ Katolik ve protestan diye ayrılmış iki zümre vardı ki ikisi de

⁴³⁶ “Askerlik ve Spor”, *Vakit*, 02.08.1934.

⁴³⁷ Alman gençleri hava sporlarına nasıl hazırlanıyorlar?”, *Hakimiyeti Milliye*, 21.10.1934; N. S. Çakır, “Alman kızları resmî birliklerde birer sporcu olarak yetişiyor”, *Tan*, 07.07.1936.

Alman milletinden oldukları halde aralarında en ufak bir alâka göstermeden akıntıya kürek çekiyorlardı. Biz gayemiz için işe başlarken evvelâ bu ayrı gayrıyı ortandan kaldırlık ve dağınkılığı merkezileştirme prensipini esas tuttuk. Ve buna başlarken hiçbir zaman mahdut bir kütlenin yükselmesini değil bütün milletin spor kalkınmasını gaye edindik. Yani tek tük adale üstünlüğü yerine milli ruhun ve bedeninin umumî terbiyesini hâkim kılmak ve terbiye etmek.⁴³⁸

III.4.5. Kadınlar

NSDAP, kurulduğu günden beri erkek egemen bir partiydi ve kadınların toplumda uğradığı haksızlıklar ne iktidar öncesinde ne de sonrasında nasyonal sosyalistlerin gündeminde yer almamıştı. Aslında bu, Alman siyasetinde alışılmadık bir durum değildi. Her ne kadar Almanya’da 1919’da seçilme hakkı tanınmış olsa da, Weimer döneminde de kadınlar siyasetin etkin yerlerinden uzak tutulmuşlardı. Zira söz konusu dönemde de kadınların ailedeki konumuyla ilgili geleneksel anlayış Alman toplumunda etkin olmaya devam ediyordu. Dolayısıyla kadın ile erkek arasındaki sosyal eşitsizlikler III. Reich Almanyası’na özgü yeni bir şey değildi. Fakat Nasyonal Sosyalizm’in iktidarında yeni olan şey, *Rassenpolitik*’in (ırk politikası) doğal sonucu olarak cinsiyet ayrımının daha vurgulu bir şekilde yeniden tanımlanmasıydı. Nasyonal Sosyalist rejimin çekirdek düşüncesini oluşturan ırkçılık, kan esasına dayalı homojen bir devlet öngördüğü için, bu amacı gerçekleştirmekte erkekler kadar kadınlara da iş düşmekteydi. Nazi rejiminin yöneticileri ve ideologları, söylev ve demeçlerinde kadınların, “*kadınlık görevleri*”ni yerine getirmek üzere evlerine dönmeleri gerektiğini savunuyorlardı. Bizzat Hitler 1934’teki Nürnberg Kongresi’nin açılışında yaptığı konuşmada dünyaya karşı büyük görevleri bulunan kocasına karşı sorumluluklarını haykırmıştı: “*Diğer taraftan kendi küçük dünyasında bulunan kadın, doğasının ve ruhunun gücüyle kocası, çocukarı ve yuvasıyla*

⁴³⁸ Muvakkar Ekrem Talû, “Alman Sporu -1”, *Vakit*, 10 Şubat 1939.

ilgilensin.”⁴³⁹ Propaganda bakanı Goebbels’de kadınlar hakkında Hitler ile benzer görüşleri paylaşıyordu: “*Kadının birinci, en iyi ve en uygun yeri ailesindedir ve yerine getirebileceği muhteşem görevi ülkesine ve halkına çocuklar hediye etmektir.*”⁴⁴⁰ Nasyonal sosyalistlere göre kadının asli görevi, ailesi, mutfağı ve çocuklarıydı. *Völkisch* bilince sahip her Alman kadını, aynı zamanda Nazi rejiminin ve Alman ırkının gönüllü hizmetkârı olmalıydı. Diğer bir deyişle Alman kadını “*Hüterin des germanischen Blutes*” (Cermen kanının bekçisi) idi.⁴⁴¹

Nazi rejiminde kadınların durumu, Türk basınının Almanya’daki gelişmelerle ilgili dikkatini çeken konular arasındaydı. Belkide Kemalizm ile Nasyonal Sosyalizm arasındaki en temel farklardan biri kadına bakışta yatmaktaydı. Kemalistlere göre kadın, toplumda yaşanan modernleşmeci toplumsal dönüşümün en önemli simgelerinden biriydi ve yaşamın her alanında öncü bir rol üstlenmek üzere teşvik ediliyordu. Almanya’da kadınların iş yaşamından soyutlanmasına yönelik kararlar alınmaya başlanması Türk basınında *gerici* bir hareket olarak nitelendiriliyordu. *Vakit*, Türk kadınlarının, Almanya’da kadınların işlerini bırakarak evlerine dönmelerini öngören karara verdikleri tepkiyi manşetine taşımıştı: “*Alman başvekili Hitlerin verdiği bu karar hiç bir zaman doğru değildir. Dünyanın her tarafında kadınlara yeni haklar verilirken böyle geri bir kararı tabiatile hiç bir kadın iyi karşılamaz.*”⁴⁴² Almanya’da Hitler bütün kadınların işten eve dönmesini emrederken dünyanın bütün geri kalan memleketlerinde ve aynı zamanda *Türk*

⁴³⁹ Sybille Steinbacher, “Frauen im Führerstaat”, *Das Dritte Reich. Eine Einführung*, Hg. Dietmar Süß, Pantheon Verlag, München, 2008, s. 104.

⁴⁴⁰ Wolfgang Wippermann, *Der konsequente Wahn. Ideologie und Politik Adolf Hitlers*, Bertelsmann-Lexikon-Verlag, Gütersloh, 1989, s. 84.

⁴⁴¹ Thamer, 260.

⁴⁴² “Geri karar. Hitlerin kadınlara verdiği emir”, *Vakit*, 09.06.1933.

*kadınlarının büyük hâmeleri Gazi Mustafa Kemal Hz. sayesinde Türkiye’de kadınlara gün geçtikçe daha fazla hak tanındığı hatırlatılıyordu.*⁴⁴³

Basında yer alan haberler arasında Almanya’da “*yüzlerine krem, podra süren, dudaklarını boyıyan kadınların*” parti toplantılarına katılmalarının yasaklandığı da yer almıştı.⁴⁴⁴ Bu kararın gerekçesinde “*yahudilerle hiç alâkası olmıyan süt tenli sarışın kadınlar*”ın “*güneş batmasından mütesir*” oldukları yazılıyordu: “*Bu ince tenler için suretimahsusada yapılmış bir Japon Pomatası vardır. Bu pomata Alman kadınlarının teni için yapılmıştır. Alman ırkının yüksekliğini takdir eden Japonlar, o teni kendilerine örnek yapmaktadırlar.*”⁴⁴⁵ Makyaj yasağını kısa süre sonra, kadınların sigara içmesini men eden bir karar takip etmişti:

Cinsi lâtifin alenen cigara içmeleri gibi uygunsuz hareketlerle mücadele için, bütün otel, gazino, bar ve mümasili mahalleler sahiplerinin duvarlara kadınların cigara içmemeleri lüzumunu ihtar yollu levhalar talik etmeleri. Bundan maada, bütün vatandaşların bu uygunsuz hareketle mücadelede seferber hale gelmeleri ve sokakta alenen cigara içen kadınlara rast geldikleri takdirde, Alman kadını ve annesi olduklarını, kendilerine düşen vazifeyi ihtar etmeleri...⁴⁴⁶

Vakit’te çıkan bir başka yazıda, kadınlara ait işlere boyuna karışıp duran Hitler’in onların “*giyinişlerine, bilhassa plâj kıyafetlerine karışması pek tabii olmak lâzım geldiği halde*” karışmamış olması alaylı bir dille anlatılıyordu.”⁴⁴⁷ Diğer gazetelerde de konuyla ilgili kısa haberlere rastlamak mümkündür.⁴⁴⁸ *Vakit*, Alman ırk ofisinin Alman kadınlarının nasıl yaşaması ve evlenmesi gerektiğini anlatan bir emirnameyi manşatlerine yorumsuz taşıyordu:

⁴⁴³ “Hitler kadının eve dönmesini emrederken”, *Vakit*, 17.06.1933.

⁴⁴⁴ “Hitler yasağı!”, *Vakit*, 14.08.1933; “Almanya’da düzgünlü kadınlar hakkında bir karar”, *Cumhuriyet*, 08.08.1933.

⁴⁴⁵ “Kadınlara ve yahudilere karşı hazırlanan tedbirler”, *Vakit*, 15.08.1933.

⁴⁴⁶ “Pudra ve dudak boyası yasağından sonra, cigara yasağı da çıktı!”, *Vakit*, 28.08.1933.

⁴⁴⁷ “Hitlerin mayolara karışmamasının sebebi!”, *Vakit*, 11.09.1933.

⁴⁴⁸ “Alman kadınının vazifesi evindedir”, *Milliyet*, 21.03.1934.

1- Alman olduğunu düşün, 2- Sıhhatin yerinde olduğu vakit evlenmelisin, 3- Vücudunu iyi muhafaza et, 4- Fikrini ve ruhunu sağlam tut, 5- Alman olduğun için ancak bir Alman veya şimal ırkına mensup birisiyle evlen, 6- Evleneceğin zaman alacağın ecdadını tahkik et, 7- Sıhhat aynı zamanda haricî güzelliğin de bir şartıdır, 8- Ancak aşk ile evlen, 9- Bir oyun arkadaşını intihap etme ve evleneceğin adamda izdivaç arkadaşlığını ara, 10- Sağlam ahfat ancak izdivaç mefhumunda hakikat bulur ve milletin temadisi üç veya dört çocuktan itibaren tahakkuk edebilir.⁴⁴⁹

Fakat, “Almanya Mektupları” başlığı altında yazılar yazan *Cumhuriyet* gazetesi Berlin muhabiri Z. B., çalışan Alman kadınlarının durumuyla ilgili daha farklı bir tablo çiziyordu. Muhabir, Almanya’da iş hayatındaki kadınların haklarını korumak için özel birimlerin kurulduğunu ve onların doğalarına aykırı işlerde çalıştırılmalarının önüne geçilmiş olduğunu yazıyordu. Alınan tedbirler arasında çalışan kadınların ekonomik ve toplumsal şartlarının iyileştirilmesi, annelik ihtiyaçlarının hesaplanarak iş yerinde sağlıklı bir ortamın oluşturulması, kendilerini geliştirebilmeleri için çeşitli alanlarda kursların düzenlenmesi ön plana çıkıyordu. Bunlardan başka çalışan kadınlar için “akıl hocaları dairesi” açılmıştı. İşçi kadınlar arzu ettikleri her türlü bilgiyi bu daireden elde edebiliyorlardı. *Arbeitfront* (İş cephesi) bünyesine bağlı *Kraft durch Freude* (sevinçle gelen güç) teşkilatı ise kadın ve erkeklerin “*manevi ve cismani*” açılardan güçlenmelerine yardım etmek amacıyla kurulmuştu. Kadınlar ofisi ile nasyonal sosyalist partinin “*mütekabil muavenet cemiyeti*” arasında yapılan anlaşmaya göre çalışan hamile kadınlar doğumdan 4-6 hafta önce izinli sayılıyorlardı. Fakat çalışmamalarına rağmen onlara, “*gıdaî yardım*” adında nakdi veya aynî ödemeler yapılıyordu.⁴⁵⁰

Kadınları iş hayatından soyutlamaya yönelik bu ve benzeri girişimler, iş gücüne ihtiyaç duyan bir sanayi ülkesi için pek de gerçekçi sayılmazdı. Nitekim Nazi rejimi bu durumun farkında olarak ileriki süreçlerde kadınlarla ilgili bir tavır değişikliğine gitmişti.

⁴⁴⁹ “Alman ırk ofisi”, *Vakit*, 26.08.1934.

⁴⁵⁰ Z. B., “Çalışan Alman kadınına gösterilen kolaylıklar”, *Cumhuriyet*, 21.02.1938.

Tan'da yayınlanan bir haberde Nasyonal Sosyalizm'in iktidarının ilk yıllarında kadınların evlerine dönmeleri yönündeki tavrının değişmesinin savaş endüstrisine bağlı olduğu yazılıyordu. İlk dönemlerde işten çıkarılan kadınların yerine erkekler istihdam edilerek işsizliğin üstesinden geldiği izlenimi verilmiş, fakat savaş endüstrisinin gelişmesiyle kadınlar yeniden fabrikalara dönmüşlerdi. Habere göre Almanya'da çalışan kadınların sayısı 1939'da 5 milyonu fabrikalarda olmak üzere toplam 12 milyonu bulmuştu. Bu oranla Almanya Amerika'yı bile geride bırakıyordu. Dolayısıyla, *Tan*'a göre Nazi rejiminin kadınları eve gönderme siyaseti böylelikle iflas etmiş oluyordu.⁴⁵¹

III.5. Nasyonal Sosyalizmin Sosyo-Ekonomik Görüşleri Üzerine

Değerlendirmeler

Hitlerin, dürüst bir iktisat siyaseti takip edeceği anlaşılıyor. —Necati Çakıroğlu.⁴⁵²

Hitler'in iktidara gelmesinden önce Nasyonal Sosyalizm, çoğu gazetecinin nazarında belirsiz bir ideolojydi. Türk Basını'nda 1932 yılına kadar Nasyonal Sosyalizm ile ilgili Almanya haberlerinin satır aralarında ancak bölük pörçük bilgilere rastlanıyordu. 1932 başlarında ise Nasyonal Sosyalizm'in ekonomik programı hakkında yüzeysel bilgilere yer verilmeye başlanmıştı. Buna göre Nasyonal Sosyalizm; bireysellik yerine toplumculuğu öne çıkaran, yer altı ve yer üstü zenginliklerinin millileştirilmesini savunan kooperatif iktisadiyat sistemine bağlı bir ideolojydi. Mal sahipleri ise millet namına hareket eden birer “*vekili umur*” idi.⁴⁵³

Weimer demokrasisinin en sancılı döneminin yaşandığı 1932'de yapılan birçok seçim ve bu süreç etrafında yaşanan gelişmeler Türk basınının dikkatini Nasyonal

⁴⁵¹ “Almanya'da kadınlar çalışır mı?”, *Tan*, 08.02.1939.

⁴⁵² Necati Çakıroğlu, *Milliyet*, 01.04.1933.

⁴⁵³ “Hitler'in on dört tezi”, *Vakit*, 02.01.1932.

Sosyalizm'e yönlendirmiş, gazeteciler köşelerinde Hitler'i ve Nasyonal Sosyalizm'i değerlendirmeye ve tartışmaya başlamışlardı. *Vakit*'te Nasyonal Sosyalizm'in öncelikli amaçlarının; sınıf farklarının giderilmesi, yeni bir *milli birlik* kurulması, Versailles'in ilgası, yahudilerin ve komunizmin kaldırılması olduğu vurgulanıyordu.⁴⁵⁴

M. Nermi, 1932'de kaleme aldığı yazısında “*büyük bir idealist ve kuvvetli bir hatip*” olan Hitler'in güçlü bir iktidar adayı olmasına rağmen programında belirsizlikler olduğunu söylüyordu: “*Programında sağlam ve müsbet taraflar olduğu gibi, tatbik edilmesi, devrimiz için çok güç, hatta imkansız taraflar da vardır.*”⁴⁵⁵ Nadir Nadi de yazısında aynı unsurları öne çıkarıyordu. Ona göre, “*Marxizm, Parleментарizm ve yüksek maliye*” Nasyonal Sosyalizm'in öncelikli hedefiydi. Yahudiler de mücadele edilmesi gereken unsurlar arasında yer alıyordu: “*Bu kurnaz ırka Almanya'da yaşamak hakkı bırakmamak maksadile programa birçok maddeler konmuştur.*” Kişisel servetin sınırlandırılması ve tröstlerin devletleştirilmesi de Nasyonal Sosyalizm'in ekonomik programında yer alan maddeler arasındaydı.⁴⁵⁶ Ahmet Şükrü ise *Milliyet*'teki yazısında Nasyonal Sosyalizm'in pragmatik yönüne dikkat çekiyordu:

Hitleristler gayri mütecanis bir gayri memnunar zümresidir. Yahudi aleyhtarı mısınız? Hitler programı sizi tatmin eder. İşsiz mi kaldın? Hitler iş bulmağı vadediyor. Fransaya karşı takip edilen siyaseti mülayim mi buluyorsun? Hitlerlere iltihak et. İşte Hitlerinsler bunlardan ve bunlar gibi yüzlerce sınıf gayri memnunarların bir bayrak altında toplanmalarından vücade gelmiştir.⁴⁵⁷

Vakit'te göre seçimde tek başına iktidar olamayan Hitler, savunduğu programdan ödün vermek zorunda kalmıştı: “*Hitler, fırkasını kuvvetlendirmek için işsiz kalmış halkı 'Sizi müdafaa edeceğim' diye kendine çekmiş; bu adamların reylerini alıp*

⁴⁵⁴ “Nereye gidiyorsun, Almanya?!” *Vakit*, 31.07.1932.

⁴⁵⁵ M. Nermi, “Hitler ve yeni Almanya”, *Cumhuriyet*, 08.05.1932.

⁴⁵⁶ Nadir Nadi, “Hitler kazanacak mı?”, *Cumhuriyet*, 31.07.1932.

⁴⁵⁷ Ahmet Şükrü, “Weimer kanunu”, *Milliyet*, 18.08.1932.

vaziyetini mühimleştirdikten sonra, büyük sermayedarlara yanaşarak ilk vadinden caymıştır.”⁴⁵⁸ NSDAP’nin, oyların %37’sini alarak 230 milletvekili kazandığı seçim sonrasında bile (31 Temmuz 1932) Nasyonal Sosyalizm hakkında ayrıntılı ve sağlıklı bir bilgi bulunmanın zorluğundan yakınılıyordu.

Nizamettin Ali de bu eksikliğin altını çiziyordu: “*Türk efkârı umumiyesinin bu fırkanın istilâi hareketini takip etmesi lazımdır. Zira bu hareket, Almanya ve Avrupa’nın ve hattâ bütün dünyanın yakın istikbali üzerinde müessir olabilecek ehemmiyette görünür. Bu itibarla, fırkanın ne istediğini, bilhassa iktisat umdelerinin ne olduğunu gözden geçirmek faydalıdır.*”⁴⁵⁹ Nizamettin Ali daha sonraki yazılarında bu bilgi eksikliğini giderecek birçok yazı kaleme alacaktı. Nasyonal Sosyalizm’i marksist ve burjuva ideolojilerinden ayıran temel farkın, önceliğin iktisat politikalarına değil, siyasete vermesinden ileri geldiğini söylüyordu. Ali’ye göre Nasyonal Sosyalizm’de iktisat politikayı değil, politika iktisatı yönlendirmekteydi. Dolayısıyla iktisat kendi haline bırakılmıyor, devlet tarafından sıkı bir denetime tabi tutuluyordu: “*Alman iktisadı, kanunsuz ve dizginsiz ve gayesiz bırakılmayacaktır. Fakat istihlâke göre idare olunacaktır. Kapalı milli devleti, ne istihlâk etmek isterse ancak o istihsal edebilecektir. Bu maksatla kapalı milli devlet, iktisada emir edecek, istikamet verecek, ve hatta iktisadın bir kısmını işletecektir.*” Nasyonal Sosyalizm, sınıf ayrımının olmadığı bir toplum öngörmekteydi: “*...fertler birbirinden farksız işçilerdir. Birbirinin üzerine oturan sınıflar yerine, yan yana vaziyet almış meslekler olacaktır.*” Bundaki amaç bir sınıfın diğerini sömürmesini engellemek, diğer bir değişle sınıf diktatörlüğüne son vermektir. Toplumda bütün bireylerinin karşılıklı hak ve sorumlulukları olmalıydı. Bütün Almanlar, içinde yabancı hiç bir unsurun olmadığı “*yekpare Almanlığa*” ulaşmak için çalışmalıydılar. Dolayısıyla Almanya içindeki

⁴⁵⁸ “Hitler değişiyor”, *Vakit*, 22.08.1932.

⁴⁵⁹ Müderris Nizamettin Ali, “Millî socialism”, *Milliyet*, 29.08.1932.

farklılıkları ayrıştırmak, aynı zamanda Almanya dışındaki Almanları birleştirmek Nasyonal Sosyalizm'in önde gelen ilkelerindendi. Büyük Almanya; Alsace-Lorraine, Polonya, Avusturya, Çekoslovakya ve İtalya'daki bütün Almanların birleştirilmesi ile kurulabilecekti.⁴⁶⁰

Nizamettin Ali, Hitler'in iktidara gelmesinden sonra da Nasyonal Sosyalizm ile ilgili yazılarına devam etti. Ali'ye göre nasyonal sosyalist “*fırkanın bundan on üç yıl evvel yapılan ve bu güne kadar itina ile değiştirilmeyen*” 25 maddelik programı temelde, sosyalizm ve milliyetçiliğin bir birleşkesiydi:

Programın Sosyalizme taallük eden noktaları bilhassa şunlardır: (Faizin ilgası), (trustleşen büyük müesseselerin devletleştirilmesi), (devletin diğer diğer büyük müesseselerin kazançlarına iştiraki), (orta sınıfın ihyası). Programın milli Almanlığa taallük eden noktaları da bilhassa şunlardır: (Yahudi vatandaş olamaz), (Almanya müstemleke ister), (büyük Almanya'nın teşkili lazımdır).

Nasyonal Sosyalizm, yüz yıllık geçmişi bulunan sosyalizmin herşeyi maddiyatla açıklayan materyalist anlayışına karşı, “*İrk ve Kudret gibi ideal mefhumlar ve gayeler*” taşımaktaydı. NSDAP işte bu manevi güçler sayesinde gelişebilmişti: “*Eğer bugün yeni fırka bir ekseriyet fırkası olabilmişse, ve fırkanın yayılma kabiliyeti artmış ve bayrağı tek mil Almanyada açılmışsa, bunda o manevi kuvvetlerin bazı tesiri olmuş olabilir.*”⁴⁶¹ İhtilalci karaktere sahip Nasyonal Sosyalizm, Versailles ile başlayan Almanya'nın çöküş sürecini tersine çevirmek iddiasıyla doğmuştu: “*İhtilâlin gayesi kopmaktan kurtarılacak Alman tarihini dinç halde istikbale tevdi etmek olacaktır.*” Bunun için takip edilecek yol ise liberalizm ve marksizmin yerine yeni bir sistemin hayata geçirilmesiydi: “*Hitlerism'in çıkış sebebi şudur: Versay sulhile başladığı iddia olunan inhitatı durdurduktan sonra*

⁴⁶⁰ Müderris Nizamettin Ali, “Millî socialism”, *Milliyet*, 29.08.1932.

⁴⁶¹ Müderris Nizamettin Ali, “Almanyada millî sosyalizm”, *Milliyet*, 24.03.1933.

Alman iktisadını Liberalizm ve Marksizm 'den başka bir temele oturtmak."⁴⁶²

Nizamettin Ali, Berlin'de Nasyonal Sosyalizm üzerine verilen ve Türkiye'deki inkılap derslerine benzettiği seminerlere katılmış, burada elde ettiği izlenimleri köşesinde paylaşmıştı. Ali yazısında, Nasyonal Sosyalizm ile klasik sosyalizm arasındaki farkları ortaya koymaya çalışıyordu. Ali'ye göre partinin adında geçen Sosyalizm sözcüğü, henüz Almanların bile tam olarak "*anlamadığı bambaşka bir şey*" idi. Bu sosyalizmde işçi sömürüsü veya sınıf çatışması gibi ifadeler yer verilmiyordu. Sosyalizm'den kasıt "*Halk birliği*" idi: "*Öğle bir birlik ki, içinde haklar ve vazifeler vardır. Hak, vazifenin neticesidir ve ondan ayrılamaz.*" Klasik sosyalizmden farklı olarak Alman sosyalizminde tasarruf ön sırada yer alıyor, işçinin istismarının bir takım önlemlerle mümkün görünüyordu. Disiplinin esas olduğu nasyonal sosyalist rejimde alt olsun, üst olsun her insanın toplumda bir yeri vardı. Dolayısıyla kimse terkedilmiş ve bakımsız değildi. Yeni toplumun temelinde "*birlik*" vardı ve kimse bu birliğin dışına atılmazdı. Bu birliğin temel harcı ise *cepheden gelen bir millicilik* idi ve eski alışılmış milliyetçilikten farklı olarak insanların ruhuna işlemişti. Alman inkılâbının sağladığı bir diğer fayda ise, "*ecnebi tesirini Almanlıktan söküp atmak*" olmuştu. Yabancılardan Alman toplumunun yüze birini oluşturan yahudiler kastediliyordu: "*Velhasıl, Almanlıktan ecnebi tesirini söküp atmak cephesi arkasında duran, yahudi edebiyatı, yahudi ilmi, yahudi felsefesi ve bilhassa yahudi iktisadından kurtulmak gayesi, yeni rejime en fazla hız veren bir içtimaî kuvvetidir.*" Alman ihtilalinin yaygınlaştırılması ve halka benimsetilmesi için düzenlenen konferansları yetersiz bulan Ali, Türkiye'nin bu noktada örnek olduğunu düşünüyordu:

Üniversitelerimizde olduğu gibi Berlin üniversitesinde de inkılâp hakkında konferanslar veriliyor. Şu farkla ki, bizdeki konferanslar talebeye mecburidir, buradakiler ihtiyari. Sonra, bizim konferanslarda konferansçı aldığı mevzuu başından sonuna kadar takip

⁴⁶² Müderris Nizameddin Ali, "Hitlerismin esbabı mucibesi", *Milliyet*, 02.06.1933.

ediyor, hattâ sistem haline koymağa da çalışıyor. Halbuki Berlindekiler lâalettayin şekilde ve arkası getirilmeden veriliyor. Bu iki usulden hangisini tercih etmelidir denirse, elbette bizim usulü tercih etmek iktiza eder. Zira, bir milli inkılâp davası, ârızı ve tesadüfi konferanslarla değil, takipli ve sistematik tetkikle anlatılabilir.⁴⁶³

M. Nermi, Nasyonal Sosyalizm'in ekonomi politikasını "*iktisadi varlığı devletin kontrolü altına almak..*" şeklinde özetliyordu. Nermi'ye göre Hitler, 14 yıldır devam eden liberal ve demokrat iktisat politikasının yarattığı tahribatı onarmaya çalışmaktaydı. Bu politikada, işsizliği yenebilmek için büyük şirketlerden daha yüksek vergi alınması, küçük girişimcinin ve orta sınıfın korunması öngörülmekteydi. Nermi, alınacak verginin "*bir Balkan devleti bütçesinde*" tröstleri kontrol altına almaya da yardımcı olacağını hesaplıyordu: "*Bu vergi ne kadar yüksek olursa, tröstler o kadar kolay kendiliğinden eriyecektir.*" Nasyonal Sosyalizm'in ekonomi politikaları arasında borsayı kontrol etmek düşüncesi de yer almaktaydı: "*Bundan böyle borsa idare heyeti seçilirken ticaret ve sanayi odalarının tasdiki lâzımdır. Borsa idare heyetine seçilecek olanlar, devlet kontrolü altına girmiş oluyorlar, demektir.*"⁴⁶⁴ Nermi'ye göre ferdi teşebbüse büyük önem veren Hitler, bu kontrollerle girişimciliği yok etmek amacını taşımıyordu: "*Çünkü: O, pek iyi biliyor ki ferdin en gerçek ve yaratıcı hürriyeti buradadır.*" Nermi, Almanya'da büyük gösterilerle kutlanan 1 Mayıs işçi bayramının bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyordu: "*[Hitler] Mayısın ilk gününü bir iş günü gibi selamlıyor, fakat hür insanı, hür Almanı yaratan bir iş günü gibi...*" Ona göre yeni Almanya'nın iktisat politikasını bir kalıba sığdırmak isteyenler yanılıyordu. Hitler kalıplaşmış iktisat teorilerine uzak durmakla doğru bir iş yapıyordu:

Hitler, açık yüreklilikle söylüyor: İktisat tecrübeleri istemiyorum... Bu söz dünyayı Smithe, Ricardoya, Schmollere, Marksa, v.s. göre görmeğe alışmış olanlara, iktisadın

⁴⁶³ Dr. Nizamettin Ali, "Berlin üniversitesinde bir konferans", *Milliyet*, 25.06.1934.

⁴⁶⁴ M. Nermi, "Hitler Almanyasının iktisat politikası", *Cumhuriyet*, 26.03.1933.

hüvesi ve hiyesi dışarısında dolaşmaktan ürkenlere hiç te hoş gelmeyebilir. Fakat budun varlığı; tecrübe delişmenliğı için hiçbir zaman oyuncak olamaz. Yeni Alman iktisat politikasının en müsbet tarafı budur.⁴⁶⁵

Nermi, Hitler'in iktisat politikaları hakkındaki olumlu düşüncelerini, Dresden Belediyesi'nin düzenlediğı bir toplantıda söz söyleyen Saksonya Valisi Martin Mutschmann'dan bir alıntıyla destekliyordu:

Nasyonal-sosyalist iktisadı kendi özyapısına (bünyesine) göre bir iktisattır. Üniversellik iddiası olmadığı için, öz manada, demokrat, halkçı, başka halk yığınlarına karşı saygılı, her türlü emperyalistlikten (iktisadi ve politika fütuhatchılığında) uzak bir budunlararası alımverim yolu gütmektedir. Almanya bu dileğine kavuşmak için karşılıklı alımverim prensibini, karşılıklı saygı ve şerefi prensip olarak seçmiştir.⁴⁶⁶

Nermi, Nasyonal Sosyalist rejimin köylülük konusunda da başarılı adımlar attığını, az zamanda büyük işler başardığını yazıyor, Türkiye'nin de buradan önemli dersler çıkarabileceğini hatırlatıyordu.⁴⁶⁷ Nermi, 1935 Temmuzunda kaleme aldığı yazısında, *“uzun sürmiyen bir fırtına gibi çok geçmeden ortadan silineceğı”* beklenen Nasyonal Sosyalizm'i edebi bir dille tarif ediyordu: *“Hitlercilik, Almanlığın kendisini sezişi, parti didişmeleri kaosundan sıyrılışı, kurtuluşunu özleyiştir... Hitlerin ulusal sosyalistliğı (nasyonal sosyalistliğı) geniş Alman yığınına sarsmak ve diriltmek için düşünölmüş bir oy (fikir) disiplini dir.”* Nermi, Almanlarla Türklerin Avrupa tarihinde benzer roller oynadıkları görüşünde ydi: *“Romayı ortadan kaldıran germenlerle Türkler dir.”*⁴⁶⁸

Nermi, Anschluss sonrasında Alman iktisadının yeni bir döneme girdiğini düşünüyordu. Açlık ve yoksullukla başedemeyen Avusturya'nın doğal zenginlikleri Almanya'nın idaresinde çok daha verimli bir hal alacaktı: *“Alman fabrikaları, Alman teşebbüsleri tam bir faaliyet içindedir. Bu inkişaf, hele Ostmark'ın bütün tabii inkânları*

⁴⁶⁵ M. Nermi, “Yeni Almanyanın iktisat politikası”, *Cumhuriyet*, 06.05.1933.

⁴⁶⁶ M. Nermi, “Almanyanın ihracat güneşi”, *Cumhuriyet*, 03.10.1934.

⁴⁶⁷ M. Nermi, “Yeni Almanyada köy politikasının verimi”, *Cumhuriyet*, 26.11.1934

⁴⁶⁸ M. Nermi, “Uyanan Almanlık ve Versailles Andlaşması”, *Cumhuriyet*, 03.07.1935.

*istismar edildikten sonra, Alman istihsalini çok verimli bir duruma kavuşturmuş olacaktır.*⁴⁶⁹

Yunus Nadi, “Nasyonal” ve “Sosyalizm” gibi birbirine zıt gibi görünen iki sözcüğün birarada kullanılmasına birçok kişinin anlam veremediğini fakat bunda anlaşılmayacak bir durum olmadığını yazıyordu: *“Bizce Almanların sosyallistliğini ulusal ekonomik işleri bütün ulusa elverişli yolda yürütmek istemelerine yormak en doğru olur.”* Nadi, İtalya’daki faşist rejimde olduğu gibi Nazi rejimde de dikkat çekiçi husular olduğunu ifade ediyordu: *“Bizim düşüncemize göre bu iki rejimin en güzel olarak yaptıkları iş te köylüye ve köylülüğe dokunan işleridir.”* Almanya ve İtalya’nın köylülüğe bu kadar önem vermeleri, Atatürk’ün köylüğe verdiği değerin ne kadar gerçekçi olduğunu kanıtlar gibiydi: *“Hep biliriz ki Atatürk bundan on bir, on iki yıl önce ilk ulusal ekonomik sözlerinde köylünün efendi olduğunu açık ve yüksek söylemişti.”* Nadi *“köylüyü diriltip kalkındırma işinde”* başarı gösteren nasyonal sosyalist rejim örneğinden hareketle Başbakan İsmet İnönü’ye bir sonraki kurultayda köylülüğü diriltecek önlemler alınmasını tavsiye ediyordu.⁴⁷⁰

Muharrem Feyzi Togay, Nasyonal Sosyalizm’in sınıf düşüncesini yok etmek amacıyla, askerlik benzeri bir uygulamayı hayata geçireceğini yazıyordu. Buna göre yılda bir defa herkes sosyal statüsüne bakılmaksızın üniforma giyecek ve işçi gibi çalışacaktı. Bundan partinin kuruluşunda kararlaştırılan on iki madde gereğince büyük sanayi kuruluşlarının devletleştirilmesi, büyük arazilerin küçük çiftçilere dağıtılması, büyük mağazaların kapatılarak küçük esnafa verilmesi gerekiyordu.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ M. Nermi, “Almanyanın yeni iktisadî cephesi”, *Cumhuriyet*, 19.05.1938.

⁴⁷⁰ Yunus Nadi, “Ulusal ekonominin temel taşı olan köylüyü kaldırmak için”, *Cumhuriyet*, 27.11.1934.

⁴⁷¹ Muharrem Feyzi, “Hitlerin siyasî ve içtimaî programı”, *Cumhuriyet*, 07.05.1933.

Mehmet Asım, iktidara gelmesinden sonra Nürnberg kongresinde verdiği ilk söyleviden hareketle Hitler'i köşesine taşımıştı. Asım, Fransız basınının Hitler'i anlamaya çalışmak yerine küçük görme eğiliminde olmasını eleştiriyordu:

Bir kere şunu söyleyelim ki biz Alman başvekili Hitlerin her yaptığı şeyi beğenenlerden değiliz. Bununla beraber Nuremberg şehrine Almanyanın her tarafından beş yüz bin kişilik bir kalabalık toplanmasını ve burada şimdiye kadar Almanyanın tarihinde görülmemiş büyük tezahürat yapılmasını istihza ile karşılamağı da doğru bulmayız.

Asım'a göre, Versailes antlaşmasından sonra partilerden ve iktidar çekişmelerinden bıkmış olduğundan, Alman halkı karşısına çıkan Hitlerlere son ümidini bağlamıştı. Bu destekten faydalanan Hitler ise Alman milletini "*tek fırka, tek irade, tek fikir*" ertafında toplamak için çalışmış ve bunda başarılı olmuştu: "*Haddi zatinde bu fikir ve irade birliği başlı başına bir kıymettir.*"⁴⁷²

NSDAP'nin iktidara gelmesinden sonra Nasyonal Sosyalizm üzerine ayrıntılı analizler yapılmaya başlanmıştı. *Hakimiyeti Milliye* Nasyonal Sosyalizm'i 63 maddede özetleyen bir yayın yapmıştı. Burada Nasyonal Sosyalizm Hitler'in *mein Kampf* eserinden alıntılarla; *Irkıç Prensipler, Usuller, Dahili Politika, Harici Siyaset ve Ülküler* olmak üzere beş alt başlıkta inceleniyordu. Irkıçlık başlığı altında, Nasyonal Sosyalizm'in sosyal darwinizme dayanan görüşlerine yer veriliyordu: "*Biz menfaat ve iktisat düşünceleriyle hareket eden bir ecnebi mekanizması değil fakat ırkıç bir organizm olacak müstakbel devletin granit esaslarını kurmak istiyoruz.*" Buna göre Nasyonal Sosyalizm; öjenik unsurlara bağlı, şövenist ve demokrasi karşıtıydı. Nasyonal Sosyalizm'e göre birey devlet için kendini feda edebilmeliydi. Hitler'in; "*yeni araziler fethinde 'insanlık hukukuna*

⁴⁷² Mehmet Asım, "Hitler ne demek istiyor?", *Vakit*, 08.09.1933.

tecavüz' gören zavallı bunaklar beni kızdırıyorlar" ifadesiyle Nasyonal Sosyalizm'in emperyalist bir dış politika takip ettiğinin altı çiziliyordu.⁴⁷³

NSDAP'nin iktidara gelmesinden bir yıl sonra kaleme aldığı yazısında Asım, Hitler'in Almanya'yı merkezileştirme noktasında kaydettiği başarıyı teslim ediyordu: *"Onun için Hitlerin büyük bir inkılâp darbesi ile bu işi başarması hakikaten büyük bir muvaffakiyettir. O kadar ki Hitler şimdiye kadar hiçbir iş görmemiş olsaydı, yalnız Almanyanın bugünkü şekilde vahdetini temin etmesi kendi adının Alman tarihinde ebedileşmesine kâfi gelirdi."*⁴⁷⁴

Sadri Etem, *"Faşistlik, Hitlercilik ve inkılapçılık"* başlıklı yazısında *"Türkiye davası"* ile Nasyonal Sosyalizm ve Faşizm gibi gerici ideolojiler arasında benzerlikler kurulmasına şiddetle karşı çıkmaktaydı: *"İnsaf edin bakın cümhuriyetçi, milliyetçi, devletçi, halkçı, lâyük ve inkılâpçı olmayı şıar edinen bir Türkiyenin bir iki rejimle ne münasebeti ne de benzer tarafları vardır."* Böyle bir benzerlik kurmak için, *"Türk inkılâp fırkasının ana fikirlerini tanımamak, onun ana fikirlerinden biri olan Türk 'Teşkilâtı esasiye' kaunununu hiç bilmemek"* gerekirdi. Hitler'e özenip nasyonal sosyalist hareketin sembollerini taşıyan Türk gençlerine ise bir tavsiyesi vardı: *"Yaşamak, yürümek ve kudret almak için mutlaka bir fetişe ihtiyacı olan varsa varsın Anadolu yaylasından Akdeniz kıyılarına radyo süratiyle inen neferin yırtık çarığından bir parçayı kessin, ipek gömleğinin göğsüne diksini!"*⁴⁷⁵ Etem, Nasyonal Sosyalizm ile Kemalizm arasındaki temel farkları sıralamaktaydı:

Hitler ırkçıdır, Hitler geridir. Hitler dini devlete karıştırmak ister, Hitler küçük esnaf hesabına bir nevi sosyalizm yapmak ister. Hitler müstemleke ister. Hitler kanunların

⁴⁷³ "Alman nasyonal sosyalistliğinin 63 maddeyle hulâsası", *Hakimiyeti Milliye*, 07.04.1934.

⁴⁷⁴ Mehmet Asım, "Almanyanın yeniden tesisi", *Vakit*, 04.02.1934.

⁴⁷⁵ Sadri Etem, "Almanya'dan gelen nasyonalizm", *Vakit*, 19.05.1934.

üstünde yaşamak ister. Türk inkılâbında Hitlerin ileri sürdüğü geri fikirlerden hiç biri yoktur. Hatta bizim inkılâbımızın manası bu nevi ideolojiyi inkârla başlar.⁴⁷⁶

Ethem daha birçok yazısında Nasyonal Sosyalizm'in özellikle rakıcı ve emperyalist yönlerinin Türk nasyonalizminde bulunmadığının altını çiziyordu. Ethem iki ideolojo arasındaki temel farkları açıklamaya devam edecekti:

Hitlercilik, geri ideolojinin ifadesidir. Türk nasyonalizmi en ileri hareketin ta kendisidir. İki hareketin benzer tarafı yoktur. Dünyayı ayrı ayrı iki izah tarzıdır. Mutlaka Türk inkılâbını Avrupadan gelme, meselâ, Hitler mikyasla şekillendirmek isteniyorsa, o zaman Türkiyenin şöyle bir halde olması lâzım gelir: Henüz Sevr muahedesi silinmemiş olmalı. Ve sadece onun etrafında lâflar konuşmalıdır. Böyle bir düşünce gülünçtür. Ortada bir vakia vardır. Tarihi henüz yapmayan bir kalabalıkla tarihini cihana belletmiş bir rejimi karşı karşıya koyup tarihi yapmayı ideal diye göstermek akol ve fikir bakımından gayri müsellâhlıktır. Hak isteyenler, hakkını kurtarmak için bir tek örnek tanıyorlar: Mustafa Kemal tabiyesi! Ve onun zerrelerini yoğuran Türk milletinin karakteri.⁴⁷⁷

Yere göğe sığdırılmayan Hitler'in iktidarının birinci yılında Almanya'ya neler kazandırdığını, anında gamalı haça benzeyen bir şekilden dolayı nasyonal sosyalistlerin maskotu haline gelen öküzden hareketle hicvediyordu: “—Hitler ne yaptı? —Yahudileri Almanyadan çıkardı. —Hitlerin nesi var? —Alında Nazi markası olan öküzü.. Hitleri, 25 maddeyi bu öküz kadar tarih kadrosu içinde çerçeveleyememiştir.”⁴⁷⁸

Bir diğer *Vakit* yazarı Ömer Rıza (Doğrul) da iktidarının birinci yıl dönümünde Hitler'in büyük işler başardığı görüşünü paylaşıyordu. İşsizlerin sayınıda iki milyon kadar düşüş yaşanmış, fiyat artışları önlenerek piyasaya istikrar kazandırılmış, çiftçilerin lehine kararlar alınmıştı. Bütün bunların yanında muhalefete son verilerek siyasi istikrar da

⁴⁷⁶ Sadri Etem, “Faşistlik, hitlercilik ve inkılâpçılık”, *Vakit*, 03.04.1933. Etem'in yazısında, bir ideoloji olarak zikredilen “Hitlercilik” ve “Faşizm”e karşılık “Türk inkılâbı” kavramının kullanılması, henüz “Kemalizm” kullanımının yaygın olmadığına bir göstergesidir. O dönemin uygulamalar ve hatta bazen birbirine zıt düşünceler için “Kemalizm” kavramını kullanmak, anakronik ve genellemeci bir yaklaşımdır.

⁴⁷⁷ Sadri Etem, “Almanyadan gelen nasyonalizm”, *Vakit*, 19.05.1934.

⁴⁷⁸ Sadri Etem, “Hitlerin öküzü”, *Vakit*, 06.05.1934.

başarıyla temin etmişti: “Komünizmi, sındikalizmi, siyasi klerikalizmi imha edercesine silip süpürdü.” Hitler böylece sınıf çatışmasını ortadan kaldırmış ve toplumsal barışı sağlamıştı: “Zengini, fakiri; amele, sermayedarı; arazi sahibini, şehirliyi; talebeyi, filesofu, hemşehrilik bağı ile daha sıkı bağlayan ve hepsini devlet birliğinde aynı derecede mühim varlıklar sayan yeni bir medenî arkadaşlık vücude getirdi.” Nazi rejiminin başarıları bunlarla bitmiyordu. Ayrıca sokakların, boş gezen gençlerden temizlenerek onların iş kamplarına gönderilmeleri, “köhne diploması üsülüne” darbe indirilerek “açık diplomasi usulünü”nün uygulanması Hitler’in başarıları arasında sayılıyordu. Ömer Rıza’ya göre bir “ihtilal adaleti”nin hüküm sürdüğü Almanya’da, başarılı olmanın ağır bedelleri vardı: “Fakat hükûmete hürmet, sevgiyle değil, korkuya istinat ediyor. Siyasi mahkûmların kelleleri balta ile uçuruluyor. Ananevi adalet, yavaş yavaş ölüyor ve onun yerini ihtilâl adaleti kaim oluyor.” Bir diğer olumsuzluk ise Hitler’den önce oldukça parlak olan fikir ve sanat hayatının sönüp gitmesiydi: “Kovulan, atılan, yakılan fikir ve sanat yerine bir şey gelmedi. Tahrip etmek kolay, yaratmak zordur.”⁴⁷⁹ Rıza’ya göre Hitler’in en büyük başarısı, “bir asırdan beri Alman siyasetinin, üç asırdanberi Alman halkının hedefi olan” Alman birliğini sağlamak olmuştu.⁴⁸⁰

Zeki Mesut, Hitler’in Nasyonal Sosyalizm’in en önemli hedefini gerçekleştirmekte başarılı olduğunu düşünüyordu: “Denildiği gibi, Bismark’ın yapamadığını tarih ve hâdiselerin yardımı ile Hitler yapmağa muvaffak olmuştur.”⁴⁸¹ Fakat, 1934’de SA ların dağıtılmasıyla sonuçlanan iç hesaplaşmadan sonra Mesut, ideolojinin nasyonal ve sosyal yönlerinin sarsıntıya uğradığını kaydediyordu: “Nasyonal-Sosyalizm hareketinin nasyonal cephesi diğer milletlerin mukavemeti karşısında, sosyal

⁴⁷⁹ Ömer Rıza, “Hitlerin ilk yıl dönümü”, *Vakit*, 08.02.1934.

⁴⁸⁰ Ömer Rıza, “Almanyanın millî birliği tahakkuk etti”, *Vakit*, 14.02.1934.

⁴⁸¹ Zeki Mes’ut, “Alman Birliği”, *Hakimiyeti Milliye*, 13.02.1934.

cephesi de Almanya'nın mevcut nizama bağlı kuvvetli unsurlarının muhalefeti önünde vaitlerini tutmak imkânın göremeyince sarsıntıya uğraması tabii bir neticedir."⁴⁸² Mesut'a göre her haptığını millete mal etmeye çalışan Hitler aslında büyük bir diktatördü: "*Hitler on dördüncü Lôi gibi 'devlet benim' dememekle beraber fiiliyatta tamamen bu düşünceyle hareket etmektedir. Hitler en kudretli diktatörlerden daha fazla kudret sahibi olduğu halde gene bütün kuvvetin milletten geldiğini söylemektedir.*"⁴⁸³

Siirt Meb'usu Mahmut, Hitler'in hiç olmadığı kadar kalabalık bir halk desteğini arkasına alarak bir ihtilal başlattığını ve fakat işinin bundan sonra hiç kolay olmadığını yazıyordu: "*Hiçbir ihtilâlin arkasında bu kadar kalabalık, muzahir bir halk kütleleri görülmemiştir. Bununla beraber ani bir muvaffakiyet beklemek doğru değildir. Asırların perçinleştirdiği terbiye ve hurafelere galebe çalmak güçtür.*"⁴⁸⁴

NSDAP'nin 1922'de hazırlanan parti programının "Nasyonal" ve "Sosyal" temeller üzerine inşa edildiğini, birçok insanın da Almanya'nın iktisadi ve umumî hayatında bir "sosyalizasyon" hareketinin başlayacağı beklentisiyle partiye gönül verdiğini kaydediyordu. Sanayicilerin kontrol edilmesi, büyük arazilerin köylülere dağıtılması, büyük mağazaların ve şirket yönetimlerinin yeniden düzenlenmesi beklentiler arasındaydı. Fakat Hitler'in başbakan olmasından sonra yaşananlar beklentilerin tersi yönündeydi: "*Mes'uliyet makamına geçtikten sonra sosyalizasyon hareketine genişlik vermek şöyle dursun, bilâkis ifrata girmek isteyen anasırı durdurmak mecburiyetinde kaldı. Son günlerde teşkil edilen Âli İktisat Komisyonunda büyük sanayiî, büyük zürrain da mümessilleri ve sahipleri var.*"⁴⁸⁵ Mahmut'a göre ister ulusal ister uluslar arası olsun hiç bir savaş, barış veya devrim hareketi iktisadi hayatın gerçeklerinden bağımsız olamazdı.

⁴⁸² Zeki Mesut, "Geriye doğru", *Hakimiyeti Milliye*, 21.07.1934.

⁴⁸³ Zeki Mesut, "Almanya'da devlet", *Hakimiyeti Milliye*, 11.08.1934.

⁴⁸⁴ Siirt Meb'usu Mahmut, "Almanya'da tek fırka idaresi", *Milliyet*, 28.07.1933.

⁴⁸⁵ Siirt Meb'usu Mahmut, "Hitler Almanyasının iktisat politikası", *Milliyet*, 25.07.1933.

Mahmut, Nasyonal Sosyalizm'in iktidarını milli bir devrimin başlangıcı olarak görüyordu. Böylesi dönemlerin kendine özgü şartları olduğunu belirten Mahmut, “*müfrit unsurlar*”ın bu gerçeği anlamakta zorlandıklarını ifade ediyordu: “*ihtilal hareketlerini iktisadî mülâhazalardan mücerret olarak yürütmek hayaline kapıldılar. Hakikatin acı darbesi, onları uyandırmakta gecikmedi.*”⁴⁸⁶ Mahmut, Almanya'daki rejimin, iktidarının ilk aylarında, tarım ve sanayi alanında aldığı kolaylaştırıcı tedbirlerle işsizliği azaltmakta başarı gösterdiğini, sınıf mücadelelerine son vererek milli birliği sağlamada önemli yol kattığını yazıyordu.⁴⁸⁷

Falih Rıfki (Atay), dönemin en büyük özelliğinin, insanların ait oldukları toplumun genel çıkarlarına hareket etme sağduyusuyla yollarını doğru yolu bulabilmesiydi: “*Zamanımızın başlıca husuiyeti, fırkalar anarşisi ve şahsî siyaset ihtiraslarına karşı, kitlelerin kendi kahramanları ile mücadeleye girişmesi, ve umumî menfaatin daha esaslı bir tarzda hakimiyeti şekillerini aramasıdır.*” Almanya'da olan da tam olarak buydu. Rıfki, Almanya'da yaşanan olumsuzluklardan dolayı Nasyonal Sosyalizm'i yargılamanın haksızlık olduğunu anlatmak için, Nazilerden çok çekmiş olmasına rağmen Hitler'in politikalarını başarılı bulan eski bir sosyalistin ifadelerine başvuruyordu: “*Bir milletin hususi şartları, bu şartların hususî cebirlerini ve icaplarını düşünmeksizin, herhangi bir hareketi gelişigüzel muhakeme etmenin ne kadar yanlış olduğunu Alman misali bir kere daha ispat etmiştir.*” Almanya'dan kaçan veya kovulan insanların rejimi karalama çabalarının başarısızlığı ise Rıfki'ye göre silkinen bir milletin önünde durulamayacağını ispat etmekten başka bir işe yaramazdı:

Almanya'dan çıkarılan Yahudiler, sosyalistler, mütefekkirler, filozoflar, profesörler, bütün dünyayı Naziler aleyhine ayaklandırmak için para, desise, zekâ, bütün

⁴⁸⁶ Siirt Meb'usu Mahmut, “Hitler Almanyasının iktisat politikası”, *Milliyet*, 25.07.1933.

⁴⁸⁷ Siirt Meb'usu Mahmut, “Almanyanın gidişi, Hitlerin politikası”, *Milliyet*, 04.07.1933.

kuvvetlerini harcadılar. Fakat çıkmaza doğru gittiğini gören bir millet, eğer bir silkinmiş hamlesi yapar, toplanır ve enerjilerini teksif ederse, böyle bir kütle teşebbüsünü yolundan alıkoymak ne kadar güç olduğunu ispat etmeğe hizmetten başka bir muvaffakiyet elde edemediler.⁴⁸⁸

Falih Rıfki'nin Almanya'ya duyduğu hayranlığı şu cümle özetlemektedir.

*“Sofya'dan Almanya'ya doğru çığa çığa, sanki medeniyetin asma bahçelerine varıyoruz. En güzel kumaş, alman toprağından daha iyi işlenmemiştir.”*⁴⁸⁹

Ahmet Şükrü (Esmer) de Hitler'in Alman birliğini sağlama konusundaki başarısının altını çiziyordu: *“Hitler'in bir sene içinde başardığı işin şümül ve ehemmiyeti meydandadır. Almanya bir asra yakın zamandanberi milli ittihadı kavuşmak için çırpınıyordu.”* Bu başarısıyla Hitler, *“Bismarck'in dünkü Almanya içindeki hakimiyetinden”* çok daha büyük bir hakimiyet ele geçirmiş oluyordu. Şükrü, bundan sonra Hitler'in Almanya'ya nasıl bir yön vereceğinin belli olmadığını altını çizmekteydi: *“Almanya Hitler'i lider olarak kabul etmiştir. Filhakika yeni Almanya Milli Sosyalist liderinin eseridir. Bir defa bu eseri yarattıktan sonra bakalım onu nerelere doğru sevkedecek.”*⁴⁹⁰ Şükrü, yıllar sonra kaleme aldığı yazısında ise, Almanya'nın özellikle iktisat alanındaki başarılarına dikkat çekiyordu. Almanya, 4 yıllık planlarla kendi sınırları içinde ham madde açığını kapatmaya çalışıyordu: *“Alman topraklarında yetişmeyen bazı mahsuller ile Almanyada bulunmayan bazı maddelerin suni olarak ihrazı alman kimyalarına bırakılmıştır. Sunî benzin, sunî lâstik gibi maddeler bu aradadır. Program muvaffakiyetle tatbik edilecek olursa, dört sene sonra Almanya taşradan ham madde almak ihtiyacından müstağni kalacaktır.”*⁴⁹¹

⁴⁸⁸ Falih Rıfki, “Zamanımız”, *Hakimiyeti Milliye*, 26.02.1934.

⁴⁸⁹ “Falih Rıfki Atay, “Almanyadan bazı notlar –1–”, *Ulus*, 19.19.1935.

⁴⁹⁰ Ahmet Şükrü, “Hitler'in Almanyası”, *Milliyet*, 03.02.1934.

⁴⁹¹ Ahmet Şükrü Esmer, “Almanya'nın iktisadi programı”, *Ulus*, 24.01.1937.

Neşet Halit Atay, 1935'te bir aylık Almanya gezisinden sonra kaleme aldığı yazısında üçüncü Reich ve Nasyonal Sosyalizm hakkındaki izlenimlerini paylaşmıştı. “Üçüncü reich nasyonalist ve sosyalist; sistem antidemokrat ve otoriterdir. Başta salâhiyetleri ‘tam salâhiyet kanunu’ ile teyid edilen ‘Führer’ zirai, sınaî, hususî, resmi bütün teşekküllerin başında da Führerler vardır.”⁴⁹² Atay’a göre rejimin anti demokratik-ulusalcı ve sosyalist olmasının dış sebebi Versailles Antlaşması iç sebebi ise 1919-1933 arasında yaşanan “siyasal fırkalar anarşisi” idi:

1918-1933 arasında Veimer’in alman ulusuna verdiği şeyler Versay’dan daha parlak değildir. Bu 14 yıl içinde Almanyada 38 siyasal fırka kurulmuş, 23 kabine değişmiş, menfaatler zümreleşmiş, sınıflar kuvvetlenmiş, vatandaş harpleri, ihtilaller alman ulusal birliğini içinden parçalamış, taze ve terübesiz demokrasi Almanyada enflasyon ve işsizlikle artan alman ulusal sefaletini, muharibler ıstırabını alman nasyonalizmi aleyhine kullanmak, Almanyayı beynelmilleştirmek isteyenlerin rejimi olmuştu.

Fakat nasyonal sosyalist partinin iktidara gelmesiyle ulusal birlik sağlanmış, sınıf savaşları son bulmuştu.⁴⁹³ Atay bir başka yazısında güvendiği bir bilim adamının bunu teyid eden görüşlerine yer veriyordu: “Artık bütün almanyada ne Pazar grevleri, ne de sokak başlarında çocuk, kadın korkutan komünist ihtilâlleri var.”⁴⁹⁴ Atay’a göre nasyonal sosyalist rejimin bir diğer başarısı, işçilere, küçük de olsa bir arazi ve ev temin etmesiydi. Böylece her Alman işçisi, “Alman vatani” içinde, “bu benimdir” diğebileceği bir toprak parçasına sahip oluyordu. Nasyonal sosyalist devrimin amacı, en az beş milyon Alman işçisinin aile yaşantısını kolaylaştırmak, bütçeye katkı sağlamaktı: “Alman işçisini, arsuusal harb karargâh yerleri haline gelen büyük apartımanlardan çıkarmak, kendinin olan bu küçük evlere yerleştirmek ve burada kendisine iş saatleri dışında karısının, çocuklarının yardımıyla evi için topraktan bir şeyler alma imkânı vermektir.” Evin en az

⁴⁹² Neşet Halil Atay, “Üçüncü Reich”, *Ulus*, 07.04.1935.

⁴⁹³ Neşet Halil Atay, “Alman nasyonal sosyalizmi”, *Ulus*, 09.04.1935.

⁴⁹⁴ Neşet Halil Atay, “Leipzig’de dört gün”, *Ulus*, 09.09.1935.

800 metre karelik bahçesinde her aileye ilerde çoğaltılmak üzere yedi meyve ağacı, 3 tavuk ve bir süt hayvanı da veriliyordu. Bu evlerin, 3200 mark (1600 lira) gibi bir maliyeti vardı ve ödemek gücü olmayanlardan işçiler *“bu parayı kendi oturacağı evin, diğer evlerin veya bu evlerin bulunduğu sokakların yapısına yardım ederek gündelikleriyle”* ödeyebiliyorlardı. Veya işçiler 40 yıl boyunca ayda 16 mark taksitle oturdukları evin sahibi olabiliyorlardı. Evlilere, çocuklulara, *“sıhhi ve ahlaki muayenede kabiliyetleri müsaid olanlar”*a öncelik tanınıyordu.⁴⁹⁵ Atay’a göre Nazi rejiminde şehir halkına toprak temin etmek için alınan tedbirler, bir yandan işçileri proleterlikten kurtarıp ev ve toprak sahibi yapıyor, diğer yandan şehir hayatında sıkışmış insanların açık havaya çıkma imkanı sunarak sağlıklı bir yaşam sunuyordu.

Nazi rejiminde köylüler de unutulmamıştı. Nazi programının 17 maddesi milli menfaatlere uygun bir toprak reformu yapılmasını öngörüyordu: *“Toprak reformunun milli ihtiyaca uygun bir şekilde yapılacağı, toprağın umumi menfaat namına tazminatsız istimlak edileceği, arazi üzerinde faizin ve her türlü spekülasyonun kaldırılacağı...”* Atay , Nazi rejiminin ziraat politikasını; Alman topraklarının denizlere doğru büyütülmesi, memleket içindeki bataklıkların ve işlenmemiş arazinin ziraate uygun hale getirilmesi, kıra yerlerin sulanması, köy ve orman yollarının-nehirlerin-kanalların tanzim ve ıslahı, şehir halkının ziraat üretimine yardımları, köylerden şehire doğru göçün önlenmesi, köy mahsüllerinin kıymetlendirilmesi, köy toprağının ve köylülük haklarının hukukî ve iktisadi bakımdan korunması, hayvan yemi ve sanayi ham maddeleri ihtiyacının mümkün olduğu kadar *ersatz*’lar ile (bedel karşılığı) telafisi... şeklinde özetliyordu. Atay, Nazi rejiminin köylülüğe bakışını Valter Darre’den bir alıntıyla açıklıyordu:

⁴⁹⁵ Neşet Halil Atay, “Leipzig’de konuşan Almanya”, *Ulus*, 11.09.1935.

Köylü yalnız ekonomik tedbirlerle korunmaz, köylülüğün yaşaması kendisinin ekonomik tedbirlerle yaşamasına değil, köylü toprağının alım satım malı olup olmamasına bağlıdır. Köylü hukuku köylünün toprağını satılmaz ve borçlanmaz bir mülk haline koymadıköane fiat ne gümrük siyasaları, ne faizin düşürülmesi, köylüğü ödüyemeyeceği ve dayanamıyacağı borç altında kalmaktan kurtaramaz. Köylü dayanılabilecek şartlar içinde çalışabilmeli, atalarının alınlarının teriyle takdis edilmiş olan toprağını miras bırakabilmelidir. Nasyonal sosyalizmin irsî çiftçilik kanunu köylüyü bundan sonra eski alman hukukuna göre, toprağında sağlam olarak kökleştirecek ve toprağına sahip olma hakkını her türlü ekonomik buhranlara rağmen satılmaz ve borç ödemez bir mülk haline getirecektir.⁴⁹⁶

Atay, Nasyonal Sosyalist rejimin sömürge siyasetini, açıklamak için iktisat bakanı Dr. Schacht'ın görüşlerine başvuruyordu: *“Günden güne daha açık görünüyor ki, bir sanayi devletinin iptidai maddeveren memleketlere sahip olması lazımdır. Müstemlekeler sanayi memleketlerinin ekonomileri için bir tamlık teşkil eder. Eğer bugün Almanyanın sömürgeleri olsaydı, Almanyanın transfer problemi çok, çok daha kolay olurdu.”* Almanya, dünyanın sağlıklı bir dengeye kavuşması adına, dünya ekonomisinin yeniden onarılmasını için çaba sarfediyordu. Atay, 1935'teki gezisinde Almanya üzerine olumlu bir izlenim edinmişti: *“1935 martında Almanyanın Leipzig'den görünüşü sisli ve kapalı değildi. Berraktı.”*⁴⁹⁷

Kadro dergisi yazarları da zaman zaman Nasyonal Sosyalizm'e değinmişlerdi. Vedat Nedim (Tor), Türk milletinden farklı olarak Alman milletinin I. Dünya Savaşı sonrasında *“bir kurtuluş cidaline kahramanca atıl[amamış]”* olmasını, Alman milletinin *“sınıflara parçalanmış”* yapısına bağlıyordu. Türkiye'nin; *“maddi şerait bakımından Almanya'dan çok daha az müsait bir vaziyette”* bulmasına rağmen, kurtuluş mücadelesini başarıyla yürütmesi, sınıf ayrımı gözetmeyen Türk milletinin *“bir şefin idaresi altında”* birleşmeyi bilmiş olmasından ileri geliyordu:

⁴⁹⁶ Neşet Halil Atay, “Almanyanın zirai yapısı”, *Ulus*, 30.05.1936.

⁴⁹⁷ Neşet Halil Atay, “Almanya'nın Leipzig'den görünüşü”, *Ulus*, 12.09.1935.

Almanya'nın bütün büyük ve küçük şehirlerinde Alman milleti, vatandaş muharebeleri yaparken Türkiye'de Türk milleti, Büyük Yolgöstericisinin etrafında halkalandı. İşte kapitalistçe sanayileşmiş memleketlerin hiç birinde böyle bir Şef ve millet birliğine, böyle bir şef ve millet kaynaşmasına tesadüf edilmez. Böyle memleketlerde, ancak diktatörce bir idare zoruyla yapmacık bir birlik havası uyandırılabilir. Halbüki Türkiye'de Şef ve millet birliği, milletimizin bünyesinden gelen adetâ tabî, adetâ insiyakî bir vakıadır.⁴⁹⁸

Vedat Nedim'e göre Hitler hareketinin en önemli özelliği, savaş sonrası Almanyası'nda “*sınıf farklılığından doğan sınıf mücadelelerinin*”, “*tamamiyle soysuzlaşmış ve artık tamamiyle siyasi bir faktör olarak ehemmiyetini kaybetmiş*” olduğu gerçeğini açığa vurmasıydı.⁴⁹⁹ Nedim için Hitler; -hayatına kendi eliyle son vererek “*göçen cihan iktisadiyatının tipik bir timsali*”ne dönüşen işadamı Kreuger gibi- “*intihar eden liberal-demokrasi rejiminin [bir] timsali*”ydi.⁵⁰⁰

Şevket Süreyya (Aydemir), “*Türkiye’de münevver geçinenlerden ekserisinin*” milli kurtuluş hareketinin esaslarına ve toplumdaki “*fikir, ahlâk, iktisat ve siyaset hareketlerinin ayırtecdi vasıfları üstünde bilgilere ve ölçülere*” mâlik olmadıklarından hareketle, Kodro'nun “*neşriyatı üstünde yürütülen birbirini tutmaz hükümler*”e cevap niteliğinde “*Fikir hareketleri arasında Türk nasyonalizmi*” başlıklı bir yazı dizisi kaleme almıştı.⁵⁰¹ Bu yazı dizisi; hem savaş sonrası gelişen ideolojileri değerlendirmek hem de bunların Türk Nasyonalizmi'nin “*asliyetini ve eşsizliğini*” kanıtlamak amacını taşıyordu. Faşizm'in, İtalya'da doğmuş, fakat “*nazarî ve fikri tekamülünü*” Almanya'da tamamlamıştı. Süreyya, her iki ülükedeki faşizmin ortak özelliklerini beş maddede topluyordu:

⁴⁹⁸ Vedat Nedim, “Sanayileşme davası”, *Kadro. Seçmeler*, Gökçe Fırat (Ed.), İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s. 659–660.

⁴⁹⁹ Vedat Nedim, “Millî kurtuluş hareketleri ve buhran”, *Kadro. Seçmeler*, Gökçe Fırat (Ed.), İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s. 470.

⁵⁰⁰ Vedat Nedim, “Kreuger–Hitler–Göthe”, *Kadro. Seçmeler*, Gökçe Fırat (Ed.), İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s. 109–110.

⁵⁰¹ Şevket Süreyya, “Fikir hareketleri arasında Türk nasyonalizmi (1): Faşizm”, *Kadro. Seçmeler*, Gökçe Fırat (Ed.), İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s.459–468.

- 1- Milli bütünlük fikri, 2- Hizmet nazariyesi (ferdin ve grupların millet içinde mevki),
 3-Kıymetin yaratılması ve realizasyonu (sınıfların mütakabil iktisadî münasebeti),
 4-Milletler arasındaki münasebet (faşist emperyalizmi), 5- Siyasî kudretlerin
 monopolizasyonu (Totaliter ve otoriter devlet, Faşist devlet)⁵⁰²

Faşist ideolojilerde, milli bütünlüğü tehdit eden sınıflar arası çatışma, “*sınıfların birliği*” olgusuyla aşılmaya çalışılıyordu: “*Hulâsa faşizme göre, ahenkli bir millî bütünlük ve yüksek milli menfaatler etrafında birleşmiş bir millet, ilk nazari hareket noktasıdır.*” Faşist toplumlarda, birbirine rakip meslek grupları ve sınıflar yerine; “*cemiyette birbirini tamamlayan ve birbiriyle ahenkli bir şekilde ihtilât eden -Hizmetler-*” vardı. Ploraterya sınıfı ise faşist rejimde, “*millet bütünlüğü içine karışmak ve orada kaybolmak*” ile sorumlu tutuluyordu.⁵⁰³ Böylece iktisat meselesi teorik düzeyde toplum yapısını belirleyen “*temel unsur*” olmaktan çıkarılıyor, “*Millî uzviyetin birbirini tamamlayan faaliyetlerinden birisi*” halini alıyordu. Her birey bütüne hizmet etmekle yükümlüydü. Hizmetler ise çeşitli ve derece derecedi: “*Bir iktisat rehberinin (yani bir sermaye sahibinin) hizmeti bir basit işçinin fizik sayile bir olamaz.*” Buna göre; asıl kıymeti yaratan; “*dâhilerin, güzidelerin, teşkilatçıların*” hizmetiydi: “*Binaenaleyh bütün kıymetler ve nimetler, gerek iktisat, gerek siyasette dâhilere, zekilere, güzidelere, teşkilâtçılara aittir.*” Basit insanların emeği ise, ancak güzidelerin yarattıklarını realize etmeye yarıyordu.⁵⁰⁴ Alman faşizmi diğer milletlerle ilişkisini de aynı mantıkla kurguluyordu: “*Hitler’e göre yalnız millet dahlindeki fertler arasında değil, milletler ve memleketler arasında da bir hizmet taksimi vardır. Ve bu taksim, bazı milletlere yüksek ve bazı milletlere de aşağı hizmetleri bir nevi tabiiyetle tahsis etmiştir.*”⁵⁰⁵

Süreyya bu düşüncenin, faşizmin emperyalist hedeflerine “*ölçüsüz derecede*”

⁵⁰² Süreyya, 462.

⁵⁰³ Süreyya, 463.

⁵⁰⁴ Süreyya, 464.

⁵⁰⁵ Süreyya, 465.

yeni bir boyut kazandırdığını düşünüyordu: “*Hizmet ve faklı hizmet mefhumunun bu suretle milletler münasebetine (bilhassa sanayici memleketlerle sanayiden mahrum memleketler münasebetine) teşmil edilmesi yeni ve kudurgan bir Faşist Emperyalizminin ‘maskesiz ve plânlı emperyalizm’ şiarı altında nazari temeli oluyor.*” Süreyya Hitler’in, dünya üzerinde iktisadi bir hâkimiyetle yetinmeyerek siyasi alanda da kalıcı bir üstünlük sağlamayı amaçlamakta olduğunu hatırlatıyordu: “*Bundan başka Hitler, beyaz ırkın dünya üstünde yalnız iktisadî hâkimiyetle iktifa etmesine de razı değildir. Esirlerin kanına susayan Neron gibi o da, milletlerin esaretine susamıştır*”⁵⁰⁶ Bu politikaları hayata geçirme işi, demokrasiyi ayak bağı, otoriter bir devleti gerekli kılıyordu. Bu devleti yönetmesi gerekenler ise; “*otoriteli bir ekalliyetin teşkilâtı*”ydı: “*Bu ekalliyet iktisat sahasında ‘iktisat rehberleri’ (yani kapitalistler, büyük sanayi adamları ve saire) ve siyasî sahada da Faşist kadrosunu teşkil eden teşkilâtçılar ve sairedir.*” Faşist rejimlerde en önemli görev, örgütün lider kadrosuna ve lidere düşmekteydi: “*Liderlere karşı mes’uliyet, emir ve itaat, mutlak otorite, demir disiplin bu rejimin terminolojisidir.*”⁵⁰⁷

Şevket Süreyya, Türk Nasyonalizmi’nin, Avrupa’da savaş sonrası süreçte yaşanan “*harpsonu inkılapları*” ile aynı kefeye koymanın yanlış olduğunu savunuyordu: “*O ne demokrasinin, ne sosyalizmin, ne faşizmin, ne de diğer her hangi bir yabancı cemiyet nizamının eşi, devamı, yahut kopyası değildir.*” Süreyya’ya göre Türk inkılabı, 19. yüzyılın muazzam dönüşümünün mükemmel bir sonucuydu: “*O en iyi tezahürlerini bizim dar hudutlarımız dahilinde veren, fakat hakikatte, on dokuzuncu asrın cihan içinde kendisine hazırladığı yahut yamadığı iktisadî taliiden şikâyetçi olan her millet ve*

⁵⁰⁶ Süreyya, 466.

⁵⁰⁷ Süreyya, 467.

*memleketin bünyesinde cereyan edip duran bir muazzam istihalenin bir parçasıdır.*⁵⁰⁸

Süreyya, *Kadro* dergisini anlamaya yönelik; “*O halde siz, ya faşist, ya komünist, ya nasyonal sosyalist değilseniz nesiniz?*” veya “*bu devletçiliğin bir kommünist devletçiliğinden, bir faşist devletçiliğinden, bir Hitlercilikten ne farkı var?*”⁵⁰⁹ gibi sorulara, bu ideolojileri Türk inkılabından ayıran temel farkları sıralayarak cevap veriyordu:

gerek faşist, gerek kommünist, gerek nasyonal sosyalist fırkaları, açık ve maskesiz bir sınıf mücadelesinin ve bu sınıf diktatörlüğünün teşkilâtlılarıdır. Bütün teşkilâtlar bütün o memleketlerde sınıf mücadelesinden doğmuş, sınıf antagonizminin kucağında büyümüş, hepsi de ayaklarını, şu veya bu sınıf kanıyla sulayarak, şu veya bu sınıfın diktatorasına istinat ettirmiştir.⁵¹⁰

Herşeyi; “*millet namına, milletin ileri menfaatleri namına*” yaptığını söyleyen Hitler bile işçileri sömürsüne dayanan bir düzen kurmuştu. Süreyya Türk milliyetçiliğinin, sınıf çatışması ve sömürge siyaseti gibi çelişkilere kendi bünyesinde yer vermediğini vurguluyordu:

Bizim milliyetçiliğimizde millet bünyesi siyaseten masun (yani müstakil) ve iktisaden, yüksek tekniğin millet hesabına kurulması sayesinde her türlü tezatlardan tasfiye edilmiş mütecanis bir varlık telâkki olunmaktadır. Bu varlıkta devlet, bir taraftan hariçte başka milletlerin, diğer taraftan dahilde bir takım halk kütlelerinin yağma ve istismarına alen olan bir cihaz değildir.⁵¹¹

Şevket Süreyya, Türk münevverlerinin yaşadığını düşündüğü ufuk darlığının ve kavram karmaşasının sebebini, sosyalizm, komünizm, demokrasi veya faşizm gibi hazır kalıplarla düşünmelerine bağlıyordu. Bu da onların Türk inkılabının değerini ve

⁵⁰⁸ Şevket Süreyya, “Beynelmilel fikir hareketleri arasında Türk nasyonalizmi (3): Türk nasyonalizmi”, *Kadro. Seçmeler*, Gökçe Fırat (Ed.), İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s.545.

⁵⁰⁹ Süreyya, 548–549.

⁵¹⁰ Süreyya, 549.

⁵¹¹ Şevket Süreyya, “Beynelmilel fikir hareketleri arasında Türk nasyonalizmi (4): Türk nasyonalizmi (Devam ve son)”, *Kadro. Seçmeler*, Gökçe Fırat (Ed.), İleri Yayınları, İstanbul, 2004. s.573–574.

özgünlüğünü anlamalarına engel oluyordu.⁵¹²

Kadro'nun bir diğer önemli yazarı Burhan Asaf (Belge) I. Dünya Savaşı sonrasında hastalanan demokrasinin; Rusya'da komünizm ile İtalya'da çocukluk yaşındaki faşizmin tarafından tasfiye edildiğini kaydediyordu.⁵¹³ Otoriter rejimlerin yükselişi; Avrupa'nın kendi tarihine duyduğu nefretin -hiç olmadığı kadar- şiddetli bir ifadesiydi: *"Avrupa'nın kendi kendini tenkit ettiği zaman hiç eksik olmamıştır. Fakat kendi kendine ve kendi tarihine karşı duyduğu nefreti bu derece şiddetle haykırmasına, Rönesans ve hattâ Fransız ihtilâli gibi belli başlı tarihî dönüm noktaları bile şahit olmamıştır."*⁵¹⁴

Faşizm, kapitalizmden dolayı sınıflara bölünmüş bir toplumdaki çatışmalara ülke içinde son vermişti. Fakat bu yapılırken, ortada duran çelişkiler yok olmuyor, ancak işverenle işçilerin arasına bir arabulucu rolündeki faşist devlet, maliyet fiyatını hem her iki taraf, hem de milli iktisat politikası lehine kontrol etmeye çalışıyordu: *"Faşizm, sınıfların siyasi mücadele haklarını ortadan kaldırmak ve istihsalde maliyet fiyatını bütün sahalara şamil olarak kontrol etmekle, artık tek bir sınıf, yahut zümrenin milletin bütün diğer yığınlarını pervasızca istismar etmesini, gerçi tamamen kardıramamış ise de, hiç olmazsa, frene almıştır."*⁵¹⁵

Burhan Asaf, faşizmin savaş sonrası emperyalist devletlerin yorgunluğundan yararlanarak "sınıf kavgası" yaratmak isteyen bozgunculara bir tepki olarak geliştiğini düşünüyordu: *"İşte o faşizm, o Avrupa hareketidir ki, bir yandan, yorgun Avrupa emperyalizmini yeniden ve erkekçe tarih içinde son bir hücum kaldırmak bir yandan da,*

⁵¹² Şevket Süreyya, "Sosyal milliyetçiliğin zaferi", *Kadro. Seçmeler*, Gökçe Fırat (Ed.), İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s.852.

⁵¹³ Burhan Asaf, "Rejimler nasıl niçin değişiyor?", *Kadro. Seçmeler*, Gökçe Fırat (Ed.), İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s.326.

⁵¹⁴ Asaf, 330.

⁵¹⁵ Burhan Asaf, "Faşizm, niçin beynelmilleleşmek istiyor?", *Kadro. Seçmeler*, Gökçe Fırat (Ed.), İleri Yayınları, İstanbul, 2004, 714.

içeriden bozguncu amele ve sınıf hareketini gеме almak arzusundadır.” Bu sebeplerden dolayı faşizm, Avrupa dışında ırkçı ve gözü kanlı, içeride ise ıslahatçı ve arabulucuydu: “Faşizm, içeride, patron ile amelenin arasını bulacaktır ki patron olsun, âlim olsun, amele olsun, bütün çocukları arasında barışı tesis etmeğe muvaffak olmuş bir kıta gibi, Avrupa, dışarıya karşı kesin hesablaşmayı yapmak üzere harekete geçebilsin.”⁵¹⁶

Dolayısıyla Almanya, faşist bir rejimde emperyalist dünyada ayakta kalabilmek için mecburen geçmişti : *“Müstemlekesiz, sermayesiz binaenaleyh müstemlekeli ve sermayelilere karşı zebun, fakat emperyalist bir iktisadî bir cihaza hem de en modern bir şekilde malik olduğu için, filî bir emperyalizme geçmeğe daima âmade ve daima namzet bir memleket”*. İşte Nasyonal Sosyalizm Almanya’nın bu eksikliklerini giderme amacını taşıyordu: *“Ve Alman faşizmi de, müstemleke ve pazarsızlıkla sermayesizlik yüzünden zebun düşmüş olan bu emperyalizme eskisinden de zorlu bir kudreti iade etmek isteyen nizamdır.”* Nasyonal Sosyalizm, müstemlekesizliği, Orta Avrupa’da bir Cermen birliği kurmak suretiyle aşmaya çalıştığı için *“hesaplı ve realist”* bir ırkçılığa sarılmıştı.⁵¹⁷ Almanya sermayesiz olmanın zaaflarından ve zararlarından kurtulmak için faşist prensiplere sarılmıştı:

- a) Korporasyonlar sistemi tatbik etmekle, sermayedar ile amele arasındaki kavgayı politika sahasının haricine atmak; b) Emperyalist ve müteaddî bir haricî siyaset gütmekle, sermayedarla amemeyi tatmin edecek kâr fazlalarını haricî münasebetler sayesinde temin etmek; c) Sermayecilik aleyhindeki demagojik şiarlara beynelmilel ölçü vermekle, liberal sermaye merkezlerini ürkütmek ve onlardan b) noktasına ait faydalar koparmak.⁵¹⁸

Diğer bir değişle Almanya için faşizm; *“harpte mağlûp olmuş ve binaenaeyh*

⁵¹⁶ Burhan Belge, “Emperyalizmin neveleri”, *Ulus*, 22.05.1936.

⁵¹⁷ Asaf, 717.

⁵¹⁸ Asaf, 718.

bütün hesaplarında aldanmış bir emperyalizmin ifadesi” idi.⁵¹⁹

Burhan Asaf’a göre Almanya ve İtalya’daki rejimler, ilk dönemlerinde ideolojilerinin bir *“ihracat malı”* olmadığını iddia etmiş olmalarına rağmen faşizm, Orta Avrupa, Fransa ve İngiltere’ye doğru yayılıyordu ve bunun ortak sebepleri vardı: *“a) Müstemleke fukaralığından, b) sermaye fukaralığından, c) bu iki menfi unsura mukabil bunlara birer çare bulunmasını emreden nüfus kesafeti yüzünden”*.⁵²⁰ En kaliteli hammadelere dayalı üretim gerçekleştiren Amerika ve İngiltere gibi ülkelerin aksine, ihracat yapmaya mecbur olan Almanya’nın doğal hammadde kaynaklarından yoksun oluşu rekabet gücüne zarar veriyordu. Hammade açığının yapay hammaddelerle aşılmaya çalışılması ise Asaf’a göre beyhude bir çabaydı: *“Dünyada birçok memleketler, ihracatlarını en iyi hammaddelere istinat ettirirken, Almanya’nın sun’î hammaddelerle ihracat yaparak rekabet imtihanından muvaffak çıkması, bir hayaldir. Bütün bu gibi düşünceler, iktisadî çıkmazın en korkuncuna girmiş bir memleketin, davayı tek başına halledeceğini sanarak giriştiği acıklı hesaplardır.”*⁵²¹

Nasyonal Sosyalizm’i dünyaya ihraç eder gibi görünen Hitler Almanyası’nın aksine; Türkiye dünyadaki diğer milli kurtuluş hareketlerinin *“rehber ve öncü milleti”* rolüyle, Türk inkılâbının görüş tarzını *“bütün felsefî içtimaî, iktisadi ve siyasi unsurlarile beraber ve bir küil halinde”* gerçek anlamda *“cihana”* veriyordu:

Çünkü Türkiye, Almanya gibi milli kurtuluş şartlarının içine emperyalistçe yaptığı bir muharebeyi kaybettiği için ve tesadüfen düşmüş bir memleket değildir. Bir Almanya, bugünkü bünyesi ile bir takım müstemleke kolaylıklarını eline geçirir geçirmez milli kurtuluşun ne demek olduğunu hem unuttur hem de inkâr edebilir. Fakat Türkiye, bir memleket oluncuya kadar millî kurtuluşun yüksek ahlâki görüşlerine ve sert içtimaî ve iktisadî tabiyelerine sadık kalmağa mecbur bir memlekettir. Binaenaleyh Almanya gibi

⁵¹⁹ Asaf, 713.

⁵²⁰ Asaf, 713.

⁵²¹ Burhan Asaf, “Ortaavrupa’nın davasızlığı”, *Kadro. Seçmeler*, Gökçe Fırat (Ed.), İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s.822.

memleketler için müstaar olan rehberlik vasfı, bizim için, tarihin almımıza koyduğu bir çelenktir.⁵²²

Burhan Asaf, nasyonal sosyalistlerin, Türkiye öncülüğünde bütün dünyaya yayılan “*milli kurtuluş hareketinin*” bir benzerini kendi ülkelerinde de uygulamayı amaçladıklarını kaydediyordu: “*Alman nasyonal-sosyalizminin genç müttetikleri de, bu hareketlerin cihanın gidişinde birinci derecede bir ehemmiyet arzettiklerini kabul ediyorlar. Hattâ daha ileriye giderek, Alman millietinin de milli kurtuluş şartları içinde mücadele etmekte olduğunu kaydederek, milli kurtuluş inkılâbının rehberliği misyonunu, Hitler hareketine bağlamak istiyorlar.*”⁵²³ Asaf, Türk inkılâp hareketi ile Nasyonal Sosyalizm’in ortak yönleri bulunduğunu kabul etmekle beraber, iki hareket arasındaki temel farka dikkat çekiyordu: “*Milliyetçiliği en yüksek bir ideal gibi müdafaa etmekte devam edenler, ya Almanya gibi millî sosyalizme sarılmak ıztırarında kalan sermayesiz ve müstemlekesiz memleketler, yahut Türkiye gibi Millî Kurtuluş hareketinin bizzat başında bulunan memleketlerdir.*”⁵²⁴

Kemalist rejimin iki önemli ismi Recep Peker ve Mahmut Esat Bozkurt, özellikle inkılâp enstitüsünde verdikleri derslerde ve röportajlarında, nasyonal sosyalizm hakkındaki fikirlerini dile getirmişler, Almanya’daki rejimi çeşitli yönleriyle Türkiye’ninkiyile kıyaslamışlardı.

Recep Peker, Türk inkılâbının özgünlüğünü anlattığı bir seminerinde dünyada her milletin kendi özüne uygun sistemler yaratması gerektiğini savunmuş, Almanya’nın ise I. Dünya savaşında sonra parlamenter rejime geçişini siyasi bir buhran olarak tanımlamıştı. Parlamenter rejime teslim olan Almanya çaresizlik içinde bir türlü kaostan kurtulamamıştı:

⁵²² Burhan Asaf, “Milli kurtuluş inkılâbının cihanşümul ehemmiyetini, anlıyan anlıyana”, *Kadro. Seçmeler*, Gökçe Fırat (Ed.), İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s.488.

⁵²³ Asaf, 487.

⁵²⁴ Asaf, s.484–485.

“Prusya disiplini, mektepleri kışla yapmıştı. Bu sıkı disipline rağmen parlâmentonun tavanları birçok sınıfların, grafların, kontların, sosyalist firkalarının faaliyeti içinde sarsılıp duruyordu... Ekmek yerine başka maddeler icat eden Almanya bu parlâmentarizme çare bulamıyordu.” Peker’e göre Almanya’daki bunalımların gerçek temel sebebi, bünyesine uygun olmayan bir rejime geçmesiydi: “Almanya kendine uymayan bir rejim aldığı için bunalıp duruyordu.”⁵²⁵ Peker, Hitler önderliğindeki millî ihtilâlden önce Almanya’da hüküm süren sefaleti kendi gözleriyle görmüştü:

Ben milî ihtilâl günlerinden öncel Almanya’da buldum ve o zaman orada hüküm süren ve insanları sadece maddi olarak değil değil, aksine çok daha ağır olmak üzere manevi olarak ezen sefalet ve perişanlığı kendi gözlerimle gördüm. Her Alman yolda başı önünde eğilmiş olarak gidiyordu. Sokaklarda suratlar acı, kayıtsız ve kederliydi. Millet bir değildi vahşiyane bir mücadelede parçalanmıştı. İnsanların başında kara bir uğursuzluk ve felâket bulutu asılı gibiydi.

Peker’e göre Nasyonal Sosyalizmin iktidarında bu olumsuz tablo hızla değişmişti. Peker, böylece Almanya’nın nihayet doğru bir yola girdiğini düşünüyordu: “Fakat sizi temin etmek isterim ki, Almanya’daki faaliyetlerin gidişatından çok memnunuz. Almanya’nın şimdiki çabalarıyla doğru yolda olduğuna asla şüphe edilemez.”⁵²⁶

Peker’in konuşmalarında ve yazılarında öne çıkardığı temel husus, Türk inkılâbının orijinalliği idi. Fakat bu “beşeriyetin müşterek malı olan tecrübelerden istifade edip onların kendimize uygun olan taraflarını” almaya engel değildi.⁵²⁷

Mahmut Esat Bozkurt, inkılâp enstitüsündeki derslerinde ve yazılarında başka ülke ideolojileriyle beraber Nasyonal Sosyalizm’i de değerlendiriyordu. Bu derslerinden birinde Bozkurt Türkiye’yi cumhurbaşkanlığı seçimi, laiklik ve sömürgecilik açılarından

⁵²⁵ “Bay Receb Peker tarafından ana inkılâp hakkında verilen ders”, *Ayın Tarihi*, Sayı.12, 1–30 II. Teşrin 1934, s. 536.

⁵²⁶ “Redschep Bey über die Türkei und Deutschland: Wir wünschen dem Deutschland Hitlers Glück auf den Weg”, *Völkischer Beobachter*, No.74, Norddeutsche Ausgabe, 15.03.1934; AAPA, “Reise des Stabsführers Nabersberg”, R78488, 14.03.1934.

⁵²⁷ “B. Peker ikinci inkılâb dersini dün verdi”, *Ulus*, 18.12.1935.

diğer ülkelerin durumuyla karşılaştırıyordu. Bozkurt, Türkiye’de üç dereceli olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birleşik cumhuriyetlerde iki, Almanya’da ise bir dereceli olduğunu hatırlatıyordu. Bozkurt’a göre demokrasi açısından en iyi uygulama bir dereceli seçim sistemi olduğundan Türkiye’nin hedefi de bu olmalıydı: *“Bir derecelinin demokrasi bakımından en iyi olduğunu söylemeğe lüzum yoktur. Almanyada böyle... Bence hedef bir dereceli intihabın tahakkuk ettirilmesindedir. İlim ve demokrasi icabı bundadır.”* Bozkurt’a göre Türkiye’deki rejimi diğerlerinden ayıran en önemli özelliği her türlü sömürgeciliğe karşı oluşu, dili-tarihi kültürü bir olan milletlerin bağımsızlığına saygı göstermesiydi: *“Bizim rejimin belli başlı farikalarından birisi de istilâcılığı kabul etmemesidir. Diğer farikalar da şunlardır: Bir vatanda ekseriyet halinde bulunan, bir dili söyleyen, bir tarihe mensup, aynı kültüre sahip bir millet için istiklâli hak olarak tanınması...”* Bu yönüyle Türkiye’deki rejim, yayılmacı ve istilacı karaktere sahip İtalyan faşizmi ve Hitler Almanyası’ndan daha üstündü: *“Türk rejimi, bu bakımdan modern medeniyet icabatına, modern medeniyetin ilim cereyanlarına; Faşist ve Hitlerin prensiplerinden üstündür ve biz her milletin rejimine de hürmetkârız.”* Türkiye, laiklik konusunda da İtalya ve Almanya’dan farklıydı: *“Mussoliniye göre, katoliklik dini İtalyanın mukadderatında belli başlı bir esastır. Hitlere göre, katoliklik dini belli başlı bir mesnettir. Türk rejiminde böyle bir şey yoktur. Allah ile kul arasına kimse giremez.”*⁵²⁸

Peyami Safa, demokrasi ve sosyalizm gibi daha çok *“beşeri gayeler”* peşinde koşan ideolojilerden farklı olarak, Almanya, İtalya ve Japonya’da iktidara gelen faşizmin, yaşamın dayattığı gerçeklerden beslendiğini ifade ediyordu. Dolayısıyla faşist ülkeler, *“İnsanlıktan evvel, kendilerini düşünmeğe mecbur oldukları için idealleri milli hududlarını aşamaz ve bugünkü hedeflerine varmak için idealleri milli hududlarını aşamaz ve bugünkü*

⁵²⁸ Mahmut Esat Bozkurt, “Türk rejimi ile faşizm, Hitlerizm farkları”, *Milliyet*, 19.04.1935.

hedeflerine varmak için sarsılmaz ve bölünmez bir yekparelikle milli birliklerini devam ettirmeğe mecburdurlar.” Safa’ya göre, demokrasilerle yönetilen ülkelerin böylesi zorunlulukları yoktu. Çünkü onlar; “*Büyük Harbdeki zaferlerinde aslan payını almışlar ve doymuşlardır. Ellerindekini mugafaza etmekten ve hazım devresini sükûn içinde geçirmekten başka emelleri yoktur.*” Dolayısıyla faşizmi doğuran “*ezelî ve ebedî, mutlak ve mücerred milliyet fikri değil*”, yaşamın dayattığı zorluklardı. Milliyetçilik ise bu zorluklardan kaynaklanmaktaydı: “*Bir bakıma nasyonalizm bir açlık ve demokrasi de bir tokluk, bir hazım rejimidir.*”⁵²⁹ Dolayısıyla insana öncelik veren demokratik rejimlerin aksine faşist rejimlerde “*hayatî zaruretler*”den dolayı millet ön planda tutuluyordu. Safa, Türk milliyetçiliğinin altında yatan zorunluluklara dikkat çekiyordu: “*Millî müdafanın zarurî olduğu anlarda bir Türk, herşeyden evvel Türktür; güzel bir sükûn ve dostluk havası içinde bir Türk herşeyden evvel insandır.*” Fakat, “*Zihinleri mutlak prensiplerin kazıklarına kakalı ideoloji softaları zaruretlerin dilinden anlamadıkları için*”, dünyada yaşananlar karşısında şaşırıp kalıyorlardı.⁵³⁰

Safa, nasyonalizm’e “*gerici ve kinci*” eleştirisi getiren bir yazara cevabında, farklı nasyonalizm türleri olduğunu yazıyordu. Şüphesiz bir irtica ve istila nasyonalizmi vardı fakat bu iddiayı bütün milliyetçilikler için kullanmak büyük yanılgıydı. Zira buna en iyi örnek Türk inkılâbıydı. Türk inkılâbı da milliyetçiydi fakat ne gericisi ne de isyilacıydı. Safa’ya göre millet en mükemmel toplumsal örgütlenme biçimi olduğundan, bunun dışında kalan toplumlar dünyadan boşlukta kalmış, dışlanmış oluyorlardı. Dolayısıyla bu dönemde milli karaktere sahip olmamak düşünülemezdi bile: “*Dilsiz, düşüncesiz, tarihsiz, an’anesiz bir <ilk insan> tasavvur edilse bile bunun hayvandan farklı bir şey olamayacağını anlıyoruz. İnsana insanlığını veren şey işçimaî, yani millî karakteri olduğuna göre: İnsan,*

⁵²⁹ Peyami Safa, “İdeolojiler ve hayatî prensipler”, *Cumhuriyet*, 31.12.1937.

⁵³⁰ Peyami Safa, “Millet mi evveldir, insan mı?”, *Cumhuriyet*, 02.03.1938.

milli bir hayvandır.” Dolayısıyla “kendi milletini aşkla sevmeyi telkin eden bir nasyonalizmin başka milletlere karşı kin uyandırdığını” ileri sürmek kaba bir mantığın sonucuydu.⁵³¹

Avrupa'nın hızla savaşa sürüklendiği ve ittifakların kurulduğu bir dönemde Nadir Nadi, “*prensip olarak kendi memleketinde komünizmin aleyhinde*” olan Türkiye'nin “*hususî temayüllerin sevkile*” antikomitern pakta katılmayacak kadar gerçekçi bir dış politikaya sahip olduğunu ifade ediyordu. Fakat bu durum Nadi'ye göre Türkiye'nin antifaşist olduğu anlamına gelmiyordu. Nadi, yazısında Türkiye'nin faşizme bakışını açıklıyordu: “*Bilinen bir şeyi tekrar kabilinden olsa da açık söyleriz ki biz faşist değiliz. Biz faşist olmaya lüzum görmeyecek kadar milliyetperveriz. Ve biz milliyetperverliğimizi cild cild kitaplara, nazariyelerle değil, uğruna her zaman kurban olacağımız Anadolu yaylalarına akıttığımız temiz kanımızla ispat ettik.*”⁵³² Anschluss sonrasında Avusturya'ya bir gezi yapan Nadi, Hitler Avusturyası'ndaki olumlu değişimleri hemen farketmişti. Bir yıl öncesine kadar Avusturya'da “*Heil Hitler*” (yaşasın Hitler) diyenlerin hapse atıldığını ve insanlarda öfkenin ve hırsın patlama noktasına geldiğini, fakat “*ihtiraslarımızı yatıştıran en kuvvetli müsekkin şüphesiz yalnız hürriyet*” olduğundan, Hitler'in gelmesiyle insanların yatıştığını söylüyordu. Nadi'ye göre en büyük değişiklik kitapçılardaydı: “*Vaktiyle okunması yasak edilen bazı eserler şık kapaklar içinde camekânları süslüyorlar: Irk bakımından Avrupa tarihi; kan ve zekâ; Biologya mektebi; ırk ve ruh; Nasyonal Sosyalizm gözile milli terbiye; ve saire...*” Zamanın büyük adamlarına dair yazılan eserlerin çoğaldığı Nadi'nin dikkatinden kaçmamıştı. Haklarında kitaplar yazılan büyük adamlar arasında en fazla nazarı dikkati celbeden üç isim ise; “*Atatürk, Hitler ve*

⁵³¹ Peyami Safa, “Nasyonalizmi doğru anlayalım!”, *Cumhuriyet*, 17.05.1939.

⁵³² Nadir Nadi, “Türkiye ne antikomünist, ne de antifaşist değildir”, *Cumhuriyet*, 16.02.1938.

Mussolini” idi.⁵³³ Nadi, bir başka yazısında I. Dünya Savaşının yenik müttefikleri Türkiye, Avusturya-Macaristan ve Almanya’nın başına gelenleri kıyaslıyordu. Nadi’ye göre savaşta yenilen, halklarını zorla savaşa sürüklemiş üç milletin imparatoruydu. Savaştan sonra, asırlardır özledikleri kardeş hayatına kavuşacaklarını sanarlarken, can damarlarına basılmıştı:

Can damarlarına basıldığını hissettikleri gün kendilerine geldiler. Ve dünyanın en büyük inkılâplarını yaparak hakiki benliklerini buldular. Umumî Harbden sonra Sevres, Versailles ve Saint – Germain muahedelerinin birer kamçı gibi tesir eden küstah ve acı maddeleri olmasaydı acaba biz Türkler muazzam inkılâbımızı başarabilir miydik? Almanlar, bir Cermen denizi halinde kabarabilirler miydi? Ve Avusturyalılar bu denize akarak asırlardan beri aradıkları hakikî vatanlarına kavuşabilirler miydi? ...İmparatorlukları yenen galip devletler, hınçlarına mağlub olarak Türklerin, Almanların ve Avusturyalıların millî benliklerini kamçulamakla onlara, istemiyerek de olsa, unutulmaz bir yardımda bulundular.⁵³⁴

Fuat Köprülü, karışık ve buhranlı dünyanın kapısına savaşın dayandığı bir dönemde kaleme aldığı yazısında dünyadaki totaliter rejimlerle Türkiye’deki rejim arasındaki temel farkın altını çiziyordu. Köprülü’ye göre, örneğin Almanya’daki Nazi rejimi halk iradesini ipotek altına almışken, Türkiye’nin rejimi demokrasiye ve milletin özgür iradesini temsil eden Milli Şef İnönü’ye bağlı açık bir rejimdi:

Totaliter rejimlerde millet kendi şefine –Dr. Göbbels’in tâbiri veçhile– gözleri kapalı olarak bağlıdır. Halbuki Türk milleti, kendi serbest iradesini temsil eden Büyük Millî Şefine, gözleri tamamile açık olarak, şuur ile, sevgi ile, saygı ile ve şuur ile sevgi ve saygının doğurduğu yüksek, sarsılmaz imanla bağlı bulunuyor.

Köprülü, Cumhuriyet Halk Partisi’nin yabancı ideolojileri taklitten ve takipten özenle kaçındığını, bu yüzden de milli karakterini ve orjinalliğini daima muhafaze etmeği başardığını düşünüyordu: “*İşte bu bakımdan, onu garptaki siyasî ve içtimaî ideolojilerin doğurduğu siyasî partilere, yahut muayyen ihtiyaçlar karşısında vücade getirilen muvakkat*

⁵³³ Nadir Nadi, “Hitler Viyanasından röportajlar 3.” *Cumhuriyet*, 12.06.1938.

⁵³⁴ Nadir Nadi, “Hayırlı maglûbiyetler ve Fritz’in söyledikleri”, *Cumhuriyet*, 17.06.1938.

millî bloklara, yahut, şef sisyemine bağlı totaliter rejimlere benzetmek, partimizin ve ideolojimizin hakikî mahiyetini anlamamak demektir.” Köprülü, Edebi Şef Atatürk’ün en büyük eseri olan Türyiye’nin “*milli ideoloji*”sinin Türk milletinin yaşamak ve yükselmek hamlelerinden doğmuş, istiklâl savaşını ve onu takip eden büyük inkılâp hareketlerini yaratmış “*milli bir organizm*” olduğunu söylüyordu. Yabancı ideolojilerin etkisinden azade, kendine özgü tarihsel şartlar içinde doğan ve gelişen *milli ideoloji* bu yönüyle tam anlamıyla *orijinal* idi.⁵³⁵

Hatta kimi yazarlara göre Almanlar Türklere feyiz alıyorlardı. S. Gezgin, Almanya’nın Türkiye’ye imrendiğini söylüyordu. Çünkü, dünya savaşı sonrasında Türkiye, Almanya’ya göre daha önce bağımsızlığını kazanmış, şerefini daha önce kurtarmıştı: “*Zincirlerini ancak dün kırabilen “Versay” tutsağı, Sevr’de gömülen Türkün, Lozan’da batısız bir güneş gibi doğuşunu içinden selâmlamakta haklıdır. Çünkü onlar pek iyi bilirler ki damarlarında üstün kan dolaşan uluslar, yaratmak için örnek beklemezler. Örnek olurlar.*” Gezgin, Türklere “*bizi ancak siz anlarsınız*” diyen Hitler Almanya’sının bu beklentisinde haklı olduğunu söylüyordu: “*Evet, doğrudur. Açığımız yoldan geçenleri herkesten iyi biz bilir ve biz anlarız.*” Gezgin, Almaya’nın Türkiye’yi aynı oranda anladığını düşünmüyordu. Çünkü orada uygulanan ırkçı politikalar dünyayı doğru algılamalarının önünü kapatıyordu: “*Amma, acaba anladıklarımız, bizi anlıyorlar mı?.. Ortada dönüp dolaşan ve (Ren) kıyılarında bayrak gibi yükselen şu üstün kan, ulu soy pohpohu aramıza aşılmaz duvarlar gerdikçe bunu ummuyorum.*”⁵³⁶

Kemalizm’in veya “Türk inkılâbı”nın orjinalliği olgusu, neredeyse dönemin bütün yazarları tarafından paylaşılan bir görüştü. Hatta Goebbels’in 1937’deki bir nutku

⁵³⁵ Fuat Köprülü, “Partimiz ve ideolojimiz”, *Tan*, 30.05.1939.

⁵³⁶ S. Gezgin, “Bize imrenen Almanya”, *Kurun*, 17.05.1935.

dolayısıyla⁵³⁷, Kemalizm ve Nasyonal Sosyalizm arasındaki ilişkinin boyutu tartışıldığında ve *Cumhuriyet* ile *Tan* yazarları birbirlerine Komünist-Faşist suçlamalarını yönelttiklerinde⁵³⁸ bile taraflar Kemalizm'in biricikliği konusunda uzlaşmış görünüyorlardı. *Tan*'ın suçlamalarına cevaben *Cumhuriyet*'te yayınlanan baş makalede Kemalizm'in olgunluğuna ve özgünlüğüne dikkat çekiliyordu: “*Kemalizm, her rejimle dost geçinebilecek ve hiç birile mücadeleye lüzum görmeyecek kadar olgun, kuvvetli ve asildir.*” Yazıda parti kavgalarında sakınmanın ve komünizm karşıtı olmanın nasyonal sosyalist olmakla hiçbir ilgisi olmadığı vurgulanıyordu. Zira, Kemalizm Nasyonal Sosyalizm'e göre daha eski ve köklüydü. Dolayısıyla Nasyonal Sosyalizm'in Kemalizm'i etkilemesi mümkün değildi, ancak Kemalizm'den etkilenmiş olabilirdi:

Asrımızın modası olan parti kavgalarını ortadan kaldırarak her cereyanın fevkinde milli irade birliğini yaratan Kemalizmin Hitler rejiminden çok daha evvel kurulduğunu, başta Hitler olmak üzere bütün dünya bilirken... Hitler, Alman camiasını komünizm tehlikesinden kurtarmak için meydana getirmek istediği rejimin esaslarını tasarladığı sıralarda Kemalizmi uzun uzun tetkik ettiğini söylemiştir... Kemalizm, Sovyet Rusya ile mücadele eden bir rejim değildir ki faşist olsun; kapitalizmi yıkmak gayesini gütmeyen ki komünist olsun. Kemalizm, her rejimle dost geçinebilecek ve hiçbirle mücadeleye lüzum görmeyecek kadar olgun, kuvvetli ve asildir.⁵³⁹

Ahmet Emin Yalman da *Tan*'daki köşesinden benzer görüşleri dile getiriyordu.

Yalman *Türk ideolojisini* başka ideolojilerle karşılaştırmanın gereksizliğini vurguluyordu:

⁵³⁷ Goebbels; 1937'de Nürnberg Kongresi'nde Türkiye'yi de, nasyonal sosyalist değerlerin (özellikle komünizm karşıtlığının) varlığını sürdürdüğü İtalya, Japonya, Avusturya, Macaristan, Polonya, Brezilya ve Portekiz gibi otoriter rejimlere sahip ülkeler arasında sayması, Türk basınında Kemalist rejimin, Nasyonal Sosyalizm ile ilişkisinin sorgulanmasına ve bu doğrultuda sert tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştu: *Der Parteitag der Arbeit vom 6. bis 13. September 1937. Offizieller Bericht über den Verlauf des Reichsparteitages mit sämtlichen Kongreßreden*, Zentrelverlag der NSDAP, München, 1938, s. 157–158.

⁵³⁸ *Tan* yazarları (Sabiha ve Zekeriya Sertel ile Ahmet Emin Yalman) *Cumhuriyet*'i Faşist olmakla suçlamışlardı: Sezen Kılıç, *Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı (1933–1945)*, Atatürk Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2010, s. 143–145; Faşist suçlamalarına yönelik *Cumhuriyet* yazarları (Yunus ve Nadir Nadi, Peyami Safa) karşı saldırıya geçmişlerdi: Peyami Safa, “Kim faşist kim komünist?”, *Cumhuriyet*, 21.10.1937.

⁵³⁹ “Bir nutuk üzerinde koparılan lüzumsuz gürültüler”, *Cumhuriyet*, 18.10.1937; Ulus'tan Burhan Asaf Belge de tartışmalara katılmış, Türkiye'nin bir ideolojinin karşısında veya yanında olamayacağını belirtmiştir: “*Bolşevizm ile mücadeleden olduğu kadar faşizm ile mücadeleden de uzak bir devlet varsa, o da Türkiye'dir*”: Burhan Belge, “Dr. Göbbels'in sözleri”, *Ulus*, 16.10.1937.

Demek ki, başka memleketlerin kendi millî işleri bakımından tuttıkları yollar hakkında düşüneceğimiz şey şundan ibarettir: Bu yolların, sahipleri olan memleketler hakkında, yahrılı olmasını dileriz. Bunlar arasında mukayeseler yapmaya hiç ihtiyacımız yoktur. İthalât eşyası sıfatile de şu veya bu nevi ideolojinin memlekete sokulmasına razı olamayız. Bizim kendi inkîâp ideolojimiz vardır. Yalnız ve yalnız buna sarılmak, en verimli, en zevkli, en ileri, en muvazeneli yoldur.⁵⁴⁰

Diğer birçok yazıda da altı çizilen husus, Kemalizm'in hiçbir ideolojiyi takip veya taklit etmeyeceğiydi. Dolayısıyla bu tatışma özünde Kemalizm ile Nasyonal Sosyalizm'in benzerliği veya farklılığı üzerinden yürümemişti. Eleştiriler ve suçlamalar Almanya'ya taraf veya karşı olmak üzerinden yürüyordu. Bu durum ise savaş öncesi bloklaşmaların yaşandığı bir dönemde gazeteciler arasındaki demokrasi bloku ile faşist blok ayrışmasından kaynaklandığı görünmektedir.

Fakat Kemalizm'in diğer otoriter rejim ve ideolojilerinden hangi noktalarda ayrıldığı sorusunun en net cevabı, faşist ideolojilerin emperyalist ve yayılcı olduğuydu.⁵⁴¹ En çok altı çizilen konu, Kemalizm'in kendine özgü tarihsel şartlar altında geliştiği, bu yüzden kendi şahsi karakterine sahip olduğuydu.

Almanya'da nasyonal sosyalist hükümetin işbaşına geldikten sonraki faaliyetleri devletin ilgili birimlerince de yakından takip ediliyor ve rapor ediliyordu. Bu konuda hazırlanan kapsamlı bir raporda Almanya'nın Hitler öncesi ve sonrası durumu karşılaştırılıyor, düne kadar ekonomik krizden kıvranan ve henüz 1933'te 6 milyon işsizi bulunan Almanya'nın kısa sürede büyük başarılar imza attığı vurgulanıyordu: *"1933'de işsizlerin adedi altı milyonu gecen bütçesi o ve daha evvelki senelerde mühim açıklar veren, bütün iktisadî ve malî teşekkülleri zarar kaydeden Almanyada son bir kaç sene zarfında başarılan işler nazarı dikkati, bilhassa bu memlekette seyyahat ederken daha*

⁵⁴⁰ Ahmet Emin Yalman, "Türk ideolojisinin yolu", *Tan*, 04.11.1937.

⁵⁴¹ Faşist ideolojinin tehlikeleri üzerine en çok dikkat çeken gazete *Tan* idi. Tan yazarları her fırsatta Nasyonal Sosyalizm'in amaçlarını eleştiren yazılar kaleme aldılar ve demokrasi cephesinden yana bir tavır aldılar. Bkz. M. Zekeriya Sertel, "Faşistlere göre harp mehumu", *Tan*, 15.07.1939.

kuvvetle, celbetmektedir.” Bu çerçevede imar faaliyetlerinden bashediliyor, Almanya'nın neredeyse büyük bir şantiyeye döndüğü yazılıyordu:

Memleketin silahlanması için sarfolunan emeklerden başka diğer sahalarda her tarafta hümmalı bir faaliyet görülmektedir. Otomobil yollarının uzunluğu her gün bir kaç kilometre daha artarken büyük şehirlerdeki caddeler genişletilmekte, eski addolunamayacak birçok binalar yıkılıp yerlerine daha büyük ve modern olanları inşa edilmekte halk ve ameleler için modern ve ucuz evler yapılmakta, birçok sınaî tesisler tevsi edilmekte veya makineleri yenileştirilmekte, hasılı her tarafta memleketin imarı, halkın refah ve istirahatının teminine matuf bir hareket görülmektedir.

Rapora göre Nazi rejiminden önce hüküm süren sefaletin izleri silinmişti:

“Halinden sefalet içinde olduğu tahmin olunabilecek kimselere de tesadüf olunamamaktadır.” Almanya'nın içinde bulunduğu istikrarsızlık ortamından çıkmasını sağlayan nasyonal sosyalist *“iş yaratma programı”* ve *“finansman siyaseti”* ayrıntılarıyla uzun uzun anlatılıyordu:

Nasyonal Sosyalist Hükümeti 1933 de iktidar mevkiine geldiği zaman birkaç senenden beri açık veren bir bütçe, adedi eksilmeiyen milyonlarca işsiz ve bütün ihtiyatlarını harcamış zarar içinde bocalayan sınaî ve mali teşebbüsler ile karşılaşmıştır. İşsizlikle mücadele etmek, halkın iştira kudretini tezyit ve memleket iktisadiyatına yeni bir hız vermek üzere birbirini müreakip neşrettiği kanunlar ile: Resmî binalar ve mesken inşaatı, köprü yol ve saire inşaatı, zirai işletmelere ait binalar inşaatı, kanaller inşaatı, iktisadî bakımdan birinci derecede ehemmiyeti haiz diğer işler; 7.000 kilometre otomobil yolu inşası ve saire gibi bir takım işler için takriben altı milyar markın sarfını istilzam eden bir *“iş yaratma”* programını mevkii tatbika koymuştur. Diğer taraftan da mevkii istimalle konulacak yeni Alman otomobillerinden vergi almamak, sınaî teşebbüslerin tesisatlarını genişlettirmek ve asrileştirmek için yapacakları masraflara vergi muafiyetleri bahşetmek, yeni yapılacak küçük aile evleri vergilerini tenzil etmek, zirai işletmelere ait bazı vergileri hafifletmek, bir aile sahibinin vereceği vergi tahakkuk ettirilirken evde çalışan kimselerin de çocuklar gibi vergi muafiyetleri temin etmesini kabul etmek gibi tedbirler ile de iş sahiplerini daha fazla çalışmağa ve adam çalıştırmağa teşvik edecek kararlar almıştır.

Şayanı dikkat olan nokta mevkii tatbika konulan program dolayısıyla sarfi icap eden miktarların halkın tasarrufatına müracaat edilmek suretile uzun vadeli istikrazlar akdi sayseinde değil zahiren kısa vadeli finansman senetleri iskontosu ile elde edilmiş olmasıdır.

Raporun devamında finansman siyasetinin ayrıntılarına giriliyor, toplanan vergilerin azalmasına rağmen, yaratılan yeni iş sahalarıyla devletin gelirlerinin artmaya başladığı kaydediliyordu.⁵⁴²

⁵⁴² “Almanya’da Nasyonal Sosyalist Hükümetin işbaşına geldikten sonraki faaliyetleri ve takip ettikleri politika”, *BCA*, no: 030-0-010-000-000-231-556-6.

IV. NAZİ ALMANYASI'NDAN ATATÜRK TÜRKİYESİ'NE BAKIŞLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ndeki çok boyutlu toplumsal dönüşümler, Türkiye'yi ziyaret eden yabancıları derinden etkiliyordu. Genç Türkiye, güçlü tarihsel-dinsel-kültürel bağları olduğu halde, Ortadoğu-İslam dünyasından radikal bir kopuşla batı dünyasına yönelmişti. Hayata geçirilen yasalarda, Avrupa merkezli uluslararası devletler sisteminin saygın bir üyesi olarak kabul görmek arzusu da önemli bir rol oynuyordu. Avrupa'da kullanılan saat ve takviminin kabul edilmesi, başörtüsünü de kapsayan kıyafet kanunları, Arap alfabesinin Latin harfleriyle değiştirilmesi, müzikte, dansda, mimaride ve daha birçok alanda batılı bir yaşam tarzının benimsenmesi kemalist Türkiye'nin güçlü batılılaşma iradesini yansıtıyordu. Bu değişiklikler modern Türk ulusunun sembolleri haline geliyordu.

Batılı yazar ve gözlemciler, Türkiye'deki reform sürecini genelde Osmanlı'nın son yüz yılındaki değişim sancılarında bağımsızmış gibi, sadece cumhuriyetin kurucu kadrolarına ve özellikle Mustafa Kemal'e maletme eğilimindeydiler. Dünya savaşı sırasında Osmanlı ordusunda görev almış ve Nazi Almanyası'nda *Bund der Asienkämpfer* (Asya Savaşçıları Birliği) üyesi olan General Schlee, bir vesileyle 1933 Mayıs'ında yaptığı ziyaret dönüşünde yeni Türkiye ve Kemal Paşa hakkındaki görüşlerini *Oreint Rundschau* dergisine paylaşmıştı. Schlee söyleşide, panislamist politikalarından vazgeçen bağımsız ve özgür Türkiye'nin Gazi Mustafa Kemal liderliğinde saf bir ulusçuluk temelindeki yükselişinden bahsediyordu. Schlee'ye göre Türkiye, İsviçre'den medeni hukuku, İtalya'dan ceza hukukunu, Almanya'dan ise ticaret hukukunu almakla modern dünyaya bir adım daha yaklaşmış oluyordu. Schlee, saltanatın, halifetin, fes ve başörtüsü ile

kadınları esir alan peçenin ortadan kaldırılmış olmasını, cami ile devletin birbirinden ayrılmasını, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını modernleşme yolunda atılmış önemli adımlar olarak görüyordu.⁵⁴³ Aslında bu görüşler, Türkiye'nin dönüşümünü batıdan seyreden gözlemcilerin genel bakışını yansıtmaktadır.

Bu algı Almanya'da da aşağı yukarı böyleydi. Birçok Alman yazar ve politikacı *yeni* veya *modern* Türkiye'yi öven değerlendirmelerde bulunuyorlardı. Bu dönemde Türkiye'yi ziyaret eden Alman gözlemcilerin yazılarında, Türkiye'de çeşitli alanlardaki dönüşümler şaşkınlık veya hayranlıkla tespit ediliyordu.⁵⁴⁴ Bu algı yüzyıllardır Almanya'da yerleşik "*barbar Türk*" imajının en azından resmi söylemde değiştiğine işaret etmekteydi. Bu imaj değişimi aslında 19. yüzyılın sonlarından itibaren Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerinde artan ekonomik, askeri ve siyasi ilgisinin bir sonucuydu. Almanya'da resmi ve sivil kuruluşlar özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye üzerinde olumlu bir kamuoyu oluşturma girişiminde bulunmuşlar, Türk-Alman kader birliği ve silah kardeşliği imajını yaygınlaştırmaya çalışmışlardı. Sèvres'e karşı başarılı bir mücadele gerçekleştirerek bağımsız bir ulus devlet kurmayı başaran milliyetçi kemalist hareket, savaş sonrasında galip devletlerin kurduğu Versailles düzeninden nefret eden Alman milliyetçileri için iyi bir örnek teşkil etmekteydi.⁵⁴⁵

⁵⁴³ Von General Schlee-Pascha, "Meine Studienreise nach der Türkei im Mai 1933", *Orient –Rundschau*, nr. 7, Berlin, 01.07.1933.

⁵⁴⁴ "Die kulturellen und sozialen Lehren der türkischen Revolution", *Auslandswarte. Zeitschrift des Bundes der Auslandsdeutschen*, 13. Jg., nr. 21–22, Berlin, November 1933, s.349–359; Hans W. A. Wiegert, "Wanderung durch das moderne Konstantinopel. Istanbul – europäisch", *Völkischer Beobachter*, Nr. 32, 01.02.1935; Hans Friedrich Blunck, "Anatolien", *Völkischer Beobachter*, Nr. 70, 11.03.1938; Manfred Zapp, "Türkischer Nationalismus", *Preussische Jahrbücher*, Verlag von Georg Stilke, Juli bis September 1933, 105–113; von Hans Heinrich Schaeder, "Bemerkungen zum modernen Islam", *Süddeutsche Monatshefte*, Bd. 9, Jg. 33, Druck von Knorr&Hirt, München, 1936, s. 549–553; Gotthard Jäschke, "Das Bauerntum in der modernen Türkei", *Süddeutsche Monatshefte*, Bd. 9, Jg. 33, Druck von Knorr&Hirt, München, 1936, s. 554–556; Rudolf Nadolny, "Die türkische Innenpolitik", *Süddeutsche Monatshefte*, Bd. 9, Jg. 33, Druck von Knorr&Hirt, München, 1936, s.537–554; Karl Viererbl, "Von Konstantinopel nach Ankara", *Völkischer Beobachter*, Nr. 303, 30.10.1938.

⁵⁴⁵ Kürşat Elçin Ahlers, "19. ve 20. yüzyıllarda Almanya'da Türk ve Türkiye imajı'nın değişim süreci", *Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler*, Fen–Edebiyat Fakültesi, Mersin, 1999, s.115–116.

Bu dönemde Türkiye, Alman milliyetçileri için adeta “*gökte parlayan bir yıldız*” gibi yol göstericiydi. Türk milliyetçilerinin milli mücadeleyi takip eden yıllarda başlattıkları reform hamleleri 20’li yıllarda Almanya’da Türkiye üzerine yayınlanan birçok kitabın konusu olmuştu. Nasyonal Sosyalistler iktidara geldiklerinde, Türkiye’deki değişimden, zaten aralarında birçok benzerlik gördükleri Türk milliyetçilerinden ve özellikle Mustafa Kemal’den övgüyle bahsetmekteydi. Türkiye’deki hayranlık uyandırıcı gelişmeler Alman makamlarınca en üst düzeyde dile getiriliyordu. Örneğin Almanya’nın Türkiye büyükelçisi Nadolny, Cumhuriyet’in ilanının 10. yıldönümünde “*genç Türkiye’nin takdire şayan gelişimi*”nden ve Mustafa Kemal’in gerçekleştirdiği “*gerçek mucize*”den bahsediyordu.⁵⁴⁶

Bu ve benzeri ifadeler ise, Atatürk efsanesi yaratmak konusunda oldukça istekli olan kemalistleri heyecanlandıran ve sevindiren bir yaklaşımdı. Erken Cumhuriyet döneminde, Atatürk Türkiye’si üzerine yazılan övgü dolu makalelerin tercümelemleri Türk basınında yayınlanıyor, *Ayın Tarihi*’nde “Kültür Haraketleri” bölümü, yurt dışında *Gazi*’yi ve *modern Türkiye*’yi anlatan yazılarla doluyordu. İçişleri bakanlığınca 1930’larda Fransızca, İngilizce ve Almanca dillerinde propaganda amaçlı yayınlanan *La Turquie Kemaliste* dergisi, batılılara Kemalist Türkiye’nin modern dönüşümünü kanıtlamaya çalışıyordu. Örneğin, Batılı gözlemcilerle röportaj yapan Türk gazeteciler, muhatabının motive edici düşüncelerini duymak arzusuyla konuyu bir şekilde Türkiye ve Atatürk’e getiriyordu. Batılıların takdir ve hayranlık dolu yazıları kuşkusuz, batılı olmak konusunda

⁵⁴⁶ “Deutschland und die Zehnjahresfeier der türkischen Republik”, *Völkischer Beobachter*, Norddeutsche Ausgabe, Nr. 301, 28.10.1933.

çok istekli olan genç Cumhuriyetin inkılâpçı kadrolarındaki öz güvenin gelişmesine katkı sunuyor, yapılan işlerin doğruluğuna olan inancı perçinliyordu.⁵⁴⁷

Henüz Nasyonal Sosyalizm'in iktidara gelmesinden önceki yıllarda da, birçok Almanca kitap *modern* veya *yeni* Türkiye'deki gelişmeleri konu edinmişti. Türkiye'nin sosyal, siyasal, ideolojik dönüşümünü anlatan, aynı zamanda Türkiye'ye modern bir imaj çizen bu tür kitaplar Nasyonal Sosyalizm'in iktidarında artarak devam etti. Eskiden yazılmış olanların ise yeni baskıları yapıldı.⁵⁴⁸ Dolayısıyla, Nazilerin iktidara gelmesinin Türkiye ve Atatürk algısında bir kırılma yaratmadığı, 1920'li yıllarda en azından resmi makamlarda var olan olumlu algının 1930'larda da devam ettiği söylenebilir.⁵⁴⁹

Almanya'nın mütefiki olarak galiplerin dayattığı anlaşmayı reddetmiş, işgale karşı silahlı bağımsızlık mücadelesi yürüterek (*freiheitskampf*) makul bir anlaşma imzalamış, böylece bağımsızlığını ve onurunu kurtarmış bir Türkiye, nasyonal sosyalistlere oldukça sempatik görünmekteydi. Silah kardeşlerinin (*Waffenbrüder*) aynı zamanda

⁵⁴⁷ Batılı (özellikle Alman) literatürdeki *yeni* veya *modern* Türkiye övgüsünün yanı sıra, Yakın ve Ortadoğu'da milliyetçilik gibi batılı unsurları benimsemenin yıkıcı sonuçlarına dikkat çeken eserlerden ise bahsedilmemektedir. Örneğin bkz. Arnold Joseph Toynbee, *The Western question in Greece and Turkey*, Constable, London, 1922, s. 1–36.

⁵⁴⁸ Başlıklarda kullanılan, *modern*, *yeni*, gibi sözcükler Türkiye'deki gelişmelere yönelik olumlu bakış hakkında da ipucu vermektedir. İki savaş arası dönemde Türkiye'yi konu alan birçok önemli Almanca kitaptan birkaçı şöyledir: Karl Klinghardt, *Angora – Konstantinopel. Ringende Gewalten*, Frankfurter Societäts–Drukerei, Frankfurt am Main, 1924; Dagobert von Mikusch: *Gasi Mustafa Kemal. zwischen Europa und Asien*, List Verl, Leipzig, 1929; Richard Hartmann, “Die neue Türkei”, *Der vordere Orient*, Gräfe Königsberg, 1929, s. 88–115; Kurt Ziemke, *Die neue Türkei. Politische Entwicklung 1914 – 1929*, Stuttgart, Deutsche Verlags Anstalt, 1930; Harald Fischer, *Die neue Türkei und der Islam. Eine religionsrechtliche Studie*, Schuhmann, Kulmbach, 1932; Manfred Zapp, “Türkischer Nationalismus”, *Preussische Jahrbücher*, 1933, s. 105–113; Theodor Böttiger, *Führer der Völker*, Junge Generation, Berlin, 1935; Theodor Böttiger, *Führer der Völker*, Junge Generation, Berlin, 1935, s. 65–87; Dagobert von Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal. Zwischen Europa und Asien*, Paul List Verlag, Leipzig, 1935; Hanns Froemngen, *Kamal Atatürk. Soldat und Führer*, Frankh'sche Verlagshandlung, Stuttgart, 1935; August von Kral, *Das Land Kamâl Atatürks. Der Werdegang der modernen Türkei*, Braumüller, Wien, 1935; Norbert von Bischoff, *Ankara. Eine Deutung des neuen Werdens in der Türkei*, Holzhausen, Wien, 1935; Herbert Melzig, *Kamâl Atatürk. Untergang und Aufstieg der Türkei*, Societäts – Verlag, Frankfurt am Main, 1937; Edmund Schopen, *Die neue Türkei*, Wilhelm Goldmann Verlag, Leipzig, 1938; Georg Roedenbeck, *Das Türkische Reich : ein Brennpunkt politischen Geschehens*, Bücherei Länder und Völker, Berlin, 1939.

⁵⁴⁹ 1920'li yıllarda Alman basınında Türkiye üzerine kaleme alınan yazılar için şu derleme esere bakılabilir: Selman Eriş Ülger, *Atatürk und die Türkei in der deutschen Presse [1910–1944]*, Schulbuchverlag Anadolu, Hückelhoven, 1993. Bu kitabın, Almandan çevrilirken yer yer kırılmış bir türkçe nüshası da bulunmaktadır: Selman Eriş Ülger, *Avrupa basınında Atatürk ve zafere giden yol*, Truva Yayınları, İstanbul, 2009.

radikal milliyetçi ve otoriter bir rejim kurması, nasyonal sosyalistlerin sempatisini daha da güçlü kılıyordu. Bu özellikleriyle Türkiye'nin nasyonal sosyalistlere ilham verdiği, hatta *Vorbild* (model) olduğu zaman zaman dile getiriliyordu.

Nazi iktidarının ilk aylarında yayınlanan "*Nationalsozialismus im Kemalismus*" (Kemalizm'de Nasyonal Sosyalizm) başlıklı bir makalede, Nasyonal Sosyalizm'in ancak 1933'te gerçekleştirebildiği tek partili sistemin Türkiye'de 20'li yıllardan beri uygulanıyor olmasından övgüyle bahsediliyordu. Yazıda parlamentoya girecek milletvekili adaylarının Cumhurbaşkanı tarafından belirlendiğine ve böylece devletin birlik ve bütünlüğünün başarıyla sağlandığına dikkat çekiliyordu: "*İşte devlet bütünlüğü!*". İnsanların cezalarla dizginlenmesi, parlamentonun boş işlerinden sakınılması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kamuoyuyla paylaşılan bilgilerdeki etkin kontrolü Türkiye'nin hayranlık uyandıran başarılarının önemli sebepleri olarak sıralanıyordu. Haberin devamında, yarının kuşakları gençlere eğitim ve gençlik teşkilatları ile spor organizasyonları vasıtasıyla birlik duygusunun aşılandığı, böylece gençlerin *Gazi*'ye fanatik derecede bağlandığı belirtiliyordu. İki ulusu birbirine düşürmek isteyenlerin, Atatürk'ün Nasyonal Sosyalizm'e gösterdiği ilgi ve beslediği sempatiden dolayı amaçlarına ulaşamayacakları ileri sürülüyordu: "*Bütün yapay yabancılaştırma girişimlerine karşın, ulusal çıkarlardaki bu zihniyet benzerliği Alman ve Türk halklarını beraberce hareket ettirmeli ve ettirecektir ve bunun en güçlü kanıtı Türk Cumhurbaşkanının Nasyonal Sosyalizm'in bütün görüşlerine gösterdiği büyük ilgidir.*" Nasyonal sosyalistlerde hayranlık uyandıran bir diğer husus da, kamuda ve iş yaşamında sağlanan birlik ve bütünlük ruhuydu. Örneğin Türkiye'de Kemalizm; marksist hareketler gibi Türk halkının bünyesine yabancı unsurların yaşamasına imkan vermemekteydi. Kemalizm'in başardığı büyük işler arasında en önemlisi ulus bilincine sahip bir halkın yaratılabilmesiydi: "*İlk önce merhametsiz bir enerji*

*ile Halkın bünyesinin yabancı kökenli elementlerden başarıyla arındırılması –Yunanistanla milyonluk mübadele hala hafızalardadır–”.*⁵⁵⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sürecinde Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenilerin yaşadıkları bölgelerden göç ettirilmesi Almanlar tarafından Yeni Türkiye ile ilişkilendirilerek yorumlanıyordu. Alman nasyonal sosyalistlerce bu olaylar ulus devlete geçiş sürecinde “*bünyenin yabancı elementlerden arındırılması*” metaforu ile değerlendiriliyordu. Bölge valisi Streicher'in, 1935'teki bir konuşmasında Yahudi sorununun da benzer metodlarla çözülebileceğini ima etmesi, nasyonal sosyalistlerin Türkiye'nin ulusal homojenliği sağlama sürecine ne kadar ilgili olduklarını ve bu yönüyle de Türkiye'yi ve yakın tarihini kendi politikalarını gerçekleştirme sürecinde malzeme olarak değerlendirmekten kaçınmadıkları göstermektedir.⁵⁵¹

IV.1. Almanya'nın Geleneksel Kültür Politikası

Almanya'nın propaganda faaliyetleri Nazi dönemiyle başlayan yeni bir şey değil, Almanya'nın 19 yüzyılın son çeyreğinde hızlanan yabancı ülkelerdeki kültür politikasının devamıydı. Bu politikanın temel hedefi Alman nüfuz mntıklarında Almanya'nın ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik *muslihane* ve *dostane* bir ortam yaratmaktı. Almanya'nın kültür politikalarını etraflıca ele alan Kurt Koehler, Oluf Krückmann ve Wilhelm Eilers'in kaleme aldıkları 1934 tarihli bir kitapta⁵⁵² bu hedefler açıkça dile getiriliyordu: “*Almanya eski devirlerdeki manasiyle bir hâkimiyet elde etmek, kendi kudret ve nüfuzunu genişletmek emelinde olmayıp ancak jeografik ve*

⁵⁵⁰ “Nationalsozialismus im Kemalismus”, *Königsberger Allgemeine Zeitung*, in: AAPA, R78488,11.08.1933.

⁵⁵¹ “Gauleiter Steicher über Deutschlands Schicksalsfragen”, *Hamburger Fremdenblatt*, Abend Ausgabe, Nr. 241, 31.08.1935. Streicher konuşmasında bir Türk arkadaşından duyduğunu iddia ettiği; “*Türk halkı kendini saflaştırmak için kısa zaman içinde milyonlarca Ermeni öldürdü. ...Biz Ermeni sorununu çözdüğümüz gibi Yahudi sorununu da çözeceğiz*” ifadelerini aktarmıştı. O dönemde de Türkiye'nin üzerinde hassasiyetle durduğu bu konu üzerine Alman basınında böyle ifadelerin yer alması Türk resmi makamlarını rahatsız ediyordu. Yukardaki yazı üzerine Almanya'daki Türk konsolosluğu Alman makamlarına Türkiye'nin rahatsızlığını iletmişti: AAPA, R 78488, Nr. 411, 18.12.1935.

⁵⁵² Kurt Koehler, Oluf Krückmann, Wilhelm Eilers, *Raumpolitik-Kulturpolitik*, 1934.

ekonomik ve kültürel hal ve vaziyetleri bakımından kendileriyle işbirliği yapmaya elverişli olan milletlerle muslihane ve dostane bir teşriki mesai arzusundadır.” Yazarlara göre kültür politikaları, ekonomik amaçların gerçekşebilmesi için hayati bir öneme sahipti: *“Biz kat’iyen şu iddiadayız ki: cenubî şarkîde ekonomik propaganda ve ekonomik gelişme faaliyetimiz kültür propagandası ve kültürel gelişme ile birlikte aynı zamanda yapılmazsa manasız ve yarım bir hareket olur.”* Kitabın devamında Alman kültürünün yaygınlaşması için çeşitli kurumlar arayıcılığıyla yoğun bir propaganda faaliyetine girilmesinin faydaları sayılıyordu:

Alman mekteplerine gitmiş veya hiç olmazsa almanca lisan dersi almış, yahut Alman üniversitelerinde okumuş Yugoslav, Bulgar, Türk ve Mısırlıların Alman kitapları, Alman mektepleri, Alman ilaçları vesairesi için bir mümessiller ve acentalar ordusundan daha ziyade geniş tesirli ve hem de ucuz propagandistler olduğunu isbata hacet var mıdır? Alman nüfuz mıntıkası olacak memleketlerin genç nesillerine Alman kültürünü vermeye muvaffak olursak uzun yıllar tahrip ve imha edilemeyecek bir eser yaratmış, bu sahada derinliğe ve genişliğe doğru kuvvetli tesirler yapmış oluruz.

Kitapta güçlü devletlerin dünyayı nüfuz bölgelerine ayırdıkları tespitine yer veriliyordu: *“Küremizin birkaç mıntakaya ayrıldığını veya ayrılacağını Almanya biliyor. Bu mıntakaların herbiri önder ve hâkim bir millet tarafından kendine ait bir iş sahası telâkki edilerek politik, ekonomik ve kültürel bakımdan mümkün mertebe kendi nüfuzu altına alınmaktadır.”* Buna göre İngiltere, Rusya, Amerika, Japonya ve İtalya gibi büyük devletlerin nüfuz mıntıkları bulunmasına rağmen Almanya’nın bu süreçte kabul edilemeyecek şekilde geri kaldığı hatırlatılmakta ve arzulanan Alman nüfuz mıntıkası tanımlanmaktaydı: *“Böyle büyük nüfuz mıntıklarının teşekkülü ve genişlemesi karşısında Almanya seyirci kalamaz. ... Almanya için bu nüfuz mıntıkası Avrupa’nın şarkî ve cenubî şarkîsi, Ön Asya ve Mısır’dır.”* Türkiye’ye ise Alman nüfuz alanı olarak düşünülen bölgede özel bir rol biçilmişti:

Küçük Asya dahi jeopolitik bakımdan Ön Asya mıntakaları ve Mısır için bir köprüdür. Müslüman memleketlerin Gazi Mustafa Kemal Türkiyesini –ziyinet, dinî hissiyat vesairenden ki bazı farklara rağmen– Önder bir devlet sayıp ona ne kadar çok itibar ve hürmet gösterdiklerini ve bugün Türk zabitlerinin muallim sıfatıyla meselâ Afganistan’da çalıştıklarını bilenler Almanyanın, Alman nüfuzunu Almanya için paha biçilemez derecede büyük ehemmiyet ve kıymeti olan Önasya’ya sokmak yolunda en mühim istinat noktasını ve hareket mevziini Türkiyede araması lâzım geleceğine ve bulacağına şüphe etmezler.⁵⁵³

Nazi döneminde kaleme alınmış bu kitapta ileri sürülenler İmparatorluk Almanyası’nın kültür politikalarının devamı niteliğindedir. Zira dış ülkelere yönelik Alman kültür politikası I. Dünya Savaşı’ndan çok önce kurumsallaşmış durumdaydı. Bu politika Şark’ta birçok alandaki Alman kurumlarıyla faaliyet alanı bulmuştu. Arkeoloji enstitüleri, Alman dışilerinin ileri karakolu durumundaydılar. Bu enstitüler sayesinde Almanya resmi yollarla yabancı ülkelere adım atmış oluyordu. Fakat bu enstitüler pratikte politik fayda sağlamaktan ziyade daha çok prestijli Alman biliminin dış ülkelerdeki temsilcisi niteliğindedir. Arkeoloji enstitülerine kıyasla daha çok politik hedefler taşıyan “*Seminar für Orientalische Sprachen*” (Şark dilleri semineri) 1887’de Berlin Üniversitesi’nde Prusya ile Reich’in yarı yarıya finansal desteğiyle kurulmuştu. Bu kurum ile yüzyılın sonlarına doğru kolonyal politikaya adım atan Alman dış politikası arasında daha ilk kuruluşundan itibaren somut bir ilişki vardı. Bu kurum ağırlıklı olarak Almanya’nın ilişkide olduğu ülkelerin kültürünü ve dilini dışişleri çalışanlarına öğretiyordu fakat tek işi dil öğretmek değildi. Bunun yanı sıra sözkonusu ülkelerdeki dil-din-ahlak-gelenek ve görenekler ile bölgenin coğrafi yapısı, tarihi ve istatistiki verileri de bu kurumun ilgi alanına giriyordu. Almanya’nın dış ülkelerdeki çıkarlarına hizmet edecek daha başka kuruluşlar da

⁵⁵³ Sözkonusu kitabın Türkçe çevirisi Başbakanlık Cumhuriyet Arşivin’de bulunmaktadır. “Nüfuz mıntakaları politikası-Kültür politikası”, BCA, 030-0-010-000-000-231-558-9, 27.11.1937.

bulunuyordu. Bu çerçevede 1908’de “*Hamburgische Kolonialinstitut*”, 1914’te “*Deutsch-Südamerikanischen Instituts*” ve “*Deutschen China- Instituts*” kurulmuştu.⁵⁵⁴

Alman kültür politikasının bir diğer ayağını ise *basın* oluşturuyordu. Yüzyılın başındaki en önemli Alman haber ajansı *das Wolffsche Telegraphenbureau* idi. *Deutsche-Kabelgramm GmbH* dışişleri bakanlığının desteğiyle Fransız *Havas* ve İngiliz *Reuter* haber ajansları ile rekabet etmek üzere kurulmuştu.⁵⁵⁵ Yüzyılın dönümünde Osmanlı-Alman ilişkileri her alanda giderek yoğunlaşmaktaydı. Fakat yüzyılın başında imparatorluğun başkentinde İngiliz, Fransız ve İtalyan gazeteleri bulunmasına rağmen bir Alman gazetesi bulunmamaktaydı. Almanya’nın Osmanlı İmparatorluğu’ndaki nüfuzunu arttıma çabalarının bir sonucu olarak 1908’de başlangıçta haftada iki defa Almanca ve Fransızca dillerinde yayınlanacak olan *Osmanische Lloyd* gazetesi kurulmuştu.⁵⁵⁶ Gazetenin finansmanı *Fa. Loewe (Deutsche Waffen- und Munitionsfabriken)*, *der Krupp-Werke*, *der Handelsvereinigung A.G.*, *des Bankhauses Bleichröder*, *der National Bank* ve *der Deutschen Bank* gibi konsorsyuma katılan sanayi ve finans kuruluşları tarafından karşılanıyordu.⁵⁵⁷ İlk sayısı 18 Kasım 1908’de çıkan gazeteyi finanse eden firmaların niteliği, Almanya’nın Osmanlı’daki çıkarları hakkında da fikir vermektedir.⁵⁵⁸

II. Dünya Savaşı’nda yenilen iki müttefik ülkenin ilişkilerinin kesilmesine paralel, Almanya’nın Türkiye’deki etkinlikleri sekteye uğramış, fakat 1925’te resmi ilişkilerin yeniden tesis edilmesiyle süreç kaldığı yerden devam etmişti. Almanya’nın Ankara büyükelçisi Rudolf Nadolny, görevine başlarken Türkiye’de kentine biçtiği misyon,

⁵⁵⁴ Friedrich Dahlhaus, *Möglichkeiten und Grenzen auswärtiger Kultur- und Pressepolitik: Dargestellt am Beispiel der deutsch-türkischen Beziehungen 1914-1928*, Peter Lang, Frankfurt am Main-New York, 1990, 33-36.

⁵⁵⁵ Dahlhaus, 69-70.

⁵⁵⁶ Dahlhaus, 105.

⁵⁵⁷ Irmgard Farah, *Die deutsche Pressepolitik und Propagandatätigkeit im Osmanischen Reich von 1908-1918 unter besonderer Berücksichtigung des "Osmanischen Lloyd"*, Orient-Institut der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Beirut-Stuttgart, 1993, s. 92.

⁵⁵⁸ Farah, 95.

Almanya'nın Osmanlı döneminden beri devam eden geleneksel kültür politikasının yeni Türkiye'de alacağı yön hakkında fikir vermektedir:

Yeni başkent yeni bir dünyanın sembolüydü. Savaştan sonraki ilk Alman temsilcisi olarak sorumluluğum çerçevesinde benim için faydalı bir görev hâsıl oldu. Türklere devlet işlerinin aldığı yeni istikamette yardım etmek. İşin doğrusu başlangıçta bazı kaygılarım vardı. İtilaf güçlerince zorla alınmış Alman itibarını yeniden kazandırmak ve Alman kolonisini Almanya'daki yeni şartlara göre düzenlemek.⁵⁵⁹

Nadolny Türkiye'ye yeni istikametinde yardım etmekten bahsederken aslında Almanya'nın takip edeceği kültür politikasını da özetlemiş oluyordu. Türkiye'nin kemalist inşa sürecini karalayacak yayınlardan kaçınılması, bunu destekleyecek yayınların ise teşvik edilmesi bu politikanın bir gereğiydi. Örneğin Nadolny, Berlin'e gönderdiği bir raporu bu yönlendirmeye iyi bir örnektir. Nadolny, Dagobert von Mikusch'un 1929'da yayınlanan "*Gasi Mustafa Kemal. Zwischen Europa und Asien. Eine Lebensgeschichte*" adlı Almanca eserinin Türkiye'de canlı bir ilgiyle karşılandığını, bundan dolayı kitabın kısa zamanda Fransızca'ya da çevrilmesinin iyi olacağını yazıyordu.⁵⁶⁰ Dolayısıyla Almanya'nın Türkiye'yi kazanmaya yönelik politikalar Nazi dönemi öncesinde takip edilmekteydi.

IV.2. Nazi Almanyası'nın Basın Politikası ve Türkiye

Hitlerin iktidara gelmesiyle beraber yurtdışındaki Alman propaganda aygıtı Nazilerin kontrolüne geçmişti. Böylece Almanya'nın Türkiye'deki politik çıkarlarına hizmet etmek üzere 17 Mayıs 1926'da İstanbul'da yayın hayatına başlayan *Türkische Post* gazetesi, Hitler'in iktidara gelmesiyle Nazi rejiminin çizgisine oturmuştu. *Osmanische Lloyd* gibi *Türkische Post*'un da finansmanı başta *Deutsche Bank* olmak üzere büyük

⁵⁵⁹ Rudolf Nadolny, *Mein Beitrag*,: Limes Verlag, Wiesbaden 1955, s. 96.

⁵⁶⁰ "Bücherpropaganda", *AAPA*, R 78549, 23.01.1930. İlk baskısı 1929'da yapılan kitabın nazi döneminde 2. baskısı yapılmıştı.

Alman şirketleri tarafından sağlanıyordu.⁵⁶¹ *Türkischer Post*, 1937'ye geldiğinde NSDAP'ye bağlı *Auslandorganisation*'un (AO –yabancı ülkeler organizasyonu) Türkiye'deki en önemli yayın organı haline gelmişti.⁵⁶²

Nazi propagandasının faaliyet alanı elbette basınla sınırlı değildi; resim ve fotoğraf sergileri, fuarlar, konferanslar, müzik ve spor etkinlikleri, radyo, sinema ve eğitim gibi daha birçok alanı kapsıyordu. Almanlara ait kitapevleri, kiliseler, birahaneler, kulüp ve dernekler de Nazi propagandası yapıyorlardı. Bunlar arasında; *Deutsche Orientverein*, *Teutonia*, *Alemannia*, *Deutsche Ausflugsvereine* gibi dernek ve klüpler yer alıyordu. Yurtdışındaki propaganda faaliyetlerini organize etmek amacıyla NSDAP içinde oluşturulan dış ilişkiler birimi AO, Alman dışişleri bakanlığı ile sıkı bir ilişki içindeydi.⁵⁶³

Nazi döneminde basın, Weimer Almanyası'ndan farklı olarak bütünüyle nasyonal sosyalist ideolojinin emrine sokulmuştu. Bu durum, basının her zamankinden daha çok, ideolojik ve politik kaygılarla hareket ettiği anlamına geliyordu. Fakat buna rağmen nasyonal sosyalistlerin Türkiye hakkındaki olumlu düşüncelerinin sadece politik kaygılarla dile geldiğini söylemek indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Nitekim Türk basınında Almanya'nın dış politikasını eleştiren yazıların yer alması üzerine *Völkischer Beobachter*'de bunlara cevaben yayınlanan “Türkiye'den nahoş sesler” başlıklı sitemkâr bir yazıda Nazi basınının o döneme kadarki Türkiye algısı ve politikası hakkında samimi itiraflara rastlamak mümkündür:

Son seneler zarfında Alman gazetelerinin hiçbir zaman Türkiye ile onun önderi ve milletini dostluktan başka bir şekilde karşılaşmış olduklarını hatırlamıyoruz. Bilâkis Alman Matbuatı daima hayranlıkla bir sempatiye tercüman olmuş ve alman halkı bu

⁵⁶¹ Fatih Keskin, *2. dünya savaşı sırasında Türkiye'de Alman propagandası: Türkische Post*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997, s.108-109.

⁵⁶² Hans Adolf Jacobsen, *Nationalsozialistische Außenpolitik 1933-1938*,: Alfred Metzner Verlag, Frankfurt a.M., Berlin, 1968, s. 656.

⁵⁶³ Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.177.

sempati ile Lozan mukavelesi günlerinden beri Anadolu'nun yeni kuvvete, kudrete ve ehemmiyete doğru büyük ve cesurane yükselişi takip ve müşahade etmekte bulunmuşdu. Ve Kemal Atatürk, nasyonal sosyalist Almanya'da, ekseriyetle hayranı bulunduğumuz bugünkü devlet ve millet önderleri arasında bulunmaktadır. Türkiye'nin coğrafi vaziyetine ve Boğazlar meselesinden Umumî harb müttefiklerinin durumuna atfettiğimiz Ankara'nın senelerden beri Moskova ile olan Intime işbirliği, bir defa bile dostane düşüncemize halel iras edemedi.⁵⁶⁴

Türkiye'nin 1930'lardaki en büyük ticaret partneri Almanya'daki gelişmeleri günü gününe takip eden Türk basınının aksine, Almanya'daki Nazi basınının Türkiye'ye ilgisinin oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu durum, merkez ve çevre konumunda olan iki ülkenin öncelikleri açısından anlaşılabilir bir durumdur. Yüzünü tamamiyle batıya dönmüş bir Türkiye, batıdaki siyasi-sosyal-askeri-ekonomik gelişmeleri yakından takip ederken, Nazi Alman basınında Almanya'nın Fransa, Rusya ve İngiltere ile ilişkileri, yahudi sorunu, komünizm tehlikesi gibi konuların ağırlık kazandığı görülmektedir.

Çok seyrek olmakla beraber, Nazi basınında Atatürk ve Türkiye'nin gündeme geldiği oluyordu. Bu gündeme geliş, Almanya ile Türkiye arasındaki sıcak gelişmelere, Türkiye'de kutlanan milli bayramlara veya Atatürk'ün ölümü gibi sıradışı olaylara bağlıydı. Bu kısıtlı haberler ise denetlenip gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra yayınlanıyordu. Alman basınında Türkiye'yi rahatsız edecek bir haber yer alırsa, bu hemen telafi edilmeye çalışılıyor, birçok yerde Türkiye'ye iyi niyet gösterilmesinin politik faydaları hatırlatılıyordu. Bu noktada propaganda ve dışişleri bakanlıkları ortak hareket ediyorlardı. Dışişleri bakanlığıyla uyumlu çalışan Alman propaganda bakanlığı, görsel ve

⁵⁶⁴ “Türkiye'den nahoş sesler”, *BCA*, 030-0-010-000-000-85-558-1 içinde *Völkischer Beobachter*'den çeviri yazı, 28.04.1938.

yazılı medyanın, karşılıklı sempatiyi geliştirecek yayınlar yapmasına, ilişkileri bozacak yayınların engellenmesine yönelik çaba sarfediyordu.⁵⁶⁵

Örneğin Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'nden dışişleri bakanlığına gönderilen raporda; Almanya'da Lipsia Yayınevi tarafından yayınlanmış, Türkiye'de yasaklanan *Der Henker seines Hofes* (Çiftliğinin Celladı) kitabından bahsediliyordu. Raporda özellikle Abdülhamit ile Mustafa Kemal'in resimlerinin bir arada bulunduğu sayfada "İki kanlı hükümdar" açıklamasının Türkiye'de şiddetli bir tepki uyandırdığına dikkat çekiliyordu. Bu kitap resmi Alman makamlarında da tepkiyle karşılanmıştı. Raporda kitabın yayınlanmasının engellenmesi, bu kitabı yayınladığı için yayınevine ve yazara yaptırım uygulanması gerektiği yazılıyordu.⁵⁶⁶ Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği de bu kitabın bir an önce yasaklanması ve yazarının uyarılması için girişimlerde bulunmuştu:

Leipzig C. I., Lipsia Verlag tarafından neşrolunan ve con Philipp Paneth namındaki müellif tarafından kaleme alınmış olan "Der Henker seines Hofes" unvanlı eser Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemâl hazretlerinin resimlerini Sultan Hamid'inki ile birlikte ve "Zwei blutige Herrscher" [iki kanlı hükümdar] kelimelerini alta koymak suretile teşhir etmektedir. Her ne kadar mahiyeti her türlü ciddiyetten arî ve hatta gayri ahlâki olan mezkûr eser 1932 senesinde neşredilmiş bulunmakta ise de iki dost memleket arasındaki samimî münasebetleri büyük bir kıskançlıkla idameyi prensip ittihaz etmiş olan Türkiye Cumhuriyeti B. Elçiliği aynı hislerle mütehassıs olduğu birçok filî misallerle göstermiş olan Almanya Hariciye Nezaretinden bu kitabın menedilerek muharririne de münasip telkinlerde bulunmasını rica ve bu husustaki hayırhane müdahaleye şimdiden teşekkürlerini takdim eyler.⁵⁶⁷

Bu rapordan da anlaşılacağı üzere Almanya'da modern Türkiye veya Mustafa Kemal aleyhine ifadeler içeren yayınları Alman resmi makamları hoş görmüyordu. Propaganda bakanlığına bağlı çalışan "*orientalischen Presse*"nin (şark basını) görevi tam

⁵⁶⁵ AAPA, "Tuerkische Sondernummer der Leipziger Illustrierten Zeitung", R 78558, 29.08.1933; AAPA, "Zehnjahresfeier der Tuerkischen Republik", R 78488, 13.10.1933; AAPA, R 78578, 20.08.1935.

⁵⁶⁶ "Im Lipsia Verlag erschienenenes Buch von Philipp Paneth 'Der Henker seines Hofes' erregt in der Türkeri Anstoss", AAPA, R 7854915.08.1933.

⁵⁶⁷ "Şifahi Takrir", AAPA, R 78549, 19.02.1934.

da bu amaca uygun yayınlar yapılmasını sağlamaktı. Bu sebeple modern Türkiye üzerine eserler kaleme almış olan, Türkiye uzmanı Herbert Melzig, şark basınının editörlüğü görevini üstlenmişti.

Ulus yazarı Neşet Halit Atay'a gönderilen bir mektup sonrasında yaşananlar Alman basınının nasıl yönlendirildiğine dair bir başka örnektir. Atay kendisine bir mektupla gönderilen *Europäischer Reveu* dergisinin "Balkanlar" özel sayısını Vedat Nedim Tör'e aktarmış, Tör ise dergi yönetimine, Balkanların en güçlü devleti olan Türkiye'den bir satır bile bahsedilmemesine içerleyen bir mektup yazmıştı.⁵⁶⁸ Tör mektubunda, Türkiye'yi yakından tanıyan birçok Alman profesöre veya gazetecilere danışılmamış olmasının bir eksiklik olduğunu belirtiyordu. Tör'e göre derginin Türkiye'yi es geçmesi en başta "*politik bir hata*" idi.⁵⁶⁹

Bu mektubun Alman makamlarında yankı bulması gecikmemişti. Bunun üzerine resmi kurumlar devreye girmiş ve bu "hatayı" telafi etmek üzere *Europäischer Reveu*'nun "Türkiye" özel sayısını çıkarmasına karar verilmişti. Az bir zaman kalmış olmasına rağmen, özel sayının 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na yetişmesi için büyük çaba sarfedilmişti. Fakat Vedat Tör, özel sayının aceleye gelmemesi konusunda ricada bulunmuş ve derginin hazırlanma sürecini yakından takip etmişti.⁵⁷⁰

Sonuçta 1930'lu yıllar boyunca birçok yerde Atatürk-Hitler ve Türkiye-Almanya arasındaki paralelliği vurgulayan, her iki ülke rejiminin ve liderlerinin ortak

⁵⁶⁸ Benzer durum, aynı yıl yayınlanan *Süddeutsche Monatshefte* dergisinde de yaşanmıştı. Derginin 11. sayısında "Avrupa gençliği" konulu bir bölüm yer almış, burada Fransa, İngiltere, Rusya, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, İtalya ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinden bahsedilmesine rağmen Türkiye'den hiç bahsedilmemişti: "Die Jugend Europas", *Süddeutsche Monatshefte*, Jg. 32, Heft 11, August 1935, s. 658–701.

⁵⁶⁹ AAPA, "Brief von Dr. Vedat Tör an Euroäische Revue Schriftleitung", R 78578, 14.04.1935.

⁵⁷⁰ AAPA, R 78578, 20.09.1935. Kısa bir süre sonra hem *Euroäische Revue* hem de *Süddeutsche Monatshefte* dergileri, "Türkiye" özel sayılarını yayınladılar: "Die moderne Türkei", *Europäische Revue*, Bd. 12, Dt. Verl.–Anst., Stuttgart, 1936, s. 433–529; "Die neue Türkei", *Süddeutsche Monatshefte*, Bd. 9, Jg. 33, Druck von Knorr&Hirt, München, 1936, s. 517–584.

noktalarını ön plana çıkaran çok sayıda yayına rastlamak mümkündür. Johannes Glasneck'e göre bu yazılar samimiyetten uzak, propaganda amaçlıydı ve emperyalist Alman sermayesinin Türkiye'deki emellerine hizmet ediyordu:

Bu tezde tehlikeli olan yankesicilik hilesi, Kemal Atatürk'ün önderliğindeki antiemperyalist ulusal devrimin Almanya'daki faşist diktatörlükle, emperyalizmin küçük ve ekonomik alanda az gelişmiş devletlerin egemenliğini ve nihayetinde varlığını tehdit eden bu en haydutça ve vicdansızca şekliyle bir tutulmasıydı. Böylece Ankara hükümetine yanaşmak ve Alman tekellerinin Türk piyasasında yayılmasına elverişli koşullar elde etmek hedefi yanında, Türkiye'yi politik alanda saflaşan mihverin yakınına itmek için Lausanne barış anlaşmasının zorla değiştirilmesini istemeye kışkırtmak niyeti de rol oynuyordu.⁵⁷¹

İki savaş arası dönemde Türkiye hakkında yazılan birçok eserin propaganda amaçlı olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bu politika Türkiye'nin Almanya sempatisini arttırmayı, Almanya'nın savaş sonrasında zedelenen itibarı güçlendirmeyi ve böylelikle Alman nüfuzunun Türkiye'de yeniden tesis edilmesini hedefliyordu. Fakat Atatürk'e ve kemalist rejime yönelik söylemi sadece propaganda ile ilişkilendirmek; iki ülkenin Nazi döneminin çok öncesine uzanan çıkara dayalı ilişkilerinden ve zamanın ruhunu paylaşan ideolojik yakınlıktan beslenen sempatiyi tekbaşına açıklamaya yeterli değildir. Ayrıca bu çalışmada araştırma kapsamına giren birçok gazetenin Alman kamuoyuna hitap ettiği gözden kaçırılmaması gereken bir husustur.

⁵⁷¹ Johannes Glasneck, *Deutsch-faschistische Propaganda in der Türkei. Methoden der deutsch-faschistischen Propagandatätigkeit in der Türkei vor und während des zweiten Weltkrieges*, Univ. Halle-Wittenberg, Halle (Saale), 1966, s.8.

IV.3. Yeni Türkiye ve Kemalizm Üzerine Düşünceler

Bugünkü devletin mirasçısı yeni yetişen nesil; Kemalizm'in düşünce dünyasında tamamiyle bilinçli ve ne istediğini bilen bir şekilde büyütülüyor, bu düşünce dünyasında Nasyonal Sosyalizm'in dünya görüşü ile kesişen birçok unsur bulunmaktadır.⁵⁷²

Henüz milli mücadele döneminde (1919-1922) ve sonrasında yabancı muhabirler Mustafa Kemal'in liderliğini kabul edenleri *Kemalistler* olarak tanımlıyorlardı. Doğu ve Batı kamuoyları o dönemde Kemalistlerden, Anadolu'da padişahın teslimiyetçi politikasına karşı direnişe geçen kuvvetleri anlıyorlardı.⁵⁷³ Alman basınında Kemalizm, bağımsızlık mücadelesini de içine alan, milliyetçi, laik ve reformist hareketin genel adı olarak kullanılıyordu. Örneğin konsolosluk belgelerinde henüz cumhuriyet öncesi dönemde Mustafa Kemal'in önderi olduğu milli mücadele hareketini tanımlamak için “*kemalistische Bewegung*” (kemalist hareket) veya “*kemalistische Einschlag*” (kemalist darbe), Ankara hükümeti için ise “*kemalistische Regierung*” (kemalist hükümet) gibi ifadeler kullanılıyordu⁵⁷⁴. Dolayısıyla Nazi basınında yer alan Kemalizm ifadesinden kastedilen sadece 1930'larda doktrine edilen *6 ok* ideolojisi değil, Sévres sonrası bağımsızlık mücadelesini de içine alan Mustafa Kemal önderliğindeki seküler, milliyetçi hareketti. Nazi basınında Kemalizm yerine daha sık kullanılan ifade ise “*Türk inkılâbı*” idi. Türk inkılâbı, Türkiye'yi modernleştiren ideolojydi. Bu süreç içerisinde ortaya çıkan Türkiye *mucizevi*; Gazi Mustafa Kemal ise bu *mucizenin yaratıcısı* idi. Basında yer alan yazılarda, özellikle savaş sonrasında Almanya ile Türkiye arasındaki paralelliklere dikkat

⁵⁷² “Kemalismus und Nationalsozialismus”, *Berliner Börsen-Courier*, in: AAPA, R 78529, 26.07.1933.

⁵⁷³ Klaus Kreiser, *Atatürk. Eine Biographie*, Beck, München, 2008, s.15. Kitabın Türkçe çevirisi: Klaus Kreiser, *Atatürk*, (Çev. Dilek Zaptçioğlu), İletişim, İstanbul, 2010.

⁵⁷⁴ “Denn vom Standpunkt unserer künftigen Beziehungen zur Türkei, die aller Voraussicht nach **kemalistischen Einschlag** behalten wird, und in der wir uns nach einstimmigen Mitteilungen aus allen Teilen nach wie vor grosser Sympathien erfreuen, erscheint eine gar zu kühle Reserve der **Kemalistischen Regierung** gegenüber nicht immer geboten”, (Vurgu bana ait), AAPA, “Zu III E 362/363”, R 78484, . März 1920- Dezember 1923.

çekiliyor, Hitler Almanyası'nın uyanışı, Mustafa Kemal Türkiye'si'nin şahlanışına benzetiliyordu. Her alanda radikal dönüşümlere sahne olan *yeni Türkiye*'nin birçok alanda olduğu gibi kültürel inşası sürecinde de Almanya'nın desteğinin altı çiziliyor, Yeni Türkiye'nin Führer'i Mustafa Kemal'e karşı beslenen hayranlık ve takdir duyguları her fırsatta dile getiriliyordu

Türkiye ile Almanya arasındaki, herşeyden önce karşılıklı kusursuz fedakârlığa dayalı eski kültürel ilişkiler, Türkiye'deki kültürel inşa sürecine de katılmaya teşvik edici nitelikteydi. Alman bilim insanlarını her alanda berber çalışırken görmekteyiz. Pg. Profesör Ekehard Unger Ankara ve İstanbul'daki arkeolojik müzelerin yeniden yapılanması ve düzenlenmesinde beraber çalışıyor. Profesör Josef Marx müzik konularında Türk hükümetinin danışmanıdır. Profesör Falke ziraat yüksekokulunun rektörü olarak ankaraya çağrıldı. Mimar marangoz ustası başkentin mimari inşası sürecinde danışmanlık yapıyor. Alman mühendis ve işçilerine heryerde Türk meslektaşlarıyla beraber el ele çalışırken rastlamaktayız. Alman ürünleri ve Alman makinelerini heryerde deneyimli Türk ellerinde sevk ve idare edilirken bulmaktayız. Biz Türk halkının, genç Almanya ile aynı zorluklarla başlayan yeniden yükselişini böyle görüyoruz. Halkını demirden arzularla ve eksilmeyen bir azimle bağımsızlığa götüren her Tek Adamın hareket tarzı budur: Gazi Mustafa Kemal Paşa.⁵⁷⁵

Sévres'e karşı silahlı mücadelesini kısa sürede başarıyla sonuçlandırmış Türkiye'nin aksine, Almanya Versailles zincirlerinden henüz tam anlamıyla kurtulamamıştı. Bir nasyonal sosyalist kendisiyle yapılan bir söyleşi sırasında Türkiye'ye neden imrendiğini net bir şekilde açıklıyordu:

—Almanya milli maksatlarını elde etmek için bir gün harp etmeğe mecbur olacak mıdır?

Muhatabımız bu sual karşısında manalı bir gülüşle güldü ve dedi ki:

—Bunu siz Türkler pek iyi anlarsınız. Türkiye Sevr muahedesinden nasıl kurtuldu? Eğer Türkler Milli Mücadele harbine girişmemiş olsaydı istiklâllerini alabilecek miydi? İşgal altında olan vatan parçalarını kurtarabilecekler miydi?⁵⁷⁶

⁵⁷⁵ “Wir und die Türkei”, *Völkischer Beobachter*, 223. Ausgabe, 11.08.1933.

⁵⁷⁶ Mehmet Asım, “Hitler Almanyasına bir kuş bakışı”, *Vakit*, 23.09.1933.

Türkiye'nin başarılarına şapka çıkararak bir başka bir nasyonal sosyalist ise, Almanya'nın Türkiye'ye kıyasla birçok konuda geri kaldığını söylüyordu:

Mustafa Kemal Türkiyesine ne mutlu!... Düşünüyor, araştırıyor ve faydalı bulduğu kararları derhal tatbik ediyor. Halbuki, biz, şimdiye kadar yalnız düşünmekle, araştırmakla kaldık, vaziyete iyilik getirecek olan en parlak kararlarımızı bile tatbik edemedik. Bu günkü Hitler idaresinde bile; memleketimizin siyaseti, iktisadiyatı için hayati mahiyette olan kararlarımızı tatbik ederken bin bir türlü mülâhazaların tesiri altında kalıyoruz.⁵⁷⁷

Türkiye'nin modernleşme sürecine ve bunun yaratıcısı Atatürk'e karşı beslenen sempati, başta Hindenburg olmak üzere birçok üst düzey devlet yetkilisi tarafından çeşitli vesilelerle dile getiriliyordu.⁵⁷⁸ Bu saygı ve sepmati devlet protokolü gereği olsa da, ifadelerin sürekliliği ve tutarlılığı tarafların samimiyetine dair kuşkuları hafifletir niteliktedir. Örneğin Hindenburg'un, Atatürk'e gönderdiği kutlama mesajında bu tutarlılık ve samimiyet hemen kendini göstermektedir:

Benimle beraber bütün Alman halkı, güzide önderliğiniz altında modern Türk devletinin kuruluşunu takip etti. Sayın Cumhurbaşkanı, biz Almanlar Türk milliyetçiliğini nasıl uyandırdığınızı, nasıl kuvvetlendirdiğinizi, çalışkan ve ilerlemeyi sever milletinize, bütün dünyanın takdirini toplayan siyasi ve iktisadî yükselişi için, akıllı bir elle nasıl yol açtığınızı büyük hayranlık ve sempatiyle izledik.⁵⁷⁹

Başbakan yardımcısı Franz von Papen, cumhuriyetin ilanının 10. yıldönümü dolayısıyla yaptığı açıklamada Türk-Alman halkları arasındaki köklü bağa dikkat çekiyordu. Papen'e göre; diğer bütün Avrupa halkları arasında, tarihi bir dönüm noktasında bulunan ve ruhsal bir dönüşüm geçirmekte olan, aynı zamanda özgürlüğü ve eşitliği için mücadele eden Alman halkını en iyi anlayacak olan Türklerdi. Papen, savaş sonrasının zor

⁵⁷⁷ Siirt Meb'usu Mahmut, "Almanya'da yahudiler ve yeni malî tedbirler", *Milliyet*, 18.06.1933.

⁵⁷⁸ "Deutschland und die Türkei. Der neue türkischer Botschafter beim Reichspräsidenten", *Völkischer Beobachter*, 27-28.05.1934.

⁵⁷⁹ AAPA, "Paul von Beneckendorff und von Hindenburg deutscher Reichspräsident an seine Exzellenz den Präsidenten der türkischen Republik Herrn Ghazi Moustapha Kemal", R 78488, nr.168, Berlin, Oktober 1933.

günlerinde insiyatifi ele alan başkumandan ve devlet adamı Mustafa Kemal'in, kurtuluşu sağladıktan sonra başlattığı inkılapları takdir ediyordu. Servés'in imzalanmasından sonra başlayan Türkiye'de, Ermeni ve Yunanlıların hezimetleriyle sonuçlanan bir özgürlük mücadelesi yürütülmüş, cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte ise, "*Türk ulusunun karakterine aykırı duran ve Türk olmayan herşeyin*" tasfiyesiyle bu büyük başarı başka bir başarıyla taçlandırılmıştı. Böylece Türk halkında yeni bir tarih bilinci uyanmış, halk kendi gücünün farkına varmış ve tarihin ona yüklediği sorumluluğu üstlenmişti. Papen'e göre Alman halkı, bir ülkenin şeref ve namusunun, baskıyla imzalatılmış antlaşmalarla hiçbir zaman elinden alınamayacağını bu sayede öğrenmişti.⁵⁸⁰

Resmi görevlilerin açıklamalarının yanı sıra nasyonal sosyalistlerin Kemalizm'e yönelik olumlu bakışını basına yansıyan haberlerden de takip etmek mümkündür. Nazi iktidarının ilk aylarında yayınlanan "Kemalismus und Nationalsozialismus" (Kemalizm ve Nasyonal Sosyalizm) başlıklı bir makalede Nasyonal Sosyalizm ile Kemalizm'in düşünce dünyasının birçok açıdan kesiştiğine dikkat çekiliyordu. Benzerlikler arasında; ülke sınırları içerisinde yekpare bir ruhla çalışan okullar ile eğitimlerin dışındaki zamanlarda öğrencileri birlik içinde tutan spor ve izci derneklerinin mevcudiyeti sıralanıyordu. Bizzat Gazi tarafından aşılana gençler, Gazi'ye ateşli bir heyecanla bağlanıyolardı. Ulusun geleceği olan bu gençlere -tek tük karanlık komünist kafaların dışında- başka hiçbir şey etki edemiyordu. Yazıda, 1926'daki vatana hiyanet sürecinde eski partilerin tümünün ortadan kaldırıldığı, Fethi Bey'in 1930'da gerçekleştirdiği yapay bir muhalefet denemesinden kısa zaman sonra ise çok partili hayata geçmenin tehlikelerinin iyice anlaşıldığı belirtilmekteydi. Mustafa Kemal liderliğindeki

⁵⁸⁰“Papen an seine Waffenbrüder. Eine Rede zum Jubelfest der Türkei 10 Jahre Aufbau”, *Kölnische Zeitung*, Nr. 595, 01.11.1933; “Die deutsch-türkische Verbundenheit”, *Völkischer Beobachter*, 306. Ausgabe, 02.11.1933.

Halk Partisi siyasi otoriteyi kısa sürede sağlamıştı. Milletvekili adaylarını bizzat belirleyen Mustafa Kemal Paşa parlamentoğu böylece kendine bağlamıştı. Gelecek nesillerin daha kolay uyum sağlayabileceği siyasal bir sistem Mustafa Kemal'in kılavuzluğunda sorunsuz işliyordu: “*Gelecek nesillerde kendiliğinden organik olarak gelişecek olan devlet totaliterliği, Mustafa Kemal ve mesai arkadaşlarının sert ellerinin kudretinin ürünüydü.*”. Bu sayede, eskiden köy sınırlarının ötesindeki dünyayla hiç ilgilenmeyen bir köylü artık gururla “*ben Türküm*” diyebiliyordu.

Halkın bünyesindeki yabancı elementlerin sistematik bir şekilde ayıklanması, nasyonal sosyalistlerin en çok dikkatini çeken hususlardandı. Bir başka yazıda Yunanistan ile Türkiye arasında milyonlarca insanın mübadelesinin bu amaca hizmet ettiği belirtiliyordu. Doğu illerinde yaşayan *huzursuz* Kürt halkı ile İstanbul'daki levantenler ve az sayıda gayri müslim dışında Anadolu, artık gerçekten Türk idi. Buna göre 14 milyonluk Türkiye'de; İstanbul'dakiler hariç, sadece 29.000 Yunanlı, 20.000 Ermeni, 30.000 Yahudi ve 96.000 Çerkez yaşıyordu. Böylece Kemalizm, Nasyonal Sosyalizm'in Almanya'da 12 yıldır savunageldiği ve ancak iktidara gelir gelmez gerçekleştirmeye koyulduğu “*Ulusal bünyenin birliği*” düşüncesini pratikte başarmıştı. Yazının devamında, Nasyonal Sosyalizm ile Kemalizm'in iktisat ve dış politikaları arasındaki benzerliklere de dikkat çekiliyordu. Almanya'da Nasyonal Sosyalizm'in arzuladığı gibi, Kemalizm de Türkiye'nin sınırlarını güvence altına alan eşitlikçi ve kalıcı bir barıştan yanaydı. Nasyonal Sosyalizm ile Kemalizm ekonomide de aynı amaçlara sahipti. İlk olarak ulusal bir ekonominin kurulması ve güçlendirilmesi konusunda Kemalizm ile Nasyonal Sosyalizm fikir birliği içindeydi. Sermeyenin ve üretim araçlarının sıkı bir devlet kontrolü altında tutulması, devlet himayesindeki özel girişimlere karşı olduğu anlamına gelmiyordu. Dolayısıyla Türkiye'de kemalistlerin, Almanya'daki gelişmeleri yakından takip etmesi, son derece

anlaşılır bir durumdu: “Görüldüğü gibi Nasyonal Sosyalizm ve Kemalizm’de birçok benzerlik bulunmaktadır. Ve bu sebeplerden ötürü, Almanya’daki gelişmelerin dikkatle takip edilmesi ve özellikle Kemal Paşa’nın, karakterine yakın duran nasyonal sosyalist organizasyona ve onun enerjik yapısına ilgi duyulması kolaylıkla anlaşılır bir durumdur.”⁵⁸¹

Kemalizm ile Nasyonal Sosyalizm arasındaki yakınlık, daha birçok haberin konusu olmaya devam ediyordu. Örneğin, *Hamburgischer Correspondent* gazetesinde 1933’te, cumhuriyetin ilanının 10. yılı münasebetiyle yayınlanan “*Modern Türkiye’nin Yüzü*” başlıklı yazıda da, Türkiye ile Nazi Almanyası arasındaki benzerliklerin dikkat çekici olduğu yazılıyordu. *Türk Führeri* olarak adlandırılan Mustafa Kemal, büyük yıkımlarla geçen on yılda, Almanlar açısından oldukça anlaşılır bir felsefeyi benimsemişti: “*Büyük bir halk, onursuz yaşamaktansa ölsün daha iyi*”. Mustafa Kemal’in *mükemmel* liderliğindeki Halk Partisi, benimsediği 6 ok ile genç Türk ulusunun gelecek vizyonunu çizmişti: *Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, devletçilik, laiklik ve devrimcilik*”. Bu sebeplerle Türkiye ile Almanya, sadece ekonomik sebeplerle değil, asıl birbirlerini daha iyi tanımak adına daha da yakınlaşmalıydılar.⁵⁸²

Prof. Dr. Hartmann, Alman şark derneğinin Göttingen’de düzenlediği “Şimdilerin Türkiyesi” başlıklı bir konferansında Türkiye’deki en ciddi değişimin toplumsal birliğin sağlanmasında kullanılan ölçütte yaşandığına işaret ediyordu. Hartmann, Osmanlı Devleti zamanında insanları bir arada tutan birliğin İslamla sağlandığını, fakat ulus-devletin kurulmasıyla İslamın yerini Türklüğün aldığını söylüyordu. Hartmann’a göre laiklik ilkesiyle beraber din ortadan kalkmış olmuyor, aksine devletin himayesine

⁵⁸¹ “Kemalismus und Nationalsozialismus”, *Berliner Börsen-Courier*, in: AAPA, R 78529, 26.07.1933.

⁵⁸² “Das Gesicht der modernen Türkei”, *Hamburgischer Correspondent*, Nr. 561, 01.11.1933. (Aktaran: Ülger, 1993, 119)

giriyordu. Bu süreçte latin harflerine geçilmesiyle, böylece eski literatür atıl hale gelmiş oluyordu.⁵⁸³

Alman dış politika dairesi yöneticilerinden Werner Daitz, dünya savaşının korkunç olaylarından sonra entelektüel dünyanın ortadan ikiye çatladığını ve kırık parçalardan ilk defa Türkiye’de başlayan, daha sonra İtalya ve Almanya’da devam eden devrimci hareketlerin doğduğunu söylüyordu. Daitz’e göre Kemalizm bu tarz hareketlerin öncüsü durumundaydı: “Çatlaktan devrimci hareketler ortaya çıktı; ilk önce Türkiye’de Kemalizm, sonra İtalya’da Faşizm olarak ve şimdi büyük merkezi çatlaktan Nasyonal Sosyalizm.” Daitz, doğdukları toplumun şartlarına göre mutasyona uğrayan bu üç ideolojinin, aynı kalıba sahip olduğunu ileri sürüyordu. Ancak mutasyona uğramalarından dolayı hepsi kendi toplumlarına özgüydü ve Nasyonal Sosyalizm dâhil hiçbirisi ihraç ürünü olarak başka ülkelere pazarlanamazdı.⁵⁸⁴

Kemalist çevrelerin birçok defa dile getirdikleri gibi, Nasyonal Sosyalizm’in ihraç ürünü olmadığı nasyonal sosyalistlerin üzerinde hassasiyetle durduğu bir konuydu.⁵⁸⁵ Daitz’a göre, Türkiye ile Almanya; Avrupa’yı tehdit eden “Bolşevizm felaketinden ve onun kültür düşmanı ruhunun tesirinden korumaya” ilk atılan öncü iki ülkeydi. Türk ve Alman milletlerinin Kemalizm ve Nasyonal Sosyalizm ile uyanışları Avrupa’nın güvenliği için de hayati önemdeydi: “Almanya’nın millî varlığı için esas edindiği Nasyonal Sosyalizm’de uyanışı, Türk milletinin, millî varlığı için esas edindiği Kemalizm’de yeniden doğuşu ve İtalya’nın Faşizm sayesinde kuvvetlenişi, yeni Avrupa’nın kendini koruma yolundaki en müttemayiz ceryanlarıdır.” Dolayısıyla İtalya, Almanya ve Türkiye’nin, Faşizm, Nasyonal

⁵⁸³ “Die Türkei der Gegenwart. Ein Vortrag von Professor Dr. Hartmann im Orient-Verein”, *Völkischer Beobachter*, Nr. 310, 06.11.1935.

⁵⁸⁴ Werner Daitz, “Nationalsozialismus-Faschismus und der Südostraum”, *Völkischer Beobachter*, Norddeutsche Ausgabe, 11-12 März 1934.

⁵⁸⁵ Werner Daitz, “Rassismus über Europa”, *Völkischer Beobachter*, Nr. 240, 28.08.1937.

Sosyalizm ve Kemalizm sayesinde yeniden doğuşları Avrupa'nın yeni düzeninin habercisiydi.⁵⁸⁶ Nasyonal sosyalistlerin kemalist Türkiye'ye besledikleri derin hayranlığın, Atatürk ve Türk Milleti tarafından karşılıksız bırakılmadığı, Nazi iktidarında katlanarak artan ticari ve kültürel ilişkilerden belliydi. Daitz, Kemalizm ile Nasyonal Sosyalizm'in iktisadi programlarının benzerliğine de dikkat çekiyordu: “*Kemal Atatürk'ün, Türkiye'nin önemli nisbette sanayileşmesini, milli imar ve inkişafının zaruri icapları olarak istihdaf eden ilk beş yıllık planı ile Adolf Hitler'in ilk dört yıllık planı arasında birçok temas noktaları ve birbirlerini ikmal ve itmam imkânları mevcut bulunmuştur.*”⁵⁸⁷

Manfred Zapp Türk devrimini yakından inceleyen herkesin, onun Alman ve İtalyan devrimleriyle arasında taşıdığı paraleleliği hemen fark edeceğini savunuyordu. Zapp'a göre, daha sonra diktatörlüğünü kuracak olan bir generalin (Mustafa Kemal) isyanıyla başlamış olan Türk devrimi, İtalya ve Almanya'daki devrimlerin öncüsüydü. Ama onu asıl önemli kılan, Türk ırkını korumadaki başarısıydı. Hitler ve Mussolini gibi Atatürk de bağımsızlık mücadelesini başarıyla sonuçlandırdıktan sonra ülkesini ekonomik, sosyal ve ahlaki yönden yeniden inşa etmeye koyulmuştu. Bütün ülkede reformların hayata geçirilmesinden sonra Kemal Atatürk, 1930'da liberal bir muhalefetin faydalı olabileceğini düşünmüş ve ona yakın durması koşuluyla muhalefeti cesaretlendirmiş olsa da, kısa zamanda Liberalizm'in devlet otoritesine verdiği zararı görerek bu yanlış bir adımdan geri dönmüştü. Bundan sonra ise Mustafa Kemal'in “Führer”i olduğu Halk Partisi ülkeyi yönetmeye devam etmişti.⁵⁸⁸ Zapp makalesinde, ayrıca Atatürk Türkiye'si ile

⁵⁸⁶ Werner Daitz, “Deutschland, die Türkei und das europäische Schicksal”, *10 Jahre Türkische Handelskammer für Deutschland*, Buchdükerei Adolf Uebe, Berlin, 1938, s.41.

⁵⁸⁷ Daitz, 43.

⁵⁸⁸ Manfred Zapp, “Türkischer Nationalismus”, *Preussische Jahrbücher*, Verlag von Georg Stilke, Juli bis September 1933, s.105.

Mussolini İtalyası'nda yürütülen sosyal ve ekonomik programların birbirine benzeyen birçok yönlerinin bulunduğu da dikkat çekiyordu.⁵⁸⁹

Goebbels, 1937'de Nürnberg Kongresi'nde yaptığı konuşmada -özellikle komünizm karşıtlığı gibi- nasyonal sosyalist değerlerin varlığını sürdürdüğü İtalya, Japonya, Avusturya, Macaristan, Polonya, Brezilya ve Portekiz gibi otoriter rejimlere sahip ülkeler arasında Türkiye'yi de saymıştı.⁵⁹⁰ Kemalizm'i, Nasyonal Sosyalizm'in başını çektiği faşist ideolojiler ailesinin içinde kabul eden bu anlayışı Kemalist Türkiye üzerine yapılan diğer birçok açıklamadan da okumak mümkündür.⁵⁹¹

IV.4. Nasyonal Sosyalistlerin Gazi Hayranlığı

“*İnsanlığı yöneten büyük adamlar*” diyordu Theodor Böttiger, dünya politikasında söz sahibi olduğunu düşündüğü on “Führer”i tanıttığı kitabında; “*başlıbaşına, olan her şeyin içlerinde ışıldadığı ve kristal berraklığında tekrar yansıdığı bir prizma gibidirler.*” Böttiger'in bu ifadeleri, liderliğin gereklilik ve hatta zorunluluk olarak görüldüğü bir dönemin ruhunu açıkça yansıtmaktadır. Bu dönemde liderler, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında oluşan kaotik dünyada ülkelerini güvenli bir limana kavuşturacak kaptanlar olarak kabul ediliyordu. O dönemde Führersiz bir halk, birçokları için çobansız bir sürü veya kaptansız bir gemiydi. İki savaş arası dönemde *Zeitgeist*, toplumlara insanüstü özelliklerle donanmış liderler bahşetmek konusunda oldukça cömert davranmıştı. Bir Chiang Kai- Shek, bir Araki, bir İbn Saud, bir Pilsudski, bir Mussolini

⁵⁸⁹ Zapp, 108–109.

⁵⁹⁰ Joseph Goebbels, “Die Wahrheit in Spanien”, *Der Parteitag der Arbeit vom 6. bis 13. September 1937. Offizieller Bericht über den Verlauf des Reichsparteitages mit sämtlichen Kongreßreden*, Zentrelverlag der NSDAP, München, 1938, s. 157–158. Goebbels'in ifadeleri üzerine Türk basınında çıkan tartışmalar için bkz. Sezen Kılıç, *Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı (1933–1945)*, Atatürk Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2010, s. 143–145.

⁵⁹¹ Benzer yöndeki diğer açıklamalar için bkz. Fritz Rössler, *Kemal Pascha*, Kittler, Berlin, 1934, s.99; Norbert von Bischoff, *Ankara. Eine Deutung des neuen Werdens in der Türkei*, Holzhausen, Wien, 1935, s.222; Werner Daitz, “Nationalsozialismus–Faschismus und der Südostraum”, *Völkischer Beobachter*, Norddeutsche Ausgabe, 11–12 März 1934.

olmadan, Çin, Japonya, Hindistan, Arabistan, Polonya ve İtalya tek başına hiçbirşey ifade etmeyeceğini söylüyordu Böttiger, dünyanın en iyi Führer'ine sahip olduğundan emin olarak.⁵⁹²

Hitler'in etrafında kenetlenmiş birçok nasyonal sosyalist gibi Böttiger de kendi adına gurur duymakta haklıydı. Çünkü *Führerlik*, az ülkede Nazi Almanyası'yla kıyaslanabilir ölçüde başarılı ve başattı. Bu ülkelerden bir diğeri de kuşkusuz Türkiye'ydi. Nasyonal Sosyalistler'in gözünde, Almanya için Hitler ne demek ise kemalistler için de Atatürk o idi. Birçok defa Atatürk ile Hitler arasında benzerliklerin altı çizilmiş, kimi yayınlarda iki liderin fotoğrafına yan yana yer verilmişti.

Almanya ile Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'ndaki silah kardeşliği ve sonrasında yaşanan ortak sıkıntılar nasyonal sosyalistlerin iki rejim ve lider arasındaki benzerlikleri ön planda tutma ihtiyaçlarını destekler nitelikteydi. Nasyonal sosyalistler savaş sonrasının Türkiye'sinde hoşlarına gidecek birçok şey bulabiliyorlardı. Milliyetçilik ve anti-komünistlik gibi Nasyonal Sosyalizm'in temel karakterini oluşturan özelliklerin Kemalizm'de de var olması, nasyonal sosyalistlerin Mustafa Kemal'e yönelik sempatisini anlaşılır kılmaktadır. Milli Mücadelenin başlarında Atatürk'e mal edilen; “*şurası ümitle malum olur ki Türk âleminin en Büyük düşmanı Komünistliktir!.. Her görüldüğü yerde ezilmeli*”⁵⁹³ türünden komünist karşıtlığını yansıtan sözler nasyonal sosyalistlerce kabul edilmeye dünden hazırı.⁵⁹⁴

⁵⁹² Theodor Böttiger, *Führer der Völker*. Junge Generation , Berlin, 1935, s.10. Böttiger, *Halkların Führerleri* isimli kitabında Böttiger, tanıttığı on *Führer* arasında Mustafa Kemal'e de yer vermişti. (Diğerleri: Mussolini, Pilsudski, Franklin Delano Roosevelt, Chiang Kai-Shek, Araki, General Blücher, General Plutarco Calles, General Herzog, İbn Saud, Stalin)

⁵⁹³ Aktaran: Ahmet Morkal, *Das wahre Gesicht des Kemalismus (ATATÜRK)*. *Kolonialisierung des osmanischen Reiches durch die westlichen kapitalistischen Länder vor und nach dem Befreiungskampf bis zur Gegenwart*, Aschenbeck&Isensee Universitätverlag, Oldenburg, 2004, s.177.

⁵⁹⁴ Atatürk'ün milli mücadele dönemi ile sonrasında söylediği birbiriyle çelişen birçok ifadesine rastlamak mümkündür. Ancak bu, dönemin koşulları göz önüne getirildiğinde anlaşılır bir durumdur. Fakat Türkiye'deki komünizm karşıtlığı nasyonal sosyalist okumada kasıtlı anlamlar kazanmıştır:

Nasyonal sosyalislerin *Gazi*⁵⁹⁵ hayranlığı, farklı vesilelerle birçok ortamda dile getirilmişti. Atatürk ve lideri olduğu hareket, başta Hitler olmak üzere nasyonal sosyalistler için özel bir anlam ifade ediyordu.⁵⁹⁶ Bizzat Hitler kendini birçok açıdan Atatürk'e benzetiyor, tarihin onlara benzer roller biçtiğini düşünüyordu. Mücadelesine ilk başladığı dönemlerde Mustafa Kemal'in ona, gökte parıldayan bir yıldız gibi rehberlik ettiğini söylemiş,⁵⁹⁷ iktidarı süresince bu yöndeki düşüncelerini farklı ortamlarda birçok kez dile getirmişti. Hitler, Türkiye'deki milli harekete ve Atatürk'e beslediği hayranlığı, başbakan olduktan sonra ilk defa, 1933 yazında Türkiye'den gelen dışişleri heyetini kabulü sırasında heyet başkanı Siirt Meb'usu Mahmut Bey'le paylaşmıştı:

Almanya ve Türkiye aynı zamanda ve aynı derecede çökmüşlerdi. Türkiye, mukaddes bir hamle ile kurtuldu. Bu netice Almanyanın kurtuluşu için başladığımız millî hareketin mes'ut netice vereceği hakkında bize derin bir kanaat vermiştir. Filhakika Türkiyede doğan ve parlayan yıldız bize takip edilecek yolu gösteriyordu. Nasıl, ki Türkiyede hayat ve teceddüt hareketi köylüye istinat ettirildi, biz de aynı fikirlerden mülhem olarak aynı yolu takip ediyorduz. İktisadî işlerin iki memleket münasebatındaki tesirlerinin ehemmiyeti malûmdur. Fakat bu münasebetlerde en büyük rolü oynayan âmil yalnız bu değildir. Bu işte karşılıklı sempati, faaliyet gayeleri ayn olan Büyük Türk milletile Alman milleti arasında bilhassa çok kuvvetlidir.

Hitler'e göre Atatürk henüz yaşarken tarihe mal olmuş büyük bir şahsiyetti:

“Gazi öyle bir şahsiyettir, ki ebediyyen asrımızın en büyük adamlarının en ön safında

“Kommunistische Umtriebe beim türkischen Freund”, *Völkischer Beobachter*, 07.01.1937. Oysa Türk basın heyetinin 1935'teki Almanya gezilerinde Nazi Almanyası'na yönelttikleri en önemli eleştiri, Komünist Rusya'ya karşı yürütülen saldırgan politikaları. Komünizm'den haz etmemesine rağmen Rusya ile ilişkilerini dengeli yürüten Türkiye'nin bu çerçevede Almanya'ya örnek olabileceği dahi belirtilmişti. *AAPA*, R 78578, 04.04.1935.

⁵⁹⁵ Kreiser, 1934'te Atatürk soyadını alana kadar ve hatta sonrasında da Mustafa Kemal için en çok kullanılan ünvanın *Gazi* veya *Gazi Paşa* oduğu tespitinde bulunmuştur. Kreiser, 11.

⁵⁹⁶ Hitler tarafından Atatürk hakkında söylendiği iddia edilen ilginç ifadeler için şu kitaba bakılabilir: Norman Cameron, R. H Stevens, Hugh R Trevor-Roper, *Hitlers table talk. 1941-1944 , his private conversations*, Enigma books, New York, 2000.

⁵⁹⁷ “Der Führer zum Tod Atatürks. Adolf Hitler über die Türkei”, *Berliner Lokal-Anzeiger*, Jg. 56, 11.11.1938.

*bulunacaktır. Bu mevki tarihin ona verdiği bir haktır.*⁵⁹⁸ Türk dışişlerinin girişimiyle Hitler'in 50. yaşgünü kutlamak üzere; bayındırlık bakanı General Ali Fuat Cebesoy başkanlığında, genelkurmay ikinci başkanı Asım Gündüz, Petrev Demirhan, Yunus Nadi, Necmettin Sadak, Hüseyin Cahit Yalçın ve Falih Rıfkı Atay'dan oluşan bir heyet⁵⁹⁹ Berlin'e hareket etmişti. Hitler, heyeti kabulü sırasında Türkiye'nin nasyonal sosyalistlere model olduğunu söylemişti.⁶⁰⁰ Falih Rıfkı Atay anılarında bu görüşme hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Atay Hitler'in, Mussolini'den sonra, Atatürk'ün ikinci öğrencisi olduğunu itiraf ettiğini yazmaktadır:

1938'de ellinci doğum yıldönümü töreninde bulunmak üzere Berlin'e gittiğimizde Tanrı'nın bu dünyayı yaratmak için yedi gün uğraşmış olmasına bile gülecek kadar kibirli Hitler, bütün heyetleri bir büyük salonda kabul etmişti. Kendisi ortada, yapayalnızdı. İkincisi Georing beş on adım, üçüncüsü Göbells de bu sonuncudan beş on adım geride durmuşlardı. Hitler Romanya heyetine reislik eden dışbakanını verdiği işi iyi yapmayan bir hususî kalem müdürü gibi paylıyordu. Sıra bizim heyete geldi. Mavi gözlerinin bakışları yumuşak ve tatlı. —Atatürk bir millet bütün vasıtalarından mahrum edilse dahi kendisini kurtaracak olan vasıtaları yaratacağını öğreten liderdir. Onun birinci talebesi Mussolini'dir, ikinci talebesi ben'im demişti.⁶⁰¹

⁵⁹⁸ "M. Hitler'in Milliyet'e beyanatı", *Milliyet*, 16.07.1933; "Gazi asrımızın en büyük adamıdır. Alman başvekilinin mühim beyanatı", *Cumhuriyet*, 17.07.1933; "Hitler Türkiyeden ve gazimizden takdirle bahsediyor", *Vakit*, 17.07.1933.

Berliner Lokal-Anzeiger gazetesi, Atatürk'ün ölümü üzerine yayınladığı haberinde Adolf Hitler'in Mahmut Bey'e verdiği bu açıklamaya yer vermişti: "Adolf Hitler bemerkte in der Unterhaltung, daß der erfolgreiche Freiheitskampf Kemals auch ihm seinerzeit die zuversicht gegeben habe, dass die nationalsozialistische Bewegung zum Erfolge gelangen würde. In dieser Beziehung sei die Bewegung der Türkei ihm ein leuchtender Stern gewesen." (Adolf Hitler söyleşide Kemal'in başarılı özgürlük mücadelesinin o zamanlar onun da nasyonal sosyalist hareketin başarısına dair geleceğe güvenle bakmasını sağladığını ifade etti. Bu bakımdan Türkiye'deki hareket ona parıldayan bir yıldız gibi görünmüştür). "Der Führer zum Tod Atatürks. Adolf Hitler über die Türkei", *Berliner Lokal-Anzeiger*, Jg. 56, Nr.271, 11.11.1938.

⁵⁹⁹ Heyete katılacak isimler başbakanlık tarafından onaylanmıştır. *BCA*, no: 030-0-010-000-000-231-559-17, 08.04.1939.

⁶⁰⁰ Gotthard Jäschke, *Die Türkei in den Jahren 1935–1941. Geschichtskalender mit Personen und Sachregister*, Sammlung Orientalischer Arbeiten, Otto Harrossowitz, Leipzig, 1943, s.73. (*Unser Vorbild war die Türkei*)

⁶⁰¹ Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in mütareke defteri*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s.79.

Hitler, ölümünden dolayı yayınladığı taziye mesajında da Atatürk'e olan saygısını ve sempatisini yansıtmış, “*büyük asker, dahi devlet adamı ve tarihi bir şahsiyet*” in ölümünden duyduğu derin üzüntüyü paylaşmıştı.⁶⁰²

Henüz 1931 seçimlerindeki başarısından sonra dünya basınında yer almaya başlayan Hitler'e ve hareketine yönelik ilginin Türk basınında arttığı bir sırada Almanya'da bulunan *Milliyet* muhabiri, örgütün istihbarat şubesi sorumlusu Dr. Ernst ile görüşmüştü. Dr. Ernst, Hitler'in ve kendisinin Gazi'ye ve Türkiye'de gerçekleştiren inkılablara karşı besledikleri olumlu duyguları aktarmıştı:

— Bugünkü Türkiye hakkında Hitler'in ve sizin fikirlerinizi alabilir miyim?

— Hitler ve ben Türk inkılabına hayran insanlarız, dedi. Bir memleketi kurtarmak, asırların kökleştirdiği an'aneleri çıkarıp atmak ve itilâ yolunda düşünülebilecek tedbirleri ve tutulabilecek yolları bulmak ancak bu kadar olur. İnkılabınız yalnız bize değil, bütün dünyaya misal oldu.

— Gazi hakkındaki intubamız?

Doktor Ernest'in heyecanlandığını gördüm!

— Oh..Gazi Büyük adam, dedi. Medeniyete ve insanlığa en çok hizmeti dokunacak dâhi. Ben Gaziyi dünyada gelip ve geçmiş inkılâpçıların en büyüğü addederim. Tarihe çok meraklıyım. Eserlerim de vardır. Türkiyenin kılıçtan kaleme kadar geçirdiği tarihi hayatını tetkik ettim. Bu tarihi yaşatmak ve yükseltmek için büyük Gaziniz en kısa yolu bulmuş ve takip ediyor. Bu yüksek mefkûreye bütün medenî insanların hürmet etmesi lâzımdır.⁶⁰³

Atatürk'e hayranlık duyan nasyonal sosyalistler arasında propaganda bakanı Dr. Joseph von Goebbels de vardı. Goebbels, 1 Temmuz 1937 tarihli güncesine Atatürk'ün onda bıraktığı olumlu etkiyi not etmişti: “*Yolda Atatürk üzerine kitap sonuna kadar okundu. Gururlu bir kahramanın yaşamı. Tam anlamıyla büyüleyici. Mutlu oldum.*”⁶⁰⁴

⁶⁰² “Des Führers Beileid zum Tode von Kemal Atatürk. Telegramme des Führers und des Reichsaussenministers”, *Deutsche Nachrichtenbüro*, Berlin, 10.11.1938.

⁶⁰³ “M. Adolphe Hitler'in gazetemize beyanati”, *Milliyet*, 25.12.1931.

⁶⁰⁴ Joseph Goebbels, *Tagebücher 1924 – 1945*, Hrsg. von Ralf Georg Reuth, (3. Band, 1935 – 1939), Piper, München, 2003, s. 1096.

Alman mucizesi'nin mimarı Dr. Schacht, 1936'da resmi bir ziyaretle Ankara'ya gelmişti. Dr. Schacht, daha önce de Türkiye'de bulunduğu için eski ile yeni Türkiye'yi kıyaslayabilecek durumdaydı. Osmanlı ve daha sonra genç Türkler döneminden beri Türkiye'yi tanıyan biri olarak, Cumhuriyet Türkiye'sine ikinci ziyaretinde Türk halkının katetmiş olduğu mesafe ve sergilediği gelişim kendisinde şaşkınlık ve hayranlık uyandırmıştı. Dr. Schach ziyareti sırasında Atatürk tarafından da kabul edilmişti. Bu görüşme sonrasında yaptığı basın açıklamasında, Çanakkale kahramanı ve büyük bir ülkenin kurucusu Mustafa Kemal'in olağanüstü karakterinin onda bıraktığı derin etkiden bahsetmişti.⁶⁰⁵

General Schlee, *Orient Rundschau* gazetesine verdiği röportajında henüz I. Dünya Savaşı gibi erken bir dönemde bile üstün liderlik belirtileri gösteren Atatürk'e beslediği hayranlığı dile getiriyordu. Savaşlarda gösterdiği kahramanlıkları, yaşama geçirdiği modernleştirici reformları ve dış politikasını uzun uzun anlattıktan sonra o da birçok çağdaşı gibi aynı sonuca ulaşıyordu: “*Er ist der Schöpfer der neuen Türkei*”. (O yeni Türkiye'nin yaratıcısıdır).⁶⁰⁶

Hitler'in İstanbul'daki temsilcisi olduğu düşünülen mühendis Riener, *Vakit* muhabirinin kendisiyle yaptığı röportajda Atatürk'e olan hayranlığını dile getirmiş, Hitler'in de mücadelesine Mustafa Kemal ile aynı duygularla devam ettiğini söylemişti: “*Tabii Türkün büyük kurtarıcısı Gazi Mustafa Kemal Pş. nin Samsuna ayak basarak sevgili milletine mücadele için haykırdığı gündeki hislerle Adolf Hitler de bağırıyor.*”⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ “Dr. Schachts Besprechungen in Ankara”, *Deutscher Reichsanzeiger und Preussischer Staatsanzeiger*, 19.11.1936. (Aktaran Ülger, s. 125)

⁶⁰⁶ Von General Schlee-Pascha, “Meine Studienreise nach der Türkei im Mai 1933”, *Orient –Rundschau*, nr. 7, Berlin, 01.07.1933.

⁶⁰⁷ “Hitler İstanbulda”, *Vakit*, 12.05.1932.

Alman gençlik teşkilatı başkanı Baldur von Schirach anılarında, görevi sırasında birçok ülkeyi gezdiğini, aralarında İran'dan Rıza Şah, Romanya'dan Kral Carol, Yugoslavya'dan prens Paul, Bağdat'tan Kral Gazi ve Macaristan'dan devlet başkanı Nikolaus'un da bulunduğu birçok diktatör ve kral ile tanıştığını ve bu ülkelerde farklı gençlik organizasyonlarını görme fırsatı yakaladığını yazıyordu. Schirach, gezdiği ülkeler ve tanıdığı yöneticiler arasında, onda en derin iz bırakanın Türkiye ve Atatürk olduğunu aktarıyordu: *“Gördüklerim arasında en ilginç; Ankara’da yeni Beden Terbiyesi Yüksekokulu ile Kemal Atatürk’ün reform planını destekleyen ve aynı zamanda Türkiye’deki yeni yaygın ve özgün eğitim politikasının mimarları olan modern genç Türk kızları ve erkekleriydi.”*⁶⁰⁸ Atatürk Schirach’a, sosyal işin (Sozial Arbeit) Nazi gençlik hareketindeki önemini ve bir sanayi ülkesi olan Almanya’da genç işçiler için ne gibi önlemler alındığını sormuştu. Ayrıca Atatürk, Almanya’daki sınıf mücadelesine dair ayrıntılı sorular sormuştu. Atatürk’ün diğer devlet adamlarında olmayan bu araştırmacı yönü, Schirach’ı çok etkilemişti: *“Kemal Atatürk üzerimde en derin etkiyi bırakan yabancı devlet başkanıydı. Aynı zamanda o, yaptığım işin özüyle ilgili hemen konuşmaya başlayan biricik kişiydi.”*⁶⁰⁹ Schirach, anılarında dönemin Türkiyesi’ni diğer ülkelerle kıyaslıyor, Atatürk hakkında ayrıntılı bilgilere yer veriyordu:

Daha önce ziyaret ettiğim diğer ülkelerde üniforma kaynıyordu. Türkiye’de herşey sivildi. Kimse bir nişan taşımıyordu. Kemal Atatürk’ün bizzat kendisi, öğleden sonra kahve içtiğimiz sırada koyu bir kruvaze takım elbise giyinmişti. Yavaş ve akıcı bir Fransızca konuşuyordu. O karşılaştığım en cana yakın ve nazik diktatördü. Aynı zamanda en akıllısıydı da.⁶¹⁰

⁶⁰⁸ Baldur von Schirach, *Ich glaubte an Hitler*, Mosaik, Hamburg, 1967, s.227.

⁶⁰⁹ Schirach, 227.

⁶¹⁰ Schirach, 228.

1930’lu yıllar boyunca Alman basınında birbirini tekrar eden birçok Atatürk öyküsü yayınlanmıştı.⁶¹¹ Ancak Atatürk’ün başarılı öyküsünü anlatan bu tarz yazılar ve ona duyulan hayranlığın ifadesi, ölümünden sonra doruk noktasına ulaşmıştı. Gazeteler, günler boyunca onun hayatını ve Türkiye için yaptığı güzel işleri konu alan makaleler yayınlamışlardı. *Völkischer Beobachter*, ölüm haberini “*yeni Türkiye’nin yaratıcısı Atatürk öldü*” başlığıyla duyurmuştu.⁶¹² 1930’lu yıllar boyunca kaleme alınmış birçok yazıda Atatürk’e yakıştırılan *der Schöpfer der neuen Türkei* sıfatı, artık birçok haber ve makalelerin başlığıydı.⁶¹³

Karl Viererbl, Atatürk’ün ölümü dolayısıyla kaleme aldığı yazısında, büyük bir asker ve devlet adamının başarılarla dolu öyküsünü anlatıyor, onun bağımsızlık sonrasında hayata geçirmeye çalıştığı büyük projesini, “*Asyalı Türkiye’den Avrupalı bir devlet yaratmak*” sözleriyle özetliyordu. Bu amaçla Atatürk ülkeyi baştan sona yeniden inşa etmiş, insanların özel yaşamını da kapsayan toplumsal düzenlemeleri hayata geçirmişti. Böylece o, Türk tarihinin en önde gelen şahsiyeti haline gelmişti.⁶¹⁴

Rolf Brand makalesinde, Arnavut kanından gelen yoksul bir köylü gencin, halkının diktatörlüğüne kadar uzanan hayat hikâyesini anlatıyordu. Atatürk, I. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlık için verdiği mücadele ve kazandığı zaferden sonra ülkesini yeniden inşa etmeye koyulmuştu. Bu inşa sürecinde kadınları peçeden, erkekleri festen kurtarmış, ülkeye modern bir görüntü vermiş, iki milyon yetişkin erkeğin latin harfleriyle yazmasını sağlamıştı. Brand; örneğin bazı Kürtlerin başına geldiği gibi, Atatürk’ün yoluna

⁶¹¹ Dagobert von Mikusch, “Kamal Atatürk. Der Schöpfer der neuen Türkei”, *Süddeutsche Monatshefte*, Bd. 9, Jg. 33, Druck von Knorr&Hirt, München, 1936, s. 522–530.

⁶¹² “Kemal Atatürk gestorben”, *Völkischer Beobachter*, Norddeutsche Ausgabe, Nr. 315, 11.11.1938.

⁶¹³ “Staatspräsident Atatürk gestorben”, *der Angriff*, Nr. 270, 11.11.1938; “Staatspräsident Atatürk gestorben”, *Berliner Lokal-Anzeiger*, Nr. 270–A, 10.11.1938; “Der Schöpfer der neuen Türkei”, *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Nr. 528, 10.11.1938; “Die Türkei trauert um Atatürk”, *Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung*, 11.11.1938; “Kamal Atatürk gestorben. Der Schöpfer der neuen Türkei”, *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*, 11.11.1938.

⁶¹⁴ Karl Viererbl, “Atatürk. Soldat und Staatsmann”, *Völkischer Beobachter*, Nr. 315, 11.11.1938.

çıkan herkesin yok edildiğini yazıyordu. Brand, Atatürk'ün 1934'te kamuoyuyla paylaştığı dikkate değer politik vasiyetine de yer vermişti. Bu vasiyete göre Atatürk, cenneti vaadeden komünizmden, borçlanmadan ve politik maceralardan sakınılmasını tavsiye ediyordu. Brand, Atatürk'ün vasiyetini; “öldüğüm andan itibaren, yaşadığım sırada benim için yapılan bütün heykel ve portreler yok edilsin ve hiçkimse benim hatıramı canlandıracak heykeller yapmayı düşünmesin” sözleriyle sonlandırdığını belirtiyordu. Brand'a göre bu ifadeler, büyük bir devlet adamı olan Atatürk'ün ve onun halkının bir vasiyetnamede dile gelen bakış açısını yansıtıyordu.⁶¹⁵

Nazi dönemi boyunca Alman dışişlerinin müdahalesi ve yönlendirmesiyle Alman basınında yer alan diğer birçok haber ve makalede Atatürk'ün yüksek şahsiyeti, bağımsız ve modern bir ulus-devlet yaratmaktaki başarıları ve Türkiye'de çok yönlü toplumsal dönüşümlere dair anlatılar ölümünden sonra da birbirini tekrar etmiştir.⁶¹⁶ Ölümünün 1. yıldönümünde yayınlanan “Kemal Atatürk. Hayat ve eserine ait resimler” başlıklı kitabın girişinde kullanılan ifadeler, aslında yaşamı boyunca Atatürk'ün Almanya'da nasıl algılandığını özetler niteliktedir:

⁶¹⁵ Von Rolf Brandt, “Vater der Türken”, *Berliner Lokal-Anzeiger*, Nr. 270–A, 10.11.1938. Wilhelm Renner de makalesinde, Atatürk'ün 1934 yazında kamuoyuyla paylaşılan vasiyetnameden bahsediyordu. Buna göre Atatürk, kedisini tabulaştırmaya yönelik her türlü girişime karşı çıkıyor, Türk halkının her zaman güçlü, politikadan uzak ve hükümetine itaatkar olmasının hayati derecede önemli olduğunu söylüyordu: Wilhelm Renner, “Der Vater der Türken”, *Berliner Tageblatt und Handelszeitung*, Nr. 533–534, 11.11.1938.

⁶¹⁶ “Das Lebenswek des Befreiers”, *das 12 Uhr Blatt*, Nr. 270, 11.11.1938; “Das deutsche Beileid zum Tode Kemal Atatürks”, *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Nr. 529, 11.11.1938; “Kemal Atatürk †”, *Dresdner neuste Nachrichten*, Nr. 263, 10.11.1938; “Tiefe Trauer in der Türkei”, *Germania*, Nr. 312, 11.11.1938; “Der Nachfolger Atatürks”, *Kölnische Zeitung*, Reichsausgabe, Nr. 573–574, 12.11.1938; “Das türkische Volk trauert um Kemal Atatürk”, *Märkische Volks-Zeitung*, Nr. 312, 11.11.1938; “Mustafa Kamal Atatürk †. Ein Volk trauert um seinen Retter”, *National Zeitung*, Nr. 309, 11.11.1938; “Vater der Türken. Der Schöpfer der neuen Türkei”, *Münchner neuste Nachrichten*, Nr. 315, 11.11.1938; “Der Tod des türkischen Staatspräsidenten”, *Neue freie Presse*, Nr. 26643, 11.11.1938; “Tod Kemal Atatürks im Alter von 59 Jahren”, *Neues Wiener Journal*, Nr. 16158, 11.11.1938; “Ein Volk trauert um seine Retter”, *Westdeutscher Beobachter*, Nr. 571, 11.11.1938; Franz von Caucig, “Kemal Atatürk. Zum Tode des Schöpfers der neuen Türkei”, *Völkischer Beobachter*, Wiener Ausgabe, 11.11.1938; “Atatürks Erbe”, *Völkischer Beobachter*, Norddeutsche Ausgabe, Nr. 316, 12.11.1938. Atatürk'ün ölümü dolayısıyla yayınlanan diğer birçok haber için bkz. Ülger, 137–163.

Bu resimli eser yeni Türkiye hakkında okuyucusuna tam ve ertaflı bir fikir vermek iddiasında değildir. Yegane gayesi, ekseriyeti henüz neşredilmemiş olan bir resimler serisi ile cihanın öldüğünü sandığı tarihin en eski milletlerinden birisinin tekrar dirilişinin mucizesini tesbit etmek ve göstermektir. Bu diriliş mucizesini yaratan Kemal Atatürk'dür. Şahsiyetinin sihirli asâsı ile yenilmez bir milli varlığın uzun zaman gömülü kalmış kuvvet menbalarını bulmakla, Atatürk, tam manasile Türklerin Atası olmuştur.⁶¹⁷

⁶¹⁷ Otto Lachs, Eduard Schaefer, *Kemal Atatürk: Leben und Werk in Bildern*, Kalis, Leipzig, 1939.

V. İKİ İDEOLOJİNİN AYRIŞMA VE KESİŞME NOKTALARI

“Kemalizmin diğer siyasi ve içtimai akidelerle mukayesesi lazımdır. Mesela Kemalizm ile sosyalizm arasında ne gibi benzerlik veya mübaneyet vardır? Komünizm ile Kemalizm arasında ne gibi benzerlik veya mübaneyet vardır? Bizim Cumhuriyetimiz başka memleketlerin cumhuriyetlerine benzemeyen, bizim milliyetçiliğimiz başka memleketlerin milliyetçiliğine benzemeyen milliyetçiliktir. İşte bu esaslar dahilinde bir kitap yazdırılmasını rica ediyorum.”⁶¹⁸

Arnold Reisman, “Nazizimden kaçanlar ve Atatürk’ün vizyonu” kitabının girişinde, Atatürk Türkiyesi ile Hitler Almanyası arasındaki farkı vurgularken iki rejimin *modernlik* karşısındanki pozisyonundan hareket etmektedir: “Türkiye, toplumunu modernleştirme ihtiyacını kabul etmişken, Almanya ve Avusturya ise faşizme doğru geriliyordu”.⁶¹⁹

19. yüzyıl başlarında Napolyon işgaline ve baş döndüren hızdaki sanayileşmenin dayattığı modern değerlere bir tepki olarak doğan *Völkisch* hareket, Nasyonal Sosyalizm’e rahatlıkla eklenmişti. *Deutsches Volk*’a ait saf, bozulmamış, geleneksel değerleri yücelten ve saflığı bozan bütün unsurları *Volk*’un bünyesinden ayıklayan bu hareket görünürde modern olana zıttı. Gerçekten de bozulmamış, saf Almanlığa ilişkin değerlerin yüceltildiği, birçok alanda (örneğin sanatta) *modern* olanın küçümsendiği bir ideoloji olan Nasyonal Sosyalizm, Osmanlıdan miras kalan geleneksel-dinsel kurumların yerine çağdaş değerleri esas alan Kemalizm’den ayrılmaktaydı. Devlet güdümünde gerçekleşen kapitalist modernleşme ve sanayileşmenin yarattığı sancılara karşı sanayi öncesi toplumun “bozulmamış öz”ünü ülküleştiren ve bu yönde bir diriliş arzulayan *Völkisch* hareket ile Türkiye’de uluslaşma ve modernleşme projesine karşı gelişen Türkçü

⁶¹⁸ 29 Mayıs 1939’da toplanan CHP’nin 5. Olağan kurultayında söz alan Manisa milletvekili Kazım Nami Duru’nun söyleviden. Aktaran: Tefik Çavdar, *Türkiye’nin demoktasi tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 400.

⁶¹⁹ Arnold Reisman, *Nazizimden kaçanlar ve Atatürk vizyonu*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.2.

tepki arasında bir paralellik kurmak mümkün olabilir.⁶²⁰ Ancak sözkonusu Türkçü tepki; esas amacı herşeyi ile modern bir ulus devlet yaratmak olan Kemalizm dairesi dışındadır. Diğer bir deyişle Kemalizm moderleşmeci bir ideolojidir.

Fakat iki ideoloji arasında *modern –antimodern* veya *ileri-geri* gibi sübjektif kavramlardan hareketle bir bağ kurmanın bir takım sorunları vardır. Reisman'ın Nasyonal Sosyalizm'in Almanya'yı geriletği düşüncesi, insanı merkeze alan vicdani bir bakış açısının yansımasıdır. Bu bakış açısında *modernlik*; insani değerlerin ön planda tutulduğu, çoğulcu, demokratik bir siyasal yapıyla bağlantılı düşünülmektedir. Fakat modernliği bu kavramlara endeksleyerek siyasal sistemleri analiz etmenin doğru olmadığını savunanlar da bulunmaktadır. Sözkonusu çerçeveden bağımsız düşünüldüğünde, sadece demokratik-liberal sistemlerde değil, Stalinizm veya Nasyonal Sosyalizm gibi totaliter ideolojilerde de tesadüfi olmayan, planlı-programlı modernleşme süreçlerini izlemek mümkündür. Örneğin Rainer Zitelmann birçok çalışmasında Hitler'in tutarlı bir sosyal devrim programına sahip olduğunu ve bilinçli olarak Alman toplumunu modernize etmeyi hedeflediğini ileri sürmektedir.⁶²¹ Dolayısıyla Nasyonal Sosyalizm'i modernliğin anti-tezi, çağdışı veya gerici bir ideoloji olarak değerlendirmek doyurucu bir açıklama olmaktan uzaktır.⁶²²

Atatürk'ün, *çağdaş uygarlık seviyesi* olarak belirlediği cumhuriyetin temel şartını samimiyetle paylaşan kemalist entellektüeller, savaş sonrasında yaşadığı sosyal ve ekonomik çöküntüye rağmen Almanya'yı, batı dünyasının temsil ettiği uygarlık ailesi

⁶²⁰ Günay Göksu Özdoğan, "*Turan*"dan "*Bozkurt*"a. *Tek parti döneminde Türkçülük (1931 – 1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 266.

⁶²¹ Rainer Zitelmann, *Hitler. Selbstverständnis eines Revolutionärs*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1990; Rainer Zitelmann, "Die totalitäre Seite der Moderne", *Nationalsozialismus und Modernisierung*, Michael Prinz (Ed.), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1994, 1-20.

⁶²² Aynı zamanda Mann da popüler çalışmasında, I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan faşist ideolojilerin, modern toplumun gelişiminde oldukça önemli bir yere sahip olduğunu, dolayısıyla son derece gelişmiş iktidar örgütlenmelerine sahip faşizmi diğer modern akımların veya modernitenin dışında düşünmenin gerçekçi bir yaklaşım olamayacağını göstermiştir: Michael Mann, *Fascists*, Cambridge University Press, Cambridge&NewYork, 2004. Özellikle s. 1–30.

içerisinde görmekteydiler. 1930'lu yıllar boyunca Almanya'da yaşamın çeşitli alanları üzerine yazılan yazılardan bu algıyı okumak mümkündür. Zira Atatürk Türkiye'si'nden Nazi Almanyası doğal olarak 1939 sonrası trajik imajına göre değil de, 1939 öncesinden bakılarak algılanmakta ve değerlendirilmekteydi. Bu nedenle, Avrupa'da iki savaş arası dönemde hızla yayılmakta olan faşist-otoriter rejimler, Sadri Etem'in değişikle; "ihtiyarlamış ve köhnemiş" parlamenter rejimler kadar çağdaş uygarlığın bir görüntüsü ve ifadesiydi: "*Rusya diktatöre gitti. İtalya diktatöre gitti. Baltık memleketleri diktatör elinde.. Polonyada diktatör var. Romanya diktatora rey vermeye hazır. Yugoslavyada kiral diktatördür... Diktatör harp gübreliklerinde döğüşen Avrupalı sınıfların cesetleri üstünde filizlenen derlenme, toparlanmanın ifadesidir.*"⁶²³

New York borsasının 1929'daki çöküşüyle başlayan dünya krizinden nasıl çıkılacağı henüz kimsenin bilgisi dahilinde değildi. Fakat; biri dünya savaşının sonlarından beri Sovyet Rusya'da, diğeri 1920'lerin başlarından beri İtalya'da iktidarda olan ve bu özelliği ile *sınanmış* iki sistem -Komünizm ve Faşizm- kriz karşısında bocalayan ülkelerin önünde alternatif çözümler olarak durmaktaydı. Türkiye'de de entelektüel çevreler bu dönemde kendi ülkeleri için ne yapılması gerektiğini tartışmaya başlamışlardı. Sonucunda *6 ok* ile tarif edilen kemalist ideoloji de bu arayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla Kemalizm çağının ihtiyaçlarına cevap veren, modern bir ideolojydi.

2000'li yıllardan geriye bakılınca, Avrupa'yı kasıp kavuran faşist dalganın iki savaş arası dönemin özgün koşulları gereği, gelip-geçici, anormal bir durumu yansıttığı ağırlık kazanan bir görüştür. Buna bağlı olarak Türk akademik dünyasında da Kemalizm'in faşist ideolojilerin bir varyasyonu olduğu iddasına karşı, konjoktürel bir sapmadan

⁶²³ Sadri Etem, "Diktatör!", *Vakit*, 12.06.1931.

bahsetme eğilimi yüksektir.⁶²⁴ Erken cumhuriyet dönemi siyasal rejimini, modernleşme kuramı perspektifiyle açıklayan yerli-yabancı birçok akademisyenin çalışmalarında Kemalizm, faşist-otoriter bir ideoloji olarak değil, aksine geleneksellikten modernliğe geçişin anahtarı olarak tasvir edilmektedir.⁶²⁵ Böylesi bir perspektife sahip çalışmalardaki genel kabul, Atatürk'ün aslında parlamenter demokrasinin sağlıklı işlediği modern bir toplum yaratmak amacını taşıdığıdır. Demokrasi ise, uygun zaman ve zemin gelişene dek, tek parti cumhuriyetinin modern kazanımlarını korumakla görevli kurumlar tarafından mecburen vesayet altına alınmıştır. Bu zorunluluğun ortadan kalktığı 2. Dünya Savaşı sonrasında ise derhal çok partili hayata geçilmiştir. Dolayısıyla bu anlatı içinde, tek parti rejiminin otoriter uygulamaları, iki savaş arası döneme özgü, gelip geçici bir durumu yansıtmaktadır. Fakat Cumhuriyet'i kuşatan tehlikeler ve ulus inşasının henüz tamamlanmamış olduğu kanısı, iktidarı darbeler aracılığıyla ele alan askeri çevrelerin gözünde, vesayet kurumunu zorunlu, dolayısıyla kalıcı hale getirmiştir.⁶²⁶

Diğer yandan; savaşın Almanya'nın aleyhine döndüğü II. Dünya savaşının ortalarına kadar faşist ideolojilerin gelip geçici olduğunu kestirmek mümkün değildi. Olsa olsa, 1930'lu yılların başında *faşizmin akîbetine* yönelik tahminlerden bahsedilebilir.

⁶²⁴ Fikret Adanır Türk akademik hayatında Kemalizm'in faşist olmadığına, tek parti rejiminin ise 1945'ten sonra çoğulcu demokrasi yolunda bir geçiş aşaması olduğuna yönelik yaygın görüşe dikkat çekmektedir: Fikret Adanır, "Kemalist Authoritarianism and fascist Trends in Turkey during the Interwar Period" Ed. Stein Ugelvik Larsen, *Fascism outside Europe. The European impulse against domestic conditions in the diffusion of global fascism*, Social Science Monographs, Boulder, 2001, s. 313.

⁶²⁵ Modernleşme kuramı çerçevesinde, Türkiye'nin kurtuluşunu ve kuruluşunu sağlayan askerî bürokrasinin "reformcu" gündemini ön planda tutarak yapılan akademik çalışmaların kapsamlı bir eleştirisi için bkz: Aykut Kansu, *1908 devrimi. The revolution of 1908 in Turkey*, (Çev. Ayda Erbal), İletişim, İstanbul, 2006, 8-19.

⁶²⁶ II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili sisteme geçilmiş olması, vesayet sisteminin meşruiyetini "cumhuriyetin kazanımlarını koruma" üzerine inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur. Böylece askerler, "gerektiği zaman" darbe yapmayı kendilerine verilmiş bir ödev olarak algılamışlardır. Ernest Gellner, Türkiye'de demokrasi-asker ilişkisini tanımlarken, Mark Twain'e ait olduğunu sandığı esprili bir anlatıma başvurur: "Twain sigarayı bırakmanın çok kolay bir şey olduğunu söyler, o kadar kolaydır ki kendisi defalarca bırakmıştır. Türk subayları da demokrasiye bağlılıklarını onu sık sık yeniden kurarak göstermişlerdir." Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe bakmak*, (Çev. Simten Çoşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarik), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.114.

Nasyonal Sosyalizm'in bir *normdan sapma* olduğu veya Kemalizm'in otoriter karakterinin gelip geçici bir durumu yansıttığı görüşü, faşist ideolojilerin savaş sonrasında tasfiyesiyle beraber ağırlık kazanan bir görüş haline gelmiştir. Liberal demokrasilerin alternatifsiz, hatta *tarihin sonu* gibi görüldüğü günümüzde bile, faşizm ve doğurduğu şiddet dalgası farklı veçhelerle tekrar etme potansiyeline sahip iken⁶²⁷ iki savaş arası otoriter rejimlerin gelip geçici olduğunu söylemek, anakronik bir bakışın ürünüdür. Zira Nasyonal Sosyalizm gibi Kemalizm de geçiş dönemi için hayata sokulmuş bir ideoloji değildi. Bu durum Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931'deki programında net bir şekilde vurgulanmıştı:

Cumhuriyet Halk Fırkasının programına temel olan ana fikirler, inkılâbımızın başlangıcından bugüne kadarki filiyat ve tatbikatta aşikârdır. Bundan başka bu fikirlerin başlıcaları Fırkanın 1927 senesinde Büyük Kongrece de kabul olunan nizamnamesinin umumî esaslarında ve aynı Kongrece tasvip edilen Umumî Reisliğin beyannamesinde ve 1931 Büyük Millet Meclisi intihabı münasebetile neşredilen bayannamede tesbit olunmuştur. **Yalnız birkaç sene için değil, istikbale de şamil olan** [vurgu bana ait] tasavvurlarımızın ana hatları burada toplu bir halde yazılmıştır."⁶²⁸

Fakat henüz 1939 gibi Kemalizm açısından çok erken sayılabilecek bir dönemde bile bu sözcükten ne anlaşılması gerektiği konusunda kafalar oldukça karıştı. 29 Mayıs 1939'da toplanan CHP'nin 5. Olağan kurultayında söz alan Manisa milletvekili Kazım Nami Duru'nun söyledikleri 30'lu yıllarda Kemalizm'in Türkiye'de nasıl anlaşıldığıyla ilgili genel bir fikir vermektedir:

Kemalizm nedir? Eğer biz bunu yalnız programın heyeti umumiyesine atfedip de onun esasını görüşemeyecek olursak, halkımız ve parti mensuplarınca Kemalizm'in yalnız bir kelimeden ibaret olduğu zannedilmek ihtimali vardır. Bendeniz memleketin her tarafını gezerim. Her tarafta arkadaşlarla ve vatandaşlarla temas ederim. Görüyorum ki birçok

⁶²⁷ Erik Hobsbawm kapitalist sistemde ısrar etmenin, 1930'larda yükselen ve 2. Dünya Savaşı'nın korkunç yıkımlarıyla sonuçlanan şiddet dalgasını yeniden turandırabileceğine dikkat çekmektedir: Eric Hobsbawm, "Es wird Blut fließen, viel Blut", *Stern*, (2009, Mai 17). Erişim tarihi: 15 Nisan 2011, <http://www.stern.de/wirtschaft/unternehmen/maerkte/:Eric-Hobsbawm-Es-Blut-Blut/700669.html>

⁶²⁸ Cumhuriyet Halk Fırkası Programı, 1931, s.3-4.

yerlerde Kemalizm'in ne olduğunu bilenler yoktur. Hatta parti arkadaşlarımız arasında, Partimizin, Türk'ün amentüsü sayarak onu okumuş, hatmetmiş ve ona göre hareketi kendisine prensip ittihat etmiş olanlar azdır. Mateessüf arkadaşlar, bunun üzerinde hiçbir kitap yazılmamıştır. Yalnız bir kitap yazılmıştır, onu yazan da Tekin Alp isminde bir Musevi vatandaşımızdır. Kemalizm yalnız siyasi araç değil, aynı zamanda siyasi, içtimai bir felsefedir. Bu felsefeyi değil yalnız kendi memleketimizde bütün dünyaya ilan etmek mecburiyetindeyiz. Yalnız çok temenni ederim ki Kemalizm esaslarını halkın anlayacağı bir dil ile ilmi esaslara dayanarak izah edici bir kitap yazdırsın veya yazsın. Bunu bütün vatandaşlara tevzi etsinler. Arkadaşlar Kemalizm bir ideal değildir. Tahakkuk ettirilmiş bir takım realitedir. Siyasi, iktisadi, içtimai, zirai velhasıl bir milletin bütün siyasi faaliyetlerine giren şeyler bu Kemalizmin içinde dahildir. Bu vesile ile arzetmek istiyorum ki, Kemalizmin bütün prensiplerini, bizim bünyevi esasımız dahilinde izaf ve tafsil edecek bir kitaba ihtiyacımız vardır.⁶²⁹

1930'lar boyunca yazılan-çizilen onca şeye rağmen 1939'da olduğu gibi 2000'li yıllarda da Kemalizm konusunda kafaların hala bulanık olması, onun gerçek bir ideoloji olup olmadığı sorusunu akıllara getirmektedir. Edward Shils'in ideolojileri *yapısal yoğunluk* derecelerinin giderek azalan bir yelpazede sınıflandırdığı çalışması bu soru açısından bir çıkış noktası sunmaktadır: *İdeoloji, görüş açısı, inanç sistemi, sistem, fikir hareketi, program*.⁶³⁰ Kemalizm'in burada hangi kategoriye uygun düştüğü ayrı bir tartışma konusudur. Fakat bu kategorizasyon, ideolojiler arasındaki fikirsel yoğunluk farkını anlamayı kolaylaştırması açısından önemlidir. Duru'nun, "*Arkadaşlar Kemalizm bir ideal değildir. Tahakkuk ettirilmiş bir takım realitedir*" ifadesinde de vurgulandığı üzere

⁶²⁹ Çavdar, 399-400.

⁶³⁰ Shils sözkonusu çalışmasında ayrıntılı bir analiz için gerekli parametreleri de sunmaktadır:

- a) explicitness of formulation (anlatım kesinliği);
- b) intended systemic integration around a particular moral or cognitive belief (merkezi bir ahlaki veya bilişsel eksen etrafında sistematik olarak kümelenme derecesi);
- c-) acknowledged affinity with other past and contemporaneous patterns (geçmişin ve çağın düşünce türleriyle yakınlığı);
- d) closure to novel element or variaations (yeni unsurlara veya çeşitliliğe kapalılık derecesi);
- e) imperativeness of manifestation in conduct (davranışı etkilemeye çalışma derecesi);
- f) accompanying affect (beraberinde getirdiği etki);
- g) consensus demanded of those who accept them (katılanlardan istenilen fikir birliği);
- h) authoritativeness of promulgation (fikrin meşruluğunun ne oranda bir otoriteye bağlandığı);
- i) association with a corporate body intended to realize the pattern of beliefs (inancı gerçekleştirmeyi üstüne almış bir kurumla ilişkisi). Edward Shils, "The concept and function of ideology", *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Bd. 7, The Macmillan Company & The Free Press, 1968, s. 66

Kemalizm'in doktriner yönü zayıf, pragmatik yönü güçlü bir ideoloji olduğu söylenebilir. Bu pragmatizmi sayesinde ki dünya savaşı sonrası oluşan yeni şartlar karşısında esneyerek ve dönüşerek günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir.

2000'li yılların Türkiye'sinde Kemalizm'den geriye kalan seküler değerlere bağlı, pozitivist bir dünya görüşüdür. Diğer bir deyişle CHP'nin amblemindeki 6 Ok, artık 1930'ların ruhunu yansıtmaktan çok uzakta, manevi değeri yüksek bir sembole dönüşmüştür. Aslında Atatürk'ün “*muassır medeniyet seviyesi*” olarak gösterdiği hedef, Kemalizm'in kendisinden çok daha nettir. Ancak 1930'ların teori ve pratiği düşünüldüğünde Kemalizm'in bir *program* veya *fikir hareketi* olmanın ötesinde bir *ideoloji* olmaya daha yakın durduğu açıktır.

İki savaş arası dönemin çağdaş ideolojilerini ortak paydalarda buluşturan kimi özelliklerinden hareketle Nasyonal Sosyalizm veya Kemalizm'in *aynı* olduğunu iddia etmek indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Nasyonal Sosyalizm ile Kemalizm arasında zorlu bir paralellik kurmak kadar, birbirlerinin tamamiyle zıddı olduğunu söylemek de sağlıklı bir analizin önünde duran engeller gibidir. Burada, her iki ideolojinin de *şahsına münhasır* oluşunu hatırlamak gereklidir. Her iki ideoloji, içinde buldukları koşulların zorluğunu aşmada birbirine benzeyebilen yöntemlere başvursa da, Kemalizm ve Nasyonal Sosyalizm, birbirlerine bakarak oluşturulmuş ideolojiler değildi. Nasyonal Sosyalizm, Türkiye'de bir ideoloji arayışına girildiği dönemde henüz Türk entellektüellerinin görüş alanı dışındaydı ve ancak Hitler'in yükselişe geçtiği 1930 ve 1932 seçimlerinde yeni yeni fark edilmeye başlanmıştı. Bu açıdan bakıldığında 1920'lerde ortaya çıkan, Faşizm ve Komünizm, iktidar eliti açısından daha gözönünde, bildik ve tanıdıktı. Atatürk'ün dile getirdiği “*biz, bize benzeriz*” anlayışı açıkça dönemin entellektüelleri tarafından da paylaşılıyordu. Ayrıca Kemalizm'in önde gelen ideologlarından Recep Peker

konferanslarında rejim kopyacılığının zararları üzerinde duruyor, her fırsatta Türk inkılâbının orjinalliğini savunuyordu⁶³¹: “*Bizim inkılâbımız hiçbir bakımdan kopya değildir, orjinaldir.*”⁶³² Hatta Peker bir adım daha ileri giderek, *coğrafya vaziyeti, kan vaziyeti* ve savaş sonrası dünyasının *müstesna vaziyeti* açılarından evrensel olan Türk inkılâbının, batı da dâhil, bütün dünyaya örnek olduğunu söylüyordu:

Bu hareket yaşayışları geri olan başka insan yığınlarını uyandırıcı bir örnektir. Onlar Türk inkılâbının bu günkü doğuşuna bakarak, iyiye, doğruya, güzele haklıya doğru yol alacaklar, karanlıklar içindeki hayatlarını bize bakarak aydınlatacaklardır. Türk inkılâbının Batıya bakan yüzü de, Doğudaki kadar evrenseldir. Türk inkılâbı bu bakımlardan da ehemmiyetle kendisini duyuran hâdise olmuştur. Bu inkılap, siyasal bakımdan Batı için üzerinde dikkatle ve ibretle durulacak hareketler silsilesidir.⁶³³

Peker gibi Mahmut Esat Bozkurt da, Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm ideolojilerinin, Kemalizm’den ilham aldığını ve etkilendiğini savunuyordu:

Zamanımızın bir Alman tarihçisi, gerek *nasyonal sosyalizmin* ve gerek *faşizmin* Mustafa Kemal rejiminin az çok değiştirilmiş birer şeklinden başka bir şey olmadıklarını söylüyor. Çok doğrudur. Çok doğru bir görüştür. *Kemalizm* otoriter bir demokrasidir ki, kökleri halktadır. Türk milleti bir *Piramide* benzer, tabanı halk, tepesi yine halktan gelen baştır ki, bizde, buna şef denir. Şef otoritesini yine halktan alır. Demokrasi de, bundan başka bir şey değildir.⁶³⁴

Bozkurt’a göre bu üç ideoloji arasındaki en büyük fark, Kemalizm’in halka malolmuş bir ideoloji olmasıydı: “*Mussolini’nin faşistlik hareketine, Hitler’in nasyonal sosyalist ihtilaline ne diyebiliriz? Bunlarda şeflerin adedi elliyi geçemez. Şunu da inanarak söylüyorum ki, son zaman ihtilallerinin milletçe yapılmışlarının en başında Türk ihtilali gelir. Bir ihtilal, ancak bu kadar millet malı olabilir.*”⁶³⁵

⁶³¹ Recep Peker, *İnkılâp dersleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, 57.

⁶³² Peker, 34.

⁶³³ Peker, 56.

⁶³⁴ Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk ihtilali*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, s.107.

⁶³⁵ Bozkurt, 154.

Kemalistlerin hassasiyetle vurguladığı gibi nasyonal sosyalistler de kendi ideolojilerinin bir ihraç malı olmadığını, Alman milletinin ihtiyaçlarından doğduğunu hararetle savunmuşlardı.⁶³⁶ Hatta NSDAP'nin belirgin bir ideolojik üstünlük düşüncesine ve özgüvene sahip *völkisch* kanadı, Nasyonal Sosyalizm'e göre eksik buldukları İtalyan faşizmine belirgin bir kibirle bakıyorlardı.⁶³⁷ O halde Werner Daitz, Kemalizm'i savaş sonrası entelektüel dünyada yaşanan çatlaktan doğan Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm ile aynı ideolojiler ailesinde, hatta onların öncüsü olarak değerlendirirken nereden hareket etmişti? Michael Mann'ın Nasyonal Sosyalizm ile İtalyan Faşizmi için ileri sürdüğü gibi,⁶³⁸ Kemalizm de bu iki hareketle benzer temel değerleri ve sosyal zemini paylaşmış olabilir miydi?

Kemalizm'i, faşist ideolojinin bir varyasyonu olan Nasyonal Sosyalizm ile karşılaştırmak; amacı dönemin Türk ve Alman elitlerinin birbirleri üzerinde besledikleri algıları anlamaya çalışan bu çalışmanın sınırını aşan bir iştir. Ancak her iki ideolojiyi karşılaştırma denemesi, elbette bütüsel olmayan, sübjektif algıların çeşitli boyutları hakkında değerli ipuçları verebilir olması açısından önemlidir. Kuramsal bir bakış açısıyla yapılacak böylesi yüzeysel bir karşılaştırma, aynı zamanda iki savaş arası dönemin faşist ideolojilerinin Türkiye'yi de içine alacak şekilde incelendiği çalışmalara bir kapı aralayabilir.

Ne var ki, çeşitli ülkelerdeki faşist hareketleri ayrıntılarıyla açıklamayı başaran bir kuram üzerinde henüz uzlaşmaya varılmış değildir. Ancak bu sınırlılık, Faşizmi genel

⁶³⁶ Werner Daitz, "Rassismus über Europa", *Völkischer Beobachter*, Nr. 240, 28.08.1937.

⁶³⁷ Breuer, 188.

⁶³⁸ İtalyan Faşizmi ile Alman Nasyonal Sosyalizm'ini farklı kategoride değerlendiren birçok faşizm kuramcısının aksine Michael Mann, Nasyonal Sosyalizm ile Faşizmin benzer temel değerleri ve sosyal zeminleri paylaştıklarını, dolayısıyla (her iki ideolojideki *ulusçuluk* ve *devlet* vurgularının farklı olmasına rağmen) ortak temaların varyasyonları olduklarını ileri sürmektedir. Michael Mann, *Fascists*, Cambridge University Press, Cambridge&NewYork, 2004, s.9.

özelliklerine göre sınıflandırmaya izin veren bir takım temel kavramlara başvurmayaya engel değildir. Faşizmi kabaca sınıflandıran farklı formülasyonlar bulunmaktadır. Örneğin Michael Mann, Avurapa’da faşist hareketleri incelediği eserinde Faşizmi beş başlık altında tanımlamaya çalışmıştır: Ulusçuluk, Devletçilik, Aşkınılık, (Politik ve Etnik) Temizlik, Paramiliterizm.⁶³⁹ Ernst Nolte ise büyük farklılıklar taşımalarına rağmen faşist ideolojilerin tümünde (değişken oranlarda) mutlaka görülen altı özellik belirlemiştir: Anti-liberalizm, anti-marksizm, lider prensibi, parti ordusu, konjonktürel anti-muhafazakârlık ve bütünlük arzusu.⁶⁴⁰ Emilo Gentile’nin birbiriyle ilişkili üç başlık altında topladığı on maddelik faşizm sınıflandırması Nolte’ninkinden daha ayrıntılıdır. Gentile’ya göre, faşizm organizasyon, ideolojik-kültürel ve kurumsal olmak üzere üç boyutta incelenmelidir.⁶⁴¹ Organizasyon boyutu, faşist partinin sosyal yapısı, yaşam tarzı ve mücadele yöntemleriyle ilgilidir. Üyelerinin çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu faşist hareketler orta sınıf ve küçük burjuvadan beslenmektedir. Faşist parti ise paramiliter bir örgütlenmeye sahiptir. Faşistler sınıfsal veya toplumsal hiyerarşinin parçası olmamakla, aksine “ulusal yeniden doğuşu” temsil eden hareketlerine ait olmakla övünürler. Muhaliflerine karşı tek cephe halinde hareket ederken terör yöntemlerine de başvururlar. Fakat bu uzlaşmaya açık olmadıkları anlamına gelmemektedir. Diğer bir deyişle faşistler demokrasinin sonunu hazırlarken parlamenter taktiklere de başvururlar. Burada faşist hareketleri, dünyanın pek çok askerî ve monarşik diktatörlüklerinden ayıran, paramiliter şiddet ve “tabandan-tavana” olma niteliği⁶⁴² karşımıza çıkmaktadır.

⁶³⁹ Mann, 13–17.

⁶⁴⁰ Ernst Nolte, *Die faschistischen Bewegungen: die Krise des liberalen Systems und der Entwicklung der Faschismen*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1966, s.315.

⁶⁴¹ Emilio Gentile, “Der Faschismus: eine Definition zur Orientierung”, *Mittelweg 36*, Zeitschrift des Hamburger Instituts für Sozialforschung 16, Heft 1, 2007.

⁶⁴² Mann, 16.

İktidar çevresindeki elit tabakanın çabalarıyla oluşturulan Kemalizm, arkasında toplumsal bir destek sağlayan faşist hareketlerden bu yönüyle ayrılmaktadır. Çünkü paramiliter bir yapıda örgütlenen faşist hareketler, genellikle orta sınıf ve küçük burjuvanın desteğini arkasına almışlardır. Bu militarizmin zaten görece güçlü olduğu İtalya ve Almanya'da böyle olmuştu. Sözkonusu ülkelerde militarist bir kültürün toplumda yaygın olması, militarist unsurları barındıran ideolojilerin sahiplenilmesini veya en azından kabullenilmesini kolaylaştırdığı bir gerçektir. Ancak bu durum, faşist ideolojilerin militarizmle iç içe geçtiği, aynı olduğu anlamına da gelmemektedir:

Bir militaristin ayrıca bir de faşist veya Nazi olması gerekmez; ama bir faşistin militarist olmaması pek olabilir bir şey değildir. Öte yandan, bunlar arasında tam bir köprü, tam bir geçiş kurulamadığı için, faşizm veya Nazizm bir tür “paralel askerlik” örgütü kurmuştur. İtalya'da “kara gömlekliler”le başlayan üniforma tutkusu Almanya'ya kahverengiyle sıçradıktan sonra çeşitli ülkelerin faşist hareketleri kendi renklerini seçtiler (örneğin Romanya'da maviyi beğendiler).⁶⁴³

Türkiye'de henüz milli mücadele döneminde liderlik öncesi ve etkisi dışında gelişen ve genelde görmezden gelinen bir “*sivil-toplumsal canlılık*” mevcuttu.⁶⁴⁴ Büyük çoğunluğu Osmanlı subaylarından oluşan öncü bir kadro Anadolu'nun işgal edilmesine karşı bu kendiliğinden gelişen ve genellikle yerel düzeyde kalan halk hareketini örgütleme görevini üzerine almıştı. Her ne kadar batılı belgelerde zaman zaman *kemalist hareket* olarak tanımlansa da Anadolu'nun birçok yerinde toplanan yerel kongreler ve çete örgünlenmeleri halindeki silahlı direniş hareketlerinin arkasında İttihat ve Terakki'nin çekirdek kadroları bulunuyordu. Mustafa Kemal'in başarısı, bütün bu yerel hareketleri, ulusal düzeye taşıyarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı altında

⁶⁴³ Murat Belge, *Militarist modernleşme. Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.259.

⁶⁴⁴ Bülent Tanör, *Türkiye'de kongre iktidarları: (1918–1920)*, YKY, İstanbul, 2002, s. 105.

toplayabilmesi, böylelikle vatan savunmasını yerel olmaktan çıkarıp misak-i milli sınırlarına yayabilmesinde yatmaktaydı.

Milli mücadeleyi yürüten bu örgütlü yapıların İtalya veya Almanya'daki paramiliter-faşist örgütlerle aynı olduğunu iddia etmek de mümkün değildir. İlk olarak cumhuriyetin ilan edilmesinden önce işgale karşı silahlı direnişe katılan Müslüman halkın henüz *kurucu-lider kadro* ile aynı idealleri paylaştıkları söylenemez. Bir diğer nokta ise; İttihatçılık ile Kemalizm arasındaki devamlılık yadsınamayacak olsa da, milli mücadele döneminde ittihatçı kadroların örgütlediği direniş hareketini *kemalistlere* maletmenin yanlışlığıdır. Anadolu'da Mustafa Kemal önderliğindeki bağımsızlık hareketinin henüz erken 1920'li yıllardaki batılı kaynaklarda *kemalistische Bewegung* (Kemalist hareket) olarak tanımlandığını söylemiştik. Fakat bu tanımlama okunurken; *Kemalizm* ideolojisinin 1930'larda ortaya çıktığı, dolayısıyla milli mücadele ve erken cumhuriyet dönemi için kullanılan *kemalist hareket* veya *kemalistler* gibi nitelendirmeler ile dar anlamıyla Mustafa Kemal liderliğindeki direniş hareketinin kastedildiğin bir kez daha altı çizilmelidir.

Mondros ateşkes antlaşmasını takip eden işgal sürecinde emperyalist saldırı ve tehdit karşısında ittihatçıların örgütlediği silahlı direnişi ve kendini Erzurum ve Sivas kongrelerinden başka, daha birçok yerel kongrede gösteren, içinde birbirine muhalif grupları da barındıran sivil hareketliliği, faşistlerin iktidarı ele geçirme hedefine kitlenmiş paramiliter yapıdaki örgütlü hareketleriyle bir tutmak mümkün değildir. Ankara merkezli silahlı direniş bir yandan işgalci güçlere karşı vatan savunması yaparken diğer yandan İstanbul hükümetinin tahrikiyle çıkarılan ayaklanmaların bastırılmasıyla da uğraşmıştır.

Dolayısıyla milli mücadelenin anti-emperyalist niteliğinin yanı sıra, zaman zaman bir iç savaş niteliği kazandığı da görülmektedir.⁶⁴⁵

Bir diğer husus paramiliter faşist örgütlenmelerdeki gönüllülük esasıdır. Milli mücadeleye katılan fakat diğer yandan eşkıyalık faaliyetlerine de devam eden Çerkes Ethem liderliğindeki çete örgütlenmeleri yerine düzenli orduya geçilmek istendiğinde, uzun bir süredir cephelerde çarpışmaktan bitap düşmüş askerlerin orduya koşa koşa geleceklerini var saymak hayalci bir yaklaşım olurdu. Nitekim dünya savaşı devam ederken bile sayısı yüz binleri bulan asker kaçağından bahsedilmektedir.

Diğer yandan, batılı kaynaklardaki ifadesiyle *kemalist hareket*, İtalya ve Almanya'daki faşist örgütlenmelerden farklı olarak, orta sınıfa değil, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişi sağlayan askeri-bürokratik elite dayanmaktaydı. Ulusal hareketi yöneten kadronun üst kademesi yüksek rütbeli subaylardan oluşuyordu. Askeri-sivil bürokrasinin bu ağırlığı, 1920'de kurulan I. Meclis'te de kendini göstermekteydi. Meclisteki vekillerin %50'si, bakanların ise %60'ı devlet görevlisiydi. Milletvekillerinin ancak %19'u tarım, ticaret ve bankacılık sektöründen geliyordu. İşçiler ve nüfusun en büyük kısmını oluşturan köylüler ise ulusal hareketin yönetiminin tamamen dışında kalmışlardı.⁶⁴⁶

Az sonra *yeni Türkiye*'nin kaderini eline alacak olan Mustafa Kemal'in önderliğindeki hareket, henüz başlangıcından beri orta sınıfa dayanan bir kitle hareketi değildi. Dolayısıyla Kemalizm'in elitist bir ideoloji olması, ulusal hareketin sosyolojik niteliklerinin doğal bir sonucuuydu. Mustafa Kemal'in çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalarda, devamlı millet iradesine gönderme yaptığı, meşruiyetin millete

⁶⁴⁵ Timur, 28.

⁶⁴⁶ Ali Kazancıgil, "Anti-emperyalist bağımsızlık ideolojisi ve üçüncü dünya ulusçuluğu olarak kemalizm", *Kemalizm. Modern Türkiye'de siyasi düşünce*, Ed. Murat Gültekingil-Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 236.

dayandırılması gerektiğini savunduğu doğrudur. Ancak millet iradesine yönelik bu ilgi, teorik düzeyde kalmış ve erken cumhuriyet döneminde pratiğe yansımamıştı. Yani modernleştirici elit, “*halka rağmen halk için*” en iyisini yaptıklarını düşünüyorlardı.

Milli mücadelenin önder kadrosu ideolojik olarak, Osmanlı’da özellikle yüzyılın başından beri güçlenmeye başlayan ve İttihat ve Terakki’nin temel ideolojisi haline gelen Türk milliyetçiliği hareketinin etkisindeydi. Hatta bizzat hareketin önderi konumuna yükselen Mustafa Kemal, değişik geçmişleri, bağlantıları ve liderleri olan grup ve fraksiyonlardan oluşan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Türk milliyetçiliği fikirlerini açıkça savunan radikal kanadına mensuptu.⁶⁴⁷ Milli mücadelenin başarıyla sonuçlanmasından sonra, Mustafa Kemal’in bu ideolojik yönelimi kurulacak yeni devletin niteliği tartışmalarında kendini göstermeye başlayacaktı. Mustafa Kemal’in, çeşitli siyasal yönelimlerin olduğu milli mücadele sürecindeki diğer bir başarısı, amaçları kimi zaman birbirleriyle çelişen hareketleri temeli İslam olan bir çatı altında toplayabilmesinde ve tek bir hedefe yönlendirebilmesinde yatmaktaydı. Mustafa Kemal, bu doğrultuda kullanmak üzere 1920 yazında İslam tarihini incelemek için çok zaman harcamıştı. Halide Edip’e göre bu, Mustafa Kemal’in taktiklerinde biriydi: “*taktiklerinden biri, din tarihi bilgisiyle din adamlarını şaşırtmak ve etkilemektir.*”⁶⁴⁸ Nitekim Mustafa Kemal bu süreçteki konuşmalarında İslama sıkça atıf yapmıştır. Örneğin, 1920’deki meclis açılış konuşmasında yürütülen mücadelenin ortak paydasının İslam olduğunu vurguluyordu:

Binaenaleyh, muhafaza ve müdafaasıyle iştilal ettiğimiz millet bittabiî bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasırı islâmiyeden mürekkeptir. Bu mecmuayı teşkil eden her bir unusuru islâm, bizim kardeşimiz ve menafii tamamıyla müşterek olan vatandaşımızdır ve yine kabul ettiğimiz esasatın ilk satırlarında bu muhtelif anasırı islâmiye ki: Vatandaşlırlar, yekdiğerine karşı hürmeti müteakabile ile riayetkâr dırlar ve

⁶⁴⁷ Erik Jan Zürcher, *The unionist factor. The rôle of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement 1905 – 1926*, Brill, Leiden, 1984, s. 49–51.

⁶⁴⁸ Aktaran: Timur, 28.

yekdiğerinin her türlü hukukuna, ırki, içtimai, coğrafi hukukuna daima riayetkâr olduğunu tekrar ve teyid ettik ve cümlemiz bugün samimiyetle kabul ettik. Binaenaleyh, menafimiz müşterektir. Tahsiline azmettiğimiz vahdet, yalnız Türk, yalnız Çerkes değil, hepsinden memzuç bir unsuru islâmdır.⁶⁴⁹

Mustafa Kemal'in *geçici uzlaşma* sayesinde hareketine sağladığı destek, onu *milli sır* gibi sakladığı gerçek amacına yaklaştıran siyasi bir hamleden ibaretti. Dolayısıyla faşist hareketlerde görülen, genellikle orta sınıf ve küçük burjuvadan oluşan tek hedefe kitlenmiş *kitle desteği* ile ekonomisi tarıma dayanan ve henüz kapitalist düzene geçememiş Osmanlı Devleti'nde Mustafa Kemal'in önderliğindeki milliyetçi hareketin arkasındaki desteğin niteliği birbirinden farklıdır. İçsel ve dışal sebeplerden dolayı sanayileşmiş batı kapitalizmine özgü modern sınıflar, geleneksel tarım toplumuna sahip Osmanlı Devleti'nde henüz bulunmamaktaydı.⁶⁵⁰ Cumhuriyet Halk Fırkası ise, İttihat ve Terakki örgütlenmesi üzerine kurulan Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin devamı niteliğindedi ve parlamenter parti ile parlamento dışı parti tipi arasında kalan "*melez bir yapıya*" sahipti. Partinin asli önderleri, parlamento grubunda ve hatta hükümette yer almış olsalar da, partinin içinde bulunduğu atmosfer ile parti üyelerinin kontrolü dışında kalan yönetim kademesinin zihniyeti hesaba katıldığında, Cumhuriyet Halk Fırkası, NSDAP gibi bir *kitle partisi* olmaktan çok, bir *kadro partisi* görüntüsü vermekteydi.⁶⁵¹

İdeoloji ve iktidar ilişkisi açısından da iki hareket arasında temel farklılıklar gözlemek mümkündür. Herşeyden önce Nasyonal Sosyalizm, I. Dünya Savaşı sonrası Almanyası'nda, çok partili hayatı mümkün kılan Weimer Cumhuriyeti'nde, muhalefette ortaya çıkan bir ideoloji iken, Kemalizm savaş sonrasında tek partili rejime doğru evrilen

⁶⁴⁹ Mustafa Kemal, *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, 01.05.1920, s.165.

⁶⁵⁰ İdris Küçükömer, "Osmanlılarda kapitalist düzene neden geçilemedi", *Düzenin yabancılaşması. Batılaşma*, Bağlam, İstanbul, 2002, s. 29–52.

⁶⁵¹ Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasal muhalefet. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924–1925)*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 104–105.

otoriter bir siyasal sistemde, iktidar eliti tarafından oluşturulmuş bir ideolojydi. Nasyonal Sosyalizm'in iktidarına zemin hazırlayan sebepler ile Türkiye'de iktidarı bir ideoloji arayışına iten sebepler liberal sistemin 1929'daki krizinde yatmaktaydı.

Kemalizm 1920'lerin sonlarında yaşanan ekonomik buhrana bir çözüm arayışının sonucu olarak iktidar eliti tarafından tanımlanmış bir ideolojydi. Hitler ise başarısızlıkla sonuçlanan bir darbe girişiminden sonra demokratik yollarla iktidara gelmek için çaba harcamıştı. Marjinal ve küçük bir grup tarafından başlatılan bu hareket, savaştan liberal sistemin 1929'da yaşadığı krize kadar geçen sürede birçok başarısızlık yaşamıştı ve ancak 1932'deki seçim başarılarılarıyla demokrasiye ciddi bir siyasi alternatif olarak sivrilebilmişti. Fakat seçimlerde elde ettiği başarılarla rağmen yeterli oyu sağlayamayan NSDAP'yi iktidara taşıyan asıl faktör, Hitler'in din adamları, muhafazakârlar, reformistler, işçiler ve sanayiciler gibi toplumdaki farklı çıkar gruplarıyla sağladığı geçici uzlaşmaydı.

Fakat liderlerin sağladığı bu geçici uzlaşmalar iktidara gelmesinden hemen sonra anlamını yitirecek, her iki ülkede de muhalif siyasi örgütlerin yasaklandığı tek partili rejimler hüküm sürmeye başlayacaktı. Partiler, iktidara geldikten hemen sonra, rejimlerini ayakta tutacak ve devamlılığını sağlayacak kurumları oluşturma yoluna gitmişlerdi. Almanya ve Türkiye'de, liberal teolojinin bireyi ön plana çıkaran insan haklarına saygılı evrensel hukuk anlayışı yerine, güvenliği önceleyen siyasal yapıların devamlılığını sağlama misyonuna sahip bir adalet ve hukuk anlayışı egemen kılınmıştı. Almanya'daki rejim, kendi dünya görüşüne uygun kapsamlı bir hukuk sistemi oluşturmuş, Türkiye ise bu işi İtalya'dan aldığı ceza hukukuyla çözümlene yoluna gitmişti. Böylece rejimi tehdit edecek her türlü muhalif oluşum, hukuk dışı ve kanunsuz ilan edilebilirdi.

Tek parti rejimiyle yönetilen Almanya ve Türkiye'de, ancak *yapıcı* olmak koşuluyla parti içi muhalefete izin verildiği söyleniyordu. Fakat bu elbette gerçek bir

muhalefet anlamına gelmiyordu. Mustafa Kemal, kafasındaki çağdaş ulus-devlet projesini taviz vermeden hayata geçirebilmek için, yola muhalefetsiz devam etmek istiyordu. Şeyh Sait isyanı vesilesiyle kurulan “*Takri-i Sükûn düzeni*”, tek partili bir sisteme giden yolu açmıştı. Bu süreçte ayaklanmalar bastırılmış, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmış, sıkıyönetim ve istiklal mahkemeleri ile her türlü muhalefet tasfiye edilmiş, basın yola getirilmiş ve sonraki dönemlerde sıkça tekrarlanan bir ifadeyle, Türk inkılâbı hayata geçirilmişti.⁶⁵² Türkiye’de Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Fırka deneyimlerinin gösterdiği gibi, iktidar partisinin gücüne zarar vereceği düşünülen her hareket sert önlemlerle bastırılmıştı. Zaten bu sebeple Mustafa Kemal, parti içi muhalefetin bastırılması sürecinde Hitler’in SA’yı 1934’teki kanlı tasfiyesini anlayışla karşılamıştı.⁶⁵³

Dönemin gereklilikleri içinde Almanya’da da, Türkiye’de de komünistler, liberaller veya muhafazakârların, düşüncelerini herhangi bir siyasal oluşumda ifade etmelerinin yolu kapanmıştı. Nasyonal sosyalistlerin iktidara gelmesinden kısa süre sonra liberaller, komünistler, sosyal demokratlar, katolikler ve diğer muhalif gruplar ortadan kaldırılmıştı. Bundan sonra Almanya, insanların özel hayatlarının gizli servislerce takip edildiği, her türlü muhalefetin kolluk güçlerince ezildiği bir *polis devleti* haline dönüşecekti.

Nasyonal Sosyalizm’in iktidarında Alman devletinin *Nazileştirilme* süreci büyük oranda tamamlanmıştı. 7 Nisan 1933’te kabul edilen *Reichsstatthaltergesetz* (Devlet valilerine dair yasa) merkezden atanacak valilere (şimdilik Prusya dışında) yerel hükümetleri denetleme ve dağıtma, yargıçları atama gibi olağanüstü yetkiler vermişti. Bu yetkilere sahip valiler, daha önce federal meclislere tanınmış sorumlulukları, tamamen

⁶⁵² Tunçay, 134–155.

⁶⁵³ “Botschaftsrat Fabricius (Ankara) an das Auswärtige Amt: Der Gazi zu den Ereignissen in Deutschland”, *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945*, Nr. 59, 04.07.1934, Serie C: 1933-1937, Band III, I, (14 Juni bis 31 Oktober 1934), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1973.

üstlerine almış oluyorlardı. Devlet aygıtı, nasyonal sosyalistlerin elinde böylece parti ideolojisine göre yönetilir hale gelmişti. Parti-devlet ilişkisi göz önüne getirildiğinde yakın bir durum Türkiye için de sözkonusuydu. CHP kongrelerinde alınan kararlarla Türkiye aşama aşama tek parti devletine dönüşmüştü. Özellikle 1935'teki kongrede kabul edilen tüzükle parti örgütü ile devlet örgütünün birleştirilmesinin yolu açılmıştı. 18 Haziran 1936'da yayınlanan bir genelgede parti ile devletin artık resmen birleştiği açıklanmıştı. Bundan sonra CHP genel sekreteri içişleri bakanı, parti il meclis başkanları da buldukları ilin valisi olacaktı. Parti-devlet bütünleşmesinin son aşaması, 13 Şubat 1937'de parti ilkelerinin anayasaya girmesiyle sağlanmıştı. Parti ideolojisini temsil eden *6 Ok* böylece devletin temel ilkeleri haline gelmiş oluyordu. Henüz 9 Mayıs 1935'teki parti kurultayında Recep Peker Türkiye'nin, dünyanın ilk parti devleti olduğunu ilan ediyordu.⁶⁵⁴

Muhalefetin tasfiye edildiği ve devletin bütün kurumlarıyla kontrol edildiği bu tür rejimlerde *kültür*, ideolojik gerekliliklere göre yeniden şekillendiriliyordu. Faşist rejimlerin kontrolsüz özgüveni, asırlardır var olduğu ileri sürülürken, aynı zamanda *üretilen* bu faşist kültürden ileri geliyordu. Faşist hareketler, genelde *gençlik, görkemli bir geçmiş, disiplin veya birlik halindeki toplum...* gibi mitsel düşüncelere dayanan kendi homojen kültürlerini geliştiriyorlar, iktidara geldiklerinde ise doğmalar, mitler, ayinler ve semboller aracılığıyla adeta "*amatör bir din*"e dönüştürdükleri faşist kültürü toplumun geneline yaymaya çabalıyorlardı. Faşist kültürü içselleştirmiş kitleler böylece, sosyo-kültürel açıdan kapalı bir inançlılar topluluğu haline geliyordu. Bu kültürde yetişen bireyler, aynı şeyi düşünen, aynı olaylara aynı tepkileri veren, tek yürek gibi atan veya gerektiğinde sıkılmış bir yumruk gibi olabilmekle övünen sadık vatandaşlar oluyorlardı.

⁶⁵⁴ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923–1950)", *Türkiye Tarihi 4. Çağdaş Türkiye 1908–1980*, Cem Yayınevi, 2000, s. 154–157.

Tanımlanmış milli çıkarların dışında hareket eden veya düşünenler ise vatan hainiydi. Böylece bireylerin sistemden, sistemin de bireylerden beslendiği faşist kitle kültürü doğuruyordu.

Faşist partiler bu büyük dönüşüm sürecini eğitim ve medya gibi kurumlar aracılığıyla yürütüyorlardı. Goebbels'in başkanlığına bağlı Kültür odasının ve alt birimlerinin (literatür, basın, radyo-televizyon, tiyatro, müzik, güzel sanatlar ve film odaları) misyonu, halkı Nasyonal Sosyalizm'in değerleri yönünde eğitmek, bir nevi *deutsche Aufklärung* (Alman aydınlanması) yaratmaktı. Gelişmiş endüstrisine bağlı modern örgütlenme yapılarının bulunduğu Almanya'da Nasyonal Sosyalizm, Alman halkını modernliğin yıpratıcı yönlerine karşı korumak iddiası ve çabasıyla muhafazakâr bir görüntü sergiliyordu. Nasyonal Sosyalizm'in korumacı ve muhafazakar yönü, özellikle aile kurumunda ve kadına bakışta belirginleşiyordu. Aile yaşantısında, felsefede, sanatta, mimaride, sporda ve daha birçok alanda *Nazi ahlakı* yaratılmıştı.

Kültür politikası Türkiye Cumhuriyeti için öncelikli alanların en başında geliyordu. Sanat, din, tarih ve günlük yaşama dair geleneksel Osmanlı kültürünün özgün alanları, kemalist rejimde batı kültürünü temel alan ve zamanla kurumsallaşan radikal bir dönüşüme uğramıştı. Diğer bir deyişle Kemalizm kendi kültürünü yaratmıştı. *Kemalist ahlak*, pozitivist düşünceye sahip, seküler, milliyetçi, batı tarzı giyinen, opera ve klasik müzik dinleyen... modern vatandaşlar öngörüyordu. Nasyonal sosyalistlerin kendilerine, Alman halkını aydınlatmak gibi bir görev biçmeleri, halkı eğitilmesi gereken bir nesne olarak görmesi, eğitim seferberliği başlatan cumhuriyet kadrolarının halka bakışıyla paralellik göstermekteydi.

Türkiye'de de halkın eğitimi önemsenmekteydi. Cumhuriyetin genç öğretmenleri *cahil* halka okuma-yazma öğretmek, onları dini safsatalardan kurtarmak ve

böylece aydınlanmalarını sağlamak amacıyla ülkede pozitivist bir şiarla *Başöğretmen* tarafından başlatılan eğitim seferberliğinin baş aktörleriydi. Köy ve kentte yeni okulların yanı sıra Anadolu'nun kent ve kırsallarına halk evleri ve odaları kurulmaya başlanmıştı. Bu kurumlar eğitim-öğretimin yanı sıra hâkim ideolojinin yeni dünya anlayışını halka taşıyorlardı.

Kadınların toplumsal yaşamda öne çıkmaları ve eğitim görmeleri teşvik ediliyordu. Erken cumhuriyet döneminde hayata geçirilen; *Tevhidi Tedrisat Kanunu* (1924), *Kılık Kıyafet Kanunu* (1925), *Medeni Hukuk* (1926) gibi yasal düzenlemelerle, kadınların geleneksel-dinsel hiyerarşiyi aşarak, kamusal alanda erkeklerle eşit bir hukuki statüye kavuşmaları sağlanmıştı. Buna ek olarak, 1930'da Belediye Meclisi, 1934'te ise Millet Meclisi seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış, böylece kadınlar siyasal alanda da söz sahibi olmuşlardı. Fakat bu gelişmelere rağmen, özellikle 1980 sonrası genç kuşak feministler, kemalist modernleşme projesini, “*seçilmiş kadınlara biçilmiş roller*” verdiği gerekçesiyle eleştiriyorlardı. Diğer bir deyişle ancak Atatürk tarafından *kurtarılmış* kadınlar, sınırları kemalist modernleşme projesi tarafından çizilmiş kamusal beklentileri yerine getirmek üzere vitrinde tutuluyorlardı.⁶⁵⁵ Kadınların özgür eylemleri, halkı temsil ettiğine inanılan devletin yüksek çıkarlarıyla çeliştiğinde ise hemen engelleniyordu. Örneğin Nazi tehdidine karşı dünyanın çeşitli yerlerindeki feministlerle işbirliği içinde 1935'te bir bildiri yayınlayan *Türk Kadınlar Birliği*'nin bu hareketi hükümetin tepkisini çekmiş, bu olaydan hemen sonra cumhuriyetin kadınlara bütün haklarını verdiği, dolayısıyla kadınların örgütlenmesine gerek kalmadığı düşüncesiyle aynı yıl *Türk Kadınlar Birliği* kapatılmıştı.⁶⁵⁶

⁶⁵⁵ Yeşim Arat, “Türkiye’de modernleşme projesi ve kadınlar”, *Türkiye’de modernleşme ve ulusal kimlik*, Ed. Sibel Bozdoğan–Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.82–89.

⁶⁵⁶ Arat, 90.

İktidar, her alanda birliği sağlamakta kararlıydı. *Birlik* görüntüsünü bozan bir diğer unsur ise din idi. Din 1789 esprisinden kaynaklanan bütün yenilikçi ve devrimci rejimlerde devlet tarafından kontrol edilmesi gereken bir unsurdur. Örneğin, Nazi rejimi arifesinde yaklaşık 65 milyonluk Alman nüfusunun %62,7'si Protestan, %32,4'ü Katolik, %0,8 Yahudi, yaklaşık %4'ü ise herhangi bir dine mensup olmayan insanlardan oluşmaktaydı.⁶⁵⁷ Almanya'da Weimer anayasasının yürürlüğe girmesiyle beraber devlet, farklı mezhepteki kiliseler karşısında tarafsız bir tutum takınmıştı. Fakat bu durum devlet ile kiliseler arasında radikal bir kopuş anlamına gelmiyor, aksine yeni anayasa ile kiliselerin bağımsızlığı, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alınmış oluyordu. Bu yeni durum, geleneksel Alman siyasetinde merkezi bir konuma sahip olagelmış Protestan kilisesininin aleyhine, papalığın politikalarına taraftar olduğu için Prusya siyasetinden izole edilegelmiş Katolik kilisesinin ise lehine bir gelişmeydi.⁶⁵⁸ Nasyonal sosyalistlerin iktidara gelmesi ile beraber din ve devlet ilişkisi de değişmeğe başlamıştı. Diğer bütün alanlarda olduğu gibi kiliseler ile Nazi rejimi arasındaki ilişkiyi düzenleyen mihenk taşı, yine Nasyonal Sosyalizm'in dünya görüşü olacaktı.⁶⁵⁹

Türkiye'de din konusunda 1789 Fransız İhtilali fikirlerinden ve uygulamalarından esinlenildiği görülmekteydi. Bazı dini kurumlar gelişmenin engeli olarak görülüyordu. Örneğin, Cumhuriyetçi yazar A. Şükrü Esmer, Nazi rejiminin din ile mücadelesinin amacını, "*Nazi devleti ile Alman yurttaşı arasına girmek isteyen kurumları kaldırmak*" sözleriyle özetliyordu. Esmer'e göre "*devrim, genişliği kadar derinleşmeli*" idi. Ulusal bir devrimin sürdüğu Almanya gibi ülkelerde toplumun, eğer dış görünüşü kadar özü de beklenen yönde değiştirilemez ise, devrim başarıyla sonuçlanmış olmazdı: "*Bir*

⁶⁵⁷ Christoph Kösters, "Christliche Kirchen und nationalsozialistische Diktatur", *Das Dritte Reich. Eine Einführung*, Hg. Dietmar Süß, Pantheon Verlag, München, 2008, s. 121.

⁶⁵⁸ Kösters, 122–123.

⁶⁵⁹ Kösters, 126.

ulusun dıştan görünüşü değil, bütün benliğini değiştirmek amacını güden inkılâp başarılıymış sayılamazdı.” Bunun için “*Almanyanın yüzü kadar da özü değişmeli*” idi. *Toplumun özü*’nden kasıt ise, insanların inanç dünyasıydı. Esmer, Nazi rejimi’nin Almanya’da başlıca iki büyük mezhep olan Protestanlık ve Katolikliğe karşı başlattığı mücadeleyi bu çerçevede değerlendiriyordu.⁶⁶⁰

Nazi rejiminin dinsel kurumlarla girdiği iktidar mücadelesini, “*ulusal devrimin gereği*” olarak nitelendiren Esmer’in bakış açısı, aslında yakın dönemlerde kemalist hareketin dinsel gruplar ve kurumlarla zorlu mücadelesine sahne olan yeni Türkiye’deki iktidar elitinin dine bakışını da yansıtmaktaydı. Türk inkılâbının başlangıcından itibaren, merkezi iktidara alternatif bir güç odağı olacağı düşünüldüğünden, başta halifelik olmak üzere daha birçok geleneksel-dinsel kurum kaldırılmış, din alanında yeni düzenlemelere gidilmişti. Fakat bazı dinsel kurumların ilga edilmesi ve laikliğin Kemalizm’in 6 okundan biri haline gelmesi pratikte din ile devlet işlerinin tamamıyla birbirinden ayrılması sonucunu doğurmamıştı. Aksine, şeyhülislamlık kurumu yerine tesis edilen diyanet işleri başkanlığı gibi cumhuriyete özgü yeni kurumlarla din, sıkı bir devlet kontrolü altına girmiş oluyordu.

Yaşamın her alanını kapsayan kültürel dönüşüme ve eğitim seferberliğine rağmen yeni bir toplum ve gelecek hedefleyen bu tür rejimlerin önünde, aşılması zor bir engel daha vardı. Kurucu kadroların ve ideoloji oluşturucularının kafasını belkide en çok meşgul eden bu sorun, toplumda var olan sınıfsal çelişkilerdi. Marksist ve Leninist komünislerin sınıf meselesine yaklaşımları belliydi. Faşistler ise bir yandan, sınıf çelişkilerini sömürdüklerine inandıkları komünistleri yok etmek için amansız bir mücadeleye girerken, diğer yandan (özellikle gelişmiş sanayi toplumlarında) büyük bir güç

⁶⁶⁰ A. Şükrü Esmer, “Nazi devriminin yeni saldırısı”, *Tan*, 06.08.1935.

olan işçileri yanlarında tutabilecekleri bir formüle ihtiyaç duyuyorlardı. Bu formül, devletin ekonomiye müdahale ettiği ve sendikal özgürlüklerin baskı altına alındığı korporatizme dayanan iktisat sistemiydi. Bu sistemde halkın en geniş kesimi olan işçiler ile çiftçilerden, birlik idealine sarılmaları, kendilerinden çok ülkeleri için çalışmalılarını isteniyordu. Toplumda her birey dönen büyük çarkın birer parçası olarak kendinden çok, bütünlüğe hizmet etmeliydi. Sosyalist sistemden mülhem kalkınma planlarıyla devlet, ekonomide aktif rol oynuyor, fakat mülkiyet hakkına ve toplumsal sınıflara müdahale etmiyordu. Fakat korporatist sistem ne Almanya ve Türkiye’de, ne de bu sistemin daha etkili olduğu İspanya, Portekiz ve hatta Mussolini İtalya’sında tam anlamıyla uygulanmamıştı.⁶⁶¹

Savaş yenilgisinden sonra dayatılan antlaşmalarla tehlikeye giren bağımsızlığın korunması ve güçlendirilmesi Türkiye’de olduğu gibi Almanya’da da işçilerin hak ve çıkarlarından çok daha önemli tutuluyordu. Almanya’da nasyonal sosyalistlerin iktidarında yaşanan *ekonomik mucize* ve insanların yaşamında meydana gelen görece düzelme, büyük oranda işçi ve çiftçilerin işgücü sömürsüne dayanıyordu. Nasyonal sosyalistlerin, maddi konum ile toplumsal statü arasındaki bağlantıyı koparmaya yönelik propaganda faaliyetinin yanı sıra Alman gizli servisinin baskısı, işçilerin, sömürüye sessiz kalmalarını sağlayan iki önemli faktördü.⁶⁶² Bunun yanı sıra işten atılma korkusu da Alman işçisinin sessizliğinde büyük rol oynamıştı. Almanya’da kurulan; *Deutsche Arbeitsfront* (Alman iş cephesi) veya *Kraft durch Freude* (sevinçle gelen güç) gibi nasyonal sosyalist örgütler

⁶⁶¹ Aykut Kansu, 2004, “Türkiye’de korporatist düşünce ve korporatizm uygulamaları” Ed. Murat Gültekinil und Tanıl Bora, *Kemalizm. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 261.

⁶⁶² Norbert Frei, *Der Führerstaat. Nationalsozialistische Herrschaft 1933 bis 1945*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München , 1987, s.96.

işçilerin, *halk birliği* gibi manevi değerlere olan inancını güçlendirmek için her fırsatı değerlendiriyorlardı.⁶⁶³

Nazi rejiminin burjuva sınıfıyla ilişkisi -her ne kadar iş adamlarında büyük bir hayal kırıklığı yaratsa da- işçilerle olduğundan daha sorunsuzdu. Nazi rejimi en azından, özel mülkiyet düşmanı komünist tehlikeyi bertaraf etmişti. Her ne kadar, üretim ve pazarlama devletin sıkı kontrolü altındaysa da, Alman sanayiciler Weimer dönemine kıyasla daha çok kâr eder hale gelmişlerdi.⁶⁶⁴ Hatta yönetimde etkili konumlara dahi yükselbiliyorlardı. Göring'in başkanı olduğu 4 yıllık kalkınma planı organizasyonunda, özel sektörden çok sayıda yönetici, ordu subaylarıyla beraber önemli konumlara getirilmişti.⁶⁶⁵ Fakat buna rağmen, işçiler, çiftçiler, küçük ve orta ölçekli esnaf gibi sanayiciler de, Alman savaş endüstrisinin birer parçası haline gelmekten kurtulamamışlardı. *Wehrwirtschaft* (Alman savaş ekonomisi) ekonominin her alanını devletin kontrolü altında tutuyordu. Dolayısıyla Almanya'da çıkarları birbiriyle çelişen sınıflar arasındaki uyum Peker'in de ifadesiyle ancak *sözde* sağlanmıştı:

Bir yanda... eski muharipler, imparatorluk tarftarları, prensler, büyük sanayi erbabı, büyük tüccarlar, tam manasıyla ekonomide liberal zihniyette olan insanlar, kapitalistler ve bu sıfatları ile en dar sosyalist telakkilere uymayacak tipte yığınlar... bütün bunlar nasyonal sosyalist devletin içinde kaynamış gösterilmekle beraber, bu tertip içerisinde mahiyetlerini muhafaza ediyorlar.⁶⁶⁶

Türkiye'de henüz 1920'li yıllarda korporatizmden esinlenen, liberalizmin bireyselciliğine ve emperyalizme karşı giderek güçlenen entelektüel bir cephe bulunuyordu. Ziya Gökalp yazılarında, ulusal kültür ekseninde temellendirdiği özgün bir

⁶⁶³ Shirer, 342–355.

⁶⁶⁴ Shirer, 339–341.

⁶⁶⁵ Frei, 91.

⁶⁶⁶ Recep Peker, *İnkılâp dersleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 81–82.

korporatif örgütlenmenin ana hatlarını sistematize etmeye çalışmıştı.⁶⁶⁷ Muhittin Birgen ve Mahmut Esat Bozkurt gibi önde gelen politik entelektüeller, Türkiye’de batı emperyalizmine karşı yürütülen mücadelenin korporatist metodlara dayanması gerektiğini savunan yazı dizileri kaleme almışlardı.⁶⁶⁸ Diğer alanlarda olduğu gibi, ekonominin de milli egemenliğe dâhil edilmesi gerektiği görüşü erken cumhuriyet döneminde oldukça yaygındı ve önemli ölçüde uygulama sahası bulmuştu. Burjuva sınıfının olmadığı, cılız bir sanayiye sahip Türkiye’de, henüz 20’li yıllarda, alkol, tütün, şeker, kibrit ve çakmak ürünlerinde tekelleşmenin önünü açan adımlar atılmış, liman işletmeleri ve deniz taşımacılığı sektörlerinde özel teşebbüsün alanı daraltılmıştı. Ticaret ve Sanayi Odaları kanunu (22 Nisan 1925) ve nizamnâmesi (27 Eylül 1925), bütün ticaret ve sanayi odalarının özerkliklerine son vermiş, bu odaları devlete bağlamıştı. Türkiye’de iktisadî hayatın üzerindeki siyasal denetimi arttırmak üzere 25 Haziran 1927’de çıkarılan bir yasayla “*Âli İktisat Meclisi*” kurulmuştu. Bu meclisin görevi dünyada ve Türkiye’de uygulanan iktisat politikalarını takip etmek ve hükümete görüş bildirmektir. Özellikle İstanbul’daki iş çevrelerinin tepkisiyle karşılaşan bu meclis pek bir varlık göstermeden 1935 yılında lağvedildi. Fakat devletin ekonomiyi denetleme çabası sona ermemişti. Hatta ekonomiye devlet müdahalesini, İngiltere gibi liberal ülkelerde bile tartışmaya açan 1929’daki dünya buhranından sonra, birçok ülkede olduğu gibi, iktisadi önceliği kendi kendine yetebilmek olan Türkiye’de korporatist hevesler daha da canlanmıştı. Gelişmiş sanayi ülkesi olan Almanya’dan farklı olarak, özel sektör kuruluşlarının ve sermaye birikiminin yetersiz olduğu alanlarda devletin öncü rol oynaması düşüncesi ağırlık kazanmıştı. Bu yüzden devlet; bankacılık, tarım, sanayi gibi ekonomik hayata dair birçok

⁶⁶⁷ Taha Parla, *Ziya Gökalp, kemalizm ve Türkiye’de korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 121–132.

⁶⁶⁸ Kansu, 258.

sektörde faaliyet göstermeye başlamıştı. 1930'ların başında kurulan *Toprak Mahsülleri Ofisi*, *Sümerbak* ve *Etibank* gibi kurumlarla devlet; sanayi, tarım ve madencilikte tek söz sahibi olmuştu. İlk defa Sovyetler Birliği'nde (1928-1932) hayata geçen beş yıllık (Almanya'da dört yıllık) kalkınma planlarıyla, tarım ve sanayide üretimin ne kadar yapılacağı, hangi koşullarda ne kadara satılacağı devlet tarafından belirlenir hale gelmişti.⁶⁶⁹ İdeolojik sebeplerle değil, pratik gerekliliklerle devletçi olduğunu savunan Sadri Etem, 1930'da yazdığı makalesinde Türkiye'nin yaklaşık 14 milyonluk nüfusunun %79'unun köylerde yaşadığını, ancak 250.000'inin sanayi işçisi olduğunu yazıyordu.⁶⁷⁰

1940'lı yıllara sarkan korporatist politikalar, amaçlananın aksine, Türkiye'nin istenilen düzeyde sanayileşmesiyle sonuçlanmamış, hatta belli sektörlerde eskisine oranla küçülme yaşanmıştı.⁶⁷¹ Dolayısıyla gelişmiş sanayi toplumlarında görülen *Klassengesellschaft* (sınıflı toplum), köylülüğün halen çok yüksek oranda olduğu Türkiye'de Almanya ile kıyaslanamayacak düzeydeydi. Fakat buna rağmen Cumhuriyet kadroları toplumun birliğini bozacağından endişe ettikleri sınıflar arası çatışmayı, yine teorik düzeyde Türkiye toplumunun “*imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle*” olduğu kabulüyle aşmaya veya kamufle etmeye çalışmışlardı. Recep Peker'in Almanya örneğini göstermelik olmakla eleştirdiği sınıflararası kaynaşma olgusu, 1931 CHF programında açıkça öngörülüyordu:

Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve içtimaî hayat için iş bölümü itibarile muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek esas presiplerimizdendir. A) Küçük çiftçiler, B) Küçük sanayi erbabı ve esnaf, C) Amele ve işçi, Ç) Serbest meslek erbabı, D) Sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar, türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bnların herbirinin çalışması, diğerinin ve umumî camianın hayat ve saadeti için zarurîdir. Fırkamızın bu

⁶⁶⁹ Kansu, 261–265.

⁶⁷⁰ Sadri Etem, “Niçin devletçiyiz?”, *Vakit*, 21.09.1930.

⁶⁷¹ Kansu, 265.

prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimaî intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesile mütenasip olur.⁶⁷²

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere, milli birlik vurgusunun en üst düzeyde olduğu 30’lu yıllarda, iktidardan bağımsız bir sendikal hareketin oluşumu engellenmiş, milliyetçiliğin toplumsallaştırılmasında sosyolojik birer aktör olarak algılanan işçiler ve işçi örgütleri de *milliyetçileştirilmeye* çalışılmıştı.⁶⁷³

Kültürel alanda homojenliği sağlanmış bir toplumun yaratılmasına yönelik politikalar, otoriteryen ve faşizan ideolojilerin inşa ettiği *bizin* dışında kalan herkesi ötekileştiriyordu. Bu süreç, bir asırdır milliyetçiliğin çok güçlü olduğu ve etno-linguistik açıdan Türkiye kadar çok parçalı olmayan Almanya’da; isteseler de toplumsal yapıda erime şansları bulunmayan Yahudi, çingene, sakat ve eşcinsel insanların ayrıştırılması, dışlanması ve hatta yok edilmesiyle sonuçlanmıştı. Dolayısıyla ırkçı Nazi Almanyası, modernleşme projesine direnmedikleri sürece insanlara kültürel potada erime şansının tanındığı kemalist Türkiye’den belirgin bir şekilde ayrılıyordu. Ne var ki, Avrupa’da yükselişe geçen ırkçılığa paralel olarak, 30’ların Türkiye’sinde de ırkçılığın iktidar uygulamalarına sızma girişimleri gözlemlenebilmiş ve belli oranlarda devlet politikalarına da yansımıştı.⁶⁷⁴ Türk ulusal kimliğinin Kemalist inşasının ideolojik temellerini üç döneme ayıran Ahmet Yıldız’a göre 1929-1938 arası, ulusal türdeşliğin Türk etnisitesi temelinde tanımlandığı sürece denk düşmektedir. “*Türk Kemalist kimliğinin inşa sürecinde üçüncü safhayı (1929–1938), ulusal topluluğu etniklik ekseninde tanımlayan ve ortak köken duygusunu temel alan ırk-î-soya dayalı motiflerin, Cumhuriyetçi tanıma eklemlenmesi*

⁶⁷² Cumhuriyet Halk Fırkası Programı, 1931, s. 13–15.

⁶⁷³ Yüksel Akkaya, “Korporatizmden sendikal ideolojiye, milliyetçilik ve işçi sınıfı”, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce. Milliyetçilik*, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.830.

⁶⁷⁴ Emre Arslan, “Türkiye’de ırkçılık”, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce. Milliyetçilik*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 410–412.

çabaları oluşturmuştur.”⁶⁷⁵

Fakat bu durum, Kemalizm’in, sosyal bilimlerde kullanılan terminolojiye karşılık gelecek şekilde *rasist - ırkçı* bir ideoloji olduğunu ileri sürmeye yeterli değildir. Örneğin Nasyonal Sosyalizm’de kan itibariyle Alman olmak, partiye girmenin önkoşuluydu. Hatta üyeliğe başvuranlardan, birkaç kuşak öncesine varıncaya kadar kanlarının saflığını ispatlamaları isteniyordu. Nasyonal Sosyalizm’in kana bağlı biyolojik ırkçılığı, gerçekçi ve uygulanabilir olmadığı gerekçesiyle Türk basınında sık sık eleştirilmiş, ırkçı politikaların sebep olduğu bir takım olaylar zaman zaman, mizah⁶⁷⁶ veya şaşkınlık konusu olmuştur:

Güney Almanyanın bir şehrinde hücum kıtalarından birinin şefi bir otomobil kazasına uğramıştır. Aldığı yaralar o kadar ağırdır ki, ırk düşünceleri göz önünde tutulmadı ve yaralı kaza yerine en yakın olan bir yahudi hastahanesine götürüldü. Hastahane, doktorlar hastaya derhal kan verilmesi lüzumunu gördüler. Bir yahudi kan verici yaralıya kanından vermiye razı oldu ve bu suretle de onun hayatını kurtardı. Fakat hadisenin az kalsın çok garip sonuçları olacaktı. Mahallin nasyonal sosyalist partisi disiplin kurulu kazaya uğrıyanı özel bir komisyona verdi. Ve bu komisyona “aşağı” ırktan birinin kanını alan bir almanın partide üye kalıp kalamıyacağına tetkikine memur edildi. Güç bir mevkide kalan komisyon az kalsın şefi patriden çıkaracaktı fakat tam bu sırada komisyon üyelerinden biri bir uzlaşıcı özge ileri sürdü. Kanının sürmüş olan yahudinin eski bir savaşçı olduğu ve harpta birçok madalyalar almış olduğu tesbit edildi, onun verdiği kanın bu yüzden bir almanı lekeliyemeyeceğine karar verildi. Ve kazaya uğrıyan almanın “üsnomal hadiseler yüzünden gene saf kan bir aryen kaldığına” hükmetti.⁶⁷⁷

⁶⁷⁵ Ahmet Yıldız, *Ne mutlu türküm diyebilene, Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 17. Yıldız çalışmasında “ırkî” ve “ırkçılık” arasındaki ayrımı vurgular. Buna göre “ırkî” terimi sosyo-kültürel değerleri tanımlarken, “ırk” biyolojik aidiyeti temsil eder: Yıldız, 18-19. İrkçılığın, Türk siyasetinde konjonktürel bir “normdan sapma” değil, aksine henüz 1920’lerde cumhuriyetçi ideolojinin temel karakteri olduğuna dair bir yaklaşım için bkz: Nazan Maksudyan, *Türklüğü ölçmek. Bilimkurgusal antropoloji ve Türk milliyetçiliğinin ırkçı çehresi 1925-1939*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

⁶⁷⁶ “Hitleri nerede arıyor?”, *Milliyet*, 04.08.1933.

⁶⁷⁷ “Alman damarlarına giren yahudi kanı”, *Ulus*, 26.04.1935.

Fakat biyolojik ırkçılık, her ne kadar zaman zaman söylem ve uygulamalara yansımış olsa da, ne ulusal direnişteki örgütlenmelerde ne de Tek parti rejiminde Almanya'ya ile kıyaslanabilir boyutlarda değildi. Kemalizm, Nasyonal Sosyalizm gibi ırkçı bir ideoloji olmaktan çok, dil ve din öğelerini de içeren, 1930'larda etnik milliyetçiliğe meyleden bir ideolojidi. Türk etnisitesine dayalı kimlik politikaları, her ne kadar gayrı Müslümleri, Kürtleri veya Alevileri olumsuz etkilemiş olsa da – örneğin Agop Dilaçar veya Moiz Kohen (Tekin Alp) gibi- kan itibariyle Türk olmayanların kemalist elit içinde yer almalarına engel olmamıştı.

Kemalizm, farklı dil-din veya etnisiteye sahip insanlara Türk ulusal kimliğinin içinde erime şansı tanıyordu. Bu unsur Kemalizm'i, insanları biyolojik özelliklerine göre sınıflandırarak toplumdan ayıklayan Nasyonal Sosyalizm'den ayıran en temel özelliklerden biridir. Türkiye'de Nasyonal Sosyalizm'in ırkçılığıyla karşılaştırılabilecek bir ideolojiden bahsedilecekse bu Kemalizm değil, Türklerin birliğini ve safkan Türk soyundan gelenlere üstünlük tanınmasını savunan *Türkçülük* akımıydı.⁶⁷⁸ Fakat bu akıma mensup insanlar dahi Nasyonal Sosyalizm'den etkilendiklerini kabul etmiyorlardı. Türkçülük akımının öncülerinden Reha Oğuz Türkkân gibi,⁶⁷⁹ Nihal Atsız da Alman ırkçılığının etkisini reddediyordu: “*Bizim ırkçılığımızı da Alman yardakçısı olduğumuza tanık diye gösteriyorlar... Alman ırkçılığı yalnız Yahudilere karşıdır... Bizim ırkçılığımız ise bütün milletlere karşıdır.*”⁶⁸⁰

Dünya konjonktürünün Almanya'nın savaşta yenilmesiyle beraber değiştiği 40'lı yıllarda ise ırkçı söylemdeki devlet himayesi gerilemeye başlayacak ve 30'larda

⁶⁷⁸ Özdoğan, 14.

⁶⁷⁹ Özdoğan, 231.

⁶⁸⁰ Aktaran: Arslan, 415.

yükselişe geçen ırkçı paradigma hızla gözden düşecekti.⁶⁸¹ Dolayısıyla kemalist elitin zaman zaman ırkçılığı çağrıştıran, etnik milliyetçiliğe dayalı politikalara yönelebilmiş olmasının temel sebeplerinden biri Almanya'daki gibi emperyal hevesler değil, *yeni Türkiye*'nin birkaç yüzyıldır gelişmiş sanayi ülkelerinin başını çektiği ulus-devletler kervanına -*verspätet* (gecikmeli) de olsa- katılmasını sağlamaktı. Zira *tek* bir kimliğe sahip toplumun sağlanması, aynı zamanda böylesi bir ulus devletin gerekliliklerinden biri olarak görülmekteydi.

Ulus-devleti oluşturan bireylerin türdeşliğini sağlama gereksinimi, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlar açısından yaşamsal öneme sahipti. Bundan dolayı kültürel öğeler iktidar elitinin elinde türdeşliği sağlamanın araçlarına dönüşecekti. Burada tarih bilimine önemli bir görev düşüyordu. Pozitif bilimlere ve ilerlemeye dair önkabulün, Avrupa'da iki savaş arası yükselişe geçen milliyetçi-ırkçı dalgayla örtüşmesi, Türk tarih tezinin doğuşundaki ihtiyacı ve motivasyonu açıklamaktadır. Afet İnan, 1927'de Türkiye'ye dönüşünde devam ettiği İstanbul'daki Notre Dame de Sion Fransız kız lisesinde katıldığı bazı derslerde okutulan kitaplarda, "*milli hislerini kırıcı cümleler*"den bahsetmektedir:

Bütün derslerden çok fayda sağlıyordum. Fakat bazı ders kitaplarında milli hislerimi kırıcı cümleler vardı ve bunları öğrenmek istemiyordum. ... Bir kitapta Türklerin sarı ırktan ikinci derecede (*secondaire*) ve *barbar* bir kabim olduğu yazılı idi. Aynı zamanda resimler de vermiş ve bizlerin tipine hiç benzemeyen kişiler Türk olarak tanıtılmak istenmişti.⁶⁸²

Afet İnan, Türklerin aşağı ırktan gösteren bu tarz kitapları Atatürk'e göstermiş ve duyduğu rahatsızlığı aktarmıştı. Atatürk'ün cevabı ise, daha sonra Türk Tarih Tezi'yle sonuçlanacak çalışmalara kapı açacaktı: "*Hayır böyle olamaz. Bunların üzerinde meşgul*

⁶⁸¹ Suavi Aydın, "Cumhuriyet'in ideolojik şekillenmesinde antropolojinin rolü. Irkçı paradigmanın yükselişi ve düşüşü", *Kemalizm. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Ed. Murat Gültekingil und Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 365.

⁶⁸² A. Afetinan, *Atatürk'ten mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981, s. 9.

olalım.”⁶⁸³ Kısa süre sonra Afetinan’ın değişiyle “geniş bir tarih araştırmaları devri” böylece başlamış oluyordu. Bu çalışmaların temel amacı Türkleri hor gören Avrupa merkezli tarih görüşünü rtmektir. Bu amaçla başlatılan çalışmalarda batılı kaynaklarda yer alan darwinist tez rededilmiyor, sadece Türklerin de ırk hiyerarşisinde st düzeylerde yer aldığı ıspatlanmaya çalışılıyordu. Resmi tarih tezinin temel savı, Anadolu’nun kadim bir Türk yurdu olduğuydu. Türklerin; Yunan, Roma, Bizans etkileriyle yozlaşmış Avrupa halklarına medeniyeti kan yoluyla taşıdığı iddia ediliyordu. Bir diğer önemli husus Türklerin ırkı meselesiydi. *Homo Alpinus* (Alp insanı) sınıfına dahil olan Türkler, sanıldığının aksine dolikosefal değil brakisefal kafatasına sahipti. Bu iddiaları destekleyenler kendilerine Türk basınında da rahatlıkla yer bulabiliyorlardı.⁶⁸⁴ Atatürk’ün manevi kızı Afet İnan’ın 64.000 insanın vücut ve kafatası ölçümlerine dayanan doktora tezi de bu amaca yönelikti.⁶⁸⁵ Bu tezin olgunlaşması ve uluslar arası ortamda kabul görmesi için çaba harcanıyordu. Bununla ilgili gerçekleştirilen dil ve tarih kongrelerinin, sempozyumların, basın ve yayın faaliyetinin amacı bu yönde ydi.⁶⁸⁶ Filoloji, tarih, antropoloji veya arkeoloji, Anadolu halkının biyolojik açıdan Türk olduğunu kanıtlamak üzere faaliyet gösteriyordu.

Bütün bu çalışmalardaki amaç, devletin homojenliğini sağlamak yolunda engel gibi duran Anadolu’nun parçalı etno-linguistik yapısını, en azından teorik düzeyde aşmaktı. Asıl önemli olan, ne olunduğu değil, ne olunmak istendiğiydi. Bir yandan unutulmuş veya henüz bilinmediği varsayılan tarihsel ve arkeolojik gerçekler gün yüzüne

⁶⁸³ Afetinan, 10.

⁶⁸⁴ “Türkler alp adamı denilen insanlardandır”, *Vakit*, 12.10.1932.

⁶⁸⁵ Afet İnan, *L’Anatolie, le pays de la “race” turque: recherches sur les caractères anthropologiques des populations de la Turquie, enquête sur 64.000 individus*, Genfersee, Gerorg, 1941. Tez türkçeye çevirilmiştir: *Türkiye halkının antropolojik karakteri ve Türkiye tarihi: Türk ırkının vatani Anadolu– 64.000 kişi üzerinde anket*, TTK Basımevi, Ankara, 1947.

⁶⁸⁶ Soner Çağaptay, Otuzlarda Türk milliyetçiliğinde ırk, dil ve etnisite, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce. Milliyetçilik*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 4. Cilt, İletifim, İstanbul, s. 245–261.

çıkarılıyor, diyer yandan da bu “*unutulmuş gerçeklere*” uygun siyasal ve kültürel düzenlemeler hayata geçiriliyordu.

Kültürel düzenlemelerden bir diğeri dil devrimiydi. Tarih alanında yapılan çalışmalardan farklı olarak kullanırlılığından dolayı dil, insanları yakından ilgilendiriyordu. 1928’de Arap alfabesinin yerine Latin alfabesi kullanılmaya başlanması bu yönde atılan dev bir adımdı. 1932’de kurulan Türk Dil Kurumu Türkçenin özüne kavuşması için çabalar sarf edecekti. Bu dönemde Türkçenin, Osmanlı geçmişini çağrıştıracak sözcüklerden arındırılması çalışmaları yoğunluk kazandı. Arapça, Farsça, Rumca veya Ermenice kökenli sözcükler dilden tasfiye ediliyordu. Bunların yerine öz Türkçe veya batı kaynaklı dillerden sözcükler kullanılmaya başlanmıştı.⁶⁸⁷ Dil, aynı zamanda toplumsal türdeşliğin en önemli ögesi idi. Türkçeyi tüm dillerin atası ilan eden “*Güneş-dil teorisi*” bu kurumun en ses getiren etkinliği oldu. Yerleşim yerlerine yeni adların verilmesi de bu sürecin gereklerinden biri olarak görülüyordu. Bu sebeple birçok yerleşim yerinin adı değiştirildi.⁶⁸⁸ Başkentin İstanbul’dan küçük bir Anadolu kasabası olan Ankara’ya taşınması da Osmanlı geçmişiyle hesaplaşmanın bir diğeri adımıydı. Bu değişiklik aynı zamanda genç Cumhuriyet’e temiz bir sayfa açma ve yeni bir başlangıç yapma fırsatı sunuyordu. Ankara mimarisinin bir Avrupa kenti görünümüne kavuşmasıyla modernizm projesi en somut ifadesini bulmuş olacaktı.⁶⁸⁹

Antropoloji, arkeoloji, filoloji veya tarih alanlarında yürütülen ve ırkçılığa yorulabilecek çalışmaların artmasındaki itici güç, geçmişi ve geleceği ile insan malzemesini ulus-devlete uygun halde yeniden tanımlamaktı. Cumhuriyetin kurucu

⁶⁸⁷ Hüseyin Sadoğlu, *Türkiye’de ulusçuluk ve dil politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.200–202.

⁶⁸⁸ Türkiye’de adı değişen yerleşim yerleriyle ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz: Sevan Nişanyan, *Adını unutan ülke*, Everest Yayınları, İstanbul, 2010.

⁶⁸⁹ Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve ulusun inşası. Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde mimari kültür*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul, 2008.

kadroları, muassır medeniyete egemen olan bilimsel ve ideolojik görüşleri ülkeye transfer etmek yoluyla, dünyayı ırk hiyerarşisine göre kategorize eden batı uygarlığı tarafından bu alanda kabul görececeklerini umuyorlardı.

Toplumun sosyolojik altyapsını batılı tarzda, modern bir ulus-devlete uygun hale getirmek ise işin teorik boyutundan çok daha zorlu bir işti. Çünkü iktidardakiler, Anadolu'nun çok etnili-mezhepli-dilli yapısının gayet iyi farkındaydılar ve bu kültürel çokluğu ulus-devletin homojen kimliğinin önünde bir engel olarak algılıyorlardı. Her ne kadar Cumhuriyet Türkiye'si Osmanlı yönetiminden, büyük oranda gayr-i müslimlerden arındırılmış bir coğrafya devralmış olsa da, *yeni Türkiye*'de etno-linguistik ve mezhepsel çeşitlilik, pre-kapitalist Osmanlı toplumundan geldiği gibi, yerli yerinde duruyordu. Ulus-devletin çerçevesini çizdiği yeni yurttaş kimliğinin önünde engel olarak tespit edilen kültürel çeşitlilikler ve farklılıklar, Türkiye'de, Nazi Almanyası'ndaki gibi dışlanarak ve yok edilerek değil, bir potada eritilerek aşılmaya çalışılacaktı. Bundan böyle Türkiye'de Yahudiler, Ermeniler, Rumlar, Kürtler, Çerkesler, Araplar gibi daha birçok grubun enerjik bir kararlılıkla Türkleştirilmesi süreci yaşanacaktı. Erken cumhuriyet dönemi nüfus politikaları ve 1930'larda kitlesel hale gelen iskân uygulamaları da (özellikle 2510 sayılı iskân yasası) bu kapsamlı projenin sonuçlarından biriydi.⁶⁹⁰

Türkiye'de asıl sorun erimeye direnenler, isyan edenler çıktığı zaman yaşanacaktı. Ağrı ve Dersim'de olduğu gibi isyan edenlere karşı kullanılan şiddet sistemli bir kıyıma, Nazi Almanyası'nda olduğu gibi soykırımı varan boyutlara ulaşmamıştı. Erken cumhuriyet döneminde isyanlara karşı kullanılan şiddetin geri kalmış *dağlı bedevileri*

⁶⁹⁰ Sibel Yardımcı, Şükrü Aslan, "1930'ların biyopolitik paradigması: dil, etnisite, iskân ve ulusun inşası", *Doğu-Batı*, S. 44, Ankara, 2008, s. 131-141; Yıldız, 248-253.

*medenileştirmek*⁶⁹¹ amacı taşıdığı söyleniyordu. Dolayısıyla her iki rejimde de gözlemlenebilen şiddetin; amacı, boyutları ve sonuçları birbirinden farklıydı.⁶⁹²

İki savaş arası dönemde acil sorunların radikal bir şekilde çözümüne duyulan ihtiyaç, liderliği ve lideri merkezi bir konuma yükseltmişti. Faşist ve sosyalist ideolojilerin tümünde *Lider* kültü kendini göstermekteydi. Faşist rejimlerin hepsi aynı zamanda liderleriyle anılmaya başlamıştı. Örneğin Faşizm lider prensibi ilkesini Mussolini’de, Sosyalizm Stalin’de hayata geçirmişti. Yeni bir dünya arayışında olan veya değişimin sancılarını çeken toplumlar kendi tarihsel koşullarında kurtarıcı ve karizmatik önderlerinin peşindeydiler. Dönem, şefleriyle anılmaktaydı. Türkiye de bu durumun bir istisnası değildi. Dönemin birçok bölgesinde olduğu gibi, Almanya’da ve Türkiye’de de karizmatik liderler, paternalist bir çerçevede, toplumlarının *babası* veya *kılavuzu* olarak değerlendiriliyordu.⁶⁹³ Örneğin Türklerin atası, *Atatürk* idi. *Führer* ise Almanların kılavuzu anlamına geliyordu.

Hitler’in demokratik yollarla iktidara geldiği, dolayısıyla meşruiyetini halktan aldığı savunulabilecek olsa da, muhalefet partilerinin yasaklanması ve parlamentoyu devre dışı bırakan yetki yasaları, bu meşruiyetin kaynağını halk olmaktan çıkarmış, iktidarı Hitler’in iki dudağı arasına taşımıştı. Dolayısıyla parlamento şekilsel olarak birçok yerde mevcudiyetini korusa da, kararlar liderlerin sorumluluğu altında parti yönetiminde alınıyordu. Bu yönüyle Türkiye ve Almanya *Hâkim-i Mutlak* liderler için tipik birer örnek

⁶⁹¹ Modernizm, Türk inkılâbının çerçevesiydi. Reformların kalıcı hale gelmesi için kullanılan zorunlu şiddet kemalistlere göre *medenileşmeye* ve *muassırlaşmaya* hizmet ediyordu. Dönemin yazarları erken cumhuriyet döneminde kullanılan şiddeti açıklarken sıklıkla *medenileşme* retoriğine başvurmuşlardı. Örneğin Yunus Nadi’ye göre Dersim olayı, dağlı bedevilerin medenileştirilmesi sorunuydu: Yunus Nadi, “Tunceli vilâyetimizin ıslahı ve medenileştirilmesi”, *Cumhuriyet*, 17.06.1937.

⁶⁹² Şiddet ve medeniyet arasındaki ilişkiyi farklı açılardan sorgulayan bir çalışma için bkz: Wolfgang Sofsky, *Dehşetli zamanlar. Amok, terör, savaş*, İletişim, İstanbul, 2009, s.69–72.

⁶⁹³ Kreiser biyografi çalışmasında, Atatürk’ün Hitler, Mussolini ve Stalin gibi dönemin otoriter liderleri ile ortak yönlerinin az olduğunu belirtmekte, bunların ne olduğunu ise açıklamamaktadır: “...auch wenn er mit den Diktatoren seines Zeitalters wie Mussolini, Stalin und Hitler wenig gemein hatte.” Kreiser, 19. Kitabın Zaptçioğlu tarafında Türkçeye çevrilen nüshasında ise Atatürk’ün diğer liderlerle az da olsa ortak yönlerin olduğunu ima eden cümle şu şekilde yer almaktadır: “Oysa Atatürk’ün zamanın diktatörleri Mussolini, Stalin ve Hitler’le ortak bir yönü bulunmaz”. Klaus Kreiser, *Atatürk*, (Çev. Dilek Zaptçioğlu), İletişim, İstanbul, 2010, s.24.

oluşturmaktaydı. Bu yüzden her iki ideolojinin liderlik kültürüne sahip olması hayati öneme sahipti. Liderler arasında farklılıklar kadar benzerlikler de gözlemek mümkündü. Liderler, geleceği gören, her hal ve koşulda doğru kararlar alan neredeyse insan-üstü varlıklara dönüştürülüyordu.

Liderler kaçınılmaz olarak birbirleriyle kıyaslanabiliyordu. Örneğin, Türkiye’de Almanca olarak yayınlanan *Türkische Post* gazetesinin yayın müdürü Muzaffer Toydemir, tarihin Atatürk ile Hitler’e yüklediği misyonun “*hayrete şayan*” benzerliğine dikkat çekiyordu:

Yeni Türkiye ile yeni Almanya’nın başardığı muvaffakiyetler tetkik edilirken, insanın gözü önünde gayriihtiyarî iki büyük şahsiyet canlanmaktadır. Bu iki şahsiyetin birisi Atatürk, diğeri de Almanların Önderi Hitler dir. Bu iki büyük adam, Cihan Harbinde omuzomuza silâh arkadaşlığı yapmış olan iki büyük milletin tarihinde aynı rolleri oynamaktadırlar. Dikkate değer bir tesadüf, iki tarihî inkişaf neticesinde bu iki büyük insanın elile hemen aynı şekilde ıztıraplardan kurtarılıp şeref dolu bir âtiye ilerleyen iki milleti hayrete şayan bir benzerlikle yanyana bulundurmuştur.⁶⁹⁴

Toydemir, Atatürk ve Hitler’in aynı kahramanlık duygularıyla mücadele ettiğini ve aynı ülküler uğrunda çarpıştığını söylüyordu. Kazanılan zafer sadece Türk ve Alman milletlerine ait değildi. Aynı zamanda liderlerce yürütülen *evrensel davanın* da zaferiydi: “*bu iki büyük kahremanın zaferile yalnız, varlıkları için mücadele eden iki millet zafere erişmemiş, aynı zamanda cihanşümul iki mühim esas da muzaffer olmuştur: Milli haklar ve Milli Sosyalistlik*”⁶⁹⁵

Werner Daitz de bir yazısında Toydemir’e benzer bir şekilde liderliğin öneminin altını çiziyordu. Daitz’e göre Atatürk, Hitler ve Mussolini adeta semavi bir kudretle yeniden doğan Türk, Alman ve İtalyan halklarına, kaderin bir armağanıydı. Daitz

⁶⁹⁴ Muzaffer Toydemir, “Zwei große Männer”, *10 Jahre Türkische Handelskammer für Deutschland*, Buchdükerei Adolf Uebe, Berlin, 1938, s. 25.

⁶⁹⁵ Toydemir, 29.

yazısında bu liderlerin başarılarında büyük rol oynayan insan üstü iradelere ve göksel vahiyelere dikkat çekiyordu:

Kader bu milletlere birer büyük önder ihsan etmiş ve bu önderler ise, âdeta semavi bir kudretle, bu yeniden doğma davasına, kendi milletlerince görülüp takdir edilebilmek için, sanki göz ve dil bahşeylemişlerdir. Bundan ötürü Adolf Hitler, Kemal Atatürk ve Mussolini, bu ilâhi ilhamlar ile kendi milletleri için krallardan ve imperatorlardan daha üstündürler, onlar birer Önderdirler.⁶⁹⁶

Fakat bu durumda liderlere kaçamayacakları, olağanüstü bir sorumluluk da yüklenmekteydi. Eskiden *davulcu* diye dalga geçilen Hitler, tutuklanmasından sonra NSDAP'nin giderek artan propaganda faaliyetleri sonucunda, öncelikle takipçilerinin, daha sonra toplumun gözünde, *Weimar* sistemine ve onun yol açtığı bütün sıkıntılara alternatif bir *Führer* şahsiyetine dönüştürülmüştü.⁶⁹⁷ O artık, Atatürk'ün milletin *başöğretmeni* olduğu gibi, kendi halkının *Schulmeister*'i (başöğretmen) idi.⁶⁹⁸ Uzun çabalar sonucunda yaratılan Hitler miti, Almanya'nın savaşta gerilemeye başlamasıyla anlamını yitirmeye başlayacaktı.⁶⁹⁹ Savaş sonrasında ise, bütün felaketlerin sorumluluğu Führer'e yükleniyordu. 2000'li yılların dünyasında Hitler artık neo-naziler dışında kimsenin hatırlamak istemeyeceği bir şahsiyetti.

Atatürk için ise tam tersi bir durum sözkonusuydu. İki savaş arasına denk düşen Atatürk dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin *devr-i saadeti* olarak anılmakta, Atatürk kültürünün varlığı 2000'li yıllar Türkiyesi'nde bütün etkinliğiyle güncelliğini korumaktadır. Türkiye'deki eğitim kurumlarında 1930'ların lider kültürüyle tanışan kuşakların azımsanamayacak bir bölümü Atatürk'ü mucizevi ve olağanüstü bir karakter olarak

⁶⁹⁶ Werner Daitz, "Deutschland, die Türkei und das europäische Schicksal", *10 Jahre Türkische Handelskammer für Deutschland*, Buchdükerei Adolf Uebe, Berlin, 1938, s.42.

⁶⁹⁷ Wippermann, 92.

⁶⁹⁸ Wippermann, 171.

⁶⁹⁹ Hitler mitinin yükselişini ve düşüşünü konu alan bir çalışma için bkz. Ian Kershaw, *Der Hitler-Mythos. Volksmeinung und Propaganda im Dritten Reich*, Deutsche Verlags Anstalt, Stuttgart, 1980.

değerlendirmeye devam etmektedir. Dokunulmaz ve tartışılmaz bir konuma getirilen Atatürk, Türk siyasal yaşamında sağdan sola geniş bir yelpaze tarafından bir meşruiyet kaynağı olarak kullanılmıştır. Atatürk imgesi adeta ölümsüzleşmiştir.⁷⁰⁰

İki ideoloji arasındaki en belirgin farklardan biri dış politikada göze çarpmaktadır. Bu durum iki ülkenin sosyo-ekonomik koşulları ile dış politika geleneklerinin doğal bir sonucudur. Almanya, milliyetçiliğin Avrupa kıtasına hızla yayıldığı ve ulus-devletler arasındaki rekabetin kızıştığı 19. yüzyıla, Napolyon işgaline karşı hızla yükselen bir ulusal bilinç ve buna eşlik eden saldırgan bir milliyetçilikle girmiş, yüzyılın ikinci yarısından itibaren her alanda göz kamaştırıcı bir büyüme ile herbiri bir dünya imparatorluğuna dönüşmüş olan batı Avrupalı komşularını tehdit eder hale gelmişti. Bismarck dış politikasında genel olarak içeride Alman birliğini sağlamaya, dışarıda ise komşuları ile mümkün olduğunca sorunsuz ilişkiler kurmaya çalışmıştı. I. Wilhelm'den sonra II. Wilhelm'in yönetime gelişi sıradan bir iktidar değişikliğinden öte bir anlam taşıyordu. Bundan böyle Almanya'nın dış politikası, *Welt Politik* ve *Drang nach Osten* sloganlarıyla özetlenebilecek yayılmacı bir nitelik kazanacaktı. Gelişmiş sanayi ülkeleriyle üretimde rekabet edebilir hale gelen Almanya artık yeni pazar ve hammadde kaynakları arayışını gizlemiyordu. Yüzyılın sonlarından itibaren Alman girişimciler dünyanın birçok yerinde yeni iş sahaları yaratmak üzere Alman devletinin himayesinde çalışıyorlardı.

⁷⁰⁰ Türkiye'de Atatürk imgesi o kadar güçlüdür ki, sağ, sol ve hatta dönem dönem muhafazakarlar kendi siyasetleri çerçevesinde Atatürk imgesinden yararlanmayı sürdürmektedirler. Türkiye'de, örgün eğitim kurumları Atatürk imgesini anaokuldan başlayarak çocuklara aşlamaya devam etmektedir. Türk siyasal hayatında bir tür "Atatürk fetişizmi"nden söz eden bir yazı için bkz. Hasan Ünder, "Atatürk imgesinin siyasal yaşamdaki rolü", Ed. Murat Gültekinil-Tanıl Bora, *Kemalizm. Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.138-155. Oysa Nazi basınında dahi; Atatürk'ün, ölümünden sonra resim-heykel veya edebiyat yoluyla putlaştırılmasına şiddetle karşı çıktığı yönündeki açıklamaları yer almıştır. Bu haberlere göre bizzat Atatürk, gelecekte kendisinin tarihin üstünde, dokunulmaz bir kişilik olarak konumlandırılacağını tahmin ettiğinden, bu yöndeki olsası girişimleri engellemek amacıyla, bir vasiyetinde ölümünden sonra resim ve heykellerinin yapılmasına kesinlikle karşı olduğunu açıklamıştır: Von Rolf Brandt, "Vater der Türken", *Berliner Lokal-Anzeiger*, Nr. 270-A, 10.11.1938; Wilhelm Renner, "Der Vater der Türken", *Berliner Tageblatt und Handelszeitung*, Nr. 533-534, 11.11.1938.

Geleneksel Avrupa güç dengelerini sarsan Alman tehdidine karşı Fransa ile İngiltere'nin başını çektiği anti-revizyonist bir blok oluşmaya başlamıştı. Revizyonist Almanya ise 20. yüzyılın başından itibaren hızla silahlanma yoluna gidecekti.

Aslında Hitler'in dış politikası I. Dünya Savaşı yenilgisiyle kesintiye uğramış II. Wilhelm dönemi emperyalist dış politikasının bir devamı niteliği taşıyordu. Yalnız III. Reich yöneticileri kendilerinden çok daha emin bir şekilde dünya egemenliği üzerinde hak iddia ediyorlardı. Nasyonal Sosyalizm, henüz iktidara gelmeden çok önceleri açıkça ifade edildiği üzere yayılmacı-emperyalist bir ideolojydi. Nazilerin gözleri, iktidara geldikleri ilk günlerden itibaren Almanların birliği bahanesiyle komşu devlet sınırlarına ve kolonilere dikilmişti. Irkçı motiflerden beslenen *Weltanschauung*'larına göre bu, doğanın onlara tanıdığı bir haktı ve "*Deutschland über Alles*" (herşeyden önce Almanya) idealine çok daha sıkı sarılmışlardı. Dünya dengelerini alt-üst eden Nazi dış politikası, çok daha kararlı, uzlaşmaz ve saldırgandı. Bu dış politikanın temel hedefi, bütün Almanları tek bir devlet altında toplamak ve kabına sığmayan Almanya'nın yaşamaya devam edebilmesi için özellikle doğuda, Rusya topraklarında yeni yaşam alanları (Lebensraum) elde etmektir.⁷⁰¹ Zira Alman sanayisinin kuvvetle ihtiyaç duyduğu yeni hammadde ve pazar kaynakları, Nazi rejimi elinde bir savaş makinesine dönüşen Alman devletine emperyalist bir dış politikayı dayatıyordu.

Üç kıtada doğal sınırlarına ulaşan Osmanlı devleti ise, batıdaki gelişmelere paralel olarak dünya politikalarına yön veren merkezi konumunu kaybetmeye başlamış ve yüzyıllarca devam eden bir küçülme süreci yaşamıştı. Aslında 19. Yüzyılın başlarında hızlanan batılılaşma hareketi, Osmanlı idarecileri ve aydınlarının batının üstünlüğünü kabul ettiklerinin bir göstergesiydi. Emperyalist hedefleri aşikâr olan *Düvel-i Muazzama*

⁷⁰¹ Wippermann, 47-48.

tarafından parçalanma korkusu, Osmanlı hariciyecilerinin girift ilişkilere sahip hassas bir denge politikası geliştirme yeteneklerini arttırmıştı. Ve belki bu sayede imparatorluğun sonunu uzun bir süre geciktirmeyi başarmışlardı. Fakat Osmanlı Devleti'nin zorunlu müttefiki Almanya ile katıldığı I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi, cihan imparatorluğu hatıralarını bilinçlerinde canlı tutan Osmanlı aydın ve idarecilerini devletin yıkımı ile karşı karşıya getirmişti.

Bu yüzden Mustafa Kemal önderliğindeki ulusal kurtuluş hareketi, gerçek anlamıyla bir yeniden var olma mücadelesiydi. Türkiye Cumhuriyeti, başarıyla sonuçlanan bu mücadeleden sonra kurulmuştu ve yok oluşun kıyısından dönen *yeni Türkiye*'nin yöneticileri dış politikada çok daha *mutedil* davranmak durumundaydılar. “*Yurtta Sulh-Cihanda Sulh*” parolası Atatürk dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını özetliyordu. Cumhuriyet idarecilerinin dış politikadaki temel kaygıları, Türkiye'yi, kapütilyasyonlar yoluyla neredeyse yarı bağımsız bir sömürgeye dönüşen Osmanlı'nın düştüğü duruma düşürmemek ve zorlukla çizilen yeni sınırları ne pahasına olursa olsun korumaktı. Türk dış politikasının maceradan uzak çizgisi, Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklarla veya Nazi Almanya'sının emperyalist hevesleriyle kıyaslandığında oldukça mütevazı bir talep sayılabilecek Sancak sorununda kendini göstermişti. *Durum tespiti* sözkonusu olduğunda Hitler'den veya Enver Paşa'dan kesin sınırlarla ayrılan Atatürk'ün dış politikadaki temkinli, gerçekçi tutumu Hatay'a askeri müdahale seçeneğine verdiği tepkide kendini göstermişti:

—Paşam, ne diye kendinizi bu kadar üzüyorsunuz? Yarın bir tümen asker yollasanız Hatay'ı alırsınız. Almanlar Renani'ye girdilerde sanki Fransızlar ne yaptılar? Renani için harekete geçmeyenler, Suriye'nin bir sancağı için mi Türkiye ile harbe kalkışacaklar? demesi üzerine gözleri birden durarak ve durularak:

—Evet, yarın sabah bir tümen asker yollasam, Hatay'ı alabilirim. Renani için harekete geçmeyen Fransızlar, bir Suriye sancağı için bizimle harbe girmezler.

Bunu da bilirim. Fakat ya bu sefer şeref ve namus meselesi yaparlarsa? Milletler belli olur mu? Ben bir sancak için Türkiye 'yi harp tehlikesine sokmam.⁷⁰²

Nitekim Türkiye, dünyanın hızla savaşa sürüklendiği bir dönemde ve savaş sırasında revizyonistler ile anti-revizyonist devletler arasında barışçıl politikalarından ödün vermeden başarılı bir denge siyaseti takip etmiş, Almanya-İngiltere-Rusya arasındaki ateş hattında sıcak çatışmalardan uzak kalmayı başarmıştı.

Türk dış politikasının altı çizilmesi gereken bir diğer özelliği ise batılı devletlere karşı savaşılmış olmasına rağmen batı karşıtlığının yapılmamış olmasıdır. Atatürk “*Bağımsızlık içinde batılılaşma*” şeklinde özetlenebilecek bir strateji takip etmişti.⁷⁰³ Dolayısıyla dış politikada eldekileri korumaya yönelik anti-revizyonist bir çizgi takip edilmiş, fakat buna rağmen Almanya'nın başını çektiği revizyonistleri kışkırtacak hamlelerden mümkün olduğunca kaçınılmıştı. Savaş yenilgisinden sonra kopma noktasına gelen Almanya ile ilişkiler 1925'ten sonra giderek sıkılaşmış, 1930'larda ise neredeyse bir ticaret partnerliğine dönüşmüştü. Ayrıca ülke içinde komünistlere uygulanan baskı ve yasaklamalara rağmen Sovyet Rusya ile de barışçıl bir dış siyaset yürütülebilmişti. Hatta bu politika çoğu zaman Nazilere örnek gösterilmiş, Türk dış yetkilileri Sovyet Rusya ile gergin ilişkilerinden dolayı Alman dış politikacıları eleştirilmiştir.

Sonuç olarak sadece iki savaş arası dönemin otoriter karakterinden ve konjonktürel yakınlıktan hareketle ideolojilerinin benzerlikleri üzerinden yapılan karşılaştırmalar ve değerlendirmeler birçok noktayı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Nasyonal Sosyalizm ile Kemalizm karşılaştırılırken, yukarıda sayılan her iki ideolojinin dayandığı sosyal, ekonomik ve kültürel yapılar ile Almanya ve Türkiye'nin tarihsel gelişim

⁷⁰² Falih Rıfki Atay, *Çankaya. Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar*, Bateş, İstanbul, 1998, s. 488-489.

⁷⁰³ Baskın Oran, “Atatürk'ün dış politikası üzerine üç tartışma”, *Türk dış politikası. Kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar. 1919-1980*, İletişim, İstanbul, s. 252.

izgisinin farkları göz önüne getirilmelidir. Sonuçta izlenebilecek bazı paralellikler her iki ideolojinin de büyük oranda ülkelerinin köklü siyasal gelenekleri üzerine bina edilmiş olduklarını unutturmamalıdır.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı'ndan sonra benzer iki durumla karşı karşıya kalan Türkiye ve Almanya'nın mevcut sorunları aşmaya yönelik çabaları ve elde ettikleri sonuçlar birbirinden farklıydı. Versailles'ın ağır şartları altında ezilen Weimer Almanyası 1920'li yıllar boyunca sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlarla boğuşacaktı. Siyasal bunalımların bu kadar yoğun yaşanması Almanya'da radikal siyasi oluşumlara zemin hazırlayan bir atmosfer doğurmuştu. Bütün bunlara rağmen Nasyonal Sosyalizm 1920'li yıllar boyunca Alman siyasi hayatında ciddi bir varlık gösterebilmiş değildi.

Türkiye'de savaş sonrası yaşanan siyasi gelişmeler ise Almanya açısından göz kamaştırıcı boyutlardaydı. Savaş sonrasında Almanya'nın karşılaştığı kaotik durum, son günlerini yaşayan Osmanlı devleti için de söz konusuydu. Sévres'i imzalamak zorunda kalan Osmanlı hükümeti, aynı zamanda ülkenin itilaf devletlerince bölge bölge işgal edilmesini de kabul etmiş oluyordu. Bu durum karşısında örgütlenen yurtsever kadrolar silahlı bir direniş başlatmışlardı. Az sonra direnişin lideri konumuna yükselecek olan Mustafa Kemal uzun soluklu milli mücadeleyi başarıyla sonuçlandıran bir lider olarak tarihe geçecekti. Ülkenin *kurtuluş* aşamasını, Lousanne ile uluslararası düzeyde meşruiyet kazanan yeni bir ülkenin *kuruluşu* takip edecekti. Bu ülke birçok batılı kaynakta *yeni Türkiye* adıyla anılacak olan Türkiye Cumhuriyeti idi. *Yeni Türkiye*'nin kurucu kadrosu baş döndürücü bir hızla ülkede yapısal reformları hayata geçirmişti. Osmanlı'nın geleneksel kurumlarının yerine batılı, çağdaş kurumlar tesis edilecek, uzun savaş yılları boyunca her alanda tükenmiş bir ülkenin hertürlü kalkınması için çaba sarf edilecekti. Bu süreçte saltanat ve halifelik kaldırılmış, batılı hukuk sistemi kabul edilmiş, latin harflerine geçilmiş ve daha birçok alanda devrim niteliğinde uygulamalar birbirini takip etmişti. Genel tabiriyle *Türk inkılâbı*, çağdaş bir ulus-devlet temelinde yükselen yeni Türkiye'yi

şekillendiriyor, dünya ülkeleri ise bu süreci çoğu zaman hayranlık ve şaşkınlıkla izliyorlardı.

Bu süreçten haberdar olanlar arasında elbette Almanya ve Almanya’da 1920’lerde henüz önemsiz bir siyasi hareketin takipçileri olan nasyonal sosyalistler de bulunuyordu. Fakat Hitler’in “*Unser Vorbild war die Türkei*” (Modelimiz Türkiye idi) derken kast ettiği, 1930’larda berraklaşmış, net bir ideoloji hüvviyeti kazanmış Kemalizm değildi. Hitler’in nasyonal sosyalist hareketin başarısına dair geleceğe güvenle bakmasını sağlayan şey, milli mücadelenin lideri ve aynı zamanda *yeni Türkiye*’nin kurucusu Mustafa Kemal ile Serv’i geçersiz kılan hareketinin başarısıydı. Weimer döneminde Türkiye hakkındaki olumlu imaj, gelişen siyasi ilişkilerin de etkisiyle Nazi döneminde artarak devam edecekti. Nazi iktidarında Türkiye hakkında kaleme alınan birçok Almanca kitap ve makalede *yeni Türkiye*’den, Mustafa Kemal önderliğindeki *kurtuluş* ve *kuruluş* sürecinden övgüyle bahsedilecekti.

Bu süreçte Almanya’nın durumu göz önüne getirildiğinde bunun böyle olması gayet anlaşılır ve hatta doğaldı. Elbette Nazi Almanyası’nın basın üzerindeki denetimini de unutmamak gereklidir. Türkiye Naziler için sadece *silah kardeşliği* söylemiyle romantize edilen geçmişin paylaşıldığı bir ülke değildi. Aynı zamanda geleceğin kilit ülkelerinden de biriydi. Anadolu, İmparatorluk Almanya’sının Berlin-Bağdat demiryolu hattıyla sembolize edilen emperyalist *Drang nach Osten* politikasını devam ettiren Nazi Almanyası açısından hayati öneme sahip bir bölgeydi. Basını, iktidarın güdümünde olan bir ülkede böylesi önemli bir siyasi ve ticari partnerin aleyhinde yazı yazılmasına izin verilmeyeceğini tahmin etmek güç değildir. Nitekim Almanya ve Türkiye arşivlerindeki diplomatik belgeler Almanya’nın Türkiye’ye yönelik basın politikası hakkında bilgilendirici veriler

sunmaktadır. Ancak Almanya'nın ulusal çıkarlarına ters düşen durumlarda Alman basınında Türkiye'nin dış siyasetini eleştiren yazılar yer alabilmiştir.

Dolayısıyla 1920'lerde Weimer Almanyası ile 1930'larda Nazi Almanyası'nda Türkiye hakkında yazılan ve çizilenler bu çerçevede değerlendirilmelidir. Aksi halde, Nazi Alman basınında Atatürk ve Türkiye hakkında yansıtılan olumlu söyleme aldanarak 1930'larda net bir ideoloji kimliği kazanan Kemalizm'in Nasyonal Sosyalizm'e model olduğunu söylemek oldukça yanıltıcı sonuçlara varılmasına yol açabilir. Ayrıca NSDAP'nin kuruluşundan beri net bir programa sahip, ırkçı ve emperyalist bir ideoloji olan Nasyonal Sosyalizm'in, bu unsurları barındırmayan Kemalizm'den alacağı pek bir şey de yoktur.

Nazi Almanyası'nın ise Türkiye tarafından manzarası biraz daha farklıydı. Herşeyden önce kemalist Türkiye, nazi Almanya'sını ne sömürmek ne de taklit etmek durumundaydı. Birincisi emperyalizm; sanayileşmeye çaba sarfeden bir tarım ülkesi durumundaki Türkiye'nin takip ettiği bir politika değil, aksine karşı olduğu bir politikaydı. Hatta 1920'lerin başında emperyalizme karşı başarılı bir savaş vermiş *yeni Türkiye* bu anlamda ezilmiş halklara örnek olma iddiasındaydı. İkincisi; Kemalizm ancak 1931'de net bir ideoloji haline gelmişti. Bu dönemde Nasyonal Sosyalizm Türkiye kamuoyunun dikkatini henüz yeterince üzerine çekebilecek, diğer bir deyişle Kemalizm'e model oluşturabilecek bir duruma gelebilmiş değildi.

1929'dan 1933'e kadar geçen sürede Türk basınının Nasyonal Sosyalizm'e ve Hitler'e karşı genel yaklaşımı kuşkucuydu. Ancak Nazilerin iktidara gelişinden sonra Nasyonal Sosyalizm'e ve Hitler'e yönelik ilgi doğal olarak artmıştı. Söz konusu ilginin niteliğini *olumlu* veya *olumsuz* şeklinde sınıflandırırken dikkatli olmak gereklidir. Zira Nasyonal Sosyalizm'e yönelik tek bir algıdan veya tek bir görüşten bahsetmek

imkânsızdır. Zira farklı konularda farklı görüşlerin yer aldığı sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Türk basınında yer alan yazılar, Alman basınındaki yazılarla kıyaslandığında çok daha zengin bir çeşitlilik arz etmekle beraber, aynı yazarın Nasyonal Sosyalizm'e veya Hitler'e yönelik çelişkili yazılarını dahi okumak mümkün olmuştur.

Elbette basın mensuplarının dışişleri ve içişleri bakanlıkları marifetiyle uyarıldıkları ve gazetelerin kapatma cezasına çarptırıldıkları da oluyordu. Fakat iktidarın baskı ve yönlendirmelerine rağmen Alman basınına kıyaslandığında Türk basınına daha esnek olduğu göze çarpan hususlardan bir diğeri.

Araştırmaya konu olan dönemde Nasyonal Sosyalizm'i farklı boyutlarıyla değerlendiren ayrıntılı yazılar Türk basınında yer almıştı. Zira Türkiye'nin 1923'te başardığı işe Almanya ancak 1933'te başlayacaktı. Fakat buna rağmen Nazilerin emperyalist ve ırkçı politikaları Türk basınında kimi zaman tepkiyle izlenmiş kimi zaman milli birliğin sağlanması yönünde atılan kuvvetli adımlar olarak değerlendirilmişti. Diğer bir deyişle Nazilerin, toplumun bütün katmanlarını ırkçılık temelinde yeniden düzenliyor olmasına yönelik basında kararlı bir Türk tepkisinden bahsetmek zordur. Ancak özellikle emperyalist dış politikalar ile ırkçı politikalara daha mesafeli bir tavır görmek mümkündür. Nazi rejiminin gençlik ve spor meselelerinde, eğitim, kültür, sanat gibi daha birçok alanda attığı adımlar genellikle *Alman ihtilali* çerçevesinde değerlendiriliyordu. Sévres hatıralarının, birçoğu aynı zamanda resmi devlet görevlisi olan kemalist yazar kadrosunun Nazilerin iktidarında yaşananlarla empati kurmalarını kolaylaştırmaktaydı. Zira onlar da savaş sonrasında dayatılan Sévres'i geçersiz kılmış, milli birliğin sağlanması yolunda her adımı atmışlardı.

Almanya ve Türkiye'nin 1930'larda sahip olduğu sıkı ekonomik ve siyasi ilişkiler de, iki ülke arasındaki yakınlığı geliştirmeye yönelik yazıları teşvik eder

nitelikteydi. Dolayısıyla Türk basınında Nazi Almanya'sına, Hitler'e ve Nasyonal Sosyalizm'in çeşitli unsurlarına yönelik yazıların değerlendirilmesinde bu hususlar da göz önüne getirilmelidir. Zira Almanya, Nazi iktidarı öncesinde olduğu gibi sonrasında da sanayileşmek için batıdan teknoloji transfer etmek durumunda olan Türkiye için önemli bir partnerdi. Herşeyden önce muasır medeniyetin bir parçasıydı. İçinde bulunduğu sosyo-ekonomik kaosa rağmen Türkiyeli aydınların dönüp baktıklarında beğenebilecekleri, etkilenebilecekleri, birçok şey orada bulunmaktaydı. Fakat bu etkinin kaynağı Nasyonal Sosyalizm değil, sanayileşmiş, muasır Almanya'nın bilimde, sanatta, mimaride, altyapıda, bayındırlıkta, organizasyonda, eğitimde, sağlık ve spor gibi daha birçok alanda gelmiş olduğu seviye ve sahip olduğu imkânları.

Bütün bunlarla beraber, Türk basınında Nasyonal Sosyalizm ve Hitler adına kaydedilen başarıların başında, Almanya'daki kaotik durumun sona ermesi ile ekonomide gerçekleştirilen Alman mucizesi gelmekteydi. Almanya savaştan sonra belki de ilk defa bir istikrara kavuşuyordu. İnsanların yaşamındaki iyileşmeler, işsizliğin azalması, her ne pahasına olursa olsun siyasi istikrarın yakalanması ve milli birliğin sağlanması Nasyonal Sosyalizm'in başarıları arasında sayılıyordu. Söz konusu empatinin de etkisiyle, Nazilerin yaşamın her alanını kontrol etmeğe ve şekillendirmeye yönelik siyaseti Türkiye'de genelde bir *Alman inkılabı* şeklinde algılanıyordu. Gençlik, spor ve işçi organizasyonları, imar ve iskân politikaları, kara ve demir yolları, havacılık, ormancılık, eğitim, kültür, mimari ve sanat gibi daha birçok alanda Türk basınında yazılar kaleme alınmıştı. Nazi rejiminine dair bu olumlu imajın oluşmasında elbette Almanya'nın Türk basınına etkilemeye yönelik çabalarının da büyük bir etkisi vardı. Almanya Türkiye'den önemli isimlerin katıldığı resmi davetler organize ediyor, basının önde gelen isimlerini ağırlıyor, ülkenin her alandaki gelişmişliği ve kalkınmışlığını görülsün diye rotası belli gezi programları

düzenleniyordu. Bu geziler sırasında Türk basın heyetinin nasyonal sosyalist kurumları gezip görme ve yakından inceleme imkânları da doğuyordu. Böylece Türk basınında Hitler ve Nazi inkılabını ayrıntılı anlatan yazılar yer alabiliyordu.

Nasyonal Sosyalizm'den bahsedildiğinde akıllara ilk gelen, doğal olarak Nazi rejimi süresince ve II. Dünya Savaşı'nda yaşanan insanlık dramlarıdır. Bu durum ise anakronik bakış açısına müsait bir zemin yaratmaktadır. Nasyonal Sosyalizm'in Almanya'da, Kemalizm'in ise Türkiye'de en etkin olduğu 30'lu yıllarda iki ideoloji arasındaki konjonktürel yakınlığı ve olumlu sayılabilecek karşılıklı değerlendirmeleri, savaşın neredeyse tüm felaketlerinin Hitler'e ve Nasyonal Sosyalizm'e fatura edildiği 2. Dünya Savaşı sonrasında izlemek, aldatıcı sonuçlara varılmasına veya kasıtlı anlamlar çıkarılmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla burada, Türkiye'de iktidar elitinin Nasyonal Sosyalizm'i; görece refah düzeyinin yükseldiği, yoksulların ve evsizlerin durumunda iyileşmelerin yaşandığı “*Alman mucizesi*” eşliğinde, liberalizmin düşüşü sırasında izlemiş oldukları gerçeği göz önüne getirilmelidir. Aynı durum Nasyonal Sosyalistler için de geçerlidir. Onlar nefret ettikleri ve iktidara gelir gelmez yıkacaklarına söz verdikleri Versailles düzeninin sıkıntıları altında inlerken, *silah kardeşlerinin* Sévres Antlaşması'nın dayatmalarına karşı başarıyla yürüttükleri silahlı mücadeleyi ve sonrasında bağımsız-modern bir ulus devlet kurmalarını imrenerek izlemişlerdi.

Sonuç olarak döneme ait belge ve bilgileri bağlamından kopararak teşhir etmek yoluyla Faşizm, Komünizm veya Nasyonal Sosyalizm gibi dönemin etkili ideolojileri ile Kemalizm arasında benzerlikler ve paralellikler kurmak, bilimsel olmaktan uzak kolaycı ve indirgemeci bir yaklaşımı yansıtmaktan öteye geçemeyecek, yanıltıcı sonuçlara varılmasına yol açacaktır. Ancak bütün bunlar, toplumsal dinamiklerle beraber, dönemin koşulları ve gereklilikleri hesaba katıldığında daha sağlıklı bir anlam kazanabilecektir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİVLER

Yayınlanmış Belgeler

- A. Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945:** Serie C: 1933-1937, Band I, 2, (16 Mai bis 14 Oktober 1933), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1971; Serie C: 1933-1937, Band III, I, (14 Juni bis 31 Oktober 1934), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1973; Serie C: 1933-1937, Band IV, 1, (01 April bis 13 September 1935), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1975.

Yayınlanmamış Belgeler:

A. Auswärtiges Amt Politisches Archiv

R 78484, R 78488, R 78529, R 78549, R 78558, R 78578, R 123062.

B. Bundesarchiv

R 43 II/1498b

C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

030-0-010-000-000-85-558-1, 030-0-010-000-000-231-554-4,
030-0-010-000-000-231-554-6, 030-0-010-000-000-231-555-5,
030-0-010-000-000-231-555-16, 030-0-010-000-000-231-556-2,
030-0-010-000-000-231-556-6, 030-0-010-000-000-231-558-15,
030-0-010-000-000-231-558-9, 030-0-010-000-000-231-559-17.

II. RESMİ YAYINLAR

Aynı Tarihi, CHF Programı (1931), CHP Programı (1935), Reichsgesetzblatt, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi.

III. SÜRELİ YAYINLAR

A. ALMANYA

Auslandwarte. Zeitschrift des Bundes der Auslandsdeutschen, Berliner Börsen–Courier, Berliner Lokal Anzeiger, Berliner Tageblatt und Handelszeitung, das 12 Uhr Blatt, Der Angriff, Deutsche Allgemeine Zeitung, Dresdner neuste Nachrichten, Europäische Revue, Frankfurter Zeitung und Handelsblatt, Germania, Hamburger Fremdenblatt, Hamburgischer Correspondent, Kölnische Zeitung, Königsberger Allgemeine Zeitung, Märkische Volks–Zeitung, Münchner neuste Nachrichten, National Zeitung, Neue freie Presse, Neues Wiener Journal, Orient Rundschau, Preussische Jahrbücher, Süddeutsche Monatshefte, Völkischer Beobachter (Wiener Ausgabe), Völkischer Beobachter, (Norddeutsche Ausgabe) Westdeutscher Beobachter.

Atatürks Erbe. (1938, Kasım 12). *Völkischer Beobachter*.

Brandt, V. R. (1938, Kasım 10). Vater der Türken. *Berliner Lokal–Anzeiger*.

Caucig, F. v. (1938, Kasım 11). Kemal Atatürk. Zum Tode des Schöpfers der neuen Türkei. *Völkischer Beobachter*.

Daitz, W. (1934, Mart 11-12). Nationalsozialismus–Faschismus und der Südostraum. *Völkischer Beobachter*.

Daitz, W. (1937, Ağustos 28). Rassismus über Europa, *Völkischer Beobachter*.

Das deutsche Beileid zum Tode Kemal Atatürks. (1938, Kasım 11). *Deutsche Allgemeine Zeitung*.

Das Gesicht der modernen Türkei. (1933, Kasım 01). *Hamburgischer Correspondent*.

Das Lebenswek des Befreiers. (1938, Kasım 11). *das 12 Uhr Blatt*.

- Das türkische Volk trauert um Kemal Atatürk. (1938, Kasım 11). *Märkische Volks-Zeitung*.
- Der Führer zum Tod Atatürks. Adolf Hitler über die Türkei. (1938, Kasım 11). *Berliner Lokal-Anzeiger*.
- Der Nachfolger Atatürks. (1938, Kasım 12). *Kölnische Zeitung*.
- Der Schöpfer der neuen Türkei. (1938, Kasım 10). *Deutsche Allgemeine Zeitung*.
- Der Tod des türkischen Staatspräsidenten. (1938, Kasım 11). *Neue freie Presse*.
- Deutschland und die Türkei. Der neue türkischer Botschafter beim Reichspräsidenten. (1934, Mays 27-28). *Völkischer Beobachter*.
- Deutschland und die Zehnjahresfeier der türkischen Republik. (1933, Ekim 10). *Völkischer Beobachter*.
- Die deutsch-türkische Verbundenheit. (1933, Kasım 02). *Völkischer Beobachter*.
- Die Jugend Europas. (1935, Ağustos). *Süddeutsche Monatshefte*, 11.
- Die kulturellen und sozialen Lehren der türkischen Revolution. (1933). *Auslandswarte. Zeitschrift des Bundes der Auslandsdeutschen*, 21-22, 349-359.
- Die moderne Türkei. (1936). *Europäische Revue*, 12, 433-529
- Die neue Türkei. (1936). *Süddeutsche Monatshefte*, 9, 517-584.
- Die Türkei der Gegenwart. Ein Vortrag von Professor Dr. Hartmann im Orient-Verein. (1935, Kasım 06). *Völkischer Beobachter*.
- Die Türkei trauert um Atatürk. (1938, Kasım 11). *Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung*.
- Ein Volk trauert um seine Retter. (1938, Kasım 11). *Westdeutscher Beobachter*.
- Gauleiter Steicher über Deutschlands Schicksalsfragen. (1935, Ağustos 31). *Hamburger Fremdenblatt*.

- Jäschke, G. (1936). Das Bauerntum in der modernen Türkei. *Süddeutsche Monatshefte*, 9 içinde (ss. 554–556). München: Druck von Knorr&Hirt.
- Kamal Atatürk gestorben. Der Schöpfer der neuen Türkei. (1938, Kasım 11). *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*.
- Kemal Atatürk †. (1938, Kasım 10.). *Dresdner neuste Nachrichten*.
- Kemal Atatürk gestorben. (1938, Kasım 11) *Völkischer Beobachte*.
- Kemalismus und Nationalsozialismus. (1933, Temmuz 26). *Berliner Börsen-Courier*.
- Kommunistische Umtriebe beim türkischen Freund. (1937, Ocak 07). *Völkischer Beobachter*.
- Mikusch, D. von (1936). Kamal Atatürk. Der Schöpfer der neuen Türkei. *Süddeutsche Monatshefte*, 9 içinde (ss. 522–530). München: Druck von Knorr&Hirt.
- Mustafa Kamal Atatürk †. Ein Volk trauert um seinen Retter. (1938, Kasım 11). *National Zeitung*.
- Nadolny, R. (1936). Die türkische Innenpolitik. *Süddeutsche Monatshefte*, 9 içinde (ss. 537-554). München: Druck von Knorr&Hirt.
- Nationalsozialismus im Kemalismus. (1933, Ağustos 11). *Königsberger Allgemeine Zeitung*.
- Papen an seine Waffenbrüder. Eine Rede zum Jubelfest der Türkei 10 Jahre Aufbau. (1933, Kasım 01). *Kölnische Zeitung*.
- Redschep Bey über die Türkei und Deutschland: Wir wünschen dem Deutschland Hitlers Glück auf den Weg. (1934, Mart 15). *Völkischer Beobachter*.
- Renner, W. (1938, Kasım 11). Der Vater der Türken. *Berliner Tageblatt und Handelszeitung*.

- Schaeder, v.H.H. (1936). Bemerkungen zum modernen Islam. *Süddeutsche Monatshefte*, 9 içinde (ss. 549–553). München: Druck von Knorr&Hirt.
- Schlee, v. G. (1933, Temmuz 01). Meine Studienreise nach der Türkei im Mai 1933. *Orient –Rundschau*.
- Staatspräsident Atatürk gestorben. (1938, Kasım 10). *Berliner Lokal–Anzeiger*.
- Staatspräsident Atatürk gestorben. (1938, Kasım 11). *der Angriff*.
- Tiefe Trauer in der Türkei. (1938, Kasım 11). *Germania*, Nr. 312.
- Tod Kemal Atatürks im Alter von 59 Jahren. (1938, 11 Kasım). *Neues Wiener Journal*.
- Vater der Türken. Der Schöpfer der neuen Türkei. (1938, Kasım 11). *Münchener neuste Nachrichten*.
- Viererbl, K. (1938, Ekim 30). Von Konstantinopel nach Ankara. *Völkischer Beobachter*.
- Viererbl, K. (1938, Kasım 11). Atatürk. Soldat und Staatsmann. *Völkischer Beobachter*.
- Wir und die Türkei. (1933, Ağustos 11). *Völkischer Beobachter*.
- Zapp, M. (Juli bis September 1933). Türkischer Nationalismus. *Preussische Jahrbücher*, 233 içinde (ss. 105–113) Verlag von Georg Stilke.

A. TÜRKİYE

Cumhuriyet, Hakimiyeti Milliye, Kadro, Kurun, Milliyet, Tan, Ulus, Vakit.

- 75 bin müfrit Almanya’da kanlı bir nümayiş yaptılar. (1931, Ekim 21). *Cumhuriyet*.
- A. N. (1934, Temmuz 20). Almanya haricinde çıkan muhalif Alman gazeteleri. *Milliyet*.
- Abbas, N. (1936, Aralık 29). Alman gençlik teşkilâtı nasıl çalışıyor?. *Cumhuriyet*.
- Acaba kim kazanacak. (1932, Mart 10). *Milliyet*.
- Adolphe Hitler’in gazetemize beyanatı. (1931, Aralık 25). *Milliyet*.
- Ali, M. N. (1932, Ağustos 29). Millî socialism. *Milliyet*.

- Ali, M. N. (1932, Ağustos 29). Millî socialism. *Milliyet*.
- Ali, M. N. (1933, Mart 24). Almanyada millî sosyalizm. *Milliyet*.
- Ali, M. N. (1933, Mayıs 02). Hitlerismin esbabı mucibesi. *Milliyet*.
- Ali, N. (1934, Haziran 26). Berlin üniversitesinde bir konferans *Milliyet*.
- Ali, N. (1934, Mayıs 25). Komünizm ve Almanya. *Milliyet*.
- Alman buhranı devam ediyor. (1932, Kasım 27). *Vakit*.
- Alman dahiliye nazırı, niçin Yahudi düşmanı olduklarını anlatıyor. (1933, Şubat 12). *Vakit*.
- Alman damarlarına giren yahudi kanı. (1935, Nisan 26). *Ulus*.
- Alman emniyetini tehdit eden iki mesele var. (1931, Nisan 01). *Vakit*.
- Alman Fırkaları. (1932, Ocak 05). *Milliyet*.
- Alman gazeteleri. (1934, Mayıs, 13) *Hakimiyeti Milliye*.
- Alman geclik teşkilâtının hazırlığı. (1935, Nisan 29). *Cumhuriyet*.
- Alman gençleri hava sporlarına nasıl hazırlanıyorlar?. (1934, Ekim 21). *Hakimiyeti Milliye*.
- Alman gençliği yeni idarede çelik gibi yetiştiriliyor. (1936, Nisan 10). *Tan*.
- Alman gençliğinin devlet günü. (1934, Haziran 11). *Vakit*.
- Alman harici siyaseti. (1930, Kasım 11). *Milliyet*.
- Alman hükümeti ele geçen delilleri sayıyor. (1933, Mart 03). *Cumhuriyet*.
- Alman ırk ofisi. (1934, Ağustos 26). *Vakit*.
- Alman ırkının tasfiyesi. (1934, Ocak 24). *Cumhuriyet*.
- Alman intihabatı neticelendi. (1932, Kasım 08). *Cumhuriyet*.
- Alman intihabatı neticesi. (1933, Kasım 13). *Vakit*.
- Alman intihabatı. (1933, Şubat 28). *Milliyet*.
- Alman intihabı bugün!. (1933, Mart 03). *Milliyet*.
- Alman intihabı neticesi: Hitler gelemiyor. (1932, Kasım 08). *Vakit*.

Alman kabinesinin mevkii sarsılıyor. (1931, Aralık 07). *Milliyet*.

Alman kadınının vazifesi evindedir. (1934, Mart 21). *Milliyet*.

Alman meclisi artık ayılıyor. (1931, Ocak 30). *Milliyet*.

Alman milleti dün hakikî kanaatini resmen bildirdi. (1933, Kasım 13). *Cumhuriyet*.

Alman milleti dün kat'î kararını verdi. (1933, Kasım 13). *Milliyet*.

Alman nasyonal sosyalistliğinin 63 maddeyle hulâsası. (1934, Nisan 07). *Hakimiyeti Milliye*.

Alman nazırı yahudilik âlemine karşı meydan okuyor!. (1934, Mayıs 16). *Vakit*.

Alman okulunun jimnastik bayramı. (1935, Haziran 7). *Kurun*.

Alman propaganda servisi Türkiyede nasıl çalışır?. (1939, Aralık 10). *Tan*.

Alman propaganda ve istibar teşkilâtı nasıl çalışıyor?. (1939, Aralık 11). *Tan*.

Alman propakada nazırı gayri memnun ve bozguncular aleyhine bir nutuk söyledi. (1934, Haziran 26). *Hakimiyeti Milliye*.

Alman sosyalistleri dağıtıldı. (1933, Haziran 24). *Milliyet*.

Alman şehirlerinde kanlı musademeler. (1933, Mart 05). *Cumhuriyet*.

Alman şerefi ancak kanla temizlenebilir!. (1935, Şubat 13). *Cumhuriyet*.

Alman yahudileri telâş ve endişe içinde. (1933, Mart 30). *Cumhuriyet*.

Alman Yahudileri toptan de yapamıyacaklar. (1939, Şubat 16). *Tan*.

Alman'larla yahudiler arasında harp!. (1933, Nisan 01). *Cumhuriyet*.

Alman'larla yahudiler arasında harp!. (1933, Nisan 01). *Cumhuriyet*.

Almanlar bugün 'evet' veya 'hayır' diyecekler. (1933, Kasım 12). *Vakit*.

Almanlar ve ecnebî gazeteleri. (1934, Temmuz 28). *Hakimiyeti Milliye*.

Almanlar ve Yahudiler. (1938, Nisan 26). *Cumhuriyet*.

Almanya bugün Hitler politikasına rey veriyor. (1933, Kasım 12). *Milliyet*.

- Almanya dehşetli bir suikasta uğradı!. (1933, Mart 01). *Milliyet*.
- Almanya heyecan içinde!. (1933, Mart 02). *Cumhuriyet*.
- Almanya imparatorluğa doğru gidiyor. (1933, Mart 22). *Cumhuriyet*.
- Almanya karışıyor. (1933, Mart 08). *Cumhuriyet*.
- Almanya mühim hadiseler karşısında. (1932, Ocak 13). *Vakit*.
- Almanya tehlike geçirdi!. (1933, Mart 01). *Cumhuriyet*.
- Almanya ve yahudiler. (1933, Mart 27). *Milliyet*.
- Almanya ve yahudiler. (1933, Temmuz 13). *Vakit*.
- Almanya yahudilere bir cehennem oluyor!. (1933, Mart 30). *Milliyet*.
- Almanya!. (1935, Mayıs 10). *Cumhuriyet*.
- Almanya'da arbedeler. (1933, Şubat 06). *Cumhuriyet*.
- Almanya'da dahilî harp mı olacak?. (1931, Kasım 22). *Milliyet*.
- Almanya'da diktatörlük!. (1931, Aralık 10). *Vakit*.
- Almanya'da ecnebi gazetelerinin çektikleri. (1934, Temmuz 17). *Hakimiyeti Milliye*.
- Almanya'da gençliği askerleştiren yeni kararnameler. (1939, Ocak 24). *Ulus*.
- Almanya'da Hitler başvekil olamazsa ne olacak. (1932, Ağustos 13). *Vakit*.
- Almanya'da Hitler iktidar mevkiine geçmek istiyor. (1931, Ekim 16). *Cumhuriyet*.
- Almanya'da intihabat mücadelesi ilerledi. (1932, Mart 08). *Milliyet*.
- Almanya'da intihap hazırlığı. (1933, Şubat 19). *Cumhuriyet*.
- Almanya'da kanlı müsademeler oluyor. (1933, Şubat 02). *Milliyet*.
- Almanya'da kısırlaştırma. (1933, Aralık 23). *Milliyet*.
- Almanya'da kıyamet. (1931, Ekim 14). *Cumhuriyet*.
- Almanya'da siyasi buhran. (1933, Ocak 27). *Cumhuriyet*.

Almanya'da şekli değişen sual. Hit'ler gelecek mi? değil, ne zaman gelecek?. (1931, Aralık 31). *Cumhuriyet*.

Almanya'da vaziyet dikkate şayan safhada. (1931, Aralık 09). *Milliyet*.

Almanya'da yahudilere boykot bugün başlıyor!. (1933, Nisan 01). *Cumhuriyet*.

Almanya'da yahudilerin kökünü tamamiyle kurutmak için tavsiye edilen usuller. (1938, Kasım 30). *Ulus*.

Almanya'da yeni bir kabine mi?. (1933, Ocak 16). *Cumhuriyet*.

Almanya'da yeni intihabata hazırlık. (1932, Ekim 25). *Milliyet*.

Almanya'daki boykotaj. (1933, Nisan 03). *Cumhuriyet*.

Almanya'daki intihabat. (1932, Mart 14). *Cumhuriyet*.

Almanya'daki komünistlerle mücadele. (1933, Şubat 05). *Cumhuriyet*.

Almanya'dan sabaha karşı gelen telgraflar. (1933, Mart 06). *Cumhuriyet*.

Almanya'nın her tarafında komünistlere karşı mücadele başladı. (1933, Şubat 03). *Milliyet*.

Almanya'nın vücudüne saplanmış iki ok var. (1933, Şubat 02). *Cumhuriyet*.

Almanyada arbadeler devam ediyor. (1933, Şubat 06). *Milliyet*.

Almanyada başvekilin direktifine bağlı valiler tayin ediliyor. (1933, Nisan 9). *Milliyet*.

Almanyada beden hareketlerine verilen ehemmiyet. (1933, Kasım 11). *Vakit*.

Almanyada beş komünist mahkûm oldu. (1934, Ocak 27). *Cumhuriyet*.

Almanyada boykotaj resnen bugün başlıyor. (1933, Nisan 01). *Milliyet*.

Almanyada düzgünlü kadınlar hakkında bir karar. (1933, Ağustos 08). *Cumhuriyet*.

Almanyada gazeteciler kongresi. (1934, Kasım 20). *Cumhuriyet*.

Almanyada gazetecilik. (1933, Ekim 07). *Milliyet*.

Almanyada gençlik teşkilâtı. Hitlerin kızları. (1939, Temmuz 10). *Vakit*.

Almanyada gençlik. (1935, Eylül 26). *Kurun*.

- Almanyada Hitler taraftarları. (1931, Şubat 06). *Milliyet*.
- Almanyada intihabat mücadelesi. (1923, Mart 04). *Vakit*.
- Almanyada kabine buhranı devam ediyor. (1932, Kasım 26). *Vakit*.
- Almanyada kadınlar çalışır mı?. (1939, Şubat 08). *Tan*.
- Almanyada karışıklık. Hitler taraftarlarının muazzam nümayişleri. (1931, Ekim 21). *Milliyet*.
- Almanyada meclis gelecek ay toplanacak. (1930, Eylül 18). *Milliyet*.
- Almanyada mühim hâdiseler. (1931, Ekim 13). *Milliyet*.
- Almanyada mütemadiyen komünist tevkif ediliyor. (1933, Ekim 24). *Cumhuriyet*.
- Almanyada son intihabat nasıl oldu?. (1933, Kasım 18). *Vakit*.
- Almanyada sporun mahiyeti, teşkilati. (1934, Mart 24). *Hakimiyeti Milliye*.
- Almanyada şiddet. (1933, Ağustos 04). *Milliyet*.
- Almanyada şiddetli bir yahudi aleyhtarlığı. (1938, Haziran 19). *Kurun*.
- Almanyada üniversite, gençliği nasıl askerleştiriliyor?. (1934, Mayıs 20). *Milliyet*.
- Almanyada vatandaşlık kanunu. (1935, Kasım 16). *Ulus*.
- Almanyada Yahudi düşmanlığı. (1935, Kasım 16). *Tan*.
- Almanyada Yahudiler işten çıkarılıyor. (1933, Ağustos 02). *Cumhuriyet*.
- Almanyada yahudiler tebaa olmak hakkını haiz değildirler. (1933, Ağustos 13). *Vakit*.
- Almanyada yeni bayrak. (1933, Mart 14). *Milliyet*.
- Almanyada yeni intihabı kimler kazandılar. (1932, Ekim 23). *Vakit*.
- Almanyada yeni matbuat kanunu. (1933, Ekim 07). *Cumhuriyet*.
- Almanyadaki boykotaj bir gün devam etti. (1933, Nisan 02). *Milliyet*.
- Almanyadaki yahudiler katliam mı edilecek?. (1934, Mayıs 17). *Vakit*.
- Almanyadaki yahudiler. (1933, Temmuz 02). *Vakit*.

- Almanyadaki Yahudiler. (1938, Kasım 21). *Tan*.
- Almanyanın büyük bayramımıza iştiraki. (1933, Ekim 24). *Vakit*.
- Almanya'ya eski azametini vereceğim. (1933, Şubat 12). *Milliyet*.
- Arap ülkelerinde Nazi propagandası nasıl yapılıyor?. (1939, Aralık 24). *Tan*.
- Artık haraç yok. (1932, Ocak 12). *Vakit*.
- Asaf, B. (1934, Nisan 05). Almanya'da gazetecilik. *Hakimiyeti Milliye*.
- Asıl ihtilâl bizim ihtilâlimizdir. (1933, Temmuz 11). *Vakit*.
- Asım, M. (1932, Ağustos 02). Almanya dahili mücadele devrinde. *Vakit*.
- Asım, M. (1933, Ekim 06). Almanya nereye gidiyor?. *Vakit*.
- Asım, M. (1933, Eylül 08). Hitler ne demek istiyor?. *Vakit*.
- Asım, M. (1933, Eylül 23). Hitler Almanyasına bir kuş bakışı. *Vakit*.
- Asım, M. (1933, Nisan 02). Almanya ile yahudilik âleminin çarpışması. *Vakit*.
- Asım, M. (1934, Şubat 04). Almanyanın yeniden tesisi. *Vakit*.
- Askerlik ve Spor. (1934, Ağustos 2). *Vakit*.
- Atay, F. A. (1935, Eylül 19). Almanyadan bazı notlar -1-. *Ulus*.
- Atay, F. R. (1935, Eylül 23). Gamalı Haç'ın gençliği. *Ulus*.
- Atay, F. R. (1935, Eylül 28). Yahudilere karşı. *Ulus*.
- Atay, N. H. (1935 Nisan 07). Üçüncü Reich. *Ulus*.
- Atay, N. H. (1935, Eylül 09). Leipzig'de dört gün. *Ulus*.
- Atay, N. H. (1935, Eylül 11). Leipzig'de konuşan Almanya. *Ulus*.
- Atay, N. H. (1935, Eylül 12). Almanya'nın Leipzig'den görünüşü. *Ulus*.
- Atay, N. H. (1935, Mayıs 20). Üçüncü Rayhta gazeteler. *Ulus*.
- Atay, N. H. (1935, Nisan 09). Alman nasyonal sosyalizmi. *Ulus*.
- Atay, N. H. (1936, Mayıs 20). Almanyanın zirai yapısı. *Ulus*.

- B. Z. (1938, Şubat 21). Çalışan Alman kadınına gösterilen kolaylıklar. *Cumhuriyet*.
- Belge, B. (1937, Ekim 16). Dr. Göbbels'in sözleri. *Ulus*.
- Berlinde kanlı çarpışmalar. (1933, Şubat 01). *Milliyet*.
- Bir gecede 2,000 komünist tevkif edildi. (1933, Mart 02). *Milliyet*.
- Bir nutuk üzerinde koparılan lüzumsuz gürültüler. (1937, Ekim 18). *Cumhuriyet*.
- Bozkurt, M. E. (1935, Nisan 19). Türk rejimi ile faşizm, Hitlerizm farkları. *Milliyet*.
- Brüning, kendini kolla!. (1931, Aralık 07). *Cumhuriyet*.
- Bu nasıl iş? Alman kanından olmıyanlar hadım edilecek!. (1933, Mayıs 17). *Vakit*.
- Bugün Almanyada yahudi malı alınmayacak. (1933, Nisan 01). *Vakit*.
- Büring, Hitler'e neden sesinin çıkarmıyor?ç (1931, Aralık 08). *Milliyet*.
- Bütün Almanya yahudi'lere boykot yapıyor. (1933, Mart 30). *Cumhuriyet*.
- Bütün dünya yahudileri Alman'lar aleyhinde!. (1933, Mart 1933). *Cumhuriyet*.
- Chonez, C. (1935, Şubat 12-19). Hitlerci genç kızlarla beraber sekiz gün. *Ulus*.
- Çakır, N. S. (1936, Temmuz 7). Alman kızları resmî birliklerde birer sporcu olarak yetişiyor. *Tan*.
- Çakıroğlu, N. (1933, Nisan 01). *Milliyet*.
- Daver, A. (1930, Haziran 25). Almanya'nın dini: Spor. *Cumhuriyet*.
- Daver, A. (1930, Temmuz 20). Spora tapan bir memleket: Almanya. *Cumhuriyet*.
- Daver, A. (1930, Temmuz 28). Alman spor ordusu. *Cumhuriyet*.
- Daver, A. (1935, Ekim 11). Tempelhofdaki mahşer. *Cumhuriyet*.
- Daver, A. (1935, Mayıs 07). Hitlerle mülâkat. *Cumhuriyet*.
- Daver, A. (1935, Mayıs 15). İş karargâhları. *Cumhuriyet*.
- Daver, A. (1935, Mayıs 23). Beş milyon azası olan Hitler gençlik teşkilâtı. *Cumhuriyet*.
- Daver, A. (1935, Mayıs 23). Beş milyon azası olan Hitler gençlik teşkilâtı. *Cumhuriyet*.

- Daver, A. (1935, Nisan 24). Münihte Hitler partisi evinde neler gördüm?. *Cumhuriyet*.
- Dünya komünistleri Hitler'e cephe alıyorlar. (1933, Şubat 08). *Cumhuriyet*.
- Esmer, A. Ş. (1932, Ağustos 03). Almanya'da intihaptan sonra hükûmet ve siyaseri ne olacak?. *Milliyet*.
- Esmer, A. Ş. (1935, Ağustos 06). Nazi devriminin yeni saldırışı. *Tan*.
- Esmer, A. Ş. (1935, Mayıs 03). Hitler Türk gazetecilerini dün kabul etti. *Tan*.
- Esmer, A. Ş. (1935, Mayıs 05). Almanyanın ilk ve son hedefi. *Tan*.
- Esmer, A. Ş. (1935, Mayıs 11). Almanyanın dış siyasası. *Tan*.
- Esmer, A. Ş. (1937, Ocak 24). Almanya'nın iktisadi programı. *Ulus*.
- Etem, S. (1930, Eylül 21). Niçin devletçiyiz?. *Vakit*.
- Etem, S. (1930, Eylül 15). Niçin liberal değiliz?. *Vakit*.
- Etem, S. (1931, Haziran 12). Diktatör!. *Vakit*.
- Etem, S. (1932, Eylül 02). Parça parça Almanya. *Vakit*.
- Etem, S. (1933, Nisan 02). Istikamet Ren marş marş!. *Vakit*.
- Etem, S. (1933, Nisan 09). Hitler–Yahudi savaşının sebebi. *Vakit*.
- Etem, S. (1933, Nisan 3). Faşistlik, hitlercilik ve inkılâpçılık. *Vakit*.
- Etem, S. (1934, Mayıs 19). Almanyadan gelen nasyonalizm. *Vakit*.
- Etem, S. (1934, Mayıs 06). Hitlerin öküzü. *Vakit*.
- Faşizm ve komünizm mücadelesi. (1933, Şubat 03). *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1929, Kasım 25). Alman fırkalarında tefrika. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1930, Eylül 19). Almanya'da müfritler kazandı. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1930, Eylül 25). Almanya'da ihtilal. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1930, Eylül 29). Genç bir Almanya doğuyor. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1931, Aralık 09). Almanya'da faşizm ilerliyor. *Cumhuriyet*.

- Feyzi, M. (1931, Ekim 21). Almanya'da faşistler. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1931, Mart 19). Almanya'nın dahiî ahvali. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Ağustos 16). Hindenburg ve Hitler. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Ekim 14). Almanya'nın dahili vaziyeti. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Eylül 01). Hindenburg hükümetinin programı. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Eylül 14). Almanya parlâmentosunun feshi. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Kasım 08). Almanya intihabı. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Kasım 14). Almanya'da kabine mes'elesi. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Mart 02). Almanya'da firkalar mücadelesi. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Mart 11). Almanya'da reiscumhur intihabı. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Mart 16). Almanya'daki intihap. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Nisan 06). Almanya'da reiscumhur intihabı. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Nisan 27). Hitler'in Zaferi. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Ocak 19). Hindenburg ve Alman firkaları. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1932, Şubat 22). Hindenburg'un namzetliği. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1933, Ağustos 12). Musevilik âleminde buhran. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1933, Mart 03). Almanya'da hayat memat mücadelesi. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1933, Mart 15). Almanya'daki faşist inkılâbı. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1933, Mart 24). Almanya'da millî birlik. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1933, Mayıs 07). Hitlerin siyasî ve içtimaî programı. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1933, Mayıs 07). M. Hitlerin siyasî ve içtimaî programı. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1933, Mayıs 25). Almanya mücadele teşekkülleri birleştirdi. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1933, Ocak 26). Almanya'da dahili vaziyet. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1933, Şubat 01). Hitler-Papen kabinesi. *Cumhuriyet*.

- Feyzi, M. (1933, Şubat 09). Hitler faaliyette. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1933, Temmuz 03). Almanyada cephe birliği. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. (1934, Ocak 03). Almanyanın dahilî ahvali. *Cumhuriyet*.
- Feyzi, M. Almanya'da intihap hazırlığı. (1933, Şubat 16). *Cumhuriyet*.
- Fırkalar Hitler bayrağı altında!. (1933, Temmuz 01). *Cumhuriyet*.
- Fransız ve Alman kabineleri düştü. (1933, Ocak 30) *Cumhuriyet*.
- G., A. (1934, Temmuz 02). Fena adamları eyileştirmek için. *Milliyet*.
- G., A. (1939, Mart 22). Irk siyasetinin sonu. *Ulus*.
- G., A. (1939, Ocak 11). Saf ırk. *Ulus*.
- Gazetecilerle Hitler başbaşa. (1935, Mayıs 07). *Tan*.
- Gazi asrımızın en büyük adamıdır. Alman başvekilinin mühim beyanatı. (1933, Temmuz 17). *Cumhuriyet*.
- Geri karar. Hitlerin kadınlara verdiği emirç (1933, Haziran 09). *Vakit*.
- Gezgin, S. (1935, Mayıs 17). Bize imrenen Almanya. *Kurun*.
- Gizli komünistler. (1933, Şubat 04). *Milliyet*.
- Gökay, F. K. (1938, Ekim 22). Kısırlaştırma tedbiri. *Cumhuriyet*.
- Gündüz, A. (1939, Aralık 11). Alman matbuatı, D.N.B. ajansı haklıdırlar!!. *Tan*.
- Hindenburg istediği şartları dün bildirdi. (1932, Kasım 23). *Cumhuriyet*.
- Hindenburg mu Hitler mi. (1932, Şubat 16). *Cumhuriyet*.
- Hindenburg mu, Hitler mi?. (1932, Nisan 11). *Cumhuriyet*.
- Hindenburg ve Hitler. (1932, Kasım 30). *Cumhuriyet*.
- Hindenburg, Hitler'in başvekilliğini şartlara tabi tutuyor. (1932, Kasım 23). *Milliyet*.
- Hindenburg'a çıkarılan rakip. (1932, Ocak 27). *Cumhuriyet*.
- Hindenburga rey veriniz. (1932, Mart 08). *Cumhuriyet*.

- Hitler 4 mayısı bekliyor. (1932, Ocak 04). *Cumhuriyet*.
- Hitler Almanya'nın Hâkimi mutlakı!. (1933, Mart 25). *Cumhuriyet*.
- Hitler amele sınıfını da eline alıyor. (1933, Mayıs 04). *Milliyet*.
- Hitler ateş püskürüyor. (1931, Aralık 04). *Vakit*.
- Hitler başvekil oldu, fon Papen de muavini. (1933, Ocak 31). *Cumhuriyet*.
- Hitler başvekil oluyor. (1932, Ağustos 10). *Cumhuriyet*.
- Hitler başvekil oluyor. (1932, Ağustos 10). *Cumhuriyet*.
- Hitler başvekilliğe ciddi surette namzet. (1932, Ağustos 10). *Vakit*.
- Hitler başvekillikten bir türlü vazgeçmiyor. (1933, Ocak 27). *Milliyet*.
- Hitler başvelillliğe ciddi surette namzet. (1932, Ağustos 10). *Vakit*.
- Hitler beceriksiz çıktı. (1932, Kasım 26). *Cumhuriyet*.
- Hitler Berlin'e geliyor. (1931, Aralık 13). *Cumhuriyet*.
- Hitler bir makale yazdı. Mevkii iktidara geçerse ne yapacağını anlatıyor. (1931, Aralık 17). *Cumhuriyet*.
- Hitler bu sefer de başvekil olamadı. (1932, Kasım 26). *Milliyet*.
- Hitler çekiliyor mu?. (1932, Eylül 30). *Milliyet*.
- Hitler de namzetliğini ilan etti. (1932, Şubat 24). *Milliyet*.
- Hitler değişiyor. (1932, Ağustos 22). *Vakit*.
- Hitler en nihayet arzusuna kavuştu. (1933, Ocak 31). *Milliyet*.
- Hitler faaliyete geçti. (1933, Şubat 03). *Cumhuriyet*.
- Hitler fırkası büyük bir muvaffakiyet kazandı. (1933, Mart 07). *Cumhuriyet*.
- Hitler gelecek mi?. (1931, Aralık 08). *Cumhuriyet*.
- Hitler gelirse. (1931, Aralık 17). *Milliyet*.
- Hitler geliyor mu?. (1931, Aralık 06). *Milliyet*.

- Hitler gençliği. (1938, Nisan 18). *Cumhuriyet*.
- Hitler harekete geçiyor. (1933, Ocak 17). *Milliyet*.
- Hitler hazırlanıyor!. (1931, Aralık 24). *Cumhuriyet*.
- Hitler hesap görme saatinin çaldığı fikrinde. (1932, Şubat 29). *Milliyet*.
- Hitler hükümler yürütüyor. (1933, Eylül 03). *Vakit*.
- Hitler idaresi nasıl kalıyor?. (1933, Temmuz 26). *Vakit*.
- Hitler ihtiyar mareşala kafa tutuyor. (1932, Kasım 24). *Vakit*.
- Hitler intihabatta ekseriyet kazandı. (1933, Mart 06). *Milliyet*.
- Hitler İstanbulda. (1932, Mayıs 12). *Vakit*.
- Hitler kabine yapamıyor. (1932, Kasım 24). *Cumhuriyet*.
- Hitler kadının eve dönmesini emrederken. (1933, Haziran 17). *Vakit*.
- Hitler kazanamadığı için hastalandı. (1932, Mart 16). *Milliyet*.
- Hitler mevki iktidara geliyor. (1931, Aralık 06). *Cumhuriyet*.
- Hitler mi yaktırdı?. (1933, Mart 03). *Milliyet*.
- Hitler ne yapıp yapıp iş başına geçecek. (1932, Ağustos 10). *Milliyet*.
- Hitler ne yapıp yapıp iş başına geçecek. (1932, Ağustos 10). *Milliyet*.
- Hitler niçin başvekil oldu?*. (1933, Şubat 12). *Cumhuriyet*.
- Hitler öğünüyor. Faşist inkılâbı mucizeye benzemekte imiş. (1933, Temmuz 18). *Vakit*.
- Hitler partisi son iki sene içinde. (1932, Ocak 15). *Vakit*.
- Hitler tam diktatör!. (1933, Mart 25). *Milliyet*.
- Hitler taraftarları Almanyada karışıklık mı çıkaracaklar?. (1931, Temmuz 29). *Milliyet*.
- Hitler taraftarlarının muvaffakiyetleri. (1930, Eylül 29). *Milliyet*.
- Hitler tehdit ediyor!. (1933, Ocak 31). *Cumhuriyet*.
- Hitler tehdit ediyor. (1932, Şubat 29). *Cumhuriyet*.

- Hitler tenkit istemiyor. (1933, Eylül 02). *Milliyet*.
- Hitler Türkiyeden ve gazimizden takdirle bahsediyor. (1933, Temmuz 17). *Vakit*.
- Hitler ve amele. (1933, Mayıs 06). *Milliyet*.
- Hitler ve amele. Komünistlere üniforma yasak. (1933, Mart 18). *Milliyet*.
- Hitler ve taraftarları. (1931, Aralık 01). *Vakit*.
- Hitler yasağı!. (1933, Ağustos 14). *Vakit*.
- Hitler. (1931, Ekim 13). *Vakit*.
- Hitler'i atacaklar mı?. (1931, Aralık 13). *Milliyet*.
- Hitler'in iktidar mekiine gelmesinden korkuluyor. (1931, Aralık 09). *Cumhuriyet*.
- Hitler'in on dört tezi. (1932, Ocak 02). *Vakit*.
- Hitler'in reiscumhurluğu. (1932, Şubat 05). *Cumhuriyet*.
- Hitler'in yeni beyanatı. (1933, Şubat 16). *Cumhuriyet*.
- Hitlerciler kazanıyor. (1931, Kasım 04). *Milliyet*.
- Hitlerciler otuz beş meb'usluk kaybettiler. (1932, Kasım 08). *Milliyet*.
- Hitlerciler ümitvar!. (1932, Ekim 09). *Milliyet*.
- Hitlercilerin tertibatı. (1931, Kasım 30). *Milliyet*.
- Hitleri nerede arıyor?. (1933, Ağustos 04). *Milliyet*.
- Hitlerin başvekillik için şartları var. (1932, Kasım 23). *Vakit*.
- Hitlerin istediği. 3 üncü imperatorluk artık teessüs etmiştir. (1933, Mart 08). *Milliyet*.
- Hitlerin mayolara karışmamasının sebebi!. (1933, Eylül 11). *Vakit*.
- Hitlerin takip edeceği program işte budur. (1931, Aralık 17). *Vakit*.
- Hitlerin yeni bir nutku!. (1933, Temmuz 11). *Cumhuriyet*.
- Hitleristlerin yeni bir teşebbüsü ortaya çıktı. (1931, Kasım 27). *Cumhuriyet*.
- Hitler–Papen mülâkatı. (1933, Ocak 08). *Cumhuriyet*.

Hoyi, İ. (1933, Aralık 07). Naziler ne yapmak istiyorlar?. *Vakit*.

Hugenberg çekildi. (1933, Haziran 29). *Milliyet*.

Hügenberg istifa etti, fırkası Nazilere bağlandı. (1933, Haziran 29). *Cumhuriyet*.

Hürriyet! Almanlar bu mefhumu nasıl anlıyor. (1933, Ekim 10). *Vakit*.

Irka taarruz?!... Bir Yahudi doktor on seneye mahkûm edildi. (1938, Ekim 06). *Kurun*.

Irkçılık hakkında. (1939, Ocak 13). *Vakit*.

İhsan, A. (1930, Kasım 11). Yaşasın Hittler!. *Milliyet*.

İki faşizm. (1934, Ocak 30). *Cumhuriyet*.

İmanımız bayrağımızın üzerinde yazılıdır!. (1933, Temmuz 18). *Cumhuriyet*.

İmperatorluk bayrağı resmen heryere çekildi. (1933, Mart 14). *Cumhuriyet*.

İngiliz gazete muhabiri Almanyadan bir ikinci dafa koğuldu!. (1934, Haziran 12). *Vakit*.

İntihabattan sonra vaziyet. (1932, Kasım 09). *Cumhuriyet*.

Kadınlara ve yahudilere karşı hazırlanan tedbirler. (1933, Ağustos 15). *Vakit*.

Kat'î netice. Almanyada kaç kişi 'evet' ve kaç kişi 'hayır' dedi?. (1933, Kasım 14).

Cumhuriyet.

Kavgam. (1935, Nisan 23-Haziran 01). *Tan*.

Komünist hareketleri men edildi. (1933, Şubat 04). *Cumhuriyet*.

Komünist meb'uslar Rayıştag'a alınmayacak. (1933, Mart 11). *Cumhuriyet*.

Komünist ve faşistle arasında kanlı arbede ve cinayetler devam ediyor. (1933, Şubat 07).

Cumhuriyet.

Komünistler 3 gün aç bırakılacak. (1933, Temmuz 30). *Cumhuriyet*.

Komünistler ve Naziler her tarafta boğuşuyorlar. (1933, Şubat 14). *Cumhuriyet*.

Komünistlere karşı açılan mücadele. (1933, Şubat 03). *Cumhuriyet*.

Komünistlere karşı şiddetli mücadele. (1933, Şubat 05). *Cumhuriyet*.

- Komünistlik memnu!. (1933, Mart 18). *Cumhuriyet*.
- Köprülü, F. (1939, Mayıs 30). Partimiz ve ideolojimiz. *Tan*.
- Londal, J. B. (23.09.1937). Gençlik İtalya ve Almanyada nasıl yetişiyor?. *Kurun*.
- Londra mülâkatının sebepleri?. (1931, Haziran 10). *Vakit*.
- M. Adolf Hitler'den M. Buring'e açık mektup. (1931, Kasım 05). *Milliyet*.
- M. Adolphe Hitler'in gazetemize beyanâtı. (1931, Aralık 25). *Milliyet*.
- M. Göbbels'in bir nutku. (1934, Mayıs 10). *Hakimiyeti Milliye*.
- M. Hitler'in Milliyet'e beyanâtı. (1933, Temmuz 16). *Milliyet*.
- Mesut, Z. (1929, Eylül 13). Nasyonalizm–enternasyonalizm. *Milliyet*.
- Mesut, Z. (1930, Kasım 04). Nasyonal–sosyalizm. *Milliyet*.
- Mesut, Z. (1930, Kasım 09). Alman demokrasisinin güçlükleri. *Milliyet*.
- Mesut, Z. (1931, Ağustos 13). Yolunu arıyan Almanya. *Hakimiyeti Milliye*.
- Mesut, Z. (1933, Ağustos 13). 66 milyon. *Hakimiyeti Milliye*.
- Mesut, Z. (1934, Ağustos 11). Almanya'da devlet. *Hakimiyeti Milliye*.
- Mesut, Z. (1934, Şubat 13). Alman Birliği. *Hakimiyeti Milliye*.
- Mesut, Z. (1934, Temmuz 21). Geriye doğru. *Hakimiyeti Milliye*.
- Millî sosyalizm düşmanları kimlerdir?. (1934, Haziran 26). *Vakit*.
- Nadi, N. (1932, Ekim 25). Viyana'yı kış bastırıyor. *Cumhuriyet*.
- Nadi, N. (1932, Temmuz 31). Hitler kazanacak mı ?. *Cumhuriyet*.
- Nadi, N. (1938, Haziran 12). Hitler Viyanasından röportajlar 3. *Cumhuriyet*.
- Nadi, N. (1938, Haziran 13). Bir cemiyetin hikâyesi. *Cumhuriyet*.
- Nadi, N. (1938, Haziran 16). Yahudiler ne diyor?. *Cumhuriyet*.
- Nadi, N. (1938, Haziran 17). Hayırlı maglûbiyetler ve Fritz'in söyledikleri. *Cumhuriyet*.

Nadi, N. (1938, Şubat 1938). Türkiye ne antikomünist, ne de antifaşist değildir. *Cumhuriyet*.

Nadi, Y. (1930, Ekim 21). Alman memleketlerinde firkalar. *Cumhuriyet*.

Nadi, Y. (1932, Mart 28). Kuvvetli cemiyet timsali: Almanya. *Cumhuriyet*.

Nadi, Y. (1933, Mart 31). Yahudi aleyhtarlığının en şiddetli şekli. *Cumhuriyet*.

Nadi, Y. (1934, Kasım 27). Ulusal ekonominin temeltaşı olan köylüyü kaldırmak için. *Cumhuriyet*.

Nadi, Y. (1937, Haziran 17). Tunceli vilâyetimizin ıslahı ve medenileştirilmesi. *Cumhuriyet*.

Nazi propagandası Arap ülkelerinde nasıl çalışıyor?. (1939, Aralık 25). *Tan*.

Nazi-komünist sadmesinde 80 masa 270 sandalye parçalandı!. (1933, Ocak 11). *Cumhuriyet*.

Nefes yok! Komünistlere ve yahudilere Almanya dar gelecek. (1933, Mart 19). *Milliyet*.

Nereye gidiyorsun, Almanya?!. (1932, Temmuz 31). *Vakit*.

Nermi, M. (1930, Ağustos 25). Almanya'nın malî mes'eleleri. *Cumhuriyet*.

Nermi, M. (1930, Ekim 07). Uyanan Almanya. *Cumhuriyet*.

Nermi, M. (1932, Mayıs 08). Hitler ve yeni Almanya. *Cumhuriyet*.

Nermi, M. (1933, Mart 26). Hitler Almanyasının iktisat politikası. *Cumhuriyet*.

Nermi, M. (1933, Mayıs 06). Yeni Almanyanın iktisat politikası. *Cumhuriyet*.

Nermi, M. (1934, Ekim 03). Almanyanın ihracat güneşi. *Cumhuriyet*.

Nermi, M. (1934, Kasım 26). Yeni Almanyada köy politikasının verimi. *Cumhuriyet*.

Nermi, M. (1935, Temmuz 03). Uyanan Almanlık ve Versailles Andlaşması. *Cumhuriyet*.

Nermi, M. Almanyanın yeni iktisadî cephesi. *Cumhuriyet*.

Nisel, C. A. (1934, Kasım 22). Hitlerci gençlik nasıl yetiştiriliyor?. *Hakimiyeti Milliye*.

- Papen–Hitler mülâkatı. (1933, Ocak 07). *Cumhuriyet*.
- Peker, B. (1935, Aralık 18). ikinci inkılâb dersini dün verdi. *Ulus*.
- Peker, R. (1930, Ekim 13). Recep bey diyor ki. *Vakit*.
- Prays, V. (1934, Eylül 13). Bir milletin yeniden doğuşu. *Hakimiyeti Milliye*.
- Prays, V. (1934, Ekim 21). Alman gençleri hava sporlarına nasıl hazırlanıyorlar?. *Hakimiyeti Milliye*.
- Pudra ve dudak boyası yasağından sonra, cıgara yasağı da çıktı!. (1933, Ağustos 28). *Vakit*.
- Rayıştag açıldı, büyük tezahürat yapıldı. (1933, Mart 22). *Cumhuriyet*.
- Rayıştag yangını meselesi!. (1933, Ekim 01). *Cumhuriyet*.
- Rayıştag'da ilk celse. (1933, Mart 23). *Cumhuriyet*.
- Reichstag meclisi içtimalarını tatil etti. (1932, Aralık 11). *Milliyet*.
- Rıfkı, F. (1934, Şubat 26). Zamanımız. *Hakimiyeti Milliye*.
- Rıza, Ö. (1934, Ocak 26). Almanyada yeni mesai kanunu. *Vakit*.
- Rıza, Ö. (1934, Şubat 08). Hitlerin ilk yıl dönümü. *Vakit*.
- Rıza, Ö. (1934, Şubat 14). Almanyanın millî birliği tahakkuk etti. *Vakit*.
- Safa, P. (1937, Aralık 31). İdeolojiler ve hayatî prensipler. *Cumhuriyet*.
- Safa, P. (1937, Ekim 21). Kim faşist kim komünist?. *Cumhuriyet*.
- Safa, P. (1938, Aralık 07). Almanyada ve Filistinde Yahudi. *Cumhuriyet*.
- Safa, P. (1938, Mart 02). Millet mi evveldir, insan mı?. *Cumhuriyet*.
- Safa, P. (1939, Mayıs 17). Nasyonalizmi doğru anlayalım!. *Cumhuriyet*.
- Sertel, M. Z. (1939, Aralık 12). Dahilde yabancı propagandaya set çekmeliyiz!. *Tan*.
- Sertel, M. Z. (1939, Temmuz 15). Faşistlere göre harp mehumu. *Tan*.
- Sertel, Z. M. (1939, Aralık 09). Alman propagandasının hedefi nedir?. *Tan*.

Servete haciz. Almanya'da devlet düşmanının serveti alınacak. (1933, Temmuz 16). *Milliyet*.

Soydan, M. (1933, Haziran 18). Almanyada yahudiler ve yeni malî tedbirler. *Milliyet*.

Soydan, M. (1933, Haziran 27). Almanyada vaziyet, Yahudiler için.. *Milliyet*.

Soydan, M. (1933, Temmuz 04). Almanyanın gidişi, Hitlerin politikası. *Milliyet*.

Soydan, M. (1933, Temmuz 25). Hitler Almanyasının iktisat politikası. *Milliyet*.

Soydan, M. (1933, Temmuz 25). Türkiye, hariçten nasıl görülüyor?. *Milliyet*.

Soydan, M. (1933, Temmuz 28). Almanyada tek fırka idaresi. *Milliyet*.

Şiddetli tedbirler. (1933, Mart 01). *Milliyet*.

Şükrü, A. (1932, Ağustos 18). Weimer kanunu. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1932, Kasım 08). Alman intihabatı. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1932, Kasım 19). Alman buhranı. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1932, Nisan 13). Alman intihabatı. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1932, Nisan 26). Almanya'da intihabat. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1933, Mart 02). Almanya'da neler oluyor?. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1933, Mart 07). Alman intihabatı. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1933, Mart 25). Beynelmilel diktatörlük. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1933, Mart 26). Almanya nereye gidiyor?. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1933, Mayıs 16). Almanya'nın haricî siyaseti. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1933, Nisan 02). Yahudi aleyhtarlığı. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1933, Nisan 30). Bir millet uyanıyor. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1933, Şubat 01). Hitler hükümeti. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1933, Şubat 05). Hitlerin ilk işi. *Milliyet*.

Şükrü, A. (1933, Şubat 20). Almanyada faşizm. *Milliyet*.

- Şükrü, A. (1934, Şubat 03). Hitler'in Almanyası. *Milliyet*.
- T., İ. (1933, Mart 29). Berlinde yahudi avcılığı. *Cumhuriyet*.
- Talû, M. E. (1939, Şubat 10). Alman Sporu -1. *Vakit*.
- Türk inkılâbı niçin beynelmilel oldu?. (1933, Kasım 12). *Vakit*.
- Türkîşe Post adliyede. (1939, Aralık 22). *Tan*.
- Türkîşe Post'a cevap. (1939, Aralık 12). *Tan*.
- Türkiye'de Alman propagandasının gizli faaliyeti. (1939, Aralık 09). *Tan*.
- Türkler alp adamı denilen insanlardandır. (1932, Ekim 12). *Vakit*.
- Us, A. (1935, Mayıs 02). Almanyada iş kampları niçin kurulmuştur?. *Kurun*.
- Us, A. (1935, Mayıs 03). Köln'ün hususiyetleri. *Kurun*.
- Us, A. (1935, Mayıs 07). Hitlerle konuştuk. *Kurun*.
- Us, A. (1935, Mayıs 19). Almanyada devlet yolları. *Kurun*.
- Us, A. (1935, Mayıs 20). Almanyada yapılan gençlik teşkilâtı. *Kurun*.
- Us, A. (1935, Mayıs 22). Almanyada yapılan televizyon tecrübeleri. *Kurun*.
- Us, A. (1935, Mayıs 23). Hitler nasıl bir adamdır?. *Kurun*.
- Us, A. (1935, Nisan 28). Tayyare ile Breslavdan Dresdene ve Münihe. *Kurun*.
- Us, A. (1935, Nisan 30). Binaltıyüz metre yükseğe nasıl çıkılır?. *Kurun*.
- Üçüncü Rayh basını. (1935, Mayıs 30). *Ulus*.
- Von Schleicher kabinesi kat'i surette teşekkül etti. (1932, Aralık 05). *Milliyet*.
- Von Schleicher–Hitler mülâkatı. (1933, Ocak 17). *Cumhuriyet*.
- Yahudi düşmanlığı. (1935, Ağustos 05). *Tan*.
- Yahudi mallarına boykotaj!. (1933, Mart 29). *Cumhuriyet*.
- Yahudiler için yeni bir evlenme kanunu çıkarıldı. (1935, Eylül 17). *Tan*.
- Yahudilere karşı boykot!. (1933, Nisan 02). *Cumhuriyet*.

Yahudilere karşı yeni bir tedbir. (1935, Temmuz 31). *Tan*.

Yahudinin parasına karşı Hitlerin silahı!. (1933, Nisan 04). *Vakit*.

Yalman, A. E. (1937, Kasım 04). Türk ideolojisinin yolu. *Tan*.

Yıldırım, İ. (1933, Mayıs 27). Hitler gençlik teşkilâtı Alman neslini kurtardı. *Cumhuriyet*.

Yirmi yerden birden ateş vermişler!. (1933, Mart 01). *Cumhuriyet*.

IV. ARAŞTIRMA İNCELEME ESERLER

Adanır, F. (2001). Kemalist Authoritarianism and fascist Trends in Turkey during the Interwar Period. S.U. Larsen (Ed.), *Fascism outside Europe. The European impulse against domestic conditions in the diffusion of global fascism* içinde (ss. 313–361). Boulder: Social Science Monographs.

Ahlers, E. K. (1997). 19. ve 20. yüzyıllarda Almanya'da Türk ve Türkiye imajı'nın değişim süreci. *Tarih ve Milliyetçilik* içinde (ss. 104–120). I. Ulusal Tarih Kongresi Mersin.

Ahmad, F. (1986). *İttihatçılıktan kemalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akçura, Y. (2005). *Üç tarz-ı siyaset*. Ankara: Lotus Yayınevi.

Akkaya, Y. (2003). Korporatizmden sendikal ideolojiye, milliyetçilik ve işçi sınıfı. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasî düşünce. Milliyetçilik* içinde (ss. 829–840). İstanbul: İletişim.

Aktaş, H. (1994). Türk-Alman askeri ilişkileri (1913-1918). Selçuk Üniversitesi, Sosya Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Anderson, B. (2007). *Hayali cemaatler. Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. (Çev.İskender Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.

- Arat, Y. (1998). Türkiye'de modernleşme projesi ve kadınlar. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Ed.), *Türkiye'de modernleşme ve ulusal kimlik* içinde (ss. 82–98). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Arendt, H. (2009). *Kötülüğün sıradanlığı. Adolf Eichmann Kudüs'te.* (Çev. Özge Çelik) İstanbul: Metis.
- Arndt, E. M. (1813). *Über Volkshaß und über den Gebrauch einer fremden Sprache.* Leipzig: Fleischer.
- Aron, R. (1955) *L'opium des intellectuels.* Paris: Calmann-Lévy.
- Arslan, E. (2003). Türkiye'de ırkçılık. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasî düşünce. Milliyetçilik* içinde (ss. 409–426). İstanbul: İletişim.
- Asaf, B. (2004). Faşizm, niçin beynelmilleleşmek istiyor? G. Fırat (Ed.), *Kadro. Seçmeler* içinde (ss. 713–719). İstanbul: İleri Yayınları.
- Asaf, B. (2004). Milli kurtuluş inkılâbının cihanşümul ehemmiyetini, anlıyan anlıyana. G. Fırat (Ed.), *Kadro. Seçmeler* içinde (ss. 483–488). İstanbul: İleri Yayınları.
- Asaf, B. (2004). Ortaavrupa'nın davasızlığı. G. Fırat (Ed.), *Kadro. Seçmeler* içinde (ss. 821–825). İstanbul: İleri Yayınları.
- Asaf, B. (2004). Rejimler nasıl niçin değişiyor? G. Fırat (Ed.), *Kadro. Seçmeler* içinde (ss. 326–330). İstanbul: İleri Yayınları.
- Aslan, A. (1983). Atatürk ve çağdaş uygarlık. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 45–84.
- Atay, F. R. (1981). *Mustafa Kemal'in mütareke defteri.* Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Atay, F. R. (1988). *Çankaya. Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar.* İstanbul: Bateş.

Aufhebung des Urteils gegen Marinus van der Lubbe festgestellt. (2008, Januar 10). Erişim tarihi: 11 Mayıs 2011,

<http://www.generalbundesanwalt.de/de/showpress.php?themenid=10&newsid=298>

Auszug aus Bismarcks 'Blut und Eisen' Rede. (1862, September 30). Erişim tarihi: 09 Ocak 2011, http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=250&language=german

Authoritarian politics in modern society. The Dynamics of Established One-Party Systems. (1970). Huntington, S. P., Moore, C. H. (Ed.), New York: Basic Books.

Aydın, S. (2004). Cumhuriyet'in ideolojik şekillenmesinde antropolojinin rolü. Irkçı paradigmanın yükselişi ve düşüşü. M. Gültekingil ve T. Bora (Ed.), *Kemalizm. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde (ss. 344–369). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, S. (2009). Türk düşüncesinde Alman etkisi. Ö. Laçiner (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce. Dönemler ve zihniyetler* içinde (ss. 947–970). İstanbul: İletişim Yayınları.

Barrett, M. (2004). *Michèle Barrett, Marx'tan Foucault'ya ideoloji.* (Çev. Ahmet Fethi) Ankara: Doruk Yayıncılık.

Barth, H. (1975). *Wahrheit und ideologie.* New York: Arno Press.

Bayraktar, H. (2006). *Salamon und Rabeka. Judenstereotype in Karikaturen der türkischen Zeitschriften Akbaba, Karikatür und Milli İnkılap 1933 - 1945.* Berlin: Klaus Schwarz.

Belge, M. (2011). *Militarist modernleşme. Almanya, Japonya ve Türkiye.* İstanbul: İletişim.

Bell, D. (2011). *The End of Ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties.* Glencoe: Free Press.

- Benz, W. (2000). *Geschichte des Dritten Reiches*. München: C.H. Beck.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bischof, A. (2003). *Hindenburg und Hitler*. Norderstedt: Grin.
- Bischoff, N. von (1935). *Ankara. Eine Deutung des neuen Werdens in der Türkei*. Wien: Holzhausen.
- Bohrmann, H. (1984). *NS-Pressenanweisungen der Vorkriegszeit*. München: K. G. Saur.
- Bozdoğan, S. (2008). *Modernizm ve ulusun inşası. Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde mimari kültür*. (Çev. Tuncay Birkan) İstanbul: Metis Yayınları.
- Bozkurt, M. E. (1995). *Atatürk ihtilali*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Böttiger, T. (1935). *Führer der Völker*. Berlin: Junge Generation.
- Breuer, S. (2010). *Milliyetçilikler ve faşizmler. Fransa, İtalya ve Almanya örnekleri*. (Çev. Çiğdem Canan Dikmen) İstanbul: İletişim.
- Breuilly, J. (1993). *Nationalism and the state*. Manchester: Manchester University Press.
- Cameron, N. Stevens, R. H., Trevor-Roper, H. R. (2000). *Hitler's table talk. 1941-1944; his private conversations*. New York: Enigma Books.
- Carr, E. H. (1945). *Nationalism and after*. London: Macmillan.
- Chamberlain, H. S. (1900). *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*. München: F. Bruckmann.
- Çağaptay, S. (2003). Otuzlarda Türk milliyetçiliğinde ırk, dil ve etnisite. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasî düşünce. Milliyetçilik içinde* (ss. 245–262). İstanbul: İletişim.
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin demoktasi tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Dahlhaus, F. (1990). *Möglichkeiten und Grenzen auswärtiger Kultur- und Pressepolitik. Dargestellt am Beispiel der deutsch-türkischen Beziehungen 1914-1928*. Frankfurt am Main, New York: Peter Lang.
- Daitz, W. (1938). Deutschland, die Türkei und das europäische Schicksal. *10 Jahre Türkische Handelskammer für Deutschland* içinde (ss. 38–49) Berlin: Buchdükerei Adolf Uebe
- Deutsche Nationalhymne*. Erişim tarihi: 26 Ocak 2011, http://de.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Nationalhymne; http://de.wikisource.org/wiki/Lied_der_Deutschen
- Demiral, A. (1995). *İkinci dünya savaşında Türk-Alman ilişkileri*. İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Dimitrov, G. (2005). *Faşizmin yargılanması. Leipzig 1933*. (Çev. Olcay Geridönmez) İstanbul: Evrensel Basın Yayın.
- Dropping the Pilot*. (1890, March), Erişim tarihi: 28.01.2010, http://en.wikipedia.org/wiki/Dropping_the_Pilot
- Eagleton, T. (2005). *İdeoloji*. (Çev. Muttalip Özcan) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Echternkamp, J. (1998). *Der Aufstieg des deutschen Nationalismus (1774-1840)*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Elias, N. (2002). *Uygarlık süreci. Sosyo-oluşumsal ve psiko-oluşumsal incelemeler. Batılı dünyevi üst tabakaların davranışlarındaki değişimler*. (Çev. Ender Ateşman) İstanbul: İletişim.
- Elliott, G. (2010). *Tarihin sonları. Marx, Fukuyama, Hobsbawm, Anderson*. (Çev. Deniz Keskin) İstanbul: Versus.

- Emiroğlu, H. *İkinci dđnya savaşı (1939-1945) dđneminde Tđrk-Alman ilişkileri*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakđltesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yđksek Lisans Tezi.
- Ercan, M. A. (2006). *XX. Yđzyılın ikinci çeyreğinde Tđrkiye-Almanya ilişkileri (1923-1945)*. Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tđrkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yđksek Lisans Tezi.
- Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz*. (1935, November 14). Erişim tarihi: 9 Mayıs 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/reichsbuerger35-v1.htm>
- Erste Verordnung zur Durchfđhrung des Gesetzes zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*. (1933, April 11). Erişim tarihi: 8 Mayıs 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/beamte33-v1.htm>
- Farah, I. (1993). *Die deutsche Pressepolitik und Propagandatätigkeit im Osmanischen Reich von 1908-1918 unter besonderer Berücksichtigung des "Osmanischen Lloyd"*. Beirut, Stuttgart: Orient-Institut der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft; In Kommission bei Franz Steiner.
- Fascism outside Europe. The European impulse against domestic conditions in the diffusion of global fascism*, (2001). Stein Ugelvik Larsen (Ed.), Boulder: Social Science Monographs.
- Fischer, H. (1932). *Die neue Tđrkei und der Islam. Eine religionsrechtliche Studie*. Kulmbach: Schuhmann.
- Frei, N. (1980). *Nationalsozialistische Eroberung der Provinzpresse. Gleichschaltung, Selbstanpassung und Resistenz in Bayern*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Frei, N. (1987). *Der Fđhrerstaat. Nationalsozialistische Herrschaft 1933 bis 1945*. Mđnchen: Deutscher Taschenbuch Verlag.

- Frei, N. Schmitz, J. (1989). *Journalismus im Dritten Reich*. München: Beck.
- Froembgen, H. (1935). *Kamal Atatürk. Soldat und Führer*. Stuttgart: Frankh'sche Verlagshandlung.
- Fukuyama, F. (1989). *The "end of history?" debate: a response to my critics*. New York: National Affairs.
- Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. New York: Free Press.
- Gellner, E. (2007). *Milliyetçiliğe bakmak*. (Çev. Simten Çoşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarı) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve ulusçuluk*. (Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan) İstanbul: Hil Yayınları.
- Gencer, M. (2003). *Jöntürk modernizmi ve Alman ruhu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gentile, E. (2007). Der Faschismus: eine Definition zur Orientierung. *Mittelweg 36*: Erişim tarihi 20 Ekim 2011, <http://www.eurozine.com/articles/2007-03-07-gentile-de.html>.
- Georgeon, F. (2005). *Türk milliyetçiliğinin kökenleri*. Yusuf Akçura. (Çev. Alev Er) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Georgeon, F. (2006). Bir kimlik arayışı: Türk milliyetçiliği. (Çev. Ali Berktaş) *Osmanlı – Türk modernleşmesi 1900 –1930. Seçilmiş makaleler* içinde (ss. 1–22). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gerede, R. H. (1942). Die deutsch-türkischen Beziehungen. *Zeitschrift für Politik*, 32 içinde (ss. 1-3). Berlin: Carl Heymanns Verlag.
- Gesetz gegen die Neubildung von Parteien*. (1933, Temmuz 14). Erişim tarihi: 23.03.2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/volksabstimmung33.htm>
- Gesetz über den Neuaufbau des Reichs*. (1934, Januar 30). Erişim tarihi: 16 Mayıs 2011, <http://www.documentarchiv.de/ns/neu-reich.html>

- Gesetz über die Hitlerjugend.* (1936, Dezember 1). Erişim tarihi: 09 Şubat 2012, <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=dra&datum=19360004&zoom=2&seite=00000993&ues=0&x=17&y=8>
- Gesetz über Treuhänder der Arbeit.* (1933, Mai 19). Erişim tarihi: 23 Nisan 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/treuhaender33.htm>
- Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre.* (1935, September 15). Erişim tarihi: 8 Mayıs 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/blutschutz35.htm>
- Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit,* (1934, Januar 20). Erişim tarihi: 23 Nisan 2011, <http://www.documentarchiv.de/ns/nat-arbeit.html>
- Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums.* (1933, April 7). Erişim tarihi: 8 Mayıs 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/beamte33.htm>
- Glasneck, J. (1966). *Deutsch-faschistische Propaganda in der Türkei. Methoden der deutsch-faschistischen Propagandatätigkeit in der Türkei vor und während des zweiten Weltkrieges.* Halle (Saale): Univ. Halle-Wittenberg.
- Gobineau, J. A. d. (1855). *Essai sur l'inégalité des races humaines.* Paris: Firmin-Didot.
- Goebbels, J. (1938). Die Wahrheit in Spanien. *Der Parteitag der Arbeit vom 6. bis 13. September. Offizieller Bericht über den Verlauf des Reichsparteitages mit sämtlichen Kongreßreden 1937* içinde (ss. 134-158). München: Zentrelverlag der NSDAP.
- Goebbels, J. (2003). *Tagebücher 1924 - 1945.* München: Piper.
- Goldhagen, D. J. (1996). *Hitlers willige Vollstrecker.* Berlin: Siedler.
- Goodrick-Clarke, N. (1997). *Die okkulten Wurzeln des Nationalsozialismus.* Graz: Stocker.

- Greenfeld, L. (2006-2007). Alman milliyetçiliğinin doğuşu. (Çev. Yasemin Şahin) *Doğu - Batı*, 36, 31–57.
- Guttstadt, C. (2008). *Die Türkei, die Juden und der Holocaust*. Berlin: Assoziation A.
- Hale, O. J. (1965). *Presse in der Zwangsjacke. 1933 - 1945*. Düsseldorf: Droste.
- Hartmann, R. (1929). Die neue Türkei, *Der vordere Orient* içinde (ss. 88–115). Königsberg: Gräfe.
- Hayes, C. J. H. (1931). *The historical evolution of modern nationalism*. New York: Richard R. Smith.
- Heyd, U. (2001). *Türk milliyetçiliğinin kökenleri*. (Çev. Adem Yalçın) İstanbul: Pınar Yayınları.
- Hitler, A. (1936). *mein Kampf*. München: Zentrelverlag der N.S.D.A.P.
- Hobsbawm, E. (2005). *Devrim Çağı 1789-1848*. (Çev. Bahadır Sina Şener) Ankara: Dost Kitapevi.
- Hobsbawm, E. (2005). *Sermaye Çağı 1848-1875*. (Çev. Bahadır Sina Şener) Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (2006). *1780'den günümüze milletler ve milliyetçilik. Program, mit gerçeklik*. (Çev. Osman Akıncay) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2006). *Kısa 20. yüzyıl. 1914-1991 aşırılıklar çağı*. (Çev. Yavuz Alogan) İstanbul: Everest Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2009, Mai 17). Es wird Blut fließen, viel Blut. *Stern*. Erişim tarihi: 15 Nisan 2011, <http://www.stern.de/wirtschaft/unternehmen/maerkte/:Eric-Hobsbawm-Es-Blut-Blut/700669.html>

- İnan, A. (1941). *L'Anatolie, le pays de la "race" turque: recherches sur les caractères anthropologiques des populations de la Turquie, enquête sur 64.000 individus*. Genfersee: Gerorg.
- İnan, A. (1947). *Türkiye halkının antropolojik karakteri ve Türkiye tarihi: Türk ırkının vatani Anadolu- 64.000 kişi üzerinde anket*, Ankara: TTK Basımevi.
- İnan, A. (1969). *Medenî bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün el yazıları*. Ankara: TTK Basımevi.
- İnan, A. (1981). *Atatürk'ten mektuplar*. Ankara: TTK Basımevi.
- İnan, A. (1983). *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad hatıraları*. Ankara: TTK Basımevi.
- İnsel, A. (2004). Giriş. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. Kemalizm içinde* (ss. 17-27). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnuğur, M. N. (1992). *Türk basın tarihi: (1919 - 1989)*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Jacobsen, H. A. (1968). *Nationalsozialistische Außenpolitik 1933-1938*. Frankfurt a.M., Berlin: Alfred Metzner Verlag.
- Jäschke, G. (1943). *Die Türkei in den Jahren 1935-1941. Geschichtskalender mit Personen und Sachregister*. Leipzig: Otto Harrossowitz.
- Kansu, A. (2004). Türkiye'de korporatist düşünce ve korporatizm uygulamaları. M. Gültekingil ve T. Bora (Ed.), *Kemalizm. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce içinde* (ss. 253-267). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kansu, A. (2006). *1908 devrimi. The revolution of 1908 in Turkey*. (Çev. Ayda Erbal) İstanbul: İletişim.
- Karaca, E. (1994). *Cumhuriyet olayı*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1991). *Atatürk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Karpat, K. H. (2006). *Osmanlı'da değişim, modernleşme ve uluslaşma*. (Çev. Dilek Özdemir) Ankara: İmge Kitabevi.
- Kazancıgil, A. (2004). Anti-emperyalist bağımsızlık ideolojisi ve üçüncü dünya ulusçuluğu olarak kemalizm. M. Gültekingil ve T. Bora (Ed.), *Kemalizm. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde (ss. 235–246). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kershaw, I. (1980). *Der Hitler-Mythos. Volksmeinung und Propaganda im Dritten Reich*. Stuttgart: Deutsche Verlags Anstalt.
- Kershaw, I. (2007). *Hitler, 1889-1936: Hubris*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Keskin, F. (1997). *2. dünya savaşı sırasında Türkiye'de Alman propagandası: Türkische Post*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kılıç, S. (2005). *Türk-Alman ilişkileri ve Türkiye'deki Alman okulları. 1852'den 1945'e kadar*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kılıç, S. (2010). *Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı (1933-1945)*. Ankara.
- Kılıç, S. (2012). *Hitler'in gizli dosyalarında Türkiye*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat.
- Kieser, H.-L. (2005). *Vorkämpfer der "Neuen Türkei". Revolutionäre Bildungseliten am Genfersee (1870-1939)*. Zürich: Chronos Verlag.
- Kinder, H., Hilgemann, W. (2006). *Dünya tarihi atlası. Başlangıçtan Fransız devrimine kadar*, (Çev. Leyla Uslu) Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Koç, İ. C. (2006). *Tek parti döneminde basın iktidar ilişkileri*. Ankara: Siyasal kitabevi.
- Koçak, C. (1991). *Türk-Alman ilişkileri, 1923-1939. İki dünya savaşı arasındaki dönemde siyasal, kültürel, askeri ve ekonomik ilişkiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koçak, C. (2000). Siyasal Tarih (1923-1950), *Türkiye tarihi 4. Çağdaş Türkiye 1908-1980* içinde (ss. 127–211). İstanbul: Cem Yayınevi.

- Koehler, K., Krückmann O., Eilers, W. (1934). *Raumpolitik-Kulturpolitik*.
- Kolb, E. (2002). *Die Weimarer Republik*. München: Oldenbourg.
- Kösters, C. (2008). Christliche Kirchen und nationalsozialistische Diktatur. D. Süß (Ed.), *Das Dritte Reich. Eine Einführung* içinde (ss. 121–140). München: Pantheon Verlag.
- Kral, A. v. (1935). *Das Land Kamâl Atatürks. Der Werdegang der modernen Türkei*. Wien: Braumüller.
- Kreiser, K. (2008). *Atatürk. Eine Biographie*. München: Beck.
- Kreiser, K. (2010). *Atatürk*. (Çev. Dilek Zaptçioğlu) İstanbul: İletişim.
- Kroll, F.-L. (2001). Alfred Rosenberg. Der Ideologe als Politiker. M. Garleff (Ed.), *Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich* içinde (ss. 147–166). Köln: Böhlau.
- Küçükömer, İ. (2002). Osmanlılarda kapitalist düzene neden geçilemedi, *Düzenin yabancılaşması. Batılama* içinde (ss. 29–52). İstanbul: Bağlam.
- Lachs, O., Schaefer, E. (1939). *Kemal Atatürk: Leben und Werk in Bildern*. Leipzig: Erich Kalis.
- Langewiesche, D. (2001). Staatsbildung und Nationsbildung in Deutschland – ein Sonderweg? Die deutsche Nation im europäischen Vergleich. U.V. Hirschhausen ve J. Leonhard (Ed.), *Nationalismen in Europa. West- und Osteuropa im Vergleich* içinde (ss. 49–67). Göttingen: Wallstein.
- Lenin, V. İ. (2003). *Ne Yapmalı?:* Eriş Yayınları.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Lipset, S. M. (1960). *Political man: the social bases of politics*. Garden City NY: Doubleday.

- Llobera, J. R. (1996). *The god of modernity. the development of nationalism in Western Europe*. Oxford: Berg.
- Maksudyan, N. (2007). *Türklüğü ölçmek. Bilimkurgusal antropoloji ve Türk milliyetçiliğinin ırkçı çehresi 1925–1939*. İstanbul: Metis.
- Malinowski, S. (2003). *Vom König zum Führer: sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat*. Berlin: Akademie Verlag.
- Mann, M. (2004). *Fascists*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Mardin, Ş. (1992). XIX. yüzyılda düşünce akımları ve Osmanlı devleti. M. Türköne ve T. Önder (Ed.), *Türk modernleşmesi. Makaleler 4* içinde (ss. 81–101). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2006). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K., Engels, F. (2003). *Alman ideolojisi (Feuerbach). Materyalist ve idealist anlayışların karşıtlığı*: Eriş Yayınları.
- McLellan, D. (2005). *İdeoloji*. (Çev. Barış Yıldırım) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Melzig, H. (1937). *Kamâl Atatürk. Untergang und Aufstieg der Türkei*. Frankfurt am Main: Societäts - Verlag.
- Mikusch, D. von (1929). *Gasi Mustafa Kemal. zwischen Europa und Asien*. Leipzig: List Verlag.
- Mikusch, D. von (1935). *Gasi Mustafa Kemal. Zwischen Europa und Asien*. Leipzig: Paul List Verlag.

- Morkal, A. (2004). *Das wahre Gesicht des Kemalismus (Atatürk). Kolonialisierung des osmanischen Reiches durch die westlichen kapitalistischen Länder vor und nach dem Befreiungskampf bis zur Gegenwart*. Oldenburg: Aschenbeck&Isensee.
- Nadolny, R. (1955). *Mein Beitrag*. Wiesbaden: Limes Verlag.
- Nişanyan, S. (2010). *Adını unutan ülke*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Nolte, E. (1966). *Die faschistischen Bewegungen: die Krise des liberalen Systems und der Entwicklung der Faschismen*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Nolte, E. (1979). *Der Faschismus in seiner Epoche: die Action française, der italienische Faschismus, der Nationalsozialismus*. München: Piper.
- Okay, S. (2004). *Nazizm'in Türk basınına yansımaları (1939-1945)*. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Oral, F. S. (1968). *Türk Basın Tarihi. Cumhuriyet dönemi 1919-1965*. Ankara: Doğu Matbaacılık.
- Oran, B. (2003). Görelî özerklik I. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası. Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar 1919-1980 içinde* (ss. 241-257). İstanbul: İletişim.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman nüfuzu*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Ökten, H. K. (2006). *Alman idealizmi- I- Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Öngider, S. (2009). Kemalist rejimin inşası: Tahrir-i Sükûn Kanunu. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce. Dönemler ve zihniyetler içinde* (ss. 312-318). İstanbul: İletişim.
- Önsoy, R. (2004). *Türkiye'deki Almanya, 1914-1918. Almanya'nın Türkiye'deki kültürel etkinliği ve Robert Bosch*. Ankara: Atlas Yayınları.

- Özdoğan, G. G. (2001). *"Turan"dan "Bozkurt"a. Tek parti döneminde Türkçülük (1931 - 1946)*. (Çev. İsmail Kaplan) İstanbul: İletişim.
- Özgüldür, Y. (1993). *Türk-Alman ilişkileri. (1923-1945)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik kuramları. Eleştirel bir bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Papen, F. von (1952). *Der Wahrheit eine Gasse*. München: Paul List Verlag.
- Parla, T. (1995). *Kemalist tek-parti ideolojisi ve CHP'nin altı oku*. İstanbul: İletişim.
- Parla, T. (2005). *Ziya Gökalp, kemalizm ve Türkiye'de korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peker, R. (1984). *İnkılâp dersleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Perinçek, D. (2008). *Kemalist devrim -6. Atatürk'ün CHP program ve tüzükleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Plamenatz, J. P. (1979). *Ideology*. London: Macmillan.
- Plessner, H. (1935). *Das Schicksal deutschen Geistes: im Ausgang seiner bürgerlichen Epoche*. Zürich: Niehans.
- Plessner, H. (1959). *Die verspätete Nation: über die politische Verführbarkeit bürgerlichen Geistes*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Programm der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei*. (1920, Februar 24).
Erişim tarihi: 15 Nisan 2011, <http://www.documentarchiv.de/wr/1920/nsdap-programm.html>
- Rauschnig, H. (2005). *Gespräche mit Hitler. Mit dem Schlußkapitel "Hitler privat"*. Zürich: Europa-Verlag.
- Reichskulturkammergesetz*. (1933, September 22). Erişim tarihi: 16 Mayıs 2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/kulturkammer33.htm>

- Reisman, A. (2011). *Nazizmden kaçanlar ve Atatürk vizyonu*. (Çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Tükiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Reiß, S. (2006). *Fichtes "Reden an die deutsche Nation" oder: Vom Ich zum Wir*. Berlin: Akademie Verlag.
- Reuth, R. G. (2005). *Goebbels. Eine Biographie*. München: Piper.
- Rittelmeyer, C. (2005). *Über die ästhetische Erziehung des Menschen: eine Einführung in Friedrich Schillers pädagogische Anthropologie*. Weinheim: Juventa.
- Roedenbeck, G. (1939). *Das Türkische Reich: ein Brennpunkt politischen Geschehens*. Berlin: Bücherei Länder und Völker.
- Roger, A. (2008). *Milliyetçilik kuramları*. (Çev. Aziz Ufuk Kılıç) İstanbul: Versus.
- Rosenberg, A. (1930). *Der Mythos des 20. Jahrhunderts: eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit*. München: Hoheneichen.
- Rössler, F. (1934). *Kemal Pascha*. Berlin: Kittler.
- Sadoğlu, H. (2003). *Türkiye'de ulusçuluk ve dil politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Schirach, B. v. (1967). *Ich glaubte an Hitler*. Hamburg: Mosaik.
- Schmitz-Berning, C. (2000). *Vokabular des Nationalsozialismus*. Berlin, New York: de Gruyter.
- Schopen, E. (1938). *Die neue Türkei*. Leipzig: Wilhelm Goldmann Verlag.
- Schulz, K. (1968). *Aus deutscher Vergangenheit. Ein geschichtlicher Überblick*. München: Hueber.
- Schulze, H. (2007). *Kleine deutsche Geschichte*. München: C. H. Beck.
- Selinger, M. (1979). *The Marxist conception of ideology: a critical essay*. Cambridge University Press: Cambridge.

- Shils, E. (1968). The concept and function of ideology. D. L. Sills (Ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences Bd. 7.* içinde (66-76). New York: The Macmillan Company and The Free Press.
- Shirer, W. L. (2002). *Nazi imparatorluğu I. Doğuşu, yükselişi, çöküşü.* (Çev. Rasih Güran) İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Smith, A. D. (1986). *The ethnic origins of nations.* Oxford: Blackwell.
- Smith, A. D. (2007). *Milli Kimlik.* (Çev. Bahadır Sina Şener) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A.D. (2001). Milliyetçilik ve tarihçiler. Mustafa Armağan (Ed.), (Çev. İsmail Türkmen) *Tartışılan sınırlar değişen milliyetçilik* içinde (ss. 31–61). İstanbul: Şehir Yayınları.
- Snyder, L. L. (2003). *The new nationalism.* New Brunswick: Transaction Publ.
- Sofsky, W. (2009). *Dehşetli zamanlar. Amok, terör, savaş.* (Çev. Dilek Zaptçioğlu) İstanbul: İletişim.
- Soysal, G. (2003). Rusya kökenli aydınların cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliğinin inşasına katkısı. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasî düşünce. Milliyetçilik* içinde (ss. 482–504). İstanbul: İletişim.
- Staff, I. (1964). *Justiz im Dritten Reich: Eine Dokumentation.* Frankfurt am Main: Fischer Bücherei.
- Steinbacher, S. (2008). Frauen im Führerstaat. D. Süß (Ed.), *Das Dritte Reich. Eine Einführung* içinde (ss. 103–119). München: Pantheon Verlag.
- Süreyya, Ş. (2004). Beynelmillel fikir hareketleri arasında Türk nasyonalizmi (3). Türk nasyonalizmi. G. Fırat (Ed.), *Kadro. Seçmeler* içinde (ss. 544–552). İstanbul: İleri Yayınları.

- Süreyya, Ş. (2004). Beynelmillel fikir hareketleri arasında Türk nasyonalizmi (4). Türk nasyonalizmi (devam ve son). G. Fırat (Ed.), *Kadro. Seçmeler* içinde (ss. 569–579). İstanbul: İleri Yayınları.
- Süreyya, Ş. (2004). Fikir hareketleri arasında Türk nasyonalizmi (1). Faşizm. G. Fırat (Ed.), *Kadro. Seçmeler* içinde (ss. 459–468). İstanbul: İleri Yayınları.
- Süreyya, Ş. (2004). Sosyal milliyetçiliğin zaferi. G. Fırat (Ed.), *Kadro. Seçmeler* içinde (ss. 852–862). İstanbul: İleri Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (1969). *Türk gazeteciliği tarihi ve her yönüyle basın*. Ankara: Güven Matbaası.
- Tanör, B. (2002). *Türkiye'de kongre iktidarları: (1918-1920)*. Beyoğlu, İstanbul: YKY.
- Taylor, A. J. P. (2007). *The Course of German history. A survey of the development of German history since 1815*. London: Routledge.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (2009). *1929 dünya buhranında Türkiye'nin iktisadi politika arayışları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Tenfelde, K. (2009). *Wir Europäer* [Filmdokument]. Deutschland: Fischerfilm.
- Thamer, H.-U. (2002). *Der Nationalsozialismus*. Stuttgart: Reclam.
- Timur, T. (1997). *Türk devrimi ve sonrası*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Torgay, O. Z. (1939). *Der deutsch-türkische Handel: Organisation und technik*. Hamburg&Berlin: Niemann-Moschinski.
- Toydemir, M. (1938). Zwei große Männer. *10 Jahre Türkische Handelskammer für Deutschland* içinde (ss. 25–29). Berlin: Buchdükerei Adolf Uebe.
- Toynbee, A. J. (1922). *The Western question in Greece and Turkey: a study in the contact of civilisations*. London: Constable.

- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye’de siyasal partiler. İkinci meşrutiyet dönemi, 1908-1918*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Turan, K. (2000). *Türk-Alman eğitim ilişkilerinin tarihi gelişimi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, language, art and custom*. London: Murray.
- Ülger, S. E. (1993). *Atatürk und die Türkei in der deutschen Presse. (1910 - 1944)*. Hückelhoven: Schulbuchverlag Anadolu.
- Ülger, S. E. (2009). *Avrupa basınında Atatürk ve zafere giden yol*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Ünder, H. (2004). Atatürk imgesinin siyasal yaşamdaki rolü. M. Gültekinil ve T. Bora (Ed.), *Kemalizm. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* içinde (ss. 138–155). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünver, C. (2001). *Images and Perceptions of Fascism Among the Mainstream Kemalist Elite in Turkey, 1931-1943*. Boğaziçi University, Atatürk Institute for Modern Turkish History. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Vedat Nedim (2004). Kreuger-Hitler-Göthe. G. Fırat (Ed.), *Kadro. Seçmeler* içinde (ss. 109–113). İstanbul: İleri Yayınları.
- Vedat Nedim (2004). Millî kurtuluş hareketleri ve buhran. G. Fırat (Ed.), *Kadro. Seçmeler* içinde (ss. 469–473). İstanbul: İleri Yayınları.
- Vedat Nedim (2004). Sanayileşme davası. G. Fırat (Ed.), *Kadro. Seçmeler* içinde (ss. 659–662). İstanbul: İleri Yayınları.

- Verordnung über die Aufgaben des Reichsministeriums für Volksaufklärung und Propaganda.* (1933, Juni 30). Erişim tarihi: 14 Mayıs 2011, http://www.documentarchiv.de/ns/propaganda_vo.html
- Wildt, M. (2008). *Geschichte des Nationalsozialismus*. Göttingen: Vandenhoeck.
- Winkler, H. A. (2002). *Deutsche Geschichte vom Ende des Alten Reiches bis zum Untergang der Weimarer Republik*. München: Beck.
- Wippermann, W. (1989). *Der konsequente Wahn. Ideologie und politik Adolf Hitlers*. Gütersloh: Bertelsmann-Lexikon-Verlag.
- Yardımcı, S., Aslan, Ş. (2008). 1930'ların biyopolitik paradigması: dil, etnisite, iskân ve ulusun inşası Etnisite. *Doğu-Batı*, 44, 131–149.
- Yavuz, C. (2010). *Atatürk ve Almanya*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yıldız, A. (2007). *Ne mutlu Türküm diyebilene. Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları: (1919 - 1938)*. İstanbul: İletişim.
- Yılmaz, M., Doğaner, Y. (2007). *Cumhuriyet döneminde sansür. (1923 - 1973)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Zitelmann, R. (1990). *Hitler. Selbstverständnis eines Revolutionärs*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Zitelmann, R. (1994). Die totalitäre Seite der Moderne. M. Prinz (Ed.), *Nationalsozialismus und Modernisierung içinde* (1-20). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Zürcher, E. J. (1984). *The unionist factor. The rôle of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement 1905 - 1926*. Leiden: Brill.
- Zürcher, E. J. (2006). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Çev Yasemin Saner Gönen) İstanbul: İletişim Yayınlar.

Zürcher, E. J. (2010). *Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasal muhalefet. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*. (Çev. Gül Çağalı Güven) İstanbul: İletişim Yayınları.

Zweites Gesetz zur Gleichschaltung der Länder mit dem Reich. (1933, Nisan 7). Erişim tarihi: 23.03.2011, <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/gleichschaltung33-2.htm>